

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC 81
UDC 82
UDC 008

ISSN: 2545-3998
DOI: 10.46763/palim

ПАЛИМПЕСТ

МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИНГВИСТИЧКИ,
КНИЖЕВНИ И КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

PALIMPSEST

INTERNATIONAL JOURNAL FOR LINGUISTIC,
LITERARY AND CULTURAL RESEARCH

PALMK, VOL 7, NO 14, STIP, 2022

ГОД. VII, БР. 14
ШТИП, 2022

VOL. VII, NO 14
STIP, 2022

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

Год. 7, Бр. 14
Штип, 2022

Vol. 7, No 14
Stip, 2022

PALMK, VOL 7, NO 14, STIP, 2022

DOI: <https://doi.org/10.46763/PALIM22714>

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

ИЗДАВА

Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет, Штип,

ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК

Ранко Младеноски

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Виктор Фридман, Универзитет во Чикаго, САД
Толе Белчев, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија
Нина Даскаловска, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија
Ала Шешкен, Универзитет Ломоносов, Руска Федерација
Олга Панкина, НВО Македонски културен центар, Руска Федерација
Астрид Симоне Хлубик, Универзитет „Крал Михаил I“, Романија
Алина Андреа Драгоеску, Универзитет „Крал Михаил I“, Романија
Сунчана Туксар, Универзитет во Пула, Хрватска
Саша Војковиќ, Универзитет во Загреб, Хрватска
Шандор Чегледи, Универзитет во Панонија, Унгарија
Ева Бус, Универзитет во Панонија, Унгарија
Хусејин Озбај, Универзитет Гази, Република Турција
Озтурк Емироглу, Универзитет во Варшава, Полска
Елена Дараданова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Ина Христова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Џозеф Пониах, Национален институт за технологија, Индија
Сатхарај Венкатесан, Национален институт за технологија, Индија
Петар Пенда, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Данило Капасо, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Мета Лах, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Намита Субиото, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Ана Пеличер-Санчез, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Мајкл Грини, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Татјана Ѓурин, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Диана Поповиќ, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Жан Пол Мејер, Универзитет во Стразбур, Република Франција
Жан Марк Веркруз, Универзитет во Артуа, Република Франција
Регула Бусин, Швајцарија
Натале Фиорето, Универзитет во Перуџа, Италија
Оливер Хербст, Универзитет во Вурцбург, Германија
Шахинда Езат, Универзитет во Каиро, Египет

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

PUBLISHED BY

Goce Delcev University, Faculty of Philology, Stip,

EDITOR-IN-CHIEF

Ranko Mladenoski

EDITORIAL BOARD

Victor Friedman, University of Chicago, USA
Tole Belcev, Goce Delchev University, Macedonia
Nina Daskalovska, Goce Delchev University, Macedonia
Alla Sheshken, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation
Olga Pankina, NGO Macedonian Cultural Centre, Russian Federation
Astrid Simone Hlubik, King Michael I University, Romania
Alina Andreea Dragoescu Urlica, King Michael I University, Romania
Sunčana Tuksar, University of Pula, Croatia
Saša Vojković, University of Zagreb, Croatia
Sándor Czegledi, University of Pannonia, Hungary
Éva Bús, University of Pannonia, Hungary
Husejin Ozbaj, GAZİ University, Republic of Turkey
Öztürk Emiroğlu, University of Warsaw, Poland
Elena Daradanova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Republic of Bulgaria
Ina Hristova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Republic of Bulgaria
Joseph Ponniah, National Institute of Technology, India
Sathyaraj Venkatesan, National Institute of Technology, India
Petar Penda, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Danilo Capasso, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Meta Lah, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Namita Subiotto, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Ana Pellicer Sanchez, The University of Nottingham, United Kingdom
Michael Greaney, Lancaster University, United Kingdom
Tatjana Durin, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Diana Popovic, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Jean-Paul Meyer, University of Strasbourg, French Republic
Jean-Marc Vercruysse, Artois University, French Republic
Regula Busin, Switzerland
Natale Fioretto, University of Perugia, Italy
Oliver Herbst, University of Wurzburg, Germany
Chahinda Ezzat, Cairo University, Egypt

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Луси Караниколова-Чочоровска

Толе Белчев

Нина Даскаловска

Билјана Ивановска

Светлана Јакимовска

Марија Леонтиќ

Јована Караникиќ Јосимовска

ЈАЗИЧНО УРЕДУВАЊЕ

Ранко Младеноски (македонски јазик)

Весна Продановска (англиски јазик)

Толе Белчев (руски јазик)

Билјана Ивановска (германски јазик)

Марија Леонтиќ (турски јазик)

Светлана Јакимовска (француски јазик)

Јована Караникиќ Јосимовска (италијански јазик)

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Славе Димитров

АДРЕСА

ПАЛИМПСЕСТ

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Филолошки факултет

ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А

п. фах 201

МК-2000 Штип

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

Меѓународното научно списание „Палимпсест“ излегува двапати годишно во печатена и во електронска форма на посебна веб-страница на веб-порталот на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип:

<http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>

Трудовите во списанието се објавуваат на следните јазици: македонски јазик, англиски јазик, германски јазик, француски јазик, руски јазик, турски јазик и италијански јазик.

Трудовите се рецензираат.

EDITORIAL COUNCIL

Lusi Karanikolova-Chochorovska
Tole Belcev
Nina Daskalovska
Biljana Ivanovska
Svetlana Jakimovska
Marija Leontik
Jovana Karanikik Josimovska

LANGUAGE EDITORS

Ranko Mladenoski (Macedonian language)
Vesna Prodanovska (English language)
Tole Belcev (Russian language)
Biljana Ivanovska (German language)
Marija Leontik (Turkish language)
Svetlana Jakimovska (French language)
Jovana Karanikik Josimovska (Italian language)

TECHNICAL EDITOR

Slave Dimitrov

ADDRESS**PALIMPSEST****EDITORIAL COUNCIL**

Faculty of Philology
Krste Misirkov 10-A
P.O. Box 201
MK-2000, Stip

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

The International Scientific Journal “Palimpsest” is issued twice a year in printed form and online at the following website of the web portal of Goce Delcev University in Stip:

<http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>

Papers can be submitted and published in the following languages: Macedonian, English, German, French, Russian, Turkish and Italian language.

All papers are peer-reviewed.

СОДРЖИНА / TABLE OF CONTENTS

11 ПРЕДГОВОР

Луси Караниколова-Чочоровска, деканка на Филолошки факултет

FOREWORD

Lusi Karanikolova-Chochorovska, Dean of the Faculty of Philology

ЈАЗИК / LANGUAGE

15 Alessandra Rea

LA LINGUA COME STRUMENTO IDENTITARIO: L'INFLUENZA DELLE SCELTE LINGUISTICHE SULLA TRASMISSIONE DEGLI STEREOTIPI DI *GENERE*

Alessandra Rea

LANGUAGE AS AN IDENTITY TOOL: THE INFLUENCE OF LINGUISTIC CHOICES ON THE TRANSMISSION OF GENDER STEREOTYPES

27 Maria Fornari

GUELFO CIVININI E LA LINGUA GIORNALISTICA ITALIANA: L'ESEMPIO DI UN REPORTAGE DA BELGRADO DEL 1914

Maria Fornari

GUELFO CIVININI AND THE ITALIAN LANGUAGE OF NEWSPAPERS: AN EXAMPLE OF A REPORTAGE FROM BELGRADE IN 1914

37 Edita Fialová

PRÄPOSITIONALE KOLLOKATIONEN DEUTSCH-TSCHECHISCH. EINE VERGLEICHENDE KORPUSBASIERTE ANALYSE MIT FOKUS AUF PRÄPOSITION-NOMEN-VERBINDUNGEN

Edita Fialová

PREPOSITIONAL COLLOCATIONS GERMAN-CZECH. A COMPARATIVE CORPUS-BASED ANALYSIS WITH FOCUS ON PREPOSITION-NOUN COLLOCATIONS

47 Билјана Ивановска, Гзим Џафери

SINTAKSICHKITE FUNKЦИИ NA PRIĐAVKITE VO GERMANSKIOT ЈАЗИК ВРЗ ПРИМЕРИ ОД ДНЕВНИОТ ПЕЧАТ

Biljana Ivanovska, Gëzim Xhaferri

THE SYNTACTIC FUNCTION OF ADJECTIVES IN GERMAN LANGUAGE ON THE EXAMPLES OF DAILY PRESS

57 Марија Леонтиќ

SINTAGMI СО ГЛАГОЛСКА ИМЕНКА ВО ТУРСКИОТ ЈАЗИК И НИВНОТО ПРЕДАВАЊЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Marija Leontik

WORD GROUPS WITH AN INFINITIVE IN TURKISH LANGUAGE AND THEIR EQUIVALENCE IN MACEDONIAN LANGUAGE

- 65 Надица Негриеуска**
 АНАЛИЗА НА ВРЕМЕНСКАТА ФУНКЦИЈА КАЈ ПРОСТИТЕ ПРЕДЛОЗИ
 ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК И НИВНИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ ВО
 МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
Nadica Negrievska
 ANALYSIS OF THE TIME FUNCTION IN THE SIMPLE PREPOSITIONS IN
 THE ITALIAN LANGUAGE AND THEIR EQUIVALENTS IN MACEDONIAN
 LANGUAGE
- 77 Rabie Ruşid**
 KUZEY MAKEDONYA'DA TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK
 ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR
Rabia Ruşid
 PROBLEMS FACED IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE
 IN NORTH MACEDONIA

КНИЖЕВНОСТ / LITERATURE

- 87 Milena Z. Škobo, Jovana M. Đukić**
 MANIFESTATIONS OF 'NEW AGE' RELIGIONS IN GATED COMMUNITIES
 OF J. G. BALLARD'S *COCAINE NIGHTS* AND *KINGDOM COME* – AN
 ECOCRITICAL APPROACH
- 101 Rossella Montibeler**
 I SEGNALI NASCOSTI NEGLI INCIPIT DI “IL FU MATTIA PASCAL”, “LA
 COSCIENZA DI ZENO” E “IL LUPO DELLA STEPPA”
Rossella Montibeler
 THE HIDDEN CLUES IN THE INTRODUCTIONS OF “THE LATE MATTIA
 PASCAL”, “ZENO’S CONSCIENCE” AND “STEPPENWOLF”
- 111 Şerife Seher Erol Çalışkan**
 ZONGULDAK EREĞLİ BÖLGESİNDE LAKAP VERME GELENEĞİ
Şerife Seher Erol Çalışkan
 THE TRADITION OF NICKNAMING IN EREĞLİ COUNTRY OF
 ZONGULDAK
- 125 Özlem Altın**
 ABDULLAH TUKAY’IN PATOLOJİK – MARAZİ AŞKLARI ÜZERİNE
 BİRKAÇ SÖZ
Ozlem Altın
 A FEW WORDS ON ABDULLAH TUKAY’S PATHOLOGICAL-MORBID
 LOVES
- 129 Zarko Milenic**
 REMAINS FROM THE ALIENS IN THE NOVEL *ROADSIDE PICNIC* BY A.
 AND B. STRUGATSKY

- 137 Трајче Стојанов**
ДОСТОЕВСКИ ФИЛОСОФ?
Trajche Stojanov
DOSTOEVSKY – A PHILOSOPHER?
- 149 Татјана Вукелич**
ВЛИЯНИЕ ИВАНА СЕРГЕЕВИЧА ТУРГЕНЕВА НА ПРОЗУ ИОСИПА КОЗАРЦА
Tatjana Vukelić
THE INFLUENCE OF IVAN SERGEYEVICH TURGENEV ON THE NARRATIVE OF JOSIP KOZARAC
- 161 Рефиде Шаини**
ДЕЛАТА ОД ТУРСКИ ПОЕТИ ОБЈАВЕНИ ВО МАКЕДОНСКОТО ДЕТСКО СПИСАНИЕ НА ТУРСКИ ЈАЗИК „БАХЧЕ“
Refide Shaini
THE WORKS OF TURKISH POETS PUBLISHED IN MACEDONIA TURKISH CHILDREN’S MAGAZINE BAHCE
- 171 Сунчица Трифуновска Јаниќ**
ПРЕВОДИТЕ НА БИБЛИСКИТЕ ТЕКСТОВИ НА МАКЕДОНСКИ НАРОДЕН ГОВОР ВО XIX ВЕК
Sunchica Trifunovska Janikj
TRANSLATIONS OF THE BIBLE TEXTS OF MACEDONIAN FOLK SPEECH IN THE XIX CENTURY

КУЛТУРА / CULTURE

- 181 Петар Намичев, Екатерина Намичева-Тодоровска**
БРЕНДИРАЊЕ НА ГРАДОВИТЕ – УЛОГАТА НА СКОПСКИТЕ ПАЛАТИ ВО КУЛТУРНОТО БРЕНДИРАЊЕ НА ГРАДОТ ОД ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК
Petar Namichev, Ekaterina Namicheva-Todorovska
THE BRANDING OF CITIES – THE ROLE OF SKOPJE PALACES IN THE CULTURAL BRANDING OF THE CITY FROM THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY
- 191 Ана Јовковска**
ПОТРЕБАТА ОД ФЕМИНИСТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА КОН РОДОВАТА АСИМЕТРИЈА ВО ДОМИНАНТНАТА КУЛТУРНА МАТРИЦА И МАШКИОТ КАНОН ВО УМЕТНОСТА
Ana Jovkovska
THE NEED OF A FEMINIST PERSPECTIVE ON GENDER ASYMMETRY IN THE DOMINANT CULTURAL PATTERN AND THE MEN’S CANON IN ART

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА / TEACHING METHODOLOGY

- 203 Виолета Јанушева, Наташа Зулумовска**
УПОТРЕБАТА НА ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ИЗРАЗИ ВО НАСТАВАТА
Violeta Janusheva, Natasha Zulumovska
THE USAGE OF THE PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS IN TEACHING
- 213 Andi Xhaferi**
PHARMACY STUDENTS' ATTITUDES AND EXPERIENCES IN ONLINE
LEARNING DURING GLOBAL PANDEMIC
- 223 Irena Kitanova, Ana Koceva**
DYSLEXIA & LANGUAGE TEACHING
- 231 Jovana Karanikikj Josimovska, Vesna Koceva**
IL TESTO LETTERARIO E LA LETTERATURA NEI MANUALI PER
L'APPRENDIMENTO DELL'ITALIANO LS: ESPERIENZA NEL CONTESTO
UNIVERSITARIO MACEDONE
Jovana Karanikikj Josimovska, Vesna Koceva
THE LITERARY TEXTS IN THE TEXTBOOKS FOR LEARNING ITALIAN
AS FOREIGN LANGUAGE: EXPERIENCE IN THE MACEDONIAN
UNIVERSITY CONTEXT
- 243 Ümit Süleymani**
MAKEDONYA TÜRK YAZARLARININ 8. ve 9. SINIF TÜRKÇE DERS
KİTAPLARINDA BULUNAN HİKÂYESLERİNİN KARAKTER EĞİTİMİ
BAKIMINDAN ANALİZİ
Umit Suleymani
THE ANALYSIS OF CHARACTER EDUCATION IN THE STORIES OF
TURKISH AUTHORS IN 8TH AND 9TH CLASS TURKISH COURSE BOOKS
IN MACEDONIA

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

- 257 Иван Антоновски**
ПИОНЕРСКИ И РЕВОЛУЦИОНЕРЕН ЧЕКОР ВО МАКЕДОНСКОТО
УЧЕБНИКАРСТВО
Ivan Antonovski
A PIONEER AND REVOLUTIONARY STEP IN MACEDONIAN TEXTBOOK
WRITING

ДОДАТОК / APPENDIX

- 268 ПОВИК ЗА ОБЈАВУВАЊЕ ТРУДОВИ ВО МЕЃУНАРОДНОТО НАУЧНО
СПИСАНИЕ „ПАЛИМПСЕСТ“**
- 270 CALL FOR PAPERS**
FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”

ПРЕДГОВОР

Почитувани читатели,

Со овој, четиринаесетти број од меѓународното научно списание „Палимпсест“ се заокружува седмата година од неговото постоење. Ни причинува радост и задоволство што без воздржување можеме да речеме дека „Палимпсест“ веќе сигурно прераснува во значаен научен медиум на македонската, но и на европската филолошка и културолошка мисла. Имено, уште во 2016 година, кога се подготвуваше неговиот прв број, ние, наставниците и соработниците на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, му пристапивме како на наша мошне сериозна и одговорна задача. Се „раѓаше“ списание во кое ги положивме нашите искрени надежи и научни заложби за афирмација на литературата, лингвистиката, методиката на наставата и културологијата. „Палимпсест“ е едвај седмогодишник, но е исклучително зрело и на научни основи поставено списание. Секој нов број на „Палимпсест“ за нас претставува уште еден доказ плус дека работата на него е вредна и придонесува за подигање на квалитативното ниво, како на Филолошкиот факултет, како негов издавач, така и на македонската филологија во целина. За тоа, се разбира, најголемата заслуга му припаѓа на главниот и одговорен уредник на списанието, проф. д-р Ранко Младеноски, но и на целиот уредувачки тим и на сите автори што зеле учество во неговото публикување.

Во „Палимпсест“ бр. 14 застапени се 24 труда, во петте стандардни рубрики: „Јазик“ (7 труда), „Книжевност“ (9 труда), „Култура“ (2 труда), „Методика на наставата“ (5 труда) и „Прикази“ (1 труд). Публикуваме научни, стручни трудови и прикази на вкупно 30 автори, овој пат од повеќе европски земји, и тоа на македонски, англиски, германски, италијански, руски и турски јазик: Алесандра Реа од Италија, Марија Форнари, Милена З. Шкобо, Јована М. Ѓукиќ и Росела Монтибелер од Босна и Херцеговина, Едита Фиалова од Чешка, Шерифе Сехер Ерол Чалишкан и Озлем Алтин од Турција, Жарко Милениќ од Руската Федерација, Татјана Вукелиќ од Хрватска, Анди Џафери од Австрија, Билјана Ивановска, Гзим Џафери, Марија Леонтиќ, Надица Негриевска, Рабие Рушид, Трајче Стојанов, Рефиде Шаини, Сунчица Трифуновска Јаниќ, Петар Намичев, Екатерина Намичева-Тодоровска, Ана Јовковска, Виолета Јанушева, Наташа Зулумовска, Ирена Китанова, Ана Коцева, Јована Караникиќ-Јосимовска, Весна Коцева, Умит Сулејмани и Иван Антоновски од Македонија.

Им честитаме на авторите на овие трудови, на рецензентите и на уредниците, а ние со благодарност кон нив, остануваме посветени на работата над нашето списание кое полека, но сигурно прераснува во наш, на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, препознатлив белег.

*Проф. д-р Луси Караниколова-Чочоровска,
декан на Филолошки факултет*

FOREWORD

Dear readers,

With this, the fourteenth issue of the international scientific journal “Palimpsest”, the seventh year of its existence is completed. We are delighted that we can say without restraint that “Palimpsest” is already growing into a significant scientific medium of Macedonian, but also of the European philological and cultural thought. Namely, back in 2016, when its first issue was being prepared, we, the professors and associates of the Faculty of Philology at Goce Delcev University in Stip, approached it as our very serious and responsible task. A journal was “born” in which we placed our sincere hopes and scientific commitments for the affirmation of literature, linguistics, teaching methodology and cultural studies. “Palimpsest” is barely seven years old, but it is an extremely mature scientific journal. For us, each new issue of “Palimpsest” represents another proof that work on it is valuable and contributes to raising the qualitative level, both of the Faculty of Philology, as its publisher, and the Macedonian philology as a whole. For that, of course, the greatest credit belongs to the chief editor, prof. Ranko Mladenoski, but also, to the entire editorial team and all the authors who have taken part in its publication.

There are 24 papers in the 14th issue of “Palimpsest”, represented in the five standard rubrics: “Language” (7 papers), “Literature” (9 papers), “Culture” (2 papers), “Teaching Methodology” (5 papers) and “Book Reviews” (1 paper). This issue contains scientific, professional papers and reviews by a total of 30 authors, this time from several European countries, in Macedonian, English, German, Italian, Russian and Turkish: Alessandra Rea from Italy, Maria Fornari, Milena Z. Škobo, Jovana M. Đukić and Rossella Montibeler from Bosnia and Herzegovina, Edita Fialová from the Czech Republic, Şerife Seher Erol Çalışkan and Ozlem Altın from Turkey, Zarko Milenic from the Russian Federation, Tatjana Vukelić from Croatia, Andi Xhaferi from Austria, Biljana Ivanovska, Gëzim Xhaferri, Marija Leontik, Nadica Negrievska, Rabia Ruşid, Trajche Stojanov, Refide Shaini, Sunchica Trifunovska Janikj, Petar Namichev, Ekaterina Namicheva-Todorovska, Ana Jovkovska, Violeta Janusheva, Natasha Zulumovska, Irena Kitanova, Ana Koceva, Jovana Karanikikj Josimovska, Vesna Koceva, Umit Suleymani, and Ivan Antonovski from Macedonia.

We congratulate the authors of these papers, the reviewers and the editors, and we, with gratitude to them, remain dedicated to the work on our journal, which is slowly but surely growing into our and the Faculty of Philology at Goce Delcev University in Stip recognizable mark.

*Prof. Lusi Karanikolova-Chochorovska,
Dean of the Faculty of Philology*

ЈАЗИК

LANGUAGE

LA LINGUA COME STRUMENTO IDENTITARIO: L'INFLUENZA DELLE SCELTE LINGUISTICHE SULLA TRASMISSIONE DEGLI STEREOTIPI DI *GENERE*

Alessandra Rea

Sapienza Università di Roma, Italia
alessandra.rea@uniroma1.it

Abstract: Nel panorama culturale occidentale la donna è stata considerata l'eccezione rispetto alla norma (maschile) sin dall'antichità. Questa concezione ha avuto un duplice impatto sul rapporto che intercorre tra le donne e la lingua: da un lato, nella letteratura sul tema, è stata individuata una "varietà linguistica femminile", considerata una deviazione rispetto alla varietà standard; dall'altro, il modo in cui si parla (o non si parla) delle donne rappresenta il riflesso di una società che a volte include il sesso femminile, in un presunto *neutro* maschile, e altre volte lo esclude. Nel presente contributo si affronterà questa seconda linea di ricerca, esaminando il modo in cui determinati usi della lingua italiana rappresentano quelle che legittimamente si possono definire le "referenti". Si parte dalle *Raccomandazioni* di Alma Sabatini per percorrere alcune delle tappe più significative del filone di ricerca cui la sua opera ha dato avvio in Italia. Nella seconda parte dell'articolo si forniscono alcuni esempi riguardanti la correlazione tra le scelte linguistiche e i modelli proposti in molti libri destinati alla Scuola Primaria, mostrando come anche solo la dimensione morfologica della lingua possa essere veicolo di insidiosi stereotipi di *genere*.

Parole chiave: *genere, stereotipi, sessismo linguistico, maschile non marcato, agentivi.*

1. Introduzione

Nell'immaginario comune la lingua è un sistema di comunicazione organizzato, attraverso cui le persone entrano in contatto con il mondo circostante esprimendo opinioni, bisogni, emozioni. In quest'ottica la lingua risulta essere la realizzazione concreta di una sostanza che sarebbe altrimenti impalpabile. Il linguista - e antropologo - Edward Sapir (1884-1939) varcò la soglia di questa visione, ipotizzando che il modo in cui le lingue storico-naturali organizzano i dati ed esaminano i fenomeni influenzi la nostra percezione della realtà. Le sue idee furono sviluppate da Benjamin Lee Whorf (1897-1941), di cui molti saggi vennero pubblicati postumi nella raccolta *Language, Thought, and Reality*. Il polivalente studioso americano confrontò attentamente le norme culturali e le strutture linguistiche della lingua Hopi e quelle delle lingue dell'Europa occidentale¹,

¹ «Since, with respect to the traits compared, there is little difference between English, French, German, or other European languages with the POSSIBLE (but doubtful) exception of Balto-Slavic and non-Indo-European, I have lumped these languages into one group called SAE, or "Standard Average European".», Whorf, 1956, p.138.

considerando alcune configurazioni grammaticali come l'effetto di interpretazioni dell'esperienza. Dopo aver esaminato il plurale, il sistema di numerazione, la denominazione di quantità fisiche, la rappresentazione delle esperienze cicliche, le forme temporali dei verbi, Whorf sottolineò alcune differenze che sembravano derivare dal modo in cui ciascuna lingua scandaglia la realtà.

A partire dall'analisi di alcuni elementi linguistici, nel presente contributo si affronterà il tema riguardante il rapporto tra le donne e la lingua analizzando le più diffuse manifestazioni del sessismo linguistico, gli strumenti che le persone hanno a disposizione per parlare delle donne e le tappe più significative di un percorso volto a dimostrare che le scelte linguistiche non sono mai neutre.

2. Scelte linguistiche dai colori mai neutri: più di trent'anni dopo Alma Sabatini

Il dibattito sul sessismo linguistico sembra esser stato introdotto in Italia da Alma Sabatini, con l'opera *Il sessismo nella lingua italiana* (1987). Il terzo capitolo del volume è costituito dalle *Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana*. La maggior parte delle alternative suggerite dalle *Raccomandazioni* è rimasta in una zona grigia all'interno della quale la/ il parlante mostra incertezza e un senso di smarrimento. Al contempo, però, è affiorata lentamente la consapevolezza secondo cui «in realtà, la donna non è compresa nel maschile ma tenuta nell'implicito: il che è molto diverso» (Sabatini, 1987, p.99). L'opera sopra citata esordisce con la questione del maschile come genere *non marcato*. Tale scelta linguistica è stata abbracciata anche da altre lingue caratterizzate dalla *marcatura grammaticale di genere*, come il francese e il tedesco, suscitando interesse nella comunità scientifica per le sue (eventuali) conseguenze sul piano cognitivo (cfr. Gygas *et al.*, 2008; 2020; Merkel *et al.*, 2017).

Alma Sabatini ha fornito alcune proposte per far cadere il velo dell'invisibilità femminile, come il ricorso a *individuo, persona, specie umana, popolazione* al posto di *uomo e uomini* in senso universale.

L'uso del maschile in quanto (presunta) scelta neutrale collide con un'altra prassi ritenuta stereotipica, ovvero la designazione delle donne come categoria a parte. La contraddizione è chiaramente descritta dall'affermazione di Giulio Lepschy:

[...] l'uomo, e non la donna, si può porre come termine non marcato dell'opposizione: l'uomo è il rappresentante di quell'umanità che in certi momenti comprende, e in certi momenti esclude le donne (Lepschy, 1988, p. 63 nota 3).

Altri dati esaminati dall'autrice delle *Raccomandazioni* sono inerenti a quelle che la stessa chiama «dissimmetrie grammaticali». Tracce di questa discrepanza emergono quando l'aggettivo o il participio passato si accordano al maschile, nonostante i nomi siano in prevalenza femminili.

Le riflessioni sin qui riportate si proiettano nello *hic et nunc* non appena si raggiunge la dimensione degli agentivi (titoli, cariche e professioni). Negli anni in cui sono state scritte e pubblicate le *Raccomandazioni* il problema del femminile nelle professioni cominciava a sollevarsi, perché alcune donne iniziavano a

intraprendere carriere che fino a pochi anni prima erano loro precluse. Si tratta di una questione in cui, più delle altre finora citate, fattori sociali e linguistici si intersecano dando vita a una materializzazione dell'ancestrale disparità tra donne e uomini.

Lo scenario poco dinamico sul fronte femminile descritto da Alma Sabatini è fortunatamente oggi in movimento e, in alcuni casi, in fase di sovvertimento. Al fine di rendere la lingua adeguata alla designazione di nuove figure, le proposte pubblicate dalla Presidenza del Consiglio dei ministri sono riaffiorate nel dibattito sociolinguistico. È considerevole la presenza di iniziative volte a stimolare l'attenzione delle persone sul tema, riflettendo sul fatto che dietro ai deprecabili fenomeni di violenza di genere si nascondono modelli educativi e culturali che giustificano da un lato il ricorso all'aggressività, dall'altro un atteggiamento rassegnato alla subalternità. In questo panorama, - oltre alla più generale direttiva ministeriale del 23 maggio 2007 per attuare parità e pari opportunità tra uomini e donne nelle amministrazioni pubbliche - si inseriscono le *Linee guida per l'uso del genere nel linguaggio amministrativo* redatte da Cecilia Robustelli nel 2012, in collaborazione con l'Accademia della Crusca. Le proposte contenute nelle sopra citate *Linee guida* sono state usate come fondamenta per il Piano nazionale presentato dalla Ministra Valeria Fedeli il 27 ottobre 2017, volto alla promozione nelle scuole di ogni ordine e grado l'educazione al rispetto, per contrastare ogni forma di violenza e discriminazione e favorire il superamento di pregiudizi e disuguaglianze, secondo i principi espressi dall'articolo 3 della Costituzione italiana. (Robustelli, 2012, p.5)

Nonostante la crescente presenza delle donne nelle posizioni di prestigio, ancor oggi, sono patenti incertezze là dove chi parla deve riferirsi a loro. Nelle *Raccomandazioni* si invitava a eludere il maschile nei nomi agentivi quando il femminile esisteva, o si sarebbe potuto regolarmente formare. La coniazione doveva evitare il suffisso *-essa*, percepito come dispregiativo e

spesso usato in casi in cui le regole stesse dell'italiano non lo prevederebbero: "vigilessa o "presidentessa contro "vigile o "presidente, mentre questi due sostantivi sono epiceni e quindi basterebbe cambiare l'articolo; "avvocatessa" contro "avvocato", mentre la radicale avvocat- (participio passato) dovrebbe essere seguita, come per gli altri participi passati, dalle due desinenze: *-a* per il femminile e *-o* per il maschile (Sabatini, 1987, p.27).

A proposito della femminilizzazione dei nomi di professioni e cariche, il Direttivo dell'Accademia della Crusca nel febbraio 2016 ha bandito una borsa «per una ricerca sui titoli di cariche pubbliche e professioni esercitate da donne nelle principali lingue europee». I risultati della ricerca, affidata a Giuseppe Zarra e supervisionata da Yorick Gomez Gane, sono raccolti nel volume «*Quasi una rivoluzione*». *I femminili di professioni e cariche in Italia e all'estero*. Il libro è corredato di una *Premessa* e di due interventi del Presidente dell'Accademia della Crusca Claudio Marazzini, che tra gli obiettivi si prefigge quello di

sgomberare il campo dall'illusione che l'Accademia voglia fornire un decalogo di comportamento, un catechismo o un libretto rosso a cui ci si debba attenere obbligatoriamente, pena l'esclusione dal consesso dei buoni parlanti e scriventi (Gane, 2017, p.121).

Giuseppe Zarra, nel volume citato poc'anzi, riconosce all'opera di Alma Sabatini il merito di «aver portato alla ribalta la necessità di servirsi di strategie linguistiche utili a evitare un uso sessista della lingua e a riflettere l'ascesa delle donne a ruoli professionali e istituzionali prima loro preclusi» (ivi, p.24). Al contempo, però, si mettono in luce alcuni punti deboli delle *Raccomandazioni* e il mancato raggiungimento di soluzioni condivise nella scrittura ufficiale e nella burocrazia (ivi, pp. 27-28).

Nel contributo di Zarra la diversa stabilizzazione dei femminili di titoli professionali e cariche pubbliche è corroborata da esempi ricavati dal sito dell'ANSA, da documenti ufficiali che circolano in rete e dal motore di ricerca *Google*. Gli agentivi scelti sono proprio quelli relativi a cariche professionali che hanno visto tardivamente l'entrata in scena delle donne: *architetta, avvocat, magistrata, ministra, sindaca*. Da un confronto con i dati raccolti nei primi anni Duemila da Robustelli (2016, p.82) si registra «un complessivo innalzamento delle occorrenze totali dei femminili e una riduzione del rapporto di occorrenze delle forme femminili rispetto alle corrispondenti maschili per tutti i lessemi, con l'eccezione del rapporto stabile fra *magistrata* e *magistrato*» (ivi, pp.36-37). Ad ogni modo, il saggio conferma la compresenza nell'uso di soluzioni possibili per i significanti di quelle che, legittimamente, potremmo chiamare “le referenti”. A questa tendenza fa da contraltare un atteggiamento, adottato anche da alcune donne, ostile nei confronti della *mozione* (Thornton, 2004, p.3) al femminile.

A distanza di pochi anni dalla pubblicazione del volume pubblicato dall'Accademia della Crusca sembra persistere, com'è naturale, l'oscillazione tra maschile *non marcato* e femminile. Si riportano di seguito i risultati restituiti da *Google*, relativamente all'uso degli agentivi designanti alcune donne della scena politica italiana contemporanea.

Tabella 1. Ministra vs Ministro nella Rete (ultima consultazione effettuata il 16/12/2020).

Forma	Occorrenze
Ministra Azzolina	1.480.000
Ministro Azzolina	1.730.000
Ministra De Micheli	470.000
Ministro De Micheli	1.160.000
Ministra Lamorgese	1.900.000
Ministro Lamorgese	1.490.000
Ministro Pisano	1.270.000
Ministra Pisano	2.590.000

È sufficiente visitare le pagine web dei diversi Ministeri per constatare la presenza dell'oscillazione menzionata poc'anzi anche ai più alti livelli istituzionali.

Ministra Lucia Azzolina

Lucia Azzolina è nata il 25 agosto 1982 a Siracusa, in Sicilia. È docente di Scuola secondaria di secondo grado e **deputata** della Repubblica Italiana. Dal 16 settembre 2019 ha rivestito il ruolo di **Sottosegretario** al Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca del II Governo Conte. Dal 10 gennaio 2020 è **Ministra** dell'Istruzione.

Figura 1. <https://www.miur.gov.it/il-ministro> (ultima consultazione effettuata il 17/12/2020).

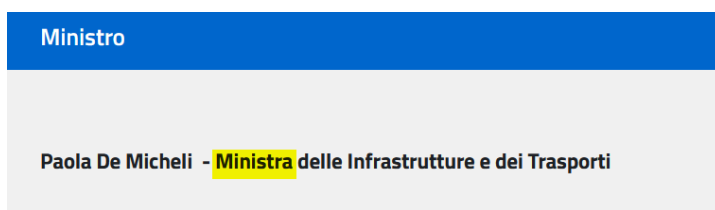

Figura 2. <https://www.mit.gov.it/ministero/ministro> (ultima consultazione effettuata il 17/12/2020).

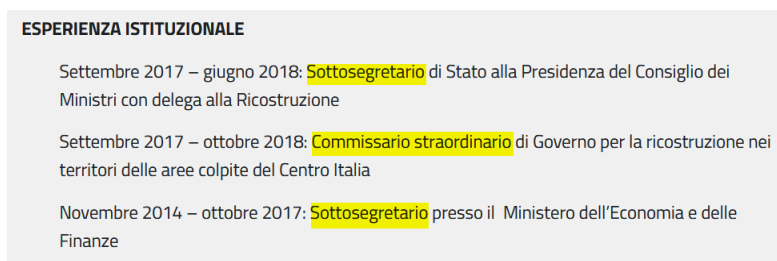

Figura 3. (tratto dalla stessa pagina web della fig. 2) <https://www.mit.gov.it/ministero/ministro> (ultima consultazione effettuata il 17/12/2020).

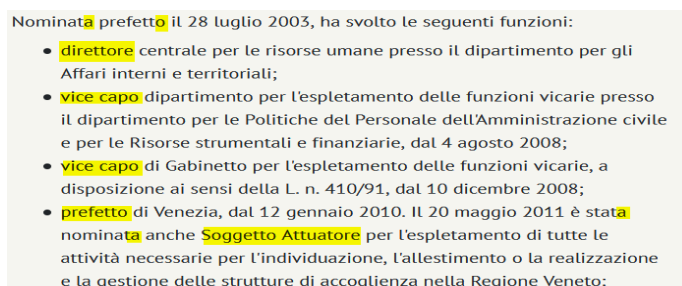

Figura 4. <https://www.interno.gov.it/ministero/luciana-lamorgese> (ultima consultazione effettuata il 17/12/2020).

Il Ministro Paola Pisano

Paola Pisano è Il Ministro per l'innovazione tecnologica e la digitalizzazione.

Figura 5. <https://innovazione.gov.it/it/chi-siamo/ministro/> (ultima consultazione effettuata il 17/12/2020).

E' diventata Ministro per l'innovazione tecnologica e la digitalizzazione nel Settembre 2019.

Figura 6. (tratta dalla stessa pagina web della fig. 5) <https://innovazione.gov.it/it/chi-siamo/ministro/> (ultima consultazione effettuata il 17/12/2020).

La mancanza di uniformità da parte dei diversi Ministeri crea, indubbiamente, disorientamento tanto nella stampa quanto nella comunicazione orale. Ampliando il campo visivo, si può notare come i problemi affiorino maggiormente nel passaggio dalla dimensione morfologica a quella sintattica e testuale. Infatti, «appare chiaro che quando si passa dalle singole voci ai testi, l'uso del maschile per riferirsi a donne può generare notevoli ambiguità dovute a conflitti tra accordo sintattico e semantico» (Fusco, 2020, p. 51). L'applicazione della lingua alla realtà comunicativa consente di osservare che i problemi di coesione testuale, generati dal mancato accordo di genere tra il "controllore" e gli elementi *target* di un periodo, creano dei veri e propri cortocircuiti che possono compromettere la comprensione del testo. Per evitarli è importante «sapere che l'assegnazione e l'accordo di genere in italiano, come in altre lingue, non avvengono secondo meccanismi casuali, ma si collegano a regole (semantiche e formali) di portata generale [...]» (Robustelli, 2012, p.18).

I cambiamenti sociali continuano a condizionare la lingua, a tal punto che sono state redatte diverse linee guida per un linguaggio che tenga conto delle differenze e che esalti la loro ricchezza. Numerose istituzioni sono alla ricerca di scelte rispettose dell'identità di genere e si adoperano per la divulgazione di proposte e di riflessioni che possano dar vita a un uso più consapevole delle idee che la lingua veicola. L'obiettivo comune alle iniziative menzionate sembra essere quello di esortare l'uditorio a non confondere la parità fra i sessi con l'adeguamento al modello maschile, cercando nello stesso tempo di non ostacolare la lettura e la comprensione, là dove si ritiene necessaria la revisione dei testi amministrativi. Se il linguaggio quotidiano potrà essere sottoposto all'arbitrio dell'uso e, quindi, della libertà personale, lo stesso non è possibile ammettere nella documentazione delle amministrazioni pubbliche. Si tratta di testi costituiti da formule tradizionali e, di conseguenza, cristallizzate sia negli atti ufficiali sia nella mente del personale addetto ai lavori. Di seguito, si presenterà un quadro dettagliato delle proposte di Alma Sabatini (punto di partenza per la redazione di tutte le Linee guida per un uso non sessista della lingua elaborate in Italia) inerenti ai titoli professionali:

- Ai maschili in *-tore* corrispondono i femminili in *-trice*: *ambasciatrice*, *amministratrice*, *direttrice*, *senatrice*;

- Ai maschili in *-o*, *-aio/-ario* corrispondono i femminili in *-a*, *-aia/-aria*: *architetta*, *avvocata*, *chirurga*, *sindaca*;
- Ai maschili in *-(i)ere* corrispondono i femminili in *-(i)era*: *cancelliera*, *consigliera*, *ingegnera*, *magazziniera*;
- Ai maschili in *-sore* corrispondono i femminili in *-sora*: Sabatini aveva notato come nella lingua mancassero delle varianti femminili per questa desinenza, sostenendo che era necessario colmare il vuoto con la coniazione di *difensora*, *evasora*, *revisora*. Inoltre, la studiosa raccomandava di evitare l'uso del suffisso *-essa*, nonostante avesse già perduto parte della sua carica negativa, anche per gli agentivi femminili più diffusi (Robustelli, 2014, p. 42-54).

Diversamente, Cecilia Robustelli propone di mantenere l'ormai attestato e storicamente diffuso *professoressa*, così come i tradizionali *dottoressa* e *direttrice* in luogo delle forme proposte dalle *Raccomandazioni*. La presenza rilevante di donne che ricoprono questi ruoli e la circolazione dell'agentivo femminile hanno permesso la cancellazione della connotazione negativa. Questo avalla l'ipotesi di una correlazione tra elementi linguistici ed extralinguistici, dimostrando che solo l'uso può cambiare il significato dei significanti di cui disponiamo. Le due studiose concordano sulla conservazione inalterata dei nomi episeni e di quelli in *-a* (*preside*, *atleta*), delle forme sostantivate dei participi presenti (*cantante*, *comandante*, *presidente*), dei composti con *capo-* (*capofamiglia*, *caposervizio*), senza dimenticare l'anteposizione dell'articolo femminile.

A distanza di anni dalla pubblicazione del libro di Alma Sabatini l'uso linguistico non ha subito cambiamenti radicali, ma è evidente come la percezione della realtà circostante e il modo di segmentarla stiano subendo un'evoluzione che si riflette nella maggior diffusione, anche da parte della stampa, delle forme *ministra*, *chirurga*, *ingegnera*.

3. Gli stereotipi di genere veicolati dalle scelte linguistiche

Nel paragrafo precedente sono stati riportati alcuni esempi di disparità etiche e linguistiche che quotidianamente attraversano la realtà circostante. Il risultato tangibile è quello di una presenza degli stereotipi di genere ancora troppo ingombrante e pericolosa, tale da consentire la diffusione capillare degli stessi anche tra i più piccoli e le più piccole. Prima di riportare gli esiti riguardanti studi su insospettabili strumenti, attraverso cui sin dall'infanzia si entra in contatto con un sistema culturale androcentrico, si desidera fornire una definizione adeguata di *stereotipo*:

Nella letteratura di riferimento, esso è definito come un insieme rigido e semplificato di credenze che un certo gruppo sociale condivide e replica in modo acritico su un oggetto, su uno stato di cose, su un evento o un comportamento, su un altro gruppo sociale, talora facendo del medesimo un presupposto per formulare pregiudizi, cioè giudizi aprioristici non basati su dati empirici sufficienti che a volte sono neutri ma più spesso negativi. [...] (Fusco, 2012, p.8).

Le rappresentazioni stereotipiche continuamente divulgate dai mass media contribuiscono a riflettere l'immagine di una società "a misura d'uomo", in cui le disuguaglianze tra i due sessi sono ancora la norma. Senza che il pubblico se ne renda conto, i modelli proposti diventano comunicazione, pensiero e, infine, educazione. Alcune ricerche, usando come campo di indagine i libri di testo adottati per la scuola primaria, hanno riscontrato differenze quantitative e qualitative tra la rappresentazione del maschile e quella del femminile. Uno studio condotto da (Biemmi, 2018) sui testi di lettura per la classe quarta elementare delle maggiori case editrici italiane (De Agostini, Giunti, La Scuola, Nicola Milano, Fabbri, Raffaello, Piemme, Elmedi, Capitello, Piccoli) ha rilevato che per ogni 10 protagoniste ci sono 16 protagonisti. Oltre alla scarsa visibilità del femminile, è possibile notare che immedesimandosi nei personaggi maschili delle storie i bambini possono sognare di svolgere da grandi circa 50 professioni (fantastiche o reali), mentre rispecchiandosi nelle corrispettive rappresentazioni femminili le bambine potrebbero scegliere solo fra 15 tipologie professionali. Non solo nella quantità, ma anche nella "qualità" delle professioni possibili risulta esserci un divario profondissimo. Mentre un bambino può figurarsi come *re, cavaliere, maestro, ferroviere, marinaio, mago, scrittore, dottore, poeta, giornalista, ingegnere, geologo, esploratore, scultore, architetto, bibliotecario, scienziato, medico, direttore d'orchestra* etc., la scelta delle bambine deve confluire nei titoli di *maestra* (in assoluto la più frequente), *strega, maga, fata, principessa, casalinga* e altre dello stesso tipo. Un altro terreno di disparità è quello sul quale si dipanano gli aggettivi. Infatti, nel mondo descritto dai libri di testo, purtroppo non distante dal mondo reale, bambine e bambini si interfacciano costantemente da un lato con protagonisti *indipendenti, coraggiosi, dispettosi, ambiziosi, onesti, avventurosi, autoritari, furiosi, egoisti, irosi, virtuosi, tronfi, saggi, decisi, audaci, liberi*, dall'altro con protagoniste *antipatiche, pettegole, invidiose, vanitose, altezzose, affettuose, apprensive, angosciate, mortificate, premurose, pazienti, buone, vergognose, silenziose, servizievoli, comprensive*. L'esame condotto da Biemmi è nato dall'esigenza di denunciare un modello scolastico che agli albori del Duemila continuava a tramandare schemi inflessibili di mascolinità e femminilità, contribuendo alla creazione di identità che per un genere saranno sinonimo di forza e indipendenza, mentre per l'altro saranno inclini al lavoro di cura e alla subalternità. In seguito alla Piattaforma d'azione di Pechino (1995) nacque il progetto Polite (progetto europeo di autoregolamentazione per l'editoria scolastica), affinché le questioni di genere diventassero parte delle linee guida per la redazione dei libri di testo. È evidente, però, che iniziative di questo tipo non sono sufficienti per la *decostruzione* di una conoscenza, che esclude bambine e ragazze «sia come oggetto del sapere che come produttrici di sapere» (Biemmi, 2018, p.13), se il corpo docenti non compie passi significativi per evitare di «replicare all'infinito un immaginario di Principi azzurri e Belle addormentate nel bosco» (ivi, p. 14).

Le osservazioni sul connubio lingua-pensiero sin qui restituite, coadiuvate dall'indispensabile apporto dei dati raccolti dalle indagini sociolinguistiche, linguistiche e testuali, restituiscono la fotografia di una lingua che incorpora

gli stereotipi di genere presenti nella società. Tornando, quindi, ai presupposti definiti nell'introduzione (il riferimento è rivolto soprattutto all'ipotesi "Sapir-Whorf") si ritiene necessario risalire alle radici storiche e culturali che hanno generato l'identificazione di una "differenza" che non pone problemi in quanto tale, ma che è diventata dannosa quando si è tradotta nell'idea di un'inferiorità femminile. Non si pretende, certamente, di tratteggiare un quadro completo del percorso compiuto dalla sopra ricordata differenza, bensì si desidera individuare alcuni momenti culturali e alcune fonti testuali in cui affondano, o emergono, le radici della questione. A tal proposito è interessante il percorso che Grazia Basile ha compiuto in un articolo sul nome della donna nelle principali lingue europee (Basile, 2009). La studiosa è partita dal noto passo della *Genesi*² sulla creazione per dimostrare che:

un fatto meramente linguistico viene a sovrapporsi a un fatto ontologicamente reale, in quanto la donna sarebbe nata da una parte (una costola) tolta dal corpo del primo uomo e trasformata da Dio in un altro essere umano ad esso complementare, ossia la donna [...] c'è quindi una corrispondenza tra piano ontologico e piano linguistico: come l'essere umano femminile, la donna, è derivato ontologicamente dall'uomo, così la parola ebraica designante la donna può essere interpretata come derivata grammaticalmente dalla parola che designa l'uomo (Basile, 2009, p. 90).

Nella traduzione italiana del passo non è possibile osservare il riscontro sul versante linguistico, ma si può ovviare alla mancanza ricorrendo, come suggerito da Basile, alle traslitterazioni ebraiche *iš/iššā* – rispettivamente *uomo* e *donna* – per rilevare un processo di *mozione*. Tale creazione con mezzi morfologici dal maschile al femminile, però, sembra non aver corrispondenza nella maggior parte delle lingue indoeuropee per la designazione di esseri umani di sesso femminile e maschile, nel rapporto che in italiano intercorre tra *donna* e *uomo*. Nell'articolo si parla, dunque, di «una tendenza verso una "autonomia" del femminile nelle lingue». Senza entrare nel merito di questioni che non sarebbe possibile trattare in maniera esaustiva in questa sede, per le quali si rinvia alla lettura integrale del lavoro menzionato, si nota come la stessa tendenza autonoma non sia riscontrabile nella produzione di alcuni agentivi femminili, o addirittura di nomi propri. Su questo processo di formazione delle parole Suzanne Romaine, poco dopo aver menzionato l'episodio biblico di cui sopra, ha scritto:

Interestingly, this idea that women are appendages to men finds a counterpart in many languages such as English, where many feminine occupational terms are formally derived from the male vision, e.g., *manager/manageress*, and many women's names are diminutives of men's, e.g., *Henrietta*, *Georgette*, *Pauline*, etc. [...] These are but a few of the linguistic ways in which women are constructed as Other (Romaine, 2000, p.105).

² Genesi 2,23: «Questa volta essa è carne dalla mia carne e osso dalle mie ossa. La si chiamerà donna perché dall'uomo è stata tolta.»

La questione riguardante il suffisso *-essa*, ampiamente dibattuta da Sabatini e Robustelli, è stata trattata nel paragrafo 2 senza alcun veto per l'uso di tutte quelle forme che ormai sono entrate a far parte del patrimonio lessicale comune perdendo l'originale connotazione negativa. Si ritiene di maggior importanza il riflesso extralinguistico della questione, per cui la perdita del valore dispregiativo della parola è sintomo di una vasta circolazione della stessa dovuta alla presenza femminile in quel determinato contesto sociale e culturale. Tornando al passo biblico, esso ha tramandato nell'immaginario collettivo occidentale la credenza che la donna fosse stata creata da Dio per rendere più lieta l'esistenza di Adamo, da cui non stupisce la strumentalizzazione femminile nei media a fini persuasivi rivolti agli individui di sesso maschile. Ad ogni modo, nella Bibbia sembra si voglia comunicare il messaggio secondo cui la donna sarebbe stata creata dalla stessa sostanza dell'uomo. Questa derivazione, linguistica e corporea, comporterebbe uno stato di parità—quantomeno “materiale”— che si oppone al racconto di Esiodo³ sulla creazione di Pandora. L'autore greco, infatti, parla di un vero e proprio progetto *ex novo* che, in quanto tale, era sinonimo di alterità. Un'alterità che, secondo il mito tramandato, avrebbe portato l'uomo all'infelicità poiché era così tanto distante da lui e incomprensibile da essere paragonata al mistero della morte (cfr. Cantarella, 2019).

4. Conclusione

La circolazione di proposte e di riflessioni è tuttora necessaria anche per chiarire i dubbi di chi decide di adattare le proprie scelte linguistiche alla necessità di riconoscere, rappresentare e rispettare le differenze. È comprensibile che chiunque conosca bene le regole della grammatica italiana si ponga dei dubbi riguardo all'uso di forme che sembrano non essere previste dalla norma (cfr. par. 2). Per questa ragione, è doveroso compiere azioni che rendano visibile ciò che per troppo tempo è stato sommerso sia per il processo di “assorbimento” del femminile nel genere maschile, sia per l'assenza di agentivi declinati al femminile. Per evitare l'uso del maschile inclusivo è necessario ricorrere a scelte che adempiano a due diverse esigenze: da un lato l'appropriata rappresentazione della presenza femminile, dall'altro il mantenimento della chiarezza, soprattutto se la funzione predominante del messaggio è quella informativa. Là dove il riferimento è a un uomo e a una donna, si suggerisce di ricorrere all'uso simmetrico del genere grammaticale nella prima occorrenza dei due nomi e poi di usare un paradigma di accordo maschile, così da non appesantire il testo se spazio, tempo e contesto non consentono la distensione necessaria per la duplice rappresentazione. Per quanto riguarda gli agentivi, sono state già fornite le indicazioni per la coniazione di forme ossequiose verso le regole della morfologia lessicale.

L'idea che le donne siano naturalmente diverse o inferiori ha radici profonde (cfr. par. 3) le cui propaggini sono visibili in numerosi aspetti della vita. La lingua è uno di questi e con essa lo è anche il sistema simbolico di riferimento da cui attingiamo immagini per parlare, scrivere e ascoltare. Qualsiasi contenuto mentale e culturale deve essere potenzialmente esprimibile attraverso le lingue storico-

³ Fondamentali per questo racconto la *Teogonia* e *Le opere e i giorni*.

naturali, così da ampliare, ed eventualmente modificare, significanti che attingono a un patrimonio socioculturale ormai da osservare con occhio critico. Magari, con lo sguardo congiunto di uomini e donne affinché “differenza” non diventi sinonimo di subalternità, di esclusione, di invisibilità.

Le conclusioni qui presentate si propongono di fornire alcuni spunti per diffondere la visibilità delle donne sul piano professionale e istituzionale attraverso le parole e la morfosintassi. Dietro a quanto scritto si cela la speranza che la lingua possa essere davvero uno strumento identitario attraverso cui tutte e tutti possano sentirsi rappresentate/i.

Bibliografia

Libro

- [1] Biemmi, I. (2018). *Educazione sessista: stereotipi di genere nei libri delle elementari*. Torino. Rosenberg&Sellier.
- [2] Cantarella, E. (2019). *Gli inganni di Pandora - L'origine delle discriminazioni di genere nella Grecia antica -*. Milano. Feltrinelli.
- [3] Fusco, F. (2012). *La lingua e il femminile nella lessicografia italiana - tra stereotipi e (in)visibilità*. Alessandria. Edizioni dell'Orso.
- [4] Gomez, G. Y. (a cura di) (2017). «*Quasi una rivoluzione*». *I femminili di professioni e cariche in Italia e all'estero*. Con un saggio di Giuseppe Zarra e interventi di Claudio Marazzini. Firenze. Ufficio Pubblicazioni dell'Accademia della Crusca.
- [5] Robustelli, C. (2012). *Linee guida per l'uso del genere nel linguaggio amministrativo*, Firenze, Comune di Firenze.
- [6] Robustelli, C. (2014). *Donne, grammatica e media-Suggerimenti per l'uso dell'italiano*. Con la prefazione di Nicoletta Maraschio. Roma. Giornaliste Unite Libere Autonome.
- [7] Robustelli, C. (2016). *Sindaco e sindaca: il linguaggio di genere*. Con postfazione di Claudio Marazzini. Roma. Gruppo Editoriale L'Espresso.
- [8] Romaine, S. (2000). *Language in society - An introduction to Sociolinguistics -* (2. ed.). Oxford & New York. Oxford University Press.
- [9] Sabatini, A. (1987) *Il sessismo nella lingua italiana*. Roma, Presidenza del Consiglio dei Ministri.
- [10] Sabatini, F. (1987). Prefazione. In A. Sabatini, *Il sessismo nella lingua italiana*, (pp. 9-15). Roma. Presidenza del Consiglio dei Ministri.
- [11] Storini, M. C. (2016). *Il secchio di Duchamp. Usi e riusi della scrittura femminile in Italia dalla fine dell'Ottocento al terzo millennio*. Pisa. Pacini Editore.
- [12] Whorf, B. L. (1956). *Language, Thought, and Reality*. Cambridge-Massachusetts. The M.I.T. Press.

Capitolo di un libro

- [1] Basile, G. (2009). Il nome della donna. Un'indagine lessicologica attraverso le principali lingue europee. In F. M. Dovetto (a cura di), *Parole di donne* (pp. 89-113). Roma. Aracne editrice.
- [2] Fusco, F. (2020). “L'abitudine fa la sindaca e l'avvocata”. Il genere femminile nella lingua italiana, anche a partire da Alma Sabatini. In A. L. Somma e G. Maestri (a cura di), *Il sessismo nella lingua italiana -Trent'anni dopo Alma Sabatini* (pp.37-58). Roma. Blonk editore.
- [3] Lepschy, G. (1988). Lingua e sessismo. In *Nuovi saggi di linguistica italiana* (pp. 61-84). Bologna, Il Mulino.

- [4] Thornton, A. M. (2004). *Mozione*. In M. Grossmann e F. Rainer (a cura di), *La formazione delle parole in italiano* (pp. 218-27). Tübingen, Niemeyer.

Riviste scientifiche

- [1] Gygax, P., Gabriel, U., Sarrasin, O., Oakhill, J., Garnham, A. (2008). Generically intended, but specifically interpreted: When beauticians, musicians, and mechanics are all men. *Language and Cognitive processes*, 23:3, 464-485. <http://dx.doi.org/10.1080/01690960701702035>
- [2] Gygax, P., Sato, S., Öttl, A., Gabriel, U. (2021). The masculine form in grammatically gendered language and its multiple interpretations: a challenge for our cognitive system. *Language Sciences*, 83, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2020.101328>
- [3] Merkel, E., Maass, A., Faralli, M., Cacciari, C. (2017). It only needs one man or can mixed groups be described by feminine generics?. *Rivista di Psicolinguistica Applicata*, XVII, 2, 45-59. <https://dx.doi.org/10.19272/201707702003>

Siti web

- [1] Governo italiano, Ministero dell'Istruzione (2020). Consultato il 17/12/2020 <https://www.miur.gov.it/il-ministro>
- [2] Governo italiano, Ministero delle infrastrutture e dei trasporti (2020). Consultato il 17/12/2020 https://www.mit.gov.it/ministero/ministro_
- [3] Governo italiano, Ministero dell'Interno (2020). Consultato il 17/12/2020 <https://www.interno.gov.it/it/ministero/luciana-lamorgese>
- [4] Governo italiano, Ministero dell'innovazione tecnologica e digitalizzazione <https://innovazione.gov.it/it/chi-siamo/ministro/>

Alessandra Rea

Sapienza University of Rome, Italy

Language as an Identity Tool: The Influence of Linguistic Choices on the Transmission of Gender Stereotypes

Abstract: Since ancient times women have been considered as derivative of men or subordinate to them. This cultural vision impacts the Italian language and its use by people to talk about women. In addition, some sociolinguistics studies have shown that common speakers have expectations on how women and men, women especially, should express themselves in spoken and written language. This paper deals with the ways in which linguistics choices of speakers referring to women. Sometimes linguistics choices include women in the *generic use of masculine*, others time this doesn't happen, and women are mentioned apart. We will start from the *Raccomandazioni* of Alma Sabatini and then we will present some studies that have been proposed following her proposals and her thoughts. In the second part of the article, we will show the correlation between linguistics choices and the paradigms suggested in many books for the Primary School. The aim of this paper is to demonstrate how the morphological level of the language can transmit *gender stereotypes*.

Keywords: *gender; stereotypes; linguistic sexism; generic use of masculine; role names.*

GUELFO CIVININI E LA LINGUA GIORNALISTICA ITALIANA: L'ESEMPIO DI UN REPORTAGE DA BELGRADO DEL 1914

Maria Fornari

Università di Banja Luka, Bosnia ed Erzegovina
maria.fornari@ff.unibl.org

Abstract: Il contributo presenta la figura del giornalista e scrittore Guelfo Civinini in relazione all'evoluzione della lingua italiana dei giornali quotidiani in corso nei primi decenni del XX secolo. Per dimostrare la maggiore aderenza di Civinini a uno stile linguistico più comprensibile e meno letterario, sono posti a confronto due reportage su Belgrado scritti nell'estate del 1914; il primo appartiene all'autore toscano ed è stato pubblicato sul «Corriere della Sera», mentre il secondo è firmato da Eugenio Vaina De'Pava per la «Stampa» di Torino. Il paragone è svolto sulla base delle scelte riguardo l'utilizzo dei tempi verbali, la costruzione delle frasi, l'impiego dei vocaboli, la presenza o meno di elementi di enfasi. La scelta del reportage è dettata dal fatto che è in questo tipo di articolo che Civinini esprime al meglio le sue capacità di giornalista, mentre la selezione del periodo storico è giustificata dal maggiore sviluppo della figura dell'inviato di guerra che si registra durante la Grande Guerra e che rende dunque possibile apprezzare con più completezza le caratteristiche di scrittura dei due autori. In questo risiede anche l'originalità del lavoro, perché negli studi dedicati al Civinini reporter si è soliti prendere in considerazione gli articoli provenienti dalla campagna di Libia del 1911. Il contributo è accompagnato anche da una breve introduzione riguardante il contesto in cui lo scrittore livornese inizia la sua esperienza giornalistica.

Parole-chiave: *Grande Guerra, Civinini, Lingua giornalistica XX secolo, Vaina.*

Introduzione

La trasformazione della lingua giornalistica che ha avuto luogo tra la seconda metà dell'Ottocento e il primo decennio del Novecento rappresenta una vasta materia di studio che vanta un'ampia e accurata bibliografia. La ricchezza di titoli riguardanti questo settore si estende anche alla contemporaneità, poiché molte delle caratteristiche linguistiche del giornalismo attuale traggono la loro origine proprio da quel periodo. Per questo motivo, a distanza di oltre un secolo dalla pubblicazione dei loro articoli più emblematici, è possibile trovare ancora oggi degli studi dedicati a grandi nomi del giornalismo della prima metà del XX secolo, tra cui spiccano quelli dei “corrieristi” Ugo Ojetti, Luigi Barzini senior, Arnaldo Fraccaroli e Guelfo Civinini.

Per Civinini, in particolare, nel 2012 è stata pubblicata una raccolta di articoli scritti in occasione della campagna di Libia, dove il giornalista era stato inviato dal «Corriere della Sera» in qualità di reporter di guerra, mentre la studiosa Aurora Firța nel 2016 ha analizzato il capitolo dedicato alla Romania dell'opera *Viaggio intorno alla guerra* in cui il giornalista raccoglie la sua esperienza di inviato speciale durante la Grande Guerra. Il coraggio non comune con cui Civinini affronta il

suo compito di corrispondente in qualunque terreno di battaglia si unisce a una grande capacità di osservazione dell'ambiente che di volta in volta lo circonda e, soprattutto, a uno stile di scrittura che riesce a creare un connubio tra l'elegante vena poetica che lo contraddistingue e la facilità di comprensione per i lettori che possono seguirlo senza sentirsi avviluppati da pesanti costruzioni letterarie. Per questo motivo, il giornalista viene annoverato, insieme a Barzini e a Fraccaroli, tra coloro che hanno reso possibile nel primo decennio del 1900 lo sviluppo della lingua giornalistica dei quotidiani, liberandola dall'eccessiva complessità e dalle ampollosità della scrittura letteraria, in cui spesso cadevano i loro colleghi coevi. Per dimostrare questa peculiarità del reporter toscano, ho scelto di confrontare un lungo resoconto recante la sua firma che descrive l'assedio di Belgrado nell'estate del 1914 con un articolo analogo riguardante lo stesso tema scritto dal giornalista - soldato Eugenio Vaina De' Pava per il torinese «La Stampa».

1. Le trasformazioni della lingua giornalistica tra Ottocento e Novecento

L'ingresso di Guelfo Civinini al «Corriere» nel 1907 ha luogo in un frangente molto vivace per ciò che concerne la trasformazione della lingua giornalistica italiana e non è superfluo, al fine di rendere più chiaro il contesto in cui si colloca questa ricerca, ricordarne almeno le origini e i tratti più significativi. Il cambiamento dell'italiano della stampa in corso nel momento in cui Civinini lavora come giornalista affonda le sue radici nell'ambito di un processo più ampio e più esteso nel tempo, poiché vede i suoi prodromi già nella seconda metà dell'Ottocento. Come è noto, dopo l'Unità d'Italia, si pone il problema della diffusione di una lingua italiana che sia anch'essa unitaria e, soprattutto nel caso della lingua scritta, che non sia appannaggio soltanto delle classi sociali più erudite. Nel passaggio tra i due secoli in Italia si creano le condizioni ideali perché questo progetto venga attuato: scolarizzazione diffusa – anche degli adulti – che aiuta a ridurre l'analfabetismo drammaticamente presente presso la popolazione; innovazioni tecnologiche riguardanti il mondo della tipografia e quello delle comunicazioni, con il perfezionamento del telegrafo e l'avvento dei primi telefoni; il rinforzo e l'ampliamento della rete ferroviaria che consente alle merci, e dunque anche ai libri e ai giornali, di arrivare in tempi brevi a destinazione. Questo progresso tecnologico incentiva ed è funzionale all'exploit della nascita di libri, opere e riviste di divulgazione e di giornali quotidiani, tanto che le prime storiche testate italiane, alcune delle quali sono giunte fino ai nostri giorni, nascono negli ultimi decenni del XIX secolo. È proprio nell'articolo di fondo del primo numero del «Corriere della Sera», nel marzo del 1876, che viene esplicitato l'intento di utilizzare una lingua giornalistica scevra da abbellimenti e retorica letteraria. Come ricorda Gualdo, è Torelli Violler, il primo direttore del foglio milanese, a rivolgersi al pubblico affermando: “Noi dunque lasciamo da parte la retorica e vogliamo parlarti chiaro” (2017, p.12), e come lui la pensano i direttori degli altri giornali che vengono fondati in quel periodo. Anche l'influenza del modello di giornalismo di tipo inglese e americano, considerato il più efficace sotto l'aspetto comunicativo e dunque vincente pure da un punto di vista commerciale (non bisogna dimenticare che è questa l'epoca in cui in Italia i giornali vengono fondati o acquistati dai grandi gruppi industriali), diventa sempre più visibile nei quotidiani della Penisola, che cercano di imitarne la grafica e lo stile. Emblematico è il fatto che Albertini, che aveva vissuto otto mesi a Londra per studiare economia, appena assume Luigi Barzini al «Corriere» lo manda nella capitale

inglese proprio al fine di osservare il modo di fare giornalismo anglosassone, con particolare riferimento al «Times». A cavallo tra i due secoli, dunque, la lingua giornalistica si “svecchia” e inizia a presentare i caratteri con cui la conosciamo oggi: l'imperfetto cronistico, il condizionale di dissociazione, l'infinito iussivo, lo stile nominale – soprattutto nei titoli – la ripresa sostantivale per spiegare meglio e dare enfasi a concetti precedenti (Gualdo, 2017). L'utilizzo sempre più massiccio del telegrafo per trasmettere le notizie, inoltre, ha delle ricadute sullo stile di scrittura che inizia a registrare una propensione verso la paratassi (Bonomi, 2011) attribuibile alla necessità di abbreviare i periodi con meno frasi subordinate. Questi cambiamenti, come è facile intuire, avvengono in maniera graduale e non è raro ancora a fine Ottocento trovare degli articoli, in particolar modo di cronaca, scritti in un italiano incerto con forme linguistiche che oscillano da un'eccessiva complessità di stampo letterario a una trascuratezza dovuta all'utilizzo di forme dialettali e provincialismi. Con il passare del tempo le grandi testate si dotano di redazioni ben organizzate che controllano non soltanto la qualità delle notizie ma anche la lingua in cui questi articoli vengono pubblicati, proprio per evitare questi fenomeni di disomogeneità.

2. Civinini inviato speciale del «Corriere della Sera»

Quando Civinini approda al «Corriere» dunque, come si è detto nel capitolo precedente, si è ancora in fase di transizione per quanto concerne la lingua giornalistica italiana. In questi anni, grazie anche al lavoro di Barzini che vi lavorava già da diverso tempo, il foglio milanese è tra quelli che si distinguono maggiormente per la modernità dello stile giornalistico proposto, dovuta sia al tipo di articoli presentati, sia alla lingua agevole e comprensibile con cui questi vengono redatti.

Civinini, oltre ad avere maturato in precedenza varie esperienze come giornalista presso alcune testate romane, in questi anni è anche un apprezzato scrittore che può già vantare un discreto curriculum di opere e riconoscimenti; vocazione che seguirà per il resto della vita spaziando attraverso vari generi letterari, dalla poesia di ispirazione crepuscolare degli esordi, ai racconti e i romanzi, passando per uno dei suoi lavori più famosi e citati, ovvero il libretto d'opera della *Fanciulla del West* di Puccini (1910). Va notato che questa versatilità nell'utilizzo della parola scritta non era peculiare soltanto di Civinini, ma era un'attitudine piuttosto diffusa all'epoca presso gli intellettuali e i giornalisti. Tuttavia mentre, per esempio, per Fraccaroli suo coetaneo e collega al «Corriere» si è detto che fosse più brillante come giornalista che come scrittore (Giocondi, 2020), le opere dell'autore toscano possono contare anche un discreto pregio letterario (Del Beccaro, 1982). Il motivo di questo maggiore talento come scrittore è probabilmente imputabile agli studi superiori sostenuti da Civinini che, a differenza per esempio di Fraccaroli e Barzini – costretti ad abbandonare gli studi anche per difficoltà economiche – aveva avuto l'opportunità di frequentare istituti scolastici di prestigio come il liceo Umberto I di Roma, di cui era preside Chiarini. Riguardo quest'ultimo, nelle biografie del reporter viene spesso menzionato un aneddoto secondo cui il critico aveva “profetizzato” un futuro da giornalista per il suo studente, di cui aveva intuito le doti letterarie.¹

¹ Per la precisione, Chiarini si era rivolto al C. con una scherzosa minaccia: “Te finirai male, finirai giornalista.” per rimproverarlo di una bugia, come ricordato da Pillon nel 1960 sulla rivista *Candido*.

Il lavoro presso il Ministero della guerra di Roma e la frequentazione del circolo culturale che si riuniva nel caffè Aragno in via Condotti gli avevano infine dato la possibilità sia di farsi conoscere negli ambienti letterari e giornalistici, sia di affinare la propria penna. Pertanto, quando Albertini - sotto consiglio di Ogetti - lo fa entrare nella redazione romana del «Corriere della Sera», Civinini ha già una buona reputazione come scrittore e giornalista, avendo in precedenza collaborato con altre testate romane. Grazie alla sua cura nei servizi e alla scrittura che verrà poi rievocata dal suo allievo Montanelli come “una delle più caste, e chiare, e pulite, e ricche d’ombre e venature che abbia avuto la nostra terza pagina” (Del Beccaro, 1982) il nuovo acquisto del giornale di via Solferino si fa apprezzare dal direttore, che infine lo invita a lavorare a Milano nella sede centrale. Civinini si rivela un ottimo cronista, tanto che il suo nome viene immancabilmente annoverato da chi si occupa di lingua giornalistica e storia del giornalismo italiano tra quelli di altre firme importanti. Come è possibile trovare in un pagina web a lui dedicata,

Civini fu un grande giornalista: qualsiasi argomento trattasse, fossero fatti di cronaca cittadina o gli orrori della guerra, riusciva ad avvincere il lettore grazie alla sua capacità di cogliere gli aspetti essenziali di ogni fatto e alla leggerezza della sua scrittura, che era di altro livello stilistico, ma allo stesso tempo accessibile².

Quando prende il via la campagna di Libia nel 1911, Civinini fa parte della “squadra” di inviati che il quotidiano spedisce in terra d’Africa; l’operazione militare dal punto di vista dell’evoluzione della stampa è significativa perché segna un’ulteriore nuova tappa nel modo di concepire il giornalismo stesso. Infatti il conflitto rappresenta il banco di prova per la carta stampata italiana che per la prima volta in maniera intensiva si misura con la diffusione del consenso (o del dissenso) ideologico. Di conseguenza, la lingua utilizzata deve essere efficace ed evocativa per colpire la curiosità e la “pancia” del lettore e convincerlo dell’opportunità o meno della guerra. In un certo senso l’informazione, pure importantissima e ben documentata, arretra di un passo rispetto al desiderio di indirizzare l’opinione pubblica. Il «Corriere», favorevole alla campagna, per promuoverla presso il pubblico sceglie di valorizzare le cronache dal fronte e la descrizione delle azioni dei soldati; per rendere al meglio questo tipo di articolo è necessario per un giornalista padroneggiare sia la stesura di un racconto accurato per la scelta lessicale, sia una certa agilità nella costruzione delle frasi che non renda difficoltosa la lettura (Civinini: 2012). Se Barzini è l’antesignano sia del ruolo di reporter sia di questo tipo di scrittura, Civinini non è certo inferiore nel dispiegare queste qualità. Alle stesse, anzi, unisce una grande impavidità nel seguire i soldati fin sul campo di battaglia, fedele alla sua idea che il vero giornalista inviato debba trovarsi a pochi metri dai proiettili per vedere cosa effettivamente succede e darne un resoconto veritiero ai lettori. La sfida di Albertini di spedire i suoi uomini più validi in Libia si rivela vincente, dato il numero di copie vendute dal giornale lombardo e il suo impatto sull’opinione pubblica italiana; uno dei fautori di questo successo è senz’altro Civinini. Il reporter, che è costantemente in prima linea (spesso rischiando la propria incolumità), si rivela differente dai pur ottimi colleghi che si trovano sul campo perché nessuno si spinge così oltre lungo le linee di combattimento e può vantare il medesimo credito e la stima presso i soldati. Questo impegno si traduce poi in una scrittura che è piena di particolari inediti – visto che lui li raccoglie direttamente sul campo – ma che al contempo si avvale dell’abilità letteraria di cui Civinini disponeva, unita alla già menzionata

² url: <https://guelfocivinini.wordpress.com/biografia/> (non è possibile risalire all’autore)

scorrevolezza dell'espressione. Allo scoppio della Grande Guerra, pertanto, toccherà nuovamente al reporter toscano, insieme ai suoi colleghi dislocati nei punti strategici del conflitto, partire per seguire lo sviluppo della battaglia che da europea diventerà mondiale. Scrive di lui Aldo Santini (1983):

Nelle sue corrispondenze il giornalista rivela sempre lo scrittore di razza, e il poeta. Fece parte del trio di punta del "Corriere" alla grande guerra: Barzini-Civinini-Fraccaroli, Barzini incollato al Quartier Generale, Fraccaroli adibito al colore, e Guelfo chissà dove. Spariva per settimane. Cicchetti dal direttore Albertini e dopo i cicchetti telegrammi di licenziamento. Tutto ad ammuflire nella casella postale. Guelfo sparava in trincea. Tornava quand'era finita l'azione, barba da corsaro e carico di pidocchi. "Dipingeva" un pezzo sulla morte di un mulo, magari, dove c'era tutto l'orrore e la tragedia della guerra, e aspettava un ultimo telegramma di Albertini, che annullasse i precedenti. Il telegramma arrivava puntuale e Guelfo ripartiva per il fronte, incorreggibile. In queste righe c'è tutta l'essenza del Civinini inviato speciale.

3. I due reportage da Belgrado: Civinini e Vaina a confronto

All'inizio delle ostilità tra Serbia e Impero austro-ungherese, dunque, Albertini, dato il valore professionale e militare dimostrato in occasione della già citata campagna di Libia e in altri teatri di battaglia, invia Civinini sul fronte orientale. Nell'estate del 1914, quando l'Italia è ancora in posizione neutrale, il giornalista di Livorno si muove lungo la penisola balcanica per documentare le fasi dell'attacco dell'esercito imperiale. Non è la prima volta che Civinini si aggira in queste zone, dal momento che già nel 1912 aveva seguito le fasi del conflitto della prima guerra balcanica e nell'ottobre di quell'anno si trovava proprio a Belgrado. Meno di due anni dopo, nell'agosto del 1914, il cronista è nuovamente nella capitale serba e, com'è nel suo *modus operandi*, anche in questa occasione non teme di mettersi in situazioni rischiose pur di raccogliere e raccontare più informazioni possibili. Belgrado in quei giorni è sotto assedio da parte austriaca, tanto che i resoconti dalla città sono puntellati da descrizioni di piogge di proiettili e varie esplosioni, oltre ad arresti e perquisizioni della polizia in cerca di spie e che vedono spesso vittime proprio i giornalisti. Il reportage firmato da Civinini e preso in esame da questo lavoro, è quello che appare il 17 agosto sulla terza pagina del «Corriere della Sera» con il titolo *Le tragiche giornate di Belgrado durante il bombardamento*. Non si tratta di un articolo trasmesso in tempo reale, poiché come racconta lo stesso autore, le difficoltà rappresentate dalle comunicazioni e dall'azione della censura sono innumerevoli e sono difficili le corrispondenze tra inviati e giornali di appartenenza. Civinini difatti si trova già in Grecia quando compone l'articolo e si affida ai ricordi per ricostruire la vita di Belgrado e dei suoi abitanti intrappolati nello scenario di guerra così come lui li aveva osservati una settimana prima. È significativo notare che l'autore corrisponde il testo per lettera, poiché i suoi telegrammi sono andati perduti: questo sicuramente ha il suo peso nello stile di scrittura, che non deve sottostare alla tirannia della brevità telegrafica.

Analoga genesi ha il secondo articolo preso in considerazione in questo confronto, quello firmato da Eugenio Vaina, che viene scritto da Niš e pubblicato sulla «Stampa» il 22 agosto con il titolo *Ricordi della settimana tragica di Belgrado*. Prima di addentrarci nella comparazione, non è forse superfluo ricordare, ai fini di una migliore comprensione degli articoli, che il quotidiano milanese e Civinini stesso (quest'ultimo in maniera più marcata) sono orientati verso una politica

interventista dell'Italia, e già dalla fine di agosto 1914 questa posizione diventata via via più netta. Non si può affermare lo stesso dell'altro grande quotidiano italiano, il torinese «La Stampa», il cui direttore Frassati è invece sostenitore della politica neutrale seguita da Salandra. Nonostante ciò, nel giornale piemontese è possibile imbattersi in articoli che invece, in maniera più o meno sottile come nel caso del reportage di Vaina, spingono in direzione interventista. Più giovane di Civinini, il giornalista-soldato Eugenio Vaina De'Pava è un altro nome significativo della stampa dell'epoca, sebbene meno conosciuto del collega corrierista; il suo destino è senz'altro più sfortunato, poiché è destinato a morire da eroe sul fronte nel 1915. In ogni caso, anche Vaina ha una certa esperienza come giornalista e scrittore, essendosi interessato a varie questioni politiche legate agli sloveni e agli albanesi; questa caratteristica ci consente quindi di evidenziare meglio le analogie e le differenze tra i due stili di scrittura.

3.1. L'attacco dell'articolo e la descrizione della città

Entrambi i reportage sono pubblicati nelle pagine più importanti dei rispettivi quotidiani, in seconda quello di Vaina e in terza quello di Civinini; differenti sono la grafica e la lunghezza, essendo il secondo decisamente più lungo. Quest'ultimo riporta anche una serie di sottotitoli che evidenziano l'inizio di nuovi paragrafi, il che rende molto più agevole la lettura.

Prima di iniziare il suo racconto da Belgrado, Civinini si concede una lunga introduzione in cui spiega i motivi del ritardo nella consegna dell'articolo e si sofferma sugli incontri e i colloqui avuti prima del suo arrivo in Serbia. È interessante notare il cambiamento dei tempi verbali, dal passato remoto della premessa al presente storico per descrivere l'ingresso in Serbia:

Ma il paese? – domandai a un rumeno che conosce bene la Rumenia. Questi si strinse nelle spalle. [...] Ma veniamo in Serbia. Parto da Bucarest [...] La ferrovia mi porta a Kalafat. (Corriere della Sera, 17.08.1914)

La narrazione continua al presente anche nella descrizione della città:

Entriamo in città. È già il tramonto. L'ufficiale mi scrive una specie di lasciapassare e mi lascia per correre al comando di piazza. Le strade sono deserte; passano solo pattuglie di gendarmi e "comiti". Qualche raro passante scivola rapido lungo i muri. Ora tutto tace. I due shrapnels di Topcider sono stati gli ultimi. (CS)

Il racconto è dinamico, grazie alle frasi che sono estremamente brevi, il linguaggio è semplice e preciso, ma non manca una piccola pennellata quasi pittorica ("qualche raro passante scivola rapido lungo i muri"). È presente anche lo stile nominale a cui si accennava all'inizio:

Ogni tanto larghe brecce nelle facciate delle case, qualche tetto sfondato, dei grovigli di fili telegrafici spezzati pendono lungo i muri. Presso il Palazzo reale, in una via laterale, un grosso albero spiantato. (CS).

Civinini lascia dunque che siano queste veloci immagini a parlare, a loro domanda la descrizione e lo esplicita:

Non mi indugio a descrivere. Si può immaginare. (CS).

Diverso l'attacco di Vaina, che apre l'articolo direttamente con la descrizione della città:

Son oramai sedici giorni o diciassette che la bianca metropoli slava riceve nelle sue case e nei piccoli palazzi eleganti, sui giardini e nei caffè la pioggia di ferro della vendetta austriaca. I suoi fedeli, quelli che piangono nel

distaccarsene e gli ospiti che avevan appreso ad amarne la birichina vivacità, se ne son allontanati ad uno ad uno commettendone la difesa alle batterie sempre più forti che si torna ad accumularvi. Quelli che restano hanno ormai fatto l'abitudine al rischio e, pronti magari a rifugiarsi entro le cantine nell'ora del pericolo, continuano per tutto il resto della giornata la vita consueta dei traffici e dei caffè. (La Stampa, 22.08.1914).

Come si nota già da una prima lettura superficiale, si tratta di uno stile piuttosto differente da quello utilizzato dal corrierista. Prevalgono forme più tipiche dell'italiano letterario ("la bianca metropoli slava", "la pioggia di ferro") anche nelle forme verbali "son" al posto di sono e "avevan" in luogo di "avevano". Le frasi sono più lunghe di quelle scelte da Civinini e creano un'immagine maggiormente sentimentale ("i suoi fedeli piangono nel distaccarsene"), mentre già è possibile scorgere l'atteggiamento di benevolenza di Vaina verso la capitale serba ("la birichina vivacità"). Benevolenza che si trasforma in malcelata ammirazione quando il giornalista della «Stampa» descrive le gesta dei gruppi paramilitari serbi che compiono azioni di sabotaggio contro gli austriaci:

Belli di audacia pazza e di eroismo guascone i mal vestiti comitadgii (i leggendari cavalieri e briganti, martiri e carnefici, gli irregolari che arrossano del proprio e dell'altrui sangue copiosamente l'alone ad ogni conflitto balcanico) passano e ripassano la Sava sotto il grandinar delle schioppettate, recando utili informazioni, immuni, come per incantazione, dai colpi. (ST).

Le parole con cui Eugenio Vaina definisce questi "briganti" serbi denotano ancora una volta il suo stile più simile alla lingua letteraria di stampo tradizionale, ricco di coppie di sinonimi antitetici ("cavalieri e briganti, martiri e carnefici") e dalla sintassi più complessa con echi poetici ("arrossano del proprio e dell'altrui sangue copiosamente l'alone"), anche al fine forse di mitizzare queste figure di ribelli ("leggendari", "come per incantazione").

3.2. L'impresa alla dogana austriaca

A proposito dei guerriglieri, Civinini e Vaina raccontano lo stesso episodio che in quei giorni stava tenendo banco a Belgrado, ovvero una missione sulla Sava svolta proprio da questi combattenti al fine di recuperare della merce abbandonata nei pressi della dogana austriaca. Per entrambi i giornalisti il resoconto è di terza mano perché viene riportato dal corrispondente Sinobad per quanto riguarda il corrierista, mentre a Vaina viene narrato da una giornalista serba incontrata a Niš. Quest'ultima riporta così l'episodio:

La mattina dopo ebbe luogo un fatto che impressionò grandemente la città e fu colto come un sintomo lieto. Gli austriaci avevan lasciato alla riva alcuni barconi, quando il nostro fuoco mise in fuga la prima volta i loro monitori. Bisognava esplorare se essi contenessero uomini, munizioni, esplodenti o che so io. Quattro comitadgii, tre uomini ed una donna, se ne incaricarono: con un sandolino rimontarono fino alle barche, vi girarono attorno, vi salirono, le trovarono vuote. Poi, preso coraggio dal silenzio nemico, non si contentarono, attraversarono addirittura il fiume, saltarono a terra e penetrarono nel posto doganale, pure abbandonato. Lì fracassarono tutto, salirono sul tetto ad issare il tricolore serbo e rivestitisi di alcune uniformi austriache trovate a caso lì dentro, tornarono a vogare di forza verso la nostra sponda. In quel momento furono scoperti ed una salva di fucilate li salutò; ma essi, acquattati sul fondo, per il filo della corrente riuscirono a toccar

terra senza che nessuno fosse colpito. A sentir questa notizia (correva la gente per tutte le strade a vederli passare con l'uniforme giallonera e col pentolino) andammo anche noi in una birreria a brindare all'impresa, ma io dissi: «La cosa non passerà liscia; sarà il segno di una ripresa più forte». Come fu veramente. (ST).

Ecco il racconto di Civinini:

Laggiù – mi ha detto Sinobad [...] – da ieri notte sventola la bandiera serba. E mi ha raccontato l'episodio. Di notte-tempo, cinque “comiti”, con una donna, Sofia Georgevic, hanno passato con una barca la Sava dirigendosi verso il punto che è dinanzi alla fortezza e dove sorge un piccolo edificio a un piano, la dogana austriaca. I pantani che si estendono al di là fanno di quel punto quasi un'isola. I comiti e la loro compagna erano armati di fucili, rivoltelle e bombe. Tacitamente hanno approdato, si sono slanciati contro l'edificio sparando, gettando bombe e gridando come forsennati. Vi erano sette od otto doganieri che si sono dati alla fuga attraverso i pantani. Sono stati raggiunti e uccisi. I serbi sono entrati nella dogana, hanno preso quello che trovarono, comprese delle uniformi austriache, hanno innalzato sull'edificio una bandiera serba e sono ritornati di qua vestiti da doganieri austriaci. La bandiera è ancora là. (CS).

A parte la differenza nello svolgimento degli eventi (secondo le informazioni di Vaina il luogo era abbandonato e i guerriglieri sono stati scoperti solo alla fine; Civinini invece ha notizia di uno scontro sanguinoso con diversi morti), ci sono significative variazioni di stile tra i due resoconti. La prima è nell'utilizzo dei tempi verbali della narrazione: passato remoto per Vaina, passato prossimo per Civinini. La scelta dell'inviato del «Corriere», oltre a conferire maggiore dinamismo all'azione descritta, è più aderente al concetto di una lingua più moderna e immediata, tanto che nel giornalismo di oggi il passato remoto nelle cronache è stato del tutto soppiantato da quello prossimo. È interessante soffermarsi anche sull'utilizzo della parola per definire il gruppo di combattenti serbi: Vaina li chiama *comitadgii* ma la parola è di derivazione albanese, fatto non sorprendente se si pensa agli interessi dell'autore negli anni precedenti la Grande Guerra proprio per l'Albania. In effetti, è più corretto il termine scritto da Civinini, ovvero *comiti*, perché è fedele alla parola serba. Anche per il cronista del «Corriere» la scelta è dettata dall'esperienza, avendo egli soggiornato – come si è detto prima – a Belgrado nel periodo delle guerre balcaniche. Nella narrazione della «Stampa», l'episodio è introdotto dalla valutazione che ne fa la giornalista serba di “fatto che impressionò grandemente la città”, cosa che si ripete anche nella conclusione “La cosa non passerà liscia”. Nel giornale milanese, invece, il racconto è introdotto ancora con una tecnica che gioca su un'immagine, ovvero quella della bandiera che sventola sulla dogana austriaca e che apre e chiude l'episodio. Non ci sono allusioni all'effetto sortito in città, né commenti sulle conseguenze dell'azione. Inoltre, è possibile notare come lo scritto di Vaina tenda più verso uno stile narrativo tradizionale, con la descrizione ordinata delle azioni (“vi girarono attorno, vi salirono, le trovarono vuote”, “Poi, preso coraggio [...] non si contentarono” ecc.), che rende l'idea di un'azione silenziosa, segreta e tutto sommato innocua. Il resoconto di Civinini invece ha più i caratteri di un'azione bellicosa già dal principio (“erano armati di fucili, rivoltelle e bombe”) e mette in risalto l'aggressività e l'ardimento dei protagonisti (“si sono slanciati contro

l'edificio sparando, gettando bombe e gridando come forsennati"); manca nel racconto del corrierista il momento di cui parla Vaina quando i guerriglieri vedendo che la dogana è abbandonata decidono di entrarci, mentre è maggiormente preciso per ciò che riguarda la natura dell'edificio (Vaina parla solo di posto doganale, Civinini ci riferisce che si tratta della dogana austriaca) e il luogo in cui essa si trova, ovvero una specie di isola nel fiume.

Conclusione

Tra i giornalisti di maggiore prestigio della stampa italiana di inizio Novecento, Guelfo Civinini occupa un posto di riguardo soprattutto per la sua attività di inviato speciale nei teatri delle numerose guerre che hanno segnato i primi vent'anni del XX secolo e in particolare nelle zone interessate dalla Grande Guerra. Il suo stile di scrittura, che riesce a coniugare eleganza e facilità di lettura per andare incontro al pubblico sempre più numeroso dei quotidiani, ci è giunto fino a oggi come modello di evoluzione della lingua giornalistica, in contrapposizione ai retaggi poetici e letterari che tenevano ancora in ostaggio i giornalisti suoi contemporanei. Il confronto tra il reportage di Civinini riguardante Belgrado nell'agosto del 1914 e quello scritto da Eugenio Vaina sullo stesso argomento e nel medesimo periodo ne è un breve ma significativo esempio. L'utilizzo della paratassi in luogo dell'ipotassi, la scelta del passato prossimo e non di quello remoto, la descrizione delle azioni costruita come a formare una sequenza teatrale o cinematografica che sono riscontrabili in Civinini sottolineano la differenza con lo stile giornalistico del suo collega della «Stampa». Quest'ultimo, infatti, pur essendo un giornalista a sua volta esperto e senz'altro abile con la lingua scritta, appare tuttavia ancorato a una scrittura più tradizionale e letteraria. Ne sono testimonianza l'uso del passato remoto, le frasi dalla sintassi complessa in cui l'oggetto è spesso dislocato alla fine, l'accentuata retorica volta a esaltare il valore della resistenza serba. Da queste caratteristiche e considerando il quadro del contesto storico e culturale in cui i due giornalisti si muovono, è dunque possibile constatare la veridicità delle affermazioni che vedono nella scrittura di Civinini uno dei più fulgidi esempi di lingua giornalistica del Novecento.

Bibliografia primaria

- [1] Civinini, G., *Le tragiche giornate di Belgrado durante il bombardamento*, in «Corriere della Sera», 17.08.1914, p.3 url: <https://archivio.corriere.it>
- [2] Vaina, E., *Ricordi della settimana tragica di Belgrado*, in «La Stampa», 22.08.1914, p.2 url: <http://www.archiviolaStampa.it/component/>

Bibliografia secondaria

Libri

- [1] Bonomi, I. (2011). *L'italiano giornalistico. Dall'inizio del '900 ai quotidiani online*, Firenze: Cesati.
- [2] Civinini, G. (2012), *Corrispondenze dalla Libia per il «Corriere della Sera» (1911- 1912)*, a cura di Sandro Gentili e Margherita Idolatri, Perugia: Morlacchi.
- [3] Gualdo, R. (2017). *L'italiano dei giornali*, Roma: Carocci.
- [4] Licata, G. (1976). *Storia del Corriere della Sera*, Milano: Rizzoli.

Riviste e atti di convegni

- [1] Licata, G. (1972) *Storia e linguaggio dei corrispondenti di guerra, Volume 8 di Collana, Centro sperimentale italiano di giornalismo*, Milano: Guido Miano.
- [2] Firța, A. (2016), *Le Ore romene di Guelfo Civinini. Autunno del 1915 a Bucarest*, Atti del convegno “Memorialistica e letteratura della Grande Guerra. Parellelismi e dissonanze”, Venezia: Quaderni della Casa romana di Venezia
Url: <https://www.icr.ro/uploads/files/quaderni-della-casa-romena-di-venezia-xi-2016.pdf>

Sitografia

- [1] Giocondi, M. (2020), *Best seller del passato: Arnaldo Fraccaroli, grande giornalista ma modesto scrittore* url: <https://www.firstonline.info/bestseller-del-pasato-arnaldo-fraccaroli-grande-giornalista-ma-modesto-scrittore/>
- [2] <https://guelfocivinini.wordpress.com/biografia/>
- [3] Santini, A. (1983), *Uomini di Livorno, Conversazioni tenute al Rotary Club di Livorno*, in <https://guelfocivinini.wordpress.com/category/testimonianze>
- [4] Del Beccaro, F. (1982), *Biografia di Civinini*, in https://www.treccani.it/enciclopedia/guelfo-civinini_%28Dizionario-Biografico%29/

Maria Fornari

University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

Guelfo Civinini and the Italian Language of Newspapers: An Example of a Reportage from Belgrade in 1914

Abstract: The contribution presents the figure of the journalist and writer Guelfo Civinini in relation to the evolution of the Italian language of daily newspapers in the first decades of the Twentieth century. To demonstrate Civinini's greater adherence to a more understandable and less literary linguistic style, two reports from Belgrade written in the summer of 1914 are compared; the first belongs to the Tuscan author and was published in the “Corriere della Sera”, while the second is signed by Eugenio Vaina De'Pava for “Stampa” of Turin. The comparison is based on the choices regarding the use of verbal tenses, the construction of sentences, the use of words, the presence or absence of elements of emphasis. The choice of the reportage is due by the fact that it is in this type of article that Civinini best expresses his skills as a journalist, while the selection of the historical period is justified by the greater development of the figure of the war correspondent recorded during the Great War and which therefore makes it possible to fully appreciate the writing characteristics of the two authors. The originality of the work also lies in this, because in the studies dedicated to Civinini as a reporter it is customary to take into consideration the articles from the Libyan campaign of 1911. The contribution is also accompanied by an introduction regarding the context in which the writer from Livorno begins his experience as a journalist.

Keywords: *The Great War; Civinini; Italian language of daily newspapers; XX century; Vaina.*

PRÄPOSITIONALE KOLLOKATIONEN DEUTSCH-TSCHECHISCH. EINE VERGLEICHENDE KORPUSBASIERTE ANALYSE MIT FOKUS AUF PRÄPOSITION-NOMEN-VERBINDUNGEN

Edita Fialová

Masaryk-Universität in Brno, Tschechien
449513@mail.muni.cz

Abstrakt: Usuelle Wortverbindungen bzw. Kollokationen sind essenzieller Bestandteil jeder Sprache und gehören zur einzelsprachlich spezifischen Alltagskommunikation. Sie werden beim Sprechen bzw. Schreiben als feste Konzepte automatisch aus dem Gedächtnis abgerufen. Doch Nicht-Muttersprachlern oder L2-Lernern bereiten sie Schwierigkeiten, weil sie durch mehrere Aspekte bedingt sind. Der Beitrag konzentriert sich auf Möglichkeiten der korpusbasierten Analyse solcher Einheiten. Besondere Aufmerksamkeit wird hier auf solche Wortverbindungen gelegt, die unter Einbezug von Präpositionen realisiert werden, konkret auf Präposition-Nomen-Kollokationen mit rekurrentem Nullartikel im Projekt PREPCON.

Schlüsselwörter: *Kollokation, präpositionale Kollokation, Wortverbindung, Präposition-Nomen-Verbindung, korpusbasierte Analyse, Deutsch-Tschechisch.*

Einleitung

Kollokationen bzw. usuelle Wortverbindungen sind essenzieller Bestandteil jeder Sprache und gehören zur einzelsprachlich-spezifischen Alltagskommunikation. Die Kollokationsforschung, die sich mit diesem Phänomen seit einigen Jahrzehnten beschäftigt, ist weiterhin mit definitorischen Diskrepanzen konfrontiert, die zwischen der traditionellen und modernen Auffassung schwanken. So definiert Hausmann (1985, S. 118) Kollokationen als „*typische, spezifische und charakteristische Zweierkombination von Wörtern.*“ Bußmann (2008, S. 345) erweitert den Kollokationsbegriff als „*charakteristische, häufig auftretende Wortverbindungen, deren gemeinsames Vorkommen auf einer Regelmäßigkeit gegenseitiger Erwartbarkeit beruht, also primär semantisch (nicht grammatisch) begründet ist: Hund – bellen, dunkel – Nacht.*“ Ďurčo (2016, S. 153) argumentiert, dass sich „*im Unterschied zu den bildhaft motivierten und unmotivierten, opaken Wortverbindungen, die als Idiome bezeichnet werden, in der Theorie der semantisch motivierten festen und usuellen Wortverbindungen der Begriff Kollokationen durchsetzt.*“ Die kontrastiv angelegten Studien der europäischen

Kollokationsforschung (Ďurčo et al.) heben hervor, dass die Kollokationen eine große Rolle in der Fremdsprachendidaktik spielen müssen, da die Kollokationskompetenz der L2-Lerner eine kommunikative Schlüsselkompetenz ist.

Die Kollokationskompetenz

L1-Sprecher¹ können die gewünschten Kollokationen beim Sprechen bzw. Schreiben als feste Konzepte automatisch aus dem Gedächtnis abrufen, ohne darüber nachdenken zu müssen. Die Schwierigkeiten entstehen jedoch bei L2-Lernern – sie müssen sich dies erst einprägen. Beim freien Sprechen stößt der Lerner nicht selten auf neue unbekannte sprachliche Situationen, in denen er nach einem adäquaten Wort, bzw. Kollokator sucht. Selbstverständlich geht er von der eigenen Muttersprache aus, und übersetzt die Kollokation aufgrund der schon bekannten Kollokation aus der Muttersprache. Manchmal klappt es, häufig kommt es aber durch diesen Prozess zu einer Interferenz, wie folgendes Beispiel zeigt: der tschechische L2-Lerner will auf Deutsch die Wortverbindung *čistý ručník* (*frisches Handtuch*) ausdrücken. Die Basis ist nicht schwer zu bestimmen (*Handtuch*), der Kollokator scheint auch problemlos zu sein, der L2-Lerner sucht *čistý* im Wörterbuch (bzw. im Gedächtnis) und bekommt *sauber* und *rein* als Ergebnis. Am Ende entsteht die Wortverbindung *reines Handtuch*. Muttersprachler verstehen wahrscheinlich durch den Kontext, worum es geht, die Rezeption wird aber gestört – im Volksmund: „*Das klingt nicht deutsch.*“ Hausmann (1985, S. 127) betrachtet das Interferenzpotenzial einer Mehrwortverbindung als Kriterium für die Zuordnung zu Kollokationen: „*Als Kollokationen einer Sprache können im sprachkontrastiven Sinne all diejenigen Kombinationen von Wörtern gesehen werden, bei denen die Gefahr einer falschen Übertragung besteht.*“

Reder (2006) deutet darauf hin, dass Kollokationen auch fortgeschrittenen Lernern Probleme verursachen. Denn einen anderen Aspekt stellt semantische Kompatibilität dar, weil die Kollokation als eine syntagmatische Relation verstanden werden kann. Wenn zwei Sprachen verglichen werden, erscheint unter anderem auch die Idiosynkrasie. Die Kollokation *einen Film entwickeln* entspricht der tschechischen Kollokation *vyvolat film* (*einen Film hervorrufen*). Reder (2006) erklärt: „*Dass man einen Film entwickeln kann, lässt sich durch die semantische Verträglichkeit zwischen Film und entwickeln in übertragener Bedeutung erklären. Die Kollokation kann von der konkreten Bedeutung semantisch abgeleitet werden. Die konkrete Bedeutung von entwickeln ist nämlich „allmählich entstehen, sich stufenweise herausbilden“* [Reder zitiert hier das Duden Universalwörterbuch 2003].“ Vajičková (2016, S. 144) widmet sich in ihrer Forschung dem Einfluss von Assoziationen auf den Erwerb von Kollokationen und weist darauf hin, dass die Lernpsychologie davon ausgeht, dass in der Kommunikation neben den syntagmatischen Beziehungen auch paradigmatische Beziehungen zwischen Wörtern entstehen, „*die durch räumliche und zeitliche Nähe sowie Ähnlichkeit und Kontrast zwischen den erlebten Inhalten ausgelöst werden.*“

¹ Als L1-Sprecher wird der Muttersprachler verstanden, L1 bezeichnet *first language acquisition*. L2 steht für *second language acquisition* – eine Sprache, die man neben der Muttersprache beherrscht.

Formen und Strukturen

Da Kollokationen nicht streng abgegrenzt sind, kommen verschiedene Kollokationsarten vor. Hausmann (1985) gliedert die Kollokationen traditionell in: Adjektiv-Nomen-Kollokationen (*heikles Thema*), Verb-Nomen-Kollokationen (*Tisch decken*), Adverb-Adjektiv-Kollokationen (*wunschlos glücklich*), Adverb-Verb-Kollokationen (*automatisch verlängern*).

Esgibt aber auch weitere Strukturen, bei denen auch nicht-flektive Teile vertreten sind, wie z. B. die präpositionalen Kollokationen. Im Unterschied zu Adjektiv-Nomen-Kollokationen sind präpositionale Kollokationen komplexer, weil sie um verschiedene Kollatoren (Nomen, Adjektiv, Verb...) erweitert werden können. Daraus ergeben sich mehrere Formen, die in diesen Kombinationen auftreten können: Präposition-Nomen-Kollokation (*am Ende*), Adjektiv-Nomen-Kollokation (*reich an Erfahrungen*), Nomen-Präposition-Nomen-Kollokation (*Ehe auf Distanz*), Präposition-Nomen-Verb-Kollokation (*in Kraft treten*) usw. Einen großen Teil bilden die sog. Funktionsverbgefüge: *in Kraft treten*, *zum Ausdruck bringen* oder *in Erwägung ziehen*. Nichtsdestoweniger stehen in diesem Beitrag Nomen-Präposition-Verbindungen im Fokus. Hornáček Banášová (2019, S. 128-129) gliedert sie nach dem syntaktischen Kriterium in mehrere Kategorien wie z. B.: vom Adjektiv abhängige nominale Attribute (*reich an Erfahrungen*), Bestandteile der nominalen Prädikate (*im Amt sein*) oder Bestandteile von Funktionsverbgefügen (*außer Betrieb*) usw.

Präposition-Nomen-Kollokationen

Präposition-Nomen-Verbindungen wie z. B. *außer Betrieb* sind binäre lexikalisierte phraseologische Minimaleinheiten. Mit der Binarität erfüllen sie die Bedingung der Polylexikalität, obwohl sie aus einem Autosemantikum (Nomen) und einem Synsemantikum (Präposition) bestehen. Die Grundeigenschaft liegt in dem rekurrenten Nullartikel zwischen der Präposition und dem Nomen, der dafür spricht, dass die Kollokation einen hohen Lexikalisierungsgrad aufweist. Unter Präposition wird sowohl die Grundform (*ohne Ende*) als auch die Verschmelzung (*am Anfang*) verstanden. Diese Verbindungen bilden oft einen Teil von den Funktionsverbgefügen: *außer Kontrolle (geraten)*, *außer Frage (sein)* oder *außer Zweifel (stehen)*. Die Mehrheit von diesen Kollokationen lässt sich durch ein Adverb ersetzen: ohne Ende – endlos, mit Bedauern – bedauerlicherweise. Im Hinblick auf die Präpositionen drücken präpositionale Kollokationen eine lokale, temporale, modale oder kausale Bedeutung aus: *am Ort*, *am Anfang*, *ohne Zweifel*, *trotz Kritik*.

Korpusmöglichkeiten für Suche und Analyse der präpositionalen Kollokationen

Welche Wortverbindungen typisch oder marginal sind, welche Wörter sich kombinieren lassen oder welche Präposition ein bestimmtes Nomen verlangt, lässt sich nach Erkenntnissen der aktuellen Kollokationsforschung mithilfe eines Korpus eruieren, wobei sich auch hier mehrere Methoden und Möglichkeiten bieten.

In den Korpora ČNK (*Český národní korpus*) und Sketch Engine können Anfragen unter anderem mithilfe von der CQL-Sprache² gesucht werden, sie können sowohl allgemein (alle Präpositionen und ihre Kollokatoren), als auch konkret (spezifische Basen oder Kollokatoren) formuliert werden. Diese Korpora bieten sogar die Funktion *Kolokace* (*Kollokation*) und *Word Sketch*, die die Suche nach Kollokationen benutzerfreundlicher macht. Hotařová (2019, S. 66) beleuchtet die Funktion Word Sketch näher und beschreibt, dass sie „das grammatikalische und kollokale Verhalten eines Wortes in Form von Kategorien, den sog. grammatischen Relationen vermittelt.“ Sketch Engine verfügt u. a. über die Applikation *N-Gramm*, die nach Ausdrücken sucht, die unmittelbar frequentiert nebeneinander auftreten. Es kann sich um eine feste Kollokation oder auch um eine freie Wortverbindung von zwei Wörtern handeln, die grammatisch oft zusammen auftreten: *ich bin, mit mir, ohne dich* usw. Jede Kollokation ist gleichzeitig ein N-Gramm³, aber nicht jedes N-Gramm kann eine Kollokation sein.

Die Kollokationsforschung erstellt auch spezielle korpusbasierte Projekte, wie etwa das aktuelle Projekt PREPCON, das im Weiteren näher vorgestellt wird.

Projekt PREPCON

PREPCON online ist ein korpusbasiertes Projekt⁴, das Präposition-Nomen-Verbindungen mit rekurrenter Nullstelle (mit Nullartikel) behandelt. Es geht um binäre verfestigte präpositionale Wortverbindungen wie *nach Belieben, nach Jahren, vor Ort* oder *unter Tränen*. Die Ergebnisse dieses Projektes werden in drei Module gegliedert: vollautomatische Datenbank *PREPCON explorativ*, semi-automatische Dokumentation *PREPCON temporal* und kontrastives Analysemodell *PREPCON kontrastiv*. Für einen Analysegang bietet die Datenbank zwei unterschiedliche Perspektiven an: eine Liste von Präpositionen oder eine Suche nach dem Nomen. Folgende Abbildung stellt die Ergebnisse der Suche „Stück“ vor. Diese zeigen, mit welchen Präpositionen sich das Nomen verknüpft. Die Daten werden um Frequenz, Prozent und Rang ergänzt. Außerdem werden beim detaillierten Blick Beispielsätze im Kontext geliefert. In der folgenden Analyse wird die andere Perspektive verwendet.

² CQL-Sprache (*Corpus Query Language*) ist eine Abfragesprache – eine formale Sprache, die zum Suchen im Korpus dient.

³ N-Gramm ist das Ergebnis der Zerlegung eines Textes in Fragmente, wobei N für die jeweilige Anzahl steht, z. B. Bigramm besteht aus zwei Fragmenten.

⁴ Dieses Projekt ist unter <http://uwv.ids-mannheim.de/prepcon/> verfügbar und entstand in der Zusammenarbeit zwischen dem Forschungsteam UWV-Gruppe (Deutschland: Steyer, Brunner, Hein), WICOL-Gruppe (Slowakei: Ďurčo, Hornáček Banášová, Fraščíková, Tabačková) und FRASESPAL (Spanien: Mellado Blanco, Holzinger, Mansilla Pérez, Iglesias Iglesias). Die Ergebnisse werden neben den wissenschaftlichen Publikationen auch in PREPCON online präsentiert. Als Ausgangspunkt dienten 80 deutsche Präpositionen von Helbig & Buscha (2019), die in der Kombination mit Nomina in Teil-Korpus TAGGED-T des Deutschen Referenzkorpus (DeReKo) herausgefiltert und bearbeitet wurden (vgl. Steyer 2019 & PREPCON online). Diese Erhebungen wurden vom Projekt „Usuelle Wortverbindungen“ am Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS) in Mannheim durchgeführt.

The screenshot shows the PREPCON online explorativ interface. At the top, there is a header with the logo 'PREPCON online explorativ' and the IDS (Institut für Deutsche Sprache) logo. Below the header, there is a navigation bar with links: 'Wechsel zur Präpositions-Perspektive', 'Startseite', 'Projektpartner', 'PREPCON online', 'Impressum', and 'Datenschutz'. The main content area is titled 'Tabelle zum Nomen „Stück“'. It features a search bar on the left and a table on the right. The table has five columns: 'Präposition', 'Nomen', 'Frequenz', 'Prozent', and 'Rang'. The data is as follows:

Präposition	Nomen	Frequenz	Prozent	Rang
pro	Stück	636	0,64 %	20
je	Stück	181	0,52 %	30
für	Stück	156	0,16 %	52
am	Stück	51	0,06 %	90
um	Stück	50	0,06 %	125
im	Stück	28	0,03 %	189
durchs	Stück	25	0,11 %	69
zum	Stück	25	0,03 %	158

Abbildung 1: PREPCON online explorativ, Nomen-Perspektive.

Korpusbasierte Analyse I: *pro* + *Nomen*

Als Überprüfung und Vorbereitung der Methode zur Untersuchung eines deutsch-tschechischen Vergleichs dient der erste Analysedurchgang *pro* + *Nomen*, da die Präposition *pro* aus dem Lateinischen übernommen wurde und immer mit einem Nullartikel auftritt, d. h. es gibt hier keine Variabilität. Die Präposition *pro* wird analysiert und komparativ mit dem Tschechischen verglichen. Deutsche präpositionale Kollokationen werden aus dem Projekt PREPCON extrahiert und ihre tschechischen Äquivalente werden anhand des korpusbasierten Instruments *Treq*⁵ von ČNK gesucht, das online verfügbar ist und Übersetzungsäquivalente anbietet. Es werden Beispielsätze von *Treq* übernommen, die im Übersetzungskorpus InterCorp v12 German/Czech zu finden sind.

Die Präposition *pro* verlangt entweder Dativ oder Akkusativ und tritt mit Nullartikel auf. Duden gibt folgende Bedeutung an: *jeweils, je, für (jede einzelne Person oder Sache), z. B. pro Person, pro Jahr, 100 km pro Stunde, er rasiert sich einmal pro Tag, pro Stück, pro gefahrenen oder gefahrenem Kilometer.*⁶ Folgende Tabelle zeigt, mit welchen Kollokatoren die Präposition *pro* am häufigsten präpositionale Kollokationen bildet, und bietet auch ihre tschechischen Äquivalente.

pro + Nomen	Frequenz	Prozent	Tschechisches Äquivalent ⁷
pro Jahr	20471	20,49 %	ročně (88 %), za rok
pro Woche	7830	7,85 %	týdně (92,9 %), v týdnu, na/za týden
pro Tag	7692	7,7 %	denně (84, 3 %), za den

⁵ Das korpusbasierte Instrument *Treq* ist unter dem folgenden Link zu finden: <https://treq.korpus.cz/>

⁶ Verfügbar unter: https://www.duden.de/rechtschreibung/pro_je_zu_jeweils_fuer

⁷ Frequenz der Äquivalente kommt aus dem Korpus InterCorp und ist mit PREPCON nicht verbunden. Die Frequenz dient für die Anschaulichkeit.

pro Person	5197	5,2 %	na osobu (50 %), za osobu (40, 5 %)
pro Stunde	5177	5,18 %	za/na hodinu
pro Monat	4280	4,29 %	měsíčně (92, 1 %), za/na měsíc
pro Quadratmeter	3380	3,39 %	--- ⁸
pro Kopf	1930	1,93 %	na obyvatele (ca. 49,3 %), na hlavu (ca. 28, 4 %), na osobu
pro Minute	1828	1,84 %	za minutu (ca. 99 %)
pro Sekunde	1818	1,83 %	za sekundu/vteřinu
pro Liter	1709	1,72 %	na/za litr

Abbildung 2: Tabelle mit den Ergebnissen der Analyse I *pro* + *Nomen*.

Beispielsätze (InterCorp v12 German)	Beispielsätze (InterCorp v12 Czech)
<i>Eine andere Liste enthielt die Namen von 28 000 Angestellten in der Rüstungsindustrie, die mehr als 50 000 Dollar pro Jahr verdienten.</i>	<i>Na dalším seznamu pak bylo dvacet osm tisíc lidí, kteří pracují ve stejné branži, ale v administrativě nebo vedení, a kteří vydělávají přes padesát tisíc dolarů ročně.</i>
<i>Mit einem mittleren Familieneinkommen von etwas mehr als 70000 Dollar pro Jahr zählt diese Region zu den wohlhabendsten Vorortgebieten Amerikas.</i>	<i>Střední rodinný příjem se tu pohybuje něco přes 70 000 dolarů za rok, a tím se tento kraj řadí mezi nejbohatší v příměstských regionech Ameriky.</i>

Abbildung 3: Beispielsätze im Kontext: *pro Jahr* – *ročně/za rok*.

Zwischen der deutschen und tschechischen Pro-Nomen-Verbindung ist eine Disparität zu sehen. Im Deutschen bilden diese Wortverbindungen feste Kollokationen (*pro Jahr*; *pro Kopf*), währenddessen die tschechischen binären Äquivalente als freie Wortverbindungen betrachtet werden können (*za rok*, *na hlavu*) oder sogar gar nicht als Wortverbindung auftreten (*ročně*, *týdně*, *denně*) – sie kommen in der Form eines Adverbs vor, falls dies im Tschechischen vorhanden ist, z. B. die Wortverbindung *za litr* kann nicht durch ein Adverb ersetzt werden, weil es im Tschechischen kein Adverb *litrově* gibt. Die tschechische Sprache bietet zwei Varianten: *ročně* und (*jednou*) *za rok*. Die Analyse zeigt, dass das Adverb bevorzugt wird, der Kontext spielt aber auch eine Rolle und darf nicht vernachlässigt werden. Das Adverb kann die präpositionale Wortverbindung nicht immer ersetzen. Die tschechischen Präpositionen *za* und *na* tragen mehrere Bedeutungen, in diesem Kontext entsprechen sie jedoch der Bedeutung *pro* – *für*. Aus der Analyse ist zu erschließen, dass eine präpositionale Wortverbindung *pro* + *Nomen* im Tschechischen keine festen Verbindungen bildet.

⁸ Keine Daten verfügbar, im Tschechischen wird aber *za/na m²* oder *za/na metr čtvereční* benutzt.

Korpusbasierte Analyse II: *außer Betrieb*

Die Präposition-Nomen-Verbindung *außer Betrieb* ist Teil der verbonominalen Verbindung *außer Betrieb sein*. Die Präposition *außer* wird nach Duden definiert als:

1. abgesehen von, 2. „drückt aus, dass etwas außerhalb einer räumlichen oder zeitlichen Gegebenheit, Zuordnung oder einer anders gearteten Beziehung geschieht, sich abspielt, befindet o. Ä.: außer Sicht, außer Gefahr sein, außer Dienst sein, das Kraftwerk ist jetzt außer Betrieb (arbeitet nicht mehr).“⁹

Das Nomen *Betrieb* trägt entweder die Bedeutung „1. Wirtschaftsgüter produzierende oder Dienstleistungen erbringende wirtschaftliche Einrichtung (ein privater Betrieb)“ oder „2. das In-Funktion-Sein; das Arbeiten (etwas außer Betrieb setzen, in/außer Betrieb sein), das Betreiben.“¹⁰

Diese Angaben bestätigen die Daten aus dem PREPCON-Projekt. Das Nomen kommt am häufigsten mit der Präposition *außer* und *in* vor.

Präposition	Nomen	Frequenz
außer	Betrieb	1674
in	Betrieb	856
pro	Betrieb	109
im	Betrieb	71
je	Betrieb	66

Abbildung 4: Tabelle mit den Ergebnissen „Betrieb“.

Es besteht die Prämisse, dass die Verbindung mit Nullartikel (*außer Betrieb*) eine Kollokation ist, die die Bedeutung „nicht arbeiten“ aufweist; mit dem bestimmten Artikel (*außer dem Betrieb*) handelt es sich um eine grammatische freie Wortverbindung, die die Bedeutung „wirtschaftliche Einrichtung“ oder „Betreiben“ beschreibt. Wenn diese zwei Varianten im Sketch-Engine-Korpus (deTenTen13) verglichen werden, werden folgende Daten geliefert:

	Treffer	Kontext
außer Betrieb	13 562	Ärgerlich war für einige Teilnehmer nur, dass die Duschen an diesem Morgen außer Betrieb waren, doch auch darüber kamen wir hinweg.
außer dem Betrieb	13	Die Gerichte gingen jedoch davon aus, dass der Verein außer dem Betrieb des Schwimmbades keine weiteren nennenswerten Tätigkeiten zur Förderung dieser anderen Zwecke zu entwickeln beabsichtigt. Außer dem Betrieb in Kreuzkrug/Raddestorf gibt es einen zweiten Produktionsstandort in Bischofferode (Südharz).

Abbildung 5: deTenTen13-Korpus Ergebnisse *außer Betrieb* und *außer dem Betrieb*

⁹ Verfügbar unter: https://www.duden.de/rechtschreibung/auszer_Praeposition

¹⁰ Verfügbar unter: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Betrieb>

Es ist zu sehen, dass die Trefferanzahl einen markanten Unterschied darstellt und gleichzeitig die formulierte Prämisse bestätigt. Die Wortverbindung *außer Betrieb* mit Nullartikel ist eine Kollokation mit der Bedeutung „*nicht arbeiten, nicht funktionieren*“. Vergleichend mit der tschechischen Sprache kommen in diesem Fall keine Distinktionen vor, es gibt die Kollokation (*být mimo provoz* / *außer Betrieb (sein)*) und die Bedeutung der einzelnen deutschen Ausdrücke entspricht den tschechischen. Es muss noch darauf hingewiesen werden, dass das Tschechische keine Artikel verwendet. Daraus ergibt sich, dass sich die Kollokation mit der freien Verbindung teilweise überlappen kann.

Schlussfolgerung und Ausblick

Kollokationen haben unbestritten ihre feste Stelle in der Lexik. Ob eine Wortverbindung als eine Kollokation betrachtet werden kann, kann anhand mehrerer Kriterien beurteilt werden. Diese Wortverbindungen kommen in verschiedenen Formen vor und präpositionale Kollokationen bilden einen großen Teil davon. Es wurde die spezielle Struktur Präposition-Nomen-Kollokation mit Nullartikel dargestellt und anhand der korpusbasierten Analyse die Präposition *pro* und die Kollokation *außer Betrieb* veranschaulicht. Zu den Forschungsfragen, die im Rahmen des geplanten Dissertationsprojektes noch weiter zu eruieren sind, gehören zum einen Fragen nach grammatischen Ähnlichkeiten und Distinktionen, die bei ausgewählten deutschen präpositionalen Kollokationen und ihren tschechischen Äquivalenzen vorkommen, zum anderen auch die Fragen der Optimierung der Korpusrecherchen für eine exhaustive vergleichende Analyse.

Literaturverzeichnis

- [1] BURGER, Harald (2003). *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- [2] BUSSMANN, H. (2008). Kollokation. In H. Bußmann, *Lexikon der Sprachwissenschaft* (4. Aufl., S. 345). Alfred Kröner.
- [3] ČERMÁK, F. (2006). *Kolokace: Studie z korpusové lingvistiky*. Praha: Lidové noviny.
- [4] ĎURČO, Peter (Hrsg.) (2016). *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*. Wien: LIT-Verlag.
- [5] ĎURČO, P., & TABAČEKOVÁ, J. (2019). *Präposition-Nomen-Verbindungen: Korpusstudien zu Gebrauch und Musterhaftigkeit phraseologischer Minimaleinheiten*. Logos Verlag Berlin.
- [6] HAUSMANN, F. J. (1984). *Wortschatzlernen ist Kollokationslernen*. In: Praxis des neusprachlichen Unterrichts 31, S. 395-406.
- [7] HAUSMANN, F. J. (1985). *Kollokationen im deutschen Wörterbuch*. In: (Bergenholtz, H. /J. Mugdan (Hrsg.): *Lexikographie und Grammatik*. Tübingen. S. 118-129.
- [8] HORNÁČEK BANÁŠOVÁ, M. (2019). *Zum Autonomie-Status der präpositionalen Wortverbindungen*. In P. Ďurčo & J. Tabačková, *Präposition-Nomen-Verbindungen: Korpusstudien zu Gebrauch und Musterhaftigkeit phraseologischer Minimaleinheiten* (S. 125-143). Logos Verlag Berlin.

- [9] HOTAŘOVÁ, M. (2019). *Typische Wortverbindungen in der Wissenschaftssprache. Eine korpuslinguistische kontrastive n-Gramm-Analyse* [Dissertation]. Masaryk-Universität.
- [10] KRATOCHVÍLOVÁ ZÜNDORF, I. (2016). *Kollokationen aus deutsch-tschechischer Perspektive: Kriterien Und Optionen für die Erfassung der konfigurierten Mehrwortlexik*. In P. Ďurčo, *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik: Studien zur Linguistik*. LIT Verlag Münster.
- [11] REDER, A. (2006). *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik*. Linguistik online 28: S. 157–176.
- [12] VAJČKOVÁ, M. (2016). Wie ist der Einfluss von Assoziationen auf den Erwerb von Kollokationen. In P. Ďurčo, *Kollokationsforschung und Kollokationsdidaktik* (S. 143-151). LIT-Verlag.
- [13] WIKI *Český národní korpus: Příručka ČNK*. Český národní korpus. Verfügbar unter: <https://wiki.korpus.cz/doku.php>

Edita Fialová

Masaryk University in Brno, Czech Republic

**Prepositional Collocations German-Czech.
A Comparative Corpus-Based Analysis with Focus on
Preposition-Noun Collocations**

Abstract: Usual word combinations or collocations are an essential part of every language and are part of everyday communication specific to a single language. They are automatically recalled from memory as fixed concepts when speaking or writing. However, they cause difficulties for non-native speakers or L2 learners because they are conditioned by several aspects. The paper focuses on possibilities of corpus-based analysis of such units. Special attention is paid here to those word combinations which are realised with the inclusion of prepositions, specifically preposition-noun collocations with recursive zero article in the PREPCON project.

Keywords: *collocation; prepositional collocation; word connection; preposition-noun connection; corpus-based analysis; German-Czech.*

СИНТАКСИЧКИТЕ ФУНКЦИИ НА ПРИДАВКИТЕ ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК ВРЗ ПРИМЕРИ ОД ДНЕВНИОТ ПЕЧАТ

Билјана Ивановска
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

Гзим Цафери
Универзитет на Југоисточна Европа, Тетово
g.xhaferri@seeu.edu.mk

Апстракт: Целта на овој труд е да се анализираат придавките во германскиот јазик и нивната синтаксичка функција во реченицата. Се задржуваме, главно, на атрибутивно употребените придавки, анализирани врз примери од дневниот печат на весникот *Зарбрикер Цајтунг* и анализираниот електронски корпус COSMAS II, од архивите на германскиот пишан јазик достапен на Институтот за германски јазик во Манхајм (IdS). Анализата е, главно, концентрирана на атрибутивната функција на придавките во германскиот јазик, но и нивното опкружување, бидејќи придавката може да се јави во рамките на подметот во реченицата, директниот, индиректниот или предлошкиот предмет, прилошката определба, а со тоа да манифестира атрибутивна, предикативна и прилошка употреба. Се осврнуваме на типични, но и на помалку карактеристични употреби на атрибутот, потоа на менливите и неменливите форми на придавките од морфолошки и/или синтаксички аспект. Анализите теоретски ги поткрепуваме со објаснувања од традиционалните граматика, а во практика ги потврдуваме преку примери ексцерпирани од германскиот дневен печат.

Клучни зборови: *придавки, атрибут, степенување, јазично опкружување, електронски корпус.*

1. Вовед

Во традиционалните граматика пишува дека придавките како зборовна група може да се деклинираат (менуваат), но и да се степенуваат. Ова степенување се нарекува компарација (лат. *comparare*) (Duden, 2009; Engel, 1996, 2009; Erben, 1996). До одреден степен тоа може да се спореди со аугментативите и деминутивите на именските форми со што се изразува во која мера е предадена особеноста изразена преку одредената придавка. Традиционално, споредбата е форма на флективна промена. Ова, сепак, не е проследено без одредени проблеми и отворени прашања, бидејќи истата

промена може да се интерпретира и како форма на зборообразување. На пример, придавката *alt, älter, am ältesten* може да се интерпретира како флективна форма и промена, но би можело да се разгледува и како форма на зборообразување, што ја модифицира придавката *alt*. Во основа, споредбата добро одговара и соодветствува со дефиницијата за модификација, при што зборот се менува со помош на одредена морфема (афикс), без притоа да ја промени зборовната група. Морфолошката промена на *alt* во *älter* е многу слична со промената на лексемата *Apfel* во *Äpfelchen* (градење на деминутив): како резултат на оваа промена се јавува нова, семантички модифицирана форма што припаѓа на иста зборовна група (во германскиот јазик зборовна класа) и е подложна на промена, во овој случај на деклинација. Во германскиот јазик само кај неколку придавки кои содржат преглас, а кои се еднословни (освен *gesund*), во вториот и во третиот степен на споредување се јавува преглас (мешање на вокалот): *arm - ärmer - ärmst; groß - größer - größten; dumm - dümmer - dümmst*. Во оваа група спаѓаат и придавките: *alt, arg, grob, hart, jung, kalt, klug, krank, kurz, lang, scharf, schwach, schwarz, stark, warm*. Некои од придавките може да се степенуваат со или без преглас: *bang, blass, fromm, gesund, glatt, karg, nass, rot, schmal*. Кај придавките *hoch* и *nahe* се менува консонантот во финална позиција: *hoch - höher - höchst-, nahe - näher - nächst*. Од друга страна, пак, Ајзенберг (Eisenberg, 2006, стр. 183) ја интерпретира компарацијата како флексија и формообразувачката функција е правилна и кај сите придавки е применлива, нема морфолошки едноставни споредбени форми и речиси не постои тенденција за лексикализација. Да го прикажеме ова со еден едноставен пример: кој е „мртов“ не може да биде „повеќе мртов“ или „помртов“. Степенувањето на оваа состојба изразена преку оваа придавка е исклучено. Дали тоа треба да значи дека формирањето на споредбената форма *toter* (исто така: *töter*) може да се смета за неграматичка форма или за погрешна форма? Секако не, затоа што ако беше така, тогаш принципот на образување на компаратив и суперлатив што беше посочен на почеток во традиционалните граматики ќе беше погрешен. Всушност, компаративната форма *toter/töter* е целосно уредно и граматички формирана, но е затоа „малку“ неграматичка како, да речеме, содржински неточната (а граматички точна) реченица, како што е примерот: „Овој квадрат е тркалезен“. Во оваа група на придавки би ги вброиле и т.н. апсолутни придавки (*schwanger, absolut, tot, lebendig, gleich, logisch, optimal, englisch, täglich, ganz, leer, mündlich, viereckig, total, maximal*) каде споредбата не се врши со особености на одредени, ним слични или блиски предмети, туку со особеностите кои произлегуваат од самите нив. Во преносна смисла на зборот, кога се има цел да се направи допрецизирање и специфицирање на одредена особина (хиперлатив), и наспроти граматичките правила, може да се направи степенување на придавките. Ова посебно се среќава во разговорниот јазик (*vollstes Vertrauen, die schwärzeste Nacht*) и сл.

Во принцип, од секоја придавка што не е во споредбена форма може да се направи компаративна форма. Кај придавките кои не дозволуваат степенување ова ретко се случува, бидејќи во основа не постои потреба за

такво нешто, но тоа не значи дека од граматички причини тоа не е дозволено и не е можно. Тоа е можно во некои случаи кога станува збор за различни мислења околу придавките кои означуваат боја. На пример, за листот (од дрво) можеме да кажеме дека е зелен, без разлика на тоа каква боја имаат предметите од именуваниот контекст. Степенувањето може да биде изведено и со лексички средства: со помош на зборообразувачки афикси: *megatoll*, *hyperkorrekt*, *ultrakurz*, *erzdumm*, *hocherotisch*, *tieftraurig*, потоа со композиција: *bildschön*, *nagelneu*, или, пак, со честички кои изразуваат одреден интензитет: *sehr schön*, *höchst unklug*, *besonders schlau*, *überaus wichtig*, *enorm weit*, *äußerst unangenehm*... Ограничувањето се поставува врз основа на припадноста на придавката кон зборовната група: способност за степенување во граматичка смисла имаат придавките кои се употребуваат како атрибути или предикативни комплементи, како и некои прилози. Во продолжение даваме објаснување и примери за нивната употреба и нивното јазично опкружување врз основа на анализираниот материјал.

2. Придавката како атрибут

Во анализираниот корпус од дневниот весник кој излегува во покраината Зарланд и главниот град Зарбрикен од СР Германија (*Saarbrücker Zeitung*, во периодот од 2000 до 2021 година) придавките, главно, ги сретнавме во комбинација со именка, придавка, прилог (како поблиско одредување на именката, предметите, предикативите, прилошките определби и другите атрибути). Според Хентчел и Вајд (*Hentschel & Weydt*, 2013, стр. 188), во согласност со синтаксичката функција на придавката, се разликуваат три употреби на придавката: атрибутивна, предикативна и прилошка. Најчеста и најтипична појава е атрибутивната употреба на придавката. Вообичаено, таа се јавува пред именката како главна одредница и се согласува со неа по падеж, број и род. Но, секако, функција на атрибут може да добијат и придавките во комбинација со односни реченици, честички, прилози, придавки и предлошки споеви. Може да се јават во цврсти зборовни споеви и не се совпаѓаат секогаш со актуелните граматички правила (примери 1, 2). Нефлектирани атрибути може да се јават во постпозиција (пример 3). Современите варијанти на нефлектираната атрибутивна придавка често беа сретнати во реклами, говори за промоција, афирмација со позитивна конотација или во материјалите за економско-пропагандите пораки, употребени во постпозиција или во препозиција (примери 4, 5, 6). Цифонун и сор. (*Zifonun et. al.*, 1997, стр. 191) ги означуваат постпозитивните нефлектирани придавки како „благо архаични стилски елементи“ (на пример: *Röslein rot*, /пример 7/), додека во случајот како *Forelle blau* (пример 8) тие не се интерпретираат како атрибути, туку како елиптични прилошки конструкции. Овој став, кој не се среќава во традиционалните граматика, е малку проблематичен, и секако не е без спротивставувања со современите граматичари (*Dürscheid*, 2002, стр. 72f).

Некои придавки се во основа непроменливи и остануваат при атрибутивната употреба непроменети. Тука спаѓаат придавките изведени од

топонимите кои завршуваат на -er: *Berliner Dialekt, Kölner Humor* (примери 9, 10). Етимолошки гледано, кај овие придавки станува збор за генитивна множинска форма на именката, а тие ги означуваат жителите на именуваните места. Така, на пример, *der Kölner Dom* ја означува катедралата на жителите од градот Келн (и има значење на *der Dom der Kölner / Einwohner Kölns*), со генитивен атрибут поставен во препозиција. *Kölner* се интерпретира како придавка, останува недеklinирана, напишана со голема буква и ги следи етимолошките принцип на пишување на зборовите со што е преопознатливо нивното потекло (пример 11). Во групата на нефлектирани придавки припаѓаат придавките кои означуваат боја: *rosa, lila, orange, beige* (примери 12, 13). Почесто во колоквијалната употреба се среќава наставка -(e)n како дополнително за деклативна промена на придавката (*ein lilaner Rock, ein orang(en)es Blinklicht*), но ние ја сретнавме во пишаниот јазик на архивата на горенаведениот дневен весник (пример 14).

(1) SBZ10/OKT.03671 Saarbrücker Zeitung, 08.10.2010; In der Welt der geheimen Zeichen

Das Highlight für die kleineren Besucher: E wie Essen. Buchstabensuppe und Russisch Brot liebt jedes noch so kleine Kind. Für die Größeren spannend ist zum Beispiel die Geheimschrift oder das Fingeralphabet der Gebärdensprache.

(2) SBZ19/OKT.04161 Saarbrücker Zeitung, 18.10.2019, S. 21; Jean-Pierre Leguay spielt in Saarlouis auf

Saarlouis (red) Einer der wohl berühmtesten blinden Musiker der Zeit, Jean-Pierre Leguay, der viele Jahre als Organist von Notre Dame in Paris wirkte, kommt an diesem Freitag, 18. Oktober, nach Saarlouis. In der Evangelischen Kirche wird er ab 19 Uhr ein Konzert geben, in dem er unter anderem Werke von Bach, Messiaen, Haydn, Arauxo und eigene Improvisationen dem Publikum darbietet. Professor Jean-Pierre Leguay war viele Jahre der Organist von Notre-Dame in Paris. Halb Frankreich hielt ihn für "verrückt", halb Frankreich für ein Genie. Die gesamte Orgelwelt sieht in Leguay den legitimen Nachfolger des großen Olivier Messiaen, dessen Meisterschüler Leguay in jungen Jahren war, bevor er selbst später Professor wurde.

(3) SBZ21/MAI.00943 Saarbrücker Zeitung, 07.05.2021, S. 12; Allons enfants, ein Lied zwo, drei, vier...

Hat allerdings alles bisher wenig Frankophones. Vielleicht dann doch "La mer" zu "La Sarre" umdichten? Wichtig wird aber auch, dass die neue Lobes-Melodie für die Meistersänger in der Staatskanzlei gut singbar ist. Wobei, da gibt es doch schon was: "Hänschen klein, regiert allein, in das kleine Land hinein....

(4) SBZ14/JUN.01545 Saarbrücker Zeitung, 05.06.2014; Fußballspaß unter königsblauer Flagge

Gesagt, getan, es wurde eine gemeinsame Kooperation vereinbart und schon war der Kreisligist vom Bietzer Berg Mitglied im königsblauen Schalker Kreisel. "Wir freuen uns riesig, dass diese Kooperation zustande gekommen ist", betonte Thomas Detzen vom Vorstand des SV Menningen. Damit könne man den Kindern auf dem Bietzerberg sicherlich eine besondere Attraktion bieten. "Schalke 04 und Fußball total, das ist die besondere Mischung, die die Knappen-Fußballschule zu bieten hat. Nicht nur die Verbesserung der fußballerischen Fertigkeiten der Teilnehmer steht im Vordergrund. Wir wollen schon bei den Jüngsten die lebenslange Begeisterung am Fußball und an Schalke 04 wecken", nannte Fladrich die Gründe für diese Kooperationen.

(5) SBZ01/JUN.05305 Saarbrücker Zeitung, 15.06.2001; Kommunikationsprobleme

Irgendwie schien er es aber mit kölnisch Wasser oder einer anderen chemischen Substanz in Verbindung gebracht zu haben, denn er fragte, wo er das "kochisch Wasser" denn herbekäme. Der Hornbacher blickte daraufhin verdutzt drein. Er erklärte es auf Hochdeutsch. Schließlich waren dann die Verständigungsprobleme beseitigt, ebenso das Unkraut, welches den heißen Wasserguss übrigens nicht überstanden hat.

(6) SBZ06/AUG.01187 Saarbrücker Zeitung, 03.08.2006; 4711 steht wieder vor Verkauf

BildunterschriftGDie traditionsreichen Kölner Duftwässer-Marken 4711, Tosca und Sir Irisch Moos stehen zum Verkauf: Der US-Konzern Procter & Gamble will sich von den Marken aus „strategischen Gründen“ trennen, wie eine Unternehmenssprecherin gestern in Köln Medienberichte bestätigte.

(7) SBZ00/SEP.07503 Saarbrücker Zeitung, 19.09.2000; "In Gedanken mordet doch jeder gerne mal"

Schon in jungen Jahren erkannte Ingrid Noll ihren Hang zum Schreiben, doch erst mit 55, als ihre eigenen Kinder erwachsen und aus dem Haus waren, schlug ihre große Stunde als Schriftstellerin. Sie begann mit Kindergeschichten, versuchte jedoch schon bald ihren ersten Krimi: "Der Hahn ist tot", der 1991 auf Anhieb in den Bestseller-Listen landete. Seitdem folgte ein Erfolg dem nächsten: "Die Häupter meiner Lieben" (1993), "Die Apothekerin" (1994), "Kalt ist der Abendhauch" (1996) und "Röslein Rot" (1998). Zu ihren Figuren - sei es die Hella Moormann in der "Apothekerin" oder die Charlotte in "Kalt ist der Abendhauch" - entwickelt sie eine sehr enge Beziehung. Wenn sie einen Roman beendet hat, fällt es ihr schwer, Abschied zu nehmen. "Ich kriege dann Depressionen, wie andere Frauen nach der Geburt ihres Kindes."

Aus diesem Grund macht sie sich einen Spaß daraus, ihre Figuren ab und zu noch einmal aus der Schublade zu kramen und wieder auftauchen zu lassen. So ist zum Beispiel Cora, das mordende Biest aus "Die Häupter meiner Lieben", Charlottes Enkelin. Das neue Buch, wieder ein Krimi ganz im Stile Nolls, ist bereits fertig und soll im Frühjahr 2001 in die Läden kommen.

(8) SBZ15/AUG.05701 Saarbrücker Zeitung, 18.08.2015; Auch in Wahlen gibt es "Ebbes von hei"

Mit insgesamt 13 Gerichten, deren Bestandteile hauptsächlich von regionalen Produzenten stammt, bietet die Dellborner Mühle ein breites kulinarisches Angebot. Schwerpunkte sind Gerichte aus Forellen wie die Klassiker Forelle "Müllerin" und Forelle "blau" und Wildgerichte wie Wildscheinbraten oder Rehbraten. Hinzu kommen bei Wanderern beliebte Angebote wie die "Dellborner Hausplatte".

(9) SBZ17/NOV.01784 Saarbrücker Zeitung, 07.11.2017, S. 19; Küchenlieder und Gassenhauer für die Kirchenrenovierung

"Ach Gott, was sind die Männer dumm", hieß es musikalisch zum Auftakt der Veranstaltung. Mit "Kittelscherz un Welljeholz" führte Margret Gampper gesanglich, am Piano begleitet von Bernd Möhl, in die Welt der Berliner Küchenlieder der 20er Jahre. Dabei punkteten nicht nur die musikalischen Fähigkeiten der Künstlerin, sondern auch ihre schauspielerischen Leistungen. Margret Gampper zeigte sich als großartige Diseuse der 20er Jahre, im Gepäck die kongeniale Muse von Friedrich Hollaender, der viele dieser typischen Berliner Gassenhauer komponierte. Animiert von dem Genre des musikalischen Burlesque wurde Margret Gampper während ihrer Schauspielausbildung durch die Interpretationen von Claire Waldoff, einer Kleinkunst-Künstlerin, die besonders erfolgreich wurde mit Darbietungen von Chansons, gesungen im Berliner Dialekt. "Von Claire Waldoff war ich einfach begeistert. Tolle Texte und obwohl im Ruhrpott geboren eine großartige Berliner Schnauze."

(10) SBZ18/APR.07631 Saarbrücker Zeitung, 27.04.2018, S. 31; Eine Stadt in Abstiegsangst

"Dann kam die Silvesternacht und die Oper, die nicht fertig wird". Das alles nage am Selbstvertrauen. In der Außenwirkung sei Köln auf vielen Feldern schon zweitklassig. "Und das holt sie jetzt auch im Fußball ein", sagt Grünwald, Leiter des Marktforschungsinstituts Rheingold. Zugleich hält er einen Abstieg des FC für den Abstieg, den die Kölner "noch am besten verkraften" könnten. In einem Jahr kann die Welt schließlich schon wieder ganz anders aussehen. Und in der Zweiten Liga ist die Wahrscheinlichkeit sowieso größer, mal wieder mehr zu gewinnen. Auch das wäre eine recht kölsche Sichtweise. "Der Kölner Humor kann

die Daseinsschwere oft ganz gut abfedern”, sagt Grünewald. Neben dem mehr oder minder großen Knacks in der Seele drohen aber auch wirtschaftliche Folgen. “Erfahrungsgemäß” wirke sich ein Abstieg “nachteilig auf die Besucherfrequenz von Fans der Gastmannschaften bei den 17 Heimspielen in Köln aus”, sagt der Geschäftsführer von KölnTourismus, Josef Sommer.

(11) SBZ11/FEB.00468 Saarbrücker Zeitung, 01.02.2011; Sicherer die Glocken nie klingen

Läutanlagen werden jährlich überprüft - Sicherheitsgarantien gibt es aber nichtGDass am Dreikönigstag der Klöppel der St. Petersglocke im Kölner Dom herabfiel, sei nicht zu verhindern gewesen, meint Birgit Müller. Sie ist als Glockenbeauftragte im Südwesten unterwegs und prüft Glocken.

(12) SBZ11/MAR.11651 Saarbrücker Zeitung, 26.03.2011; Junge Frau beim Joggen belästigt

Polizei Bous sucht einen ExhibitionistenGDifferten. Beim Joggen im Waldgelände unterhalb des Tierparks in Differten ist am Donnerstagnachmittag eine junge Frau von einem Exhibitionisten belästigt worden. Der Täter saß splitternackt gegenüber der Pumpenstation und nahm sexuelle Handlungen an sich vor. Der Joggerin war der Mann schon zuvor aufgefallen, als er sie mit einem Fahrrad überholt hatte. Der Exhibitionist trug nach Beschreibung der Frau ein beiges T-Shirt und eine beige Hose, er war zirka 30 Jahre alt und von normaler Statur.

(13) SBZ14/SEP.09637 Saarbrücker Zeitung, 25.09.2014; Ein Hausbesuch für mehr Beweglichkeit

Regionalverband. Der lila Luftballon wandert. Immer weiter rollt Ruth Braunberger ihn mit ihren Händen um ihre Körpermitte. Es folgt eine Übung, in der sie den Ballon greifen soll. Später hantiert sie mit Pfundgewichten. Diese soll die 89-jährige Dudweilerin über dem Kopf halten und zur Schulter führen. Und dann folgen die bunten Tücher, die sie lächelnd zum Takt der Musik im Wohnzimmer umherwedelt.

(14) SBZ12/DEZ.05280 Saarbrücker Zeitung, 13.12.2012; Ludweiler Ortsrat wünscht sich Blinklicht für Zebrastreifen

Ludweiler. Der Fußgängerüberweg in Ludweiler zwischen dem Marktplatz und der Hugenottenkirche ist gefährlich, darüber ist sich der Ortsrat einig. Der Überweg, im Volksmund Zebrastreifen und in der Verwaltungssprache FGÜ genannt, wird von Kraftfahrern nicht so gut wahrgenommen. Darum wünschen sich die Ortsratsmitglieder ein oranges Blinklicht, dass klar und deutlich darauf hinweist, dass Fußgänger wenige Meter weiter an den weißen Streifen Vorrang

genießen. So formulierte Christdemokrat Bernd Bohner seine Anfrage und machte den Zebrastreifen somit zum letzten Thema, das der Rat im zu Ende gehenden Jahr in öffentlicher Sitzung diskutieren sollte. Auch Marktnutzer hätten ihn auf die Gefahr angesprochen: "Zum Beispiel die Marktbetreiber meinen, dass an diesem Übergang unbedingt etwas passieren müsse." Die Ortspolizeibehörde, so bedauert Bohner allerdings, will ein solches Blinklicht offenbar nicht installieren und berief sich auf entsprechende Aussagen in früheren Anfragen. Bohner regte an, im kommenden Jahr einen Ortstermin an besagtem Überweg zu machen, um mit den zuständigen Verwaltungsmitarbeitern die Sachlage zu ergründen und ertete damit die Zustimmung von Ortsvorsteherin Christiane Blatt und den übrigen Ratskollegen.

3. Заклучок

Придавките се менлива зборовна група која означува одредено својство, карактеристика (признак, белег) на предметите, суштествата или појавите, самостојно или во врска со некој друг предмет. Бидејќи придавките им припишуваат на именките некаков признак, тие стојат во тесна врска со нив и се граматички зависни од нив – имено, тие мора да се согласуваат со истите белези како и именките до кои стојат, односно да се согласуваат со нивните граматички категории. Но, не секогаш. Преку примери од дневниот печат се прикажуваат вакви исклучоци. Придавките во германскиот јазик ги манифестираат следниве синтаксички начини на употреба: атрибутивна, предикативна и прилошка. Во германскиот јазик атрибутивно употребената придавка се деклинира (менува) и е најчесто употребувана. Тоа значи дека придавките најчесто ја определуваат именката и нивната меѓусебна врска е непосредна. Во трудов беше направен обид да се прикаже атрибутивната употреба на придавките и нивните особености преку примери од дневниот печат (Зарбрикер Џајтунг, 2000-2021, електронски корпус од Институтот за германски јазик /IdS/), како и нивните опкружувања и особености.

Користена литература

- [1] Duden (2009). Die Grammatik. 8., überarb. Aufl., hrsg. Von der Dudenredaktion. Mannheim/Wien/Zürich: Dudenverlag. (=Duden 4).
- [2] Dürscheid, Ch. (2002). *Die verbalen Kasus des Deutschen*. Berlin/New York (*Studia Linguistica Germanica* 53).
- [3] Eisenberg, P. (2006). Grundriß der deutschen Grammatik. Bd. 1 Ö Das Wort. 3., durchges. Aufl. Stuttgart/Weimar.
- [4] Engel, U. (1996). Deutsche Grammatik. 3., korrigierte Auflage. Heidelberg.
- [5] Engel, U. (2009). Deutsche Grammatik. Neubearbeitung. 2., durchges. Auflage München.
- [6] Erben, J. (1996). Deutsche Grammatik. Ein Abriß. 12. Auflage., 5.Druck. München-Ismanig.
- [7] Hentschel E. & Weydt H. (2013). Handbuch der deutschen Grammatik 4., vollständig überarbeitete Auflage. De Gruyter. Berlin/Wien.
- [8] Zifonun G. et. al. (1997). Grammatik der deutschen Sprache. 3 Bde. Berlin/New York (=Schriften des Instituts für deutsche Sprache 7, 1-3).

Корпус на истражување (линк)

- COSMAS, IdS: <https://www2.ids-mannheim.de/cosmas2/>

Biljana Ivanovska

Goce Delcev University, Stip

Gëzim Xhaferri

South East European University, Tetovo

**The Syntactic Function of Adjectives in German Language on the
Examples of Daily Press**

Abstract: The aim of this paper is the analysis of adjectives in the German language system and their syntactic function in the sentence. We focus mainly on attributively used adjectives, analyzing examples from the daily press of the newspaper “Saarbrücker Zeitung” and the analyzed electronic corpus COSMAS II, from the archives of the German written language available at the German Language Institute in Mannheim (IdS). The analysis is mainly concentrated on the attributive function of adjectives in the German language, but also their language environment, because the adjectives can appear within the subject in the sentence, the direct, indirect, or prepositional object, the adverbial determination, and thus manifest attributive, predicative and adverbial use. We refer to typical, but also to less characteristic uses of the attribute, then to the changeable and unchangeable forms of the adjectives from a morphological and/or syntactic point of view. We theoretically support the analyzes with explanations from traditional grammar, and in practice, we confirm them through examples excerpted from the German daily press.

Keywords: *adjectives; attribute; gradation; linguistic environment; electronic corpus.*

СИНТАГМИ СО ГЛАГОЛСКА ИМЕНКА ВО ТУРСКИОТ ЈАЗИК И НИВНОТО ПРЕДАВАЊЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Марија Леонтик
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.leontik@ugd.edu.mk

Апстракт: Синтагмата со глаголка именка (isim-fiil grubu) се образува од именски збор и од глаголка именка (инфинитив). Пр. mektup yazmak / пишување писмо. Во овој труд ќе се обработуваат синтагмите со глаголка именка во турскиот јазик и нивното предавање во македонскиот јазик.

Клучни зборови: синтагма, глаголка именка, турски јазик, македонски јазик.

1. Вовед

Во турскиот јазик разни видови зборови според определени синтаксички правила се редат во синтагми кои учествуваат во образувањето на реченицата. Во турската синтакса синтагмите може да се образуваат со именски и со глаголки видови зборови, а нивниот назив се образува според главниот член. Според ова, во турскиот јазик постојат следните синтагми: синтагма со извик (ünlem grubu, hitap grubu), синтагма со титула (unvan grubu), синтагма со сложено лично име (birleşik isim grubu), синтагма со придавка (sıfat tamlaması), синтагма со број (sayı grubu), синтагма со хендијада (tekrar grubu), синтагма со присвоен суфикс (iyelik grubu), синтагма со именка (isim tamlaması), синтагма со постпозиција (edat grubu), синтагма со сврзник (bağlama grubu), скратени синтагми (kısaltma grupları), синтагма со сложен глагол (birleşik fiil grubu), синтагма со глаголка именка (isim-fiil grubu), синтагма со глаголка придавка (sıfat-fiil grubu) и синтагма со глаголки прилог (zarf-fiil grubu).

Во македонскиот јазик се употребуваат термините (именска) синтагма, фраза и група, но ние во овој труд ќе го употребуваме терминот синтагма.

Во овој труд ќе се опише синтагмата со глаголка именка (isim-fiil grubu) во турскиот јазик и ќе се приложи нејзиното предавање во македонскиот јазик. Во турскиот јазик освен терминот isim-fiil grubu (синтагма со глаголка именка) се употребуваат и термините ad-eylem grubu, mastar grubu и infinitif grubu (инфинитивна група).

2. Синтагма со глаголска именка во турскиот јазик (İsim-fiil Grubu, Mastar Grubu)

Синтагмата со глаголска именка (инфинитив) во турскиот јазик се образува од еден именски збор и една глаголска именка. Во оваа синтагма глаголската именка (инфинитив) е главен член и следи по именскиот збор кој може да се состои од еден збор или од повеќе зборови. (Karahana, 2019, стр. 55; Yelten, Açıkgöz, 2008, стр. 61-62; Özkan, Sevinçli, 2012, стр. 83).

Синтагма со глаголска именка (İsim-fiil Grubu)

именски збор + глаголска именка = синтагма со глаголска именка

isim unsuru + isim-fiil = isim-fiil grubu

gazete okumak, gazete okuma, gazete okuyuş / читање весник

Во оваа синтагма, глаголската именка се образува со една од следните наставки кои имаат повеќе варијанти според вокалната хармонија: -mAk (-mak, -mek), -mA (-ma, -me), -İş (-iş, -iş, -uş, -üş). Пр. müzik dinlemek / слушање музика, resim çizme / цртање цртеж, eve gidiş / одење дома.

Именскиот збор во синтагмата со глаголска именка може да се наоѓа во различни падежи (номинатив, акузатив, датив, локатив, аблатив). Пр. masal anlatmak/раскажување приказна (именскиот збор masal/приказна е во номинатив); kütüphaneyi bulmak/пронаоѓање на библиотеката (именскиот збор kütüphaneyi/библиотеката е во акузатив); edebiyata kaçış/бег во книжевноста (именскиот збор edebiyata/во книжевноста е во датив); evde kalma/ останување дома (именскиот збор evde/дома е во локатив); okuldan ayrılış/одделување од училиште (именскиот збор okuldan/од училиште е во аблатив).

Во синтагмата со глаголска именка може да има повеќе од еден именски збор. Пр. roman, öykü, şiir, oyun okumak: читање роман, расказ, поезија, драма (во оваа синтагма со глаголска именка има четири именски зборови: roman/роман, öykü/расказ, şiir/поезија, oyun/драма); dağa, denize, göle gitme: одење на планина, море, езеро (во оваа синтагма има три именски зборови: dağa/планина, denize/море, göle/езеро); köyde, doğada gezip: шетање во село, природа (во оваа синтагма има два именски збора: köyde/село, doğada/природа).

Во синтагмата со глаголска именка, именскиот член може да биде друга синтагма. Пр. Ece'ye resimli kitap ve boyama kitabı bulmak kolaydır. / Пронаоѓањето сликовница и боенка за Еце е лесно (во синтагмата со глаголска именка resimli kitap ve boyama kitabı bulmak/пронаоѓањето сликовница и боенка, именскиот елемент resimli kitap ve boyama kitabı/сликовница и боенка, во турскиот јазик претставува синтагма со сврзник/bağlama grubu).

Конститутивниот член во оваа синтагма кој е глаголска именка, во народниот говор и во поезијата може да не се наоѓа на крајот на синтагмата со глаголска именка. Пр. Tutmak doğru yeni yola çeken eli / Aramak iyiyi gerçeği güzeli. (Behçet Kemal Çağlar) // Држење рака што повлекува на

вистински, нов пат / Барање на добриот, вистинскиот, убавиот. (Бехчет Кемал Чаглар). Во гореизложените стихови, во двете синтагми глаголските именки *tutmak*/држење и *aramak*/барање се јавуваат на почетокот, а не на крајот на синтагмите со глаголска именка.

Во синтагмите образувани со една заедничка глаголска именка кои последователно се редат, глаголската именка не се повторува туку се наоѓа во последната синтагма. Пр. *İhtiyarlara umut (vermek), gençlere eğlence (vermek), çocuklara sevgi vermek...* / Давање надеж на старите, (давање) забава на младите, (давање) љубов на децата... (во оваа реченица глаголската именка *vermek*/давање е заедничка за трите синтагми кои се редат една по друга).

Синтагмата со глаголска именка во рамките на другите синтагми може да има разновидни функции. Оваа синтагма кај синтагмата со постпозиција (*edat grubu*) и кај синтагмата со сврзник (*bağlama grubu*) има функција на именски член. Пр. *haber dinlemek bile/* дури слушање вести (во оваа синтагма со постпозиција, именскиот член *haber dinlemek/* слушање вести е синтагма со глаголска именка); *film seyretme ve müzik dinleme/* гледање филм и слушање музика (во оваа синтагма со сврзник, именските членови *film seyretme/*гледање филм и *müzik dinleme/*слушање музика се синтагми со глаголска именка). И кај именските групи синтагмата со глаголска именка има функција на именски член. Пр. *yıldızların yumuşak parlaması/*мекото сјаење на ѕвездите (во оваа определена именска група определениот/детерминиран именски член *yumuşak parlaması/*мекото сјаење е синтагма со глаголска именка); *bugünkü yarışma atı/*коњ за денешното натпреварување (во оваа неопределена именска група именскиот член кој е определувач/детерминатор *bugünkü yarışma/*денешно натпреварување е синтагма со глаголска именка).

Синтагмата со глаголска именка, добивајќи разни формообразувачки наставки во рамките на реченицата, може да има функција на подмет (*özne*), предмет (*nesne*), прилошка определба (адвербијална определба, *tamlayıcı*) и прирок (*yüklem*). Пр. *Müzik dinlemek insanı dinlendirir. /* Слушањето музика го одмора човекот. (во оваа реченица синтагмата со глаголска именка *müzik dinlemek/*слушањето музика има функција на подмет/*özne*); *Öğrenciler, soru sormak istiyorlar. /* Учениците сакаат поставување прашања. (во оваа реченица синтагмата со глаголска именка *soru sormak/*поставување прашања има функција на предмет/*nesne*); *Yeni çevreyi sevmeye zaman gerek. /* За засакување нова средина треба време. (во оваа реченица синтагмата со глаголска именка *yeni çevreyi sevmeye/*за засакување нова средина има функција на прилошка определба за место/*yer-yön bildiren tamlayıcı*); *Hüner iyi fikirleri yazmaktır. /* Умешност е пишување добри идеи. (во оваа реченица синтагмата со глаголска именка *iyi fikirleri yazmak/*пишување добри идеи добивајќи го помошниот глагол сум/*ek fiil, i-fiil* во реченицата има функција на прирок, предикат/*yüklem*).

Кај синтагмата со глаголска именка акцентот паѓа на зборот пред глаголската именка. Пр. *salona geçmek, salona geçme, salona geçiş/* минување во салон.

3. Предавање на синтагмата со глаголска именка од турски на македонски јазик

Бидејќи еквивалент на турските глаголски именки се македонските глаголски именки, синтагмата со глаголска именка образувана со -mAk, -mA и -İş од турскиот во македонскиот јазик се предава со именска група која ја содржи глаголската именка образувана со -ње во македонскиот јазик. Именскиот збор во синтагмата со глаголска именка во турскиот јазик може да се наоѓа во различни падежи (номинатив, акузатив, датив, локатив, аблатив).

Синтагма со глаголска именка образувана со -mAk -mAk Ekini Alan İsim-fiil Grubu	
Глаголска именка образувана со -mAk со именски збор во номинатив (Yalın durumda olan isim unsuru ve -mAk ekini alan isim-fiil)	Глаголска именка образувана со -mAk со именски збор во акузатив (Belirtme durumunda olan isim unsuru ve -mAk ekini alan isim-fiil)
öykü / oku-mak читање расказ	öğrenciyi / dinle-mek слушање на ученикот
şarkı / söyle-mek пеење песна	arabayı / sür-mek возење на автомобилот
Глаголска именка образувана со -mAk со именски збор во датив (Yönelme durumunda olan isim unsuru ve -mAk ekini alan isim-fiil)	Глаголска именка образувана со -mAk со именски збор во локатив (Bulunma durumunda olan isim unsuru ve -mAk ekini alan isim-fiil)
sirke / git-mek одење во циркус	masada / yaz-mak пишување на маса
arkadaşa git-mek одење кај другарот	parkta / gez-mek шетање во парк
Глаголска именка образувана со -mAk со именски збор во аблатив (Ayrılma durumunda olan isim unsuru ve -mAk ekini alan isim-fiil)	
yolculuktan / dön-mek враќање од патување	
evden çık-mak излегување од дома	

Синтагма со глаголска именка образувана со -mA -mA Ekini Alan İsim-fiil Grubu	
Глаголска именка образувана со -mA со именски збор во номинатив (Yalın durumunda olan isim unsuru ve -mA ekini alan isim-fiil)	Глаголска именка образувана со -mA со именски збор во акузатив (Belirtme durumunda olan isim unsuru ve -mA ekini alan isim-fiil)
soru / sor-ma прашување прашање	çayı / iç-me пиењето чај, пиење на чајот
masal / dinle-me слушање приказна	elmayı / ye-me јадењето јаголко, јадење на јаголкото
Глаголска именка образувана со -mA со именски збор во датив (Yönelme durumunda olan isim unsuru ve -mA ekini alan isim-fiil)	Глаголска именка образувана со -mA со именски збор во локатив (Bulunma durumunda olan isim unsuru ve -mA ekini alan isim-fiil)
doğaya / bak-ma гледање во природа	akrabada / kal-ma престојување кај роднина
sergiye / git-me одење на изложба	köyde yaşı-ma живеење на село
Глаголска именка образувана со -mA со именски збор во аблатив (Ayrılma durumunda olan isim unsuru ve -mA ekini alan isim-fiil)	
okuldan / gel-me доаѓање од училиште	
fırsattan yararlan-ma ползување од можноста	
Синтагма со глаголска именка образувана со -Iş -Iş Ekini Alan İsim-fiil Grubu	
Глаголска именка образувана со -Iş со именски збор во номинатив (Yalın durumunda olan isim unsuru ve -Iş ekini alan isim-fiil)	Глаголска именка образувана со -Iş со именски збор во акузатив (Belirtme durumunda olan isim unsuru ve -Iş ekini alan isim-fiil)
hızlı / oku-(y)uş брзо читање	onun geleceğini / kurtar-ış спасување на неговата иднината
iyi / söyle-(y)iş добро зборување	bilgiyi / kullan-ış употребување на знаењето

Глаголска именка образувана со -Iş со именски збор во датив (Yönelme durumunda olan isim unsuru ve -Iş ekini alan isim-fiil)	Глаголска именка образувана со -Iş со именски збор во локатив (Bulunma durumunda olan isim unsuru ve -Iş ekini alan isim-fiil)
köye / dön-üş враќање на село	parkta / gez-iş шетање во парк
geleceğe / bak-ış гледање кон иднината	sandalyede / otur-uş седење на столица
Глаголска именка образувана со -Iş со именски збор во аблатив (Ayrılma durumunda olan isim unsuru ve -Iş ekini alan isim-fiil)	
okuldan / çık-ış излегување од училиште	
sorumluluktan / kaç-ış бегане од одговорност	

4. Заклучок

Синтагмата со глаголска именка (isim-fiil grubu) е често употребувана синтагма во турскиот јазик. Оваа синтагма се состои од именски збор и од глаголска именка (инфинитив) образувана со наставките -mAk, -mA, -Iş. Именскиот збор во синтагмата со глаголска именка се наоѓа во различни падежи (номинатив, акузатив, датив, локатив, аблатив).

Синтагмите со глаголска именка образувани со -mAk, -mA, -Iş што содржи именски збор во номинатив во македонскиот јазик, главно, се предава со *директнозависна именска група* која ја содржи глаголската именка образувана со -ње. Пр. Çocuk *masal dinlemeyi* seviyor. Çocuk ne seviyor? Masal dinlemeyi. / Детето обожува слушање приказна. Детето што обожува? Слушање приказна. Од структурен аспект директнозависната именска група во македонскиот јазик се карактеризира со отсуство на конкретен показател на зависноста – предлог.

Синтагмите со глаголска именка образувани со -mAk, -mA, -Iş што содржат именски збор во акузатив, датив, локатив и аблатив во македонскиот јазик главно се предаваат со *општозависна именска група* и со *именска група зависна од име* кои содржат глаголска именка образувана со -ње. Пр. Arabayı sürmek maceradır. Ne maceradır? Arabayı sürmek. / Возењето на автомобилот е авантура. Што е авантура? Возењето на автомобилот. // Doğaya bakma dinlendiriyor. Ne dinlendiriyor? Doğaya bakma. / Гледањето во природа одмора. Што одмора? Гледањето во природа. // Köyde yaşama sağlıklıdır. Ne sağlıklıdır? Köyde yaşama. / Здраво е живеењето на село. Што е здраво? Живеењето на село. // Sorumluluktan kaçış iyi değil. Ne iyi değil? Sorumluluktan kaçış. / Не е добро бегането од одговорност. Што не е здраво? Бегането од одговорност. Од формален аспект во овие именски групи се јавуваат сите предлози во македонскиот јазик како конкретен показател на зависноста.

При писменото преведување од турски на македонски јазик, преведувачот прво ги преведува глаголските именки од синтагмите со глаголска именка, потоа целата синтагма со глаголска именка, а на крај реченицата. Затоа, многу е корисно преведувачот да ја познава структурата на синтагмите со глаголска именка во турскиот јазик, нивните специфичности и начини на предавање во македонскиот јазик. За таа цел во трудот приложивме најчести решенија за предавање на синтагмите со глаголска именка.

Şiir okumak gönlü zenginleştirir.	<i>Читањето поезија ја богати душата.</i>
Gerçeği söylemek bazen kolay değil.	Некогаш не е лесно <i>кажување на вистината.</i>
İyi fırsatı kaçırma şanssızlıktır.	<i>Испуштањето на добра можност е несреќа.</i>
Tatile gitmek her çocuğun rüyasıdır.	<i>Одењето на одмор е сон на секое дете.</i>
İnsanlara inanma iyimserlerin özelliğidir.	<i>Верувањето во луѓето е карактеристика на оптимистите.</i>
Parkta koşma çok sağlıklıdır.	<i>Трчањето во парк е многу здраво.</i>
İstanbul'da yaşama harikadır.	<i>Живеењето во Истанбул е прекрасно.</i>
Kötü alışkanlıklardan kurtulma savaşıdır.	<i>Борба е спасувањето од лоши навики.</i>
İzmir'den geliş uzun sürdü.	<i>Доаѓањето од Измир долго траеше.</i>

Користена литература

- [1] Aktan, Bilâl (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- [2] Ahmed, Oktay (2021). *Türkçede Kelime Grupları: Teori ve Analiz*. Üsküp: Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi.
- [3] Doğan, Enfel (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- [4] Karahan, Leylâ (2019). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ.
- [5] Özkan, Mustafa. Pilancı Hülya (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi. I-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [6] Özkan, Mustafa. Sevinçli, Veysi (2012). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- [7] Yelten, Muhammet. Açıkgöz, Halil (2008). *Kelime Grupları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- [8] Yazım Kılavuzu (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu.

*

- [9] Минова-Ѓуркова, Лилјана (2000). *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: МАГОР.
- [10] *Правопис на македонскиот јазик* (2017). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје.
- [11] Саздов, Симон (2008). *Современ македонски јазик 3*. Скопје: Табернакул.

Marija Leontik
Goce Delcev University, Stip

**Word Groups with an Infinitive in Turkish Language and their Equivalence
in Macedonian Language**

Abstract: A word group with a infinitive (isim-fiil grubu) is formed from a noun word and from an infinitive. For example: mektup yazmak / writing letter. This paper analyses the word group with an infinitive in Turkish language and their equivalence in Macedonian language.

Keywords: *word group; infinitive; Turkish language; Macedonian language.*

АНАЛИЗА НА ВРЕМЕНСКАТА ФУНКЦИЈА КАЈ ПРОСТИТЕ ПРЕДЛОЗИ ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК И НИВНИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Надица Негриевска
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
nadica.markoska@ugd.edu.mk

Апстракт: Предлозите имаат многу значајна функција во економијата на говорот: да ги поврзуваат различните елементи во реченицата и да воспоставуваат однос меѓу различни елементи во реченицата. Пристапот според кој предлозите изразуваат некаков општ однос меѓу две јазични единици, точната интерпретација на исказот ја темели, пред сè, на контекстот. Ваквото функционално сфаќање на предлозите потекнува уште од 16 век кога се согледала сличноста меѓу падежните афикси и предлозите. Така, предлозите изразуваат само општ однос меѓу два елемента, а конкретната интерпретација на односите произлегува од контекстот. Функционалното одредување на предлозите често се поврзува со нивното просторно и временско значење. Во сите јазици кои имаат предлози најистакната функција им е да упатуваат на просторен и временски однос, па така предлогот можеме да го опишеме како универзално средство со кое се изразуваат просторни и временски односи. Предмет на нашето истражување е временската функција кај простите предлози во италијанскиот јазик и нејзините еквиваленти во македонскиот јазик.

Клучни зборови: *временска функција, прости предлози, италијански јазик, македонски јазик, еквиваленти.*

Вовед

Временското значење е карактеристично за сите прости предлози во италијанскиот јазик. Во граматиките на италијанскиот јазик, како и во речниците, традиционално се говори за две основни временски значења на простите предлози: точно определено време на вршење на дејството (*tempo determinato*) или, пак, времетраење на глаголското дејство (*tempo continuato*). Примерите кои ќе ги приложиме ќе бидат ексцерпирани од следните книги: *Grammatica italiana* од Лука Сериани, *La grammatica della lingua italiana* од Сенсини, *Le preposizioni* од авторите Кјукју, Фаси и Бацанти, романот *Canone inverso* од авторот Паоло Мауренсиг и преводот на македонски. Македонските еквиваленти наведени за италијанските примери претставуваат наш превод. Затоа многу од нив се само едно од можните решенија, а не единствено или најдобро решение.

1. Временската функција кај пристиот предлог DI

- Предлошки конструкции за означување определено време

Предлогот *di* го среќаваме најчесто за да означи делови од денот, денови од седмицата, месеци, годишни времиња кога се врши, ќе се врши или се извршило глаголското дејство:

Италијански јазик	Македонски јазик – прилог за време	Македонски јазик – предлошка конструкција
(1) Non viaggio mai <i>di</i> notte, preferisco guidare <i>di</i> giorno.	Никогаш не патувам ноќе, претпочитам да возам дење.	
(2) Mia moglie va in vacanza d'estate, io ci vado d'inverno.		Мојата сопруга оди на одмор во лето, јас одам в зима.
(3) Per il saggio <i>di</i> fine anno fummo noi due i violini...		За јавниот час на крајот од годината ние бевме двете избрани виолини...
(4) <i>Di</i> mattina mi sveglio presto.	Наутро се будам рано.	
(5) <i>Di</i> luglio vado al mare.		Во јули одам на море.

Македонски еквиваленти на овие италијански предлошки конструкции со предлогот *di* се прилозите за време кои потекнуваат од соодветната именка како во примерите (1) и (4), предлошка конструкција со предлогот *в/во*, како во примерите (2) и (5), како и предлошка конструкција со предлогот *на*, како во примерот (3). Во врска со употребата на предлогот *в/во* Димитровски наведува три случаи на негова употреба пред имињата на деновите од неделата: 1) *во саботата* – *во* пред членуваното име на денот, означува дека тој ден е изминат; 2) *в сабота* – *в* пред нечленуваното име на денот, означува дека се работи за денот што иде; 3) *во сабота* – *во* пред нечленувано име на денот, означува дека нешто станува редовно во одреден ден од неделата (Димитровски, 1956, стр. 7).

Саздов наведува дека во македонскиот јазик најчесто предлогот *на* се употребува за означување еден дел од денот, седмицата и сл. сфатен не како временски период туку како временски момент: *на* пладне, *на* полноќ, *на* ручек (Саздов, 2004, стр. 235).

Италијанските предлошки конструкции со предлогот *di*, за разлика од оние со предлогот *in* со имиња на денови од седмицата, месеци, години, годишни времиња, означуваат повторување на дејството (во значење на „секој јули“, „секое лето“ итн.). Во македонскиот јазик значењето на овие прилози е контекстуално условено од видот на предикатот.

- Предлошки конструкции за означување времетраење на глаголското дејство

Многу поретко предлогот *di* се јавува за да го означи времетраењето на глаголското дејство:

Италијански јазик	Македонски јазик – именска синтагма	Македонски јазик – предлошка конструкција
(6) Ho ascoltato un'interessante conferenza di un'ora.		Слушав една интересна конференција <i>од</i> еден час.
(7) ...perché in quel periodo di quattro settimane la musica finalmente era presente...	...зашто четири недели музиката конечно беше присутна...	

Во македонскиот јазик како еквивалент се јавува предлогот *од* или, пак, имаме конструкција без предлог, односно именска синтагма за да се искаже времетраењето на глаголското дејство. Во однос на временското значење на предлогот *од* Саздов наведува дека во најголем број случаи станува збор за времетраење на нешто што започнало во моментот или периодот означен со конструкцијата *од*+именски дел. Ова времетраење коешто може да се измери дало основа за проширување на употребата на предлогот *од* за изразување измерливост: шише *од* еден литар, банкнота *од* илјада денари, греда *од* три метри (Саздов, 2004, стр. 243).

2. Временската функција кај простиот предлог А

Предлогот *a* се јавува само во оние предлошки конструкции со кои се означува точно определено време на вршење на глаголското дејство. Се јавува во состав со именки или именски изрази кои означуваат часови (пример 1), денови во неделата (пример 2), делови од денот (примери 3 и 4), празници (пример 5), оброци (пример 6), но и со други именки кои немаат временско значење (пример 7):

Италијански јазик	Македонски јазик – предлошка конструкција	Македонски јазик – прилог за време
(1) Ho un appuntamento con Luigi <i>alle</i> sedici.	Имам средба со Луиџи <i>во</i> шеснаесет часот.	
(2) L'agenzia è chiusa <i>al</i> sabato.	Агенцијата е затворена <i>во</i> сабота.	
(3) A mezzanotte entrai fra le altre carrozze in quel cortile.	<i>На</i> полноќ влегов низ кочиите во тој дворец.	
(4) Luigi si fa la barba <i>alla</i> mattina.		Луиџи ја бричи брадата <i>наутро</i> .
(5) A Natale tutti ricevono regali.	<i>На</i> Божиќ сите добиваат подароци.	
(6) A pranzo nessuno ha sentito odori strani.	<i>За</i> ручек никој не почувствува чудна миризба.	
(7) A quel mio richiamo, lui si fermò per infilarsi la camicia nella cintola...	<i>На</i> овој мој извик, тој застана за да ја стави кошулата во панталоните...	

Во македонскиот јазик како еквиваленти за изразување определено време се јавуваат предлозите *во*, *на*, *за*, како и прилозите за време кои се составени од предлогот *на* и именка која означува дел од денот. Предлогот *во* се употребува пред часови, години, денови од неделата, векови и сл. Во италијанскиот јазик во примерот (2) со предлогот *a* се означува редовно повторување на глаголското дејство (во смисла: Агенцијата е затворена секоја сабота). Редовното повторување на предикацијата кај именките кои означуваат ден од неделата, освен со предлогот *a*, може да се значи и со предлогот *di*, но и со самостојна употреба на именката задолжително со определен член (*il sabato* „во саботите“). Без определен член се укажува на непосредна временска локализација, и во тој случај како еквивалент во македонскиот јазик се јавува предлогот *во* и именка во еднина (*sabato* „во сабота“).

Што се однесува до предлогот *на*, Димитровски наведува дека тој се користи за означување време (определување, посочување на дати, годишни времиња, човечки периоди и сл.). Предлогот *за* со временско значење може да искаже времетраење, како во македонскиот еквивалент на примерот (6), односно се изразува симултаност на предикатот со предлошката синтагма (во смисла: „додека ручавме“).

3. Временската функција кај простиот предлог DA

- Предлошки конструкции за означување определено време

Предлогот *da* најчесто го означува моментот од кој почнува глаголското дејство:

Италијански јазик	Македонски јазик
(1) <i>Da quel momento nessuno l'ha più visto.</i>	<i>Од тој момент никој не го виде повеќе.</i>
(2) <i>Studia l'italiano dall'inizio del mese.</i>	Учи италијански јазик <i>од</i> почетокот на месецот.
(3) <i>Erano passati quattro anni dal giorno del nostro primo incontro...</i>	Поминале четири години <i>од</i> денот на нашата прва средба...

Во примерот (2) со предлошката конструкција се означува почеток на несвршено глаголско дејство, односно дејство кое трае и во моментот на зборување. Во примерите (1) и (3) освен што се изразува почеток на дејството, исто така се истакнува дека тоа глаголско дејство е веќе завршено. Предлогот *od* кој се јавува како еквивалент на италијанскиот предлог *da* во овие конструкции со временско значење во македонскиот јазик се употребува за да значи почеток на дејство: кога се вршело и станало нешто.

Предлогот *da* во некои случаи се употребува со следното временско значење: „како мал“, „како девојка“ и сл. (*da piccolo*, *da ragazza*):

Италијански јазик	Македонски јазик
(4) « <i>Da bambino, ricordo, acquistai presso un rigattiere una biglia di vetro per cinque centesimi...</i> »	„ <i>Како дете, се секавам, купив од еден старијар стаклена цамлија за пет стотинки...</i> “

Во овие примери временското значење е мошне блиско до значењето на споредба, иако споредбата не е експлицитно изразена. Лицето се споредува во два различни временски моменти.

- За означување времетраење на глаголското дејство

Италијански јазик	Македонски јазик
(5) <i>Libeccio sferza da anni le vecchie mura.</i>	Ветрот од југозапад веќе неколку години ги крева старите сидови.
(6) « <i>Lassù ci sono alcuni luoghi che non vedono più la luce da almeno un secolo.</i> »	„Таму има места што не виделе светлина најмалку еден век.“

Во наведените примери, исто така, се изразува времетраење на глаголското дејство кое е несвршено, но во македонскиот јазик за овие предлошки конструкции немаме соодветни еквиваленти со предлог, туку истото значење го добиваме со помош на една именска синтагма на која најчесто ѝ претходи прилогот за време „веќе“.

Со предлошките конструкции со предлогот *da*, како и со нивните македонски еквиваленти, во корелација со предлогот *a* се изразува почеток и крај на глаголското дејство, односно се мери должината на траење на дејството, од неговиот почеток до неговиот крај:

Италијански јазик	Македонски јазик
(7) <i>Il negozio è aperto dalle 09 alle 13.</i>	Продавницата е отворена од 09 до 13 часот.

4. Временската функција кај простиот предлог IN

- Предлошки конструкции за означување определено време

Во италијанските предлошки конструкции со предлогот *in* може да стојат именки или именски изрази кои означуваат година, годишно време, месец, век, период од човековиот живот, историска епоха или некое историско случување, потоа именките со временско значење како *passato* (минато) и *futuro* (иднина), како и именките *giorno* или *giornata*, *mattina/o* или *mattinata*, *pomeriggio*, *sera* или *serata*, *notte* и др.:

Италијански јазик	Македонски јазик – предлошка конструкција	Македонски јазик – именска синтагма
(1) <i>Paolo è nato nel 1975.</i>	Паоло е роден (во) 1975 година.	
(2) <i>Prenderò le ferie in settembre.</i>	Ќе земам одмор во септември.	

(3) A Perugia, <i>in</i> inverno, fa molto freddo.	Во Перуџа, <i>во</i> зима, многу е студено.	
(4) <i>In</i> gioventù aveva avuto altre idee.	<i>Во</i> младоста имаше други идеи.	
(5) Forse <i>in</i> futuro sarà meglio.	Можеби <i>во</i> иднина ќе биде подобро.	
(6) <i>Nella</i> giornata di ieri ho fatto molte cose interessanti.		Вчерашниот ден направив многу интересни работи.
(7) Solo <i>nel</i> tardo pomeriggio la situazione è cambiata.		Само доцна попладнето ситуацијата се смени.
(8) <i>In</i> questo momento, piove a dirotto.	<i>Во</i> овој момент, врне многу.	
(9) Anzi <i>in</i> quel punto il suono del violino si era spento del tutto...	Дури <i>во</i> тој момент звукот на виолината сосема стивна...	

Македонски еквиваленти за изразување определено време се предлошките конструкции со предлогот *во*. Во македонскиот јазик овој предлог со временско значење, исто така, се употребува пред именките кои означуваат година (1), месец (2), годишно време (3), период од човековиот живот (4), како и со именки со временско значење (примери 5, 8, и 9). Во примерите (6) и (7) како македонски еквивалент се јавува именска синтагма во чиј состав се именките „ден“, односно „попладне“. Со овие именки, како и со именките „утро“, „вечер“ и „ноќ“ во македонскиот јазик како еквивалентна конструкција за означување определено време секогаш се употребува беспредложка синтагма. Карактеристично за предлогот *во* во првиот пример е тоа што пред именка која означува година тој може да се изостави и значењето притоа не се менува.

- Предлошки конструкции за означување времетраење на глаголското дејство

Предлогот *in* се јавува во италијанските предлошки конструкции со кои се изразува времетраење на глаголското дејство. Времето се подразбира како една хоризонтална оска со свој почеток и свој крај при што може да кажеме дека имаме едно движење во времето во фигуративна смисла од почетната кон крајната точка:

Италијански јазик	Македонски јазик – предложка конструкција	Македонски јазик – именска синтагма
(10) Non ho mangiato niente <i>in</i> tutto il giorno.		Ништо не јадев цел ден.
(11) Aspettami <i>in</i> macchina, farò tutto <i>in</i> dieci minuti.	Почекај ме во автомобил, ќе завршам сè за 10 минути.	

Во македонскиот јазик како еквиваленти за изразување времетраење на глаголското дејство се користат именски конструкции без предлог или предлошки конструкции со предлогот *za*. Треба, исто така, да ја наведеме разликата меѓу временската функција на италијанските предлози *tra/fra* и онаа на предлогот *in*. Во македонскиот јазик предлогот *za* има две значења: изразување на времетраење на глаголското дејство („стигнав *za* три часа“ или *sono arrivato in tre ore*) и изразување на постериорност во квантитативна смисла. За разлика од македонскиот јазик, во италијанскиот јазик разликата меѓу овие две значења е многу воочлива уште на формално ниво, бидејќи двете различни предлошки конструкции во себе содржат и два различни предлози, и тоа предлогот *in* за изразување на времетраење на глаголското дејство и предлозите *tra/fra* за изразување постериорност.

5. Временската функција кај простиот предлог *SU*

- Предлошки конструкции за означување определено време

Предлогот *su* се јавува во предлошки конструкции за означување определено време со именки и именски изрази кои означуваат делови од денот или од годишните времиња (примери 1 и 2) и денови од неделата (пример 3). Со именките кои означуваат делови од денот овој предлог се употребува како синоним на невестинските предлози *verso* и *circa* (околу), додека со именките кои означуваат имиња на денови во неделата се употребува само со именката *notte* за да се прецизира дека станува збор за ноќта која му претходи на денот кој е наведен во предлошката конструкција (Radojević, 2014, стр. 143):

Италијански јазик	Македонски јазик
(1) <i>Sul mezzogiorno venne Michela.</i>	Околу/кон пладне дојде Микела.
(2) На <i>passato la notte sul venerdì nel cortile.</i>	Ноќта кон/спроти/спрема петок (меѓу/ помеѓу четврток и петок) ја поминав во дворот.

Како македонски еквиваленти на предлошката конструкција од примерот (1) може да стојат предлошките конструкции со предлозите *околу* или *кон* со значење на приближност. За предлошката конструкција во примерот (2) имаме повеќе можни еквиваленти во македонскиот јазик. Едната варијанта е со предлозите *кон*, *спрема* или *спроти* кои може да обележат и време кога нешто се случува „непосредно пред нешто“. Втората варијанта е со предлозите *меѓу* или *помеѓу* со кои во временска смисла се означува дека нешто станува во одредени граници. Овој еквивалент го ставивме во загради затоа што во суштина повеќе одговара на следната италијанска предлошка конструкција: (2a) На *passato la notte tra il giovedì e il venerdì nel cortile*, која иако има исто значење со онаа во примерот (2), сепак, овде станува збор за поинаква структура, како и различен предлог.

- Предлошки конструкции за означување времетраење на глаголското дејство

Предлогот *su* се јавува во италијанските предлошки конструкции со кои се изразува приближно траење на глаголското дејство. Се употребува како синоним на неvistинските предлози *verso* и *circa*:

Италијански јазик	Македонски јазик
(3) Ho lavorato <i>sulle</i> tre ore.	Работев <i>околу</i> три часа.
(4) Starò via <i>sui</i> dieci gironi.	Ќе бидам надвор <i>околу</i> десет дена.

Во македонскиот јазик временското траење на дејството со приближно значење може да се изрази единствено со предлошките конструкции со предлогот *околу*.

6. Временската функција кај простиот предлог CON

Предлогот *con* со временска функција може да означува само точно определено време на вршење на глаголското дејство. Кај конструкциите со ова значење предлогот има за цел да прецизира подетално некоја временска околност под која се врши дејството. Се јавува во предлошки конструкции со именки и именски изрази кои означуваат годишна сезона, атмосферски појави и делови од денот:

Италијански јазик	Македонски јазик – предлошка конструкција	Македонски јазик – временска реченица
(1) <i>Con</i> l'estate arriveranno anche le belle giornate.	<i>Со</i> летото ќе дојдат и убавите денови.	Кога ќе пристигне летото, ќе дојдат и убавите денови.
(2) E <i>con</i> l'età le tracce di questo vassallaggio si fanno sempre più evidenti...	И <i>со</i> возраста трагите на таа потчинетост стануваат сè позабележливи...	
(3) Anzi, <i>con</i> il tempo cominciai ad assecondarlo.	Дури, <i>со</i> текот на времето почнав да му помагам.	
(4) <i>Con</i> il bel tempo sedeva sul terrazzo, a leggere...	<i>Со</i> убавото време седнуваше на терасата да чита...	Кога времето беше убаво, седеше на терасата и читаше...

Македонски еквиваленти на италијанските предлошки конструкции со предлогот *con* во примерите (1) и (4) се предлошките конструкции со предлогот *со* или зависна временска реченица. За предлошките синтагми во примерите (2) и (3) како можен еквивалент во македонскиот јазик се јавува само предлошка конструкција со предлогот *со*.

7. Временската функција кај простиот предлог PER

- Предлошки конструкции за означување определено време

Предлогот *per* се јавува во предлошки конструкции за означување определено време со различни именки и именски изрази со временско значење. Со овој предлог се означува некој „временски рок во иднина“:

Италијански јазик	Македонски јазик
(1) L'appuntamento è <i>per</i> il 20 marzo.	Состанокот е <i>за</i> 20 март.
(2) Devo assolutamente finire questo lavoro <i>per</i> domani.	Морам под итно да ја завршам оваа работа <i>за/до</i> утре.
(3) Sono stata invitata a cena <i>per</i> sabato.	Поканета сум на вечера <i>за/во</i> сабота.

Македонски еквиваленти на овие италијански предлошки конструкции се предлошките конструкции со предлозите *за*, *во* и *од*. Предлогот *за* се јавува како можен еквивалент на сите горенаведени италијански предлошки конструкции. Тој ја изразува временската граница до која ќе се реализира глаголското дејство. Во примерот (2) може да се јави како еквивалент и предлошка синтагма со предлогот *до* со кој се изразува должината на временското траење. Како можна еквивалентна предлошка конструкција за онаа од примерот (3) може да се јави и конструкцијата со предлогот *во* со именка која означува ден од неделата, иако таа најчесто зависи од контекстот затоа што со предлогот *во* може да се сфати дека „сабота“ е денот кога добил покана за вечера, а не дека вечерата ќе биде организирана во „сабота“.

- Предлошки конструкции за означување времетраење на глаголското дејство

Предлогот *per* со значење на временско траење на глаголското дејство се јавува во следните конструкции:

Италијански јазик	Македонски јазик – предлошка конструкција	Македонски јазик – именска синтагма
(4) Sarebbe dolce restar qui con lei <i>per</i> l'eternità.	Убаво би било да се остане овде со неа <i>за</i> навек.	
(5) Ero rimasto privo di coscienza <i>per</i> due giorni.		Два дена бев во несвест.
(6) Vado in Italia <i>per</i> un anno.	Ќе одам во Италија <i>на</i> една година.	

Во македонскиот јазик како еквиваленти за искажување времетраење на глаголското дејство најчесто се јавуваат именски синтагми без предлог или предлошки конструкции со предлозите *за* или *на*.

8. Временската функција кај простите предлози TRA/FRA

Временската функција се јавува кај предлошките конструкции со предлозите *tra* и *fra* само со значење на определено време. Предлошките конструкции со овие предлози може да означат временски интервал помеѓу два момента (примери од 1 до 3) и временски рок во чии рамки ќе се реализира дејството (примери од 4 до 6):

Италијански јазик	Македонски јазик – предлошка конструкција	Македонски јазик – прилози за време
(1) Sarà da te <i>tra</i> le sei e le sette.	Ќе биде кај тебе <i>меѓу/понеѓу</i> шест и седум часот.	
(2) <i>Tra</i> un pezzo e l'altro si fermava per bere il vino...	<i>Меѓу</i> песните запираше да се напие вино...	
(3) Mi sarei aspettato della terra setacciata, sparsa a strati, <i>tra</i> un elogio funebre e una preghiera...	Очекував иситнета земја што се полага постапно ред по ред, <i>меѓу</i> посмртни говори и молитви...	
(4) Ora devo andare, ci vedremo al ristorante <i>fra</i> mezz'ora.	Сега морам да одам, ќе се видиме во ресторан <i>за</i> половина час.	
(5) «Il futuro,... sarebbe sempre domani, <i>fra</i> un mese, <i>fra</i> un anno, <i>fra</i> cinque sei anni.»	„Иднината,... ќе биде секогаш утре, <i>за</i> еден месец, <i>за</i> една година, <i>за</i> пет-шест години.“	
(6) Torno <i>fra</i> poco.	Се враќам <i>за</i> кратко.	Се враќам наскоро.

Во македонскиот јазик за да се искаже временско значење, дека нешто станува во определени граници, се употребуваат предлошките конструкции со предлозите *меѓу* или *понеѓу* (примери од 1 до 3). Во рамките на овие предлошки конструкции често стои некој количествен определувач, а важно е да се напомене дека овие предлози бараат употреба на две именки или два количествени определувачи поврзани со копулативниот сврзник „и“.

Македонски еквиваленти за предлошките конструкции од примерите од (4) до (6) се конструкциите со предлогот *за* со кој се изразува постериорност во квантитативна смисла, односно: (4а) Ќе се видиме *кога ќе помине половина час*, (5а) Иднината ќе биде утре, *кога ќе поминат еден месец, една година, пет-шест години* и сл. Во примерот (6) како македонски еквивалент може да се јави и прилошка определба за време составена од прилог за време.

Заклучок

Во овој труд се обидовме да направиме една детална анализа на временската функција кај простите предлози во италијанскиот јазик во рамките на италијанската предлошка синтагма со цел да ги пронајдеме сите еквивалентни конструкции во македонскиот јазик за изразување на истото значење. Притоа заклучивме дека временското значење е карактеристично за сите прости предлози во италијанскиот јазик, а предлозите може да означуваат точно определено време на вршење на дејството или, пак, времетраење на глаголското дејство. Значењето на определено време се јавува кај сите прости предлози во италијанскиот јазик, додека значењето на времетраење е типично за следните италијански предлози: *di*, *da*, *in*, *su* и *per*. Македонски еквиваленти за означување точно определено време се предлошките конструкции во чиј состав влегуваат предлозите *во*, *на*, *за*, *од*, *како*, *околу*, *кон*, *спрема*, *спроти*, *со*, *до*, *меѓу* и *понеѓу*, потоа прилог за време или именска синтагма. Значењето на времетраење на глаголското дејство се јавува во предлошки конструкции со предлозите *за*, *околу*, *меѓу*, *понеѓу* и *на*, како и во именска синтагма или прилог за време.

Сметаме дека еден ваков детален опис на временската функција на простите предлози во италијанскиот јазик е особено корисен за македонските слушатели затоа што може да им го олесни нивното усвојување, а контрастивната анализа и пронаоѓањето на еквивалентите во македонскиот јазик би можеле да им помогнат на студентите во намалување на грешките при употреба на италијанските прости предлози.

Библиографија

- [1] Димитровски, Т. И. (1956). *Значење и употреба на предлозите во македонскиот литературен јазик*. Скопје: Филозофски факултет.
- [2] Конески, Б. (1967). *Граматика на македонскиот литературен јазик, дел I и II*. Скопје: Култура.
- [3] Саздов, С. (2004). *Семантичко зборообразување во македонскиот стандарден јазик*. Докторска теза. Скопје: Филолошки Факултет „Блаже Конески“.
- *
- [4] Chiuchiù, A. & Coletti, E. (2006). *Guida all'uso delle preposizioni*. Perugia: Guerra Edizioni.
- [5] Matovac, D. (2013). *Semantika hrvatskih prijedloga*. Doktorski rad. Osijek: Sveuciliste Josip Juraj Strossmayer, Filozofski fakultet.
- [6] Radojević, D. M. (2014). *Kontrastivna analiza funkcija predložkih konstrukcija u italijanskom i padeža u srpskom jeziku*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- [7] Sensini, M. (2003). *La grammatica della lingua italiana*. Milano: Mondadori.
- [8] Serianni, L. (2005). *Grammatica italiana – Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET.

Nadica Negrievska

Goce Delcev University, Stip

Analysis of the Time Function in the Simple Prepositions in the Italian Language and their Equivalents in Macedonian Language

Abstract: Prepositions have a very important function in the economy of speech: to connect different elements in a sentence and to establish a relationship between different elements in a sentence. The approach according to which prepositions express some kind of general relationship between two linguistic units builds the correct interpretation of the statement above all on the context. This functional understanding of prepositions dates back to the 16th century, when a similarity between case affixes and prepositions was perceived. Thus, prepositions express only a general relationship between two elements, and the concrete interpretation of the relationship arises from the context. The functional determination of prepositions is often associated with their spatial and temporal meaning. In all languages that have prepositions, their most prominent function is their function to refer to a spatial and temporal relationship, so we can describe the preposition as a universal means by which spatial and temporal relationships are expressed. The subject of our research is the time function in simple prepositions in the Italian language and its equivalents in the Macedonian language.

Keywords: *time function; simple prepositions; Italian language; Macedonian language; equivalents.*

KUZEY MAKEDONYA'DA TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Rabie Ruşid

Yunus Emre Enstitüsü, Ştip
rabia-rusid@hotmail.com

Özet: Türkçe, Avrupa ve Asya'nın kesiştiği noktada bulunan stratejik olarak oldukça önemli konuma sahip bir ülkenin dilidir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde de en çok yararlanılan materyallerin başında ders kitapları gelmektedir. Bu kitaplarda dil öğretimi, dört temel dil becerisine dayandırılır: Bunlar okuma, dinleme, yazma ve konuşmadır. Bu çalışmada "yabancı" diye tabir edilen kişiler, Türkçe bilmeyen kimselerdir. Türkçeyi öğrenmek istemeleri hem bireysel meraklarından hem eğitim hem de ticarî sebeplerden kaynaklanmaktadır. Çalışmamızda ana dili Makedonca olan öğrencilerin Türkçe öğretimi sırasında karşılaştıkları sorunlar ele alınmış ve bu sorunlarla ilgili neler yapılabileceği hususunda çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Araştırmada veriler öğrencilerin sınıf içi uygulama alıştırmaları ve yazılı kağıtlarından tespit edilmiştir. Değerlendirmeler üç gruptan elde edilmiştir. Bu gruplarda yer alan öğrenci sayısı otuz beştir. Bu öğrencilerin yaş aralığı ise 18-40'tır. Öğrencilerin yapmış olduğu yanıtlardan derlenen veri ve bulgular analiz edilmiş; yapılan değerlendirmeler yazıya aktarılmıştır. Makedonya'daki öğrencilerin Türkçe öğrenme isteklerinin izledikleri Türk dizilerinden, dinledikleri Türkçe şarkılardan ve Türkiye'ye ziyaretleri sırasında oluşan etkileşimden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yabancılar Türkçe öğretimi, Makedonya'da Türkçe öğretiminde sorunlar, ünlüler, ünsüzler.*

1. Giriş

Türkçe, öğrenilmesi zor bir dil değildir. 29 harften oluşan Türk alfabesindeki harflerin, yazıldığı gibi telaffuz edilmesi Türkçe öğrenmeyi kolaylaştıran önemli etmenlerdendir.

"Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir." (Ergin, 1989, s. 3).

İnsanların birbirleriyle anlaşabilmek için aynı dili konuşmaları, duygu ve düşüncelerini bu dil sayesinde karşılıklı olarak aktarabilmeleri zorunludur. Toplumlari bir arada tutan ve yaşayış biçimlerini, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, nesilden nesile aktararak milleti birbirine kaynaştıran en güçlü kurumdur dil.

“Dil olmadan insanların birlikte yaşamaları, anlaşılabilmeleri, dolayısıyla bir toplumu oluşturmaları söz konusu olamayacağından, dil bu açıdan da önemlidir; bir topluluğu topluma dönüştürür. Bir toplumu ulus yapan bağların en güçlüsü dildir. Bireyleri ulusuna, yurduna, geçmişine sıkı sıkıya bağlar; kuşaktan kuşağa aktararak gelen dil, bireyi geçmiş ile gelecek arasındaki zincirin bir halkası durumuna getirir.” (Aksan, 1979, s. 13).

1.1. Ana Dili

Kişi, yaşadığı toplumun bir parçasıdır. Bir çocuk doğduğu ve büyümeye başladığı çevrede ilk olarak konuşulan dili öğrenmeye başlar. İlk öğrendiği bu dile, “ana dil” denir. Ana dili, genellikle anne, baba ve yakın aile çevresinden öğrenilir. Daha sonraları ise ilişki kurulan kişi ve çevredekilerden öğrenilenler ile geliştirilmeye başlanır.

1.2. İkinci Dil

İnsanlar, toplumlar ve milletler arasında kişisel, kurumlar arası ve devletler seviyesinde çeşitli ilişkiler bulunmaktadır. Bilim, siyaset, askerlik, eğitim, turizm, kültür, sanat, ticaret ve iletişim alanlarındaki bu ilişkilerin sağlıklı olarak yürütülebilmesi için ana dilden başka milletler arası ortak olan dillerin de öğrenilmesi gerekmektedir. Bir yabancı dil öğrenmek yeni bir insan olmaktır. “İnsan hangi dili biliyorsa, o yabancı dil ki bu Türkçe de olabilir, artık onun parçası ve onun değeri haline gelecektir. Dolayısı ile o dilin milletinin kültürünün sevecek ve övecektir.” (Gülay, 1988, s. 34)

2. Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğrenimi

Yabancı dil öğrenimi, kişinin ana dili dışında başka bir dil ve kültürle tanışması demektir. Her insan yabancı dil öğrenmeye niyet ettiğinde heyecana kapılır. Yeni bir dil öğreneceği ve o dilde konuşabileceği için içten içe mutluluk duyar. Tanıştığı yabancı dil öğreticisiyle de aralarında kaliteli, yakın ve güvenilir bir bağ oluşturulunca bu istek daha da pekiştirilmiş olur. Fakat öğrenici zor bir konuyla karşılaştığında kendine psikolojik bir duvar örer ve zaman zaman da bu yeni dili öğrenemeyeceğini düşünür. Bu yüzden, yabancı dil öğretilirken her tür sıkıcılık ve zorluktan uzak durulmalıdır. Burada görev öğretim elemanına düşmektedir. Hiçbir kitap dil öğretimi için tek başına yeterli değildir. Dil öğretiminde konu çeşitli sunum ve materyalle desteklenmeli ve sık sık tekrarlar yapılmalıdır. Öğrencinin kafasındaki soru işaretleri giderilmeli ve bol örneklerle materyaller desteklenmelidir. Herkese eşit söz hakkı verilmeli ve öğrenici kendisini rahat hissetmeli, bir an olsun öğrenmekten vazgeçmemelidir.

2.1. Türkiye Türkçesi Alfabeti Öğretimiyle İlgili Sorunlar:

Elbette ki Türkçe öğretimindeki ilk amaç dili kolaylıklar sunarak sevdirmek, Türkçeye ısındırmak ve öğrenciye yapabildiklerini göstermektir. Yapamadıklarıyla onu o dile küstürmemeli; yapabildiklerini öne çıkarmalı, ardından yanlış olanı konuşup düzeltmek ilk hedef olmalıdır.

Makedonya’da konuşulan resmi dil Makedoncadır. Türkiye ile Makedonya arasında her alanda iş birliği gelişmiş ve bunun neticesi olarak Makedonya’da Türkçeye karşı ilgi artmıştır. Medya da bunu olumlu yönde etkilemiş, özellikle Türk dizilerinin ve dizi içinde yer alan Türkçe şarkıların Makedon ve Arnavut televizyonlarında yayınlanması, Makedonların, Arnavutların Türkçeye ilgi duymasını sağlamıştır. Türkçenin Makedon dili üzerindeki etkileri, özellikle de halk müziği ve halk şiiri üzerindeki rolü, araştırmaların da konusu olmuş ve incelenmiştir. Makedonyalı Türkolog Olivera Yaşar Nasteva’nın “Makedon Halk Şiirindeki Türkçe Elemanlar” başlıklı çalışması bu etkiyi inceleyen ve örneklerle ortaya koyan önemli bir çalışmadır (Makedonya Bilim ve Sanatlar Akademisi Yayını, 1987).

İkinci dil; geniş anlamda, kişinin ana dilinden sonra öğrendiği herhangi bir dildir. Bununla birlikte, yabancı dil terimiyle karşıt olarak kullanıldığında, daha dar anlamıyla, belirli bir ülkede veya bölgede, onu kullanan pek çok kişinin birinci dili olmamasına rağmen, temel rol oynayan dili ifade etmektedir (Durmuş, 2013, s. 16).

Alfabe bir dilin öğretiminde kolaylık sağlayan veya sorun teşkil eden en önemli hususların başında gelmektedir. Aynı alfabe sistemini kullanan dillerde o dilleri konuşan kişilerin dil öğrenimi daha kolay olmaktadır. Buna karşın alfabe farklılığı ise yabancı dil öğrenmede zorluğa neden olmaktadır. Ses karşılıklarının yani alfabe sisteminin aynı olmadığı dillerde -özellikle dil öğrenmeye yeni başlayan A1 seviyesinde- okuma ve yazma becerilerinde zorluk yaşanıldığı gözlemlenmiştir. Bu yaşanan zorluklar şöyle sınıflandırılabilir:

2.1.1. Okuma Becerisinde Karşılaşılan Sorunlar

2.1.1.1. Ünlülerin Yanlış Sesletimi

Makedon dilinde beş ünlü harf olmakla birlikte yirmi altı ünsüz harf bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkçeye kıyaslandığında Türkçedeki sekiz ünlü onlara hemen Türkçenin ne kadar melodik bir dil olduğunu daha ilk başlarda gösterir ve dikkatlerini çeker.

Makedoncada Latin alfabesinde bulunan bazı sesli harfler bulunmamaktadır. Makedoncada yalnızca “a, e, i, o, u” sesli harfleri vardır. “ö, ü, ı” sesleri ise bulunmamaktadır. Bu nedenle öğrencilerin ö, ü, ı harflerini seslendirmede zorluk çektiği görülür. “Ö” ünlüsü yerine “o”; “Ü” ünlüsü yerine “u”; “I” ünlüsü yerine “i” söylenmektedir. Alfabede olmayan bu seslere dilin alışkanlığı yoktur. Kursiyerlerin bu harfleri içeren kelimeleri seslendirmesi ve doğru okuması zaman almaktadır.

Bu ünlülerin zor telaffuzları meselesi incelenecek olursa “Ü” harfi kursiyerlerin dilinden “u” olarak çıkar. Çünkü Makedoncaya ü sesini verecek (karşılayacak) bir ses yoktur. “Ö” harfi de buna keza, örnek> örnek. Bir diğer dar ünlü “ı” onlarda “i” olarak telaffuz edilir. Çünkü Makedon alfabesinde “ı” sesi yoktur, “i” sesini çıkaran şu kelimeler vardır ve ı sesi ’ işaretiyle gösterilir. Örnekler:

Makedoncada “ı” sesi	Okunuşu
’рж (<i>i. bot</i> çavdar)	Rıj
’ржен (<i>şf</i> çavdara ait)	Rıjen
срж (<i>is</i> kemik iliği)	Sırj

Makedoncada yazılmayan “ı” sesi aslında bu kelimelerde varmış gibi okunmaktadır. (Korça, 2016, s. 128)

2.1.1.2. Ünsüzlerin Yanlış Sesletimi

Ünsüz harflerde karşılaşılan sıkıntılardan biri de “ğ”nin “g”olarak telaffuz edilmesidir. Bunu daha iyi öğrenmeleri için Türkçe öğreticisine düşen görev ğ ile ilgili ağaç, yağmur, öğrenci gibi kelimeleri sık sık tahtaya yazıp tekrarlamak ve öğrencide kulak aşinalığı oluşturmaktır. Aslında ğ’nin Türkçede de okunmadığını, kendisinden sonra gelen ünlü harfi uzattığını ve yumuşattığını örnek okumalarla desteklemek gerekmektedir.

Ör: durağı >duragı; sokağı >sokagı

Bir diğer ünsüz olan “j” harfi Makedoncada “y” sesine karşılık gelmektedir. Bu nedenle “j” harfinin bulunduğu kelimeler okunurken bu harfi “y” olarak seslendirmektedirler. Örnek: Japonya> Yaponya. Jale> Yale gibi. Yanlış okunan her harf veya kelime öğrenciyi kırmadan, incitmeden anında düzeltilmektedir ki bu gibi yanlış okumalar ileriki seviyelerde de tekrarlanmasın.

Yanlış sesletim öğrenciyi yanlış yazıma da itebiliyor.

“Ç, Ğ, İ, Ö, Ş, Ü” harflerinin yanlış yazılışı da ünsüzlerle ilgili sık rastlanan hatalı yazımlardandır:

Türkçeyi sonradan öğrenenler “ç, ğ, i, ö, ş, ü” harflerini kullanırken sık sık hata yapılmaktadır. Öyle ki öğrencilerin “c” harfi yerine “ç”, “ğ” harfi yerine “g”, “ı” harfi yerine “i”, “ö” harfi yerine “o”, “ş” harfi yerine “s”, “ü” harfi yerine “u” harfini kullandıkları tespit edilmiştir. Bu hatalardan bazıları şunlardır:

Ç-C: çay > cay; çilek> cilek

Ğ-G: ağaç > agac

İ-I: içeri > ıceri ;

I- İ: ırmak > irmak; fırın > firin; yıldız > yildiz; kalın > kalin

Ö-O: ödev > odev, öğrenci > ogrenci

Ş-S: barış > barıs

Ü-U: ülke > ulke

2.1.1.3. Ses Yutumu

Ses ve hece yutumu genellikle şimdiki zaman ekinin (–*yor*) telaffuzunda görülmektedir. Ek “geliyor”, “gidiyor” yerine “geliyo”, “gidiyo” şeklinde telaffuz edilmektedir. Ses yutumu gelecek zaman ekinde de (-*AcAk*) karşımıza çıkmaktadır. Hece çokluğundan mı yoksa araya yumuşak ğ’nin de girmesinden midir bilinmez Türkçe öğrenmeye yeni başlayan kursiyer geleceğim > geleceim ya da geleceğim diye yazmakta veya telaffuz etmektedir.

Ör: geleceğim> gelecem- gelecem- gelicem; gidiyor> gidiyo;

Farklı ses yutumu örnekleri de şunlardır:

rahat > raat; biletlerimizi > biletlerimiz; karınlarımızı> karınlarımız

2.1.1.4. Hece Düşmesi (haploloji)

Hece düşmesi, hece yutulması ve haploloji terimleriyle de görülür. Birkaç heceli gramer birliklerinde bir hece kaybolması ses hadisesine hece düşmesi denir. Hece düşmesi ses bakımından birbirine benzer veya eşit seslerden oluşan ve arka arkaya gelen hecelerde belirir (Leontiç, 2014, s. 48).

Bir sözdeki hecelerden birinin terk edilmesi olayıdır. Ses bakımından birbirine benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin zamanla eriyip düşmesi biçiminde gerçekleşir. Ör: pazar ertesı > pazartesi. (Karaağaç, 2015, s. 74).

Ör: pişiriyor > pişiyor; bitirdik > bittik; geçiriyorum > geçiyorum.

2.1.1.5. Ses Ekleme

Türkçede bir kelimeye bir veya birkaç sesin eklenmesine ses ekleme denmektedir. Türkçeyi yeni öğrenen birinde bu hata mutlaka göze çarpmaktadır.

Ör: evden > evdeden; kalacaksın > kalayacaksın; Üsküp'ün > Üsküpünün; gezeceğiz > geziyeceğiz; tırmanacağız > tırmanıyacağız.

temiz hava > temizli hava

Cümlelerdeki örnekler şöyledir:

Benim annem çok güzel yemeği yapıyor.

Burada çok güzel şeyler var.

Matka ve Vodno orada benimle gezelim.

Benim de seninle görüşmek istiyorum.

Oğlum çok erken uyudu, benim de onunla uyudum.

Beraber yemek yedik ve arkadaşım ile konuşuyorduk.

Sen benim evim kalayacaksın.

Onun evi güzel.

Onun kızını gördüm.

2.1.1.6. Vurgu, Tonlama

Konuşma sırasında sözdeki bir heceyi diğerlerine göre daha yüksek bir ses tonuyla, daha baskılı bir şekilde söylemektir. Bilindiği gibi, vurgu, söz vurgusu (vurgu) ve söz dizimi vurgusu (titremleme) olarak gerçekleşir. (Karaağaç, 2015, s.107).

Konuşurken ya da bir metni okurken sesin hep aynı düzeyde tutulması monotonluğa neden olur. Tek düzelikten kurtulmak için sesimizi cümlelerin anlam özelliğine ve duygu değerine göre alçaltıp yükseltmemiz, inceltip kalınlaştırmamız, sertleştirip yumuşatmamız gerekir. Bu şekilde sesin sürekli değişmesi, alçalıp yükselmesi, sertleşip yumuşamasına tonlama denir.

Türkçede kelime vurgusu genellikle son hecededir: *Çiçek*, *çiçekçi*, *öğretmen*, *aydınlık*, *arkadaş*, *kelebek*. (Leontiç, 2014, s. 51). Yeni öğrenen biri vurgu ve tonlamayı ilk veya ikinci hecede gerçekleştirmektedir: *Çiçek*, *çiçekçi*, *öğretmen*, *aydınlık*, *arkadaş*, *kelebek*.

İki heceli yabancı kökenli kelimelerde vurgu genellikle ilk hecededir. Ör: *hoca* (Far.), *balo* (İt), *masa* (Yun.) bu kelimelerin vurgu ve tonlamasında herhangi bir hata göze çarpmamaktadır.

Üç heceli yabancı kökenli kelimelerde son hece açıksa vurgu genellikle orta hecededir. Ör: *gazete* (İt.), *sinema* (Fr.), *piyano* (İt.) Öğrencinin bu örneklerde de vurguyu yanlış hecede yaptıkları göze çarpmaktadır.

Birleşik kelimelerde vurgu ilk kelimenin son hecesindedir. Ör: hanımefendi, başbakan, başhekim, **sonbahar** vb. Birleşik kelimelerde de öğrencinin hata yaptığı göze çarpmakta ve düzeltmelerle öğrenciye vurgunun yeri hatırlatılmaktadır.

2.1.1.7. Durak

Duraklama sözün akışını bozmadan konuşmacıya ya da okuyucuya bir nefes payı bırakma işidir. Yazı dilinde virgüllerden veya bağlaçlardan sonra bir durak gerçekleştirilmelidir. Duraklar, yazı dilinde noktalama işaretleriyle karşılanır. Bir metni okuyan kişi nefes molalarını virgül, (,) nokta (.), noktalı virgül (;) gibi noktalama işaretlerine denk getirir. Öğrenci, kafasında kurduğu kelimeleri duraksamadan bir solukta söylemeye çalıştığında anlamın iyi hissettirilmediği ortaya çıkar.

Ör: Her insan/başarıya ulaşabilir. İnsan kelimesinden sonra duraksama gerekirken öğrencinin duraksama yerleri bu şekilde olabilmektedir. Her/ insan başarıya/ulaşabilir.

Özellikle birleşik cümlelerde iki veya üç fiilin yer aldığı cümlede öğrenci nefes molası vermeden virgüllerde duraksamadan okumaya devam edebilmektedir. Bazen de virgül olmamasına rağmen öğrenci duraksama yapmaktadır.

Ör: “Of anne/ çok yorulduğum” cümlesini okuyan öğrenci çok kelimesinden sonra duraksayıp “yorulduğum” kelimesini daha yavaş okumaktadır. “Of anne”den sonra duraksaması gerekirken farklı yerlerde duraksama yapmaktadır.

Türkiye Türkçesinde belli bir yargıya bir neden-sonuç ilişkisini anlatan aşağıdaki sözce, aynı yargının çok değişik biçimlerde söze dönüştürülebileceğini, dolayısıyla, dildeki farklı anlatım olanaklarını sergilemektedir. (Aksan, 2006, s. 204)

1. Şemsiyeni almadan sokağa çıkarsan ıslanırsın böyle.
2. Şemsiyeni almadan sokağa çıkar mısın, ıslanırsın böyle.
3. Şemsiyeni almadan sokağa çıktın mı, ıslanırsın böyle.
4. Şemsiyeni almadan sokağa çıkarsın, ıslanırsın böyle.
5. Şemsiyeni almadan sokağa çık! ıslanırsın böyle.
6. Şemsiyeni almadan sokağa çıkıver, ıslanırsın böyle.
7. Şemsiyeni almadan sokağa çıkmışsan ıslanırsın böyle.
8. Şemsiyeni almadan sokağa çıktıysan ıslanırsın böyle.
9. Şemsiyeni almadan sokağa çıkmayagör, ıslanırsın böyle. (Aksan, 2006, s. 205)

Bu cümleleri okuyan bir kursiyer “şemsiyeni” kelimesinden sonra duraksayıp “sokağa” kelimesinden sonra yine durma payı hissederek cümlede iki veya üç yerde duraksama yapmaktadır.

Ör: Şemsiyeni/ almadan sokağa/ çıkınca ıslanırsın/ böyle.

3. Sonuç ve Öneriler

Yurt dışında ve yurt içinde yaşayan yabancılara Türkçe öğretimi son yıllarda ihtiyacın giderek arttığı bir alan hâline gelmiştir. Önerilerden bazıları şunlardır:

- [1] Makedonya ile Türkiye arasında gönül köprüleri kurabilmek ve kültürel diplomasisinden yararlanabilmek için iki ülke arasındaki sosyokültürel etkinlikler çoğaltılabilir.
- [2] Öğrencilerin yaşamış oldukları psikolojik kaygıları ve ön yargıları gidermek için öğrencilerin Türkiye'ye ziyaretler gerçekleştirmeleri sağlanabilir. Bu iki ülkede yer alan üniversiteler arasında anlaşmalar yapılarak karşılıklı staj ve eğitim imkânları sağlanabilir. Erasmus programlarından yararlanılabilir.
- [3] Sınıf içi etkinliklerde monotonluktan uzak bir öğrenim yöntemi takip edilmelidir. Türkiye'nin dilini, tarihini, kültürünü tanıtan filmler izletilebilir.
- [4] Öğrencilere ders kitabı desteğinin yanı sıra sözlük, hikâye kitapları vb kaynaklar temin edilebilir.
- [5] Öğretmen, gramer farklılıklarından doğabilecek sorunları ders öncesinde tespit etmeli, ders planını uygun anlatım yöntemleri ve örneklerle şekillendirmelidir.
- [6] Ülkedeki farklı devlet üniversitelerinden öğrencilerin Yunus Emre Enstitüsünü ziyaret etmeleri sağlanabilir.
- [7] Makedonya'da Türkçe öğrenimi gören öğrencilerin de Türkçe Yeterlik Sınavına katılması sağlanabilir.
- [8] Öğrenciler Yunus Emre Enstitüsünün resmî internet sayfasına ve sosyal medya hesaplarına yönlendirilebilir. Enstitünün Türkçe öğretimi videoları izlenebilir.

Kaynakça

- [1] Aksan, Doğan (2006). *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- [2] Aksan, Doğan (1979). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- [3] Durmuş, Mustafa (2013). *Yabancılara Türkçe Öğretimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- [4] Karaağaç, Günay (2015). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- [5] Leontiç, Mariya (2014). *Temel Türkçe Dilbilgisi*. Üsküp: Autoprint.
- [6] Korça, Mücahit (2016). *Makedonca-Türkçe ve Türkçe-Makedonca Sözlük*. Üsküp: Logos A.
- [7] Gülay, Naki (1988). *Yabancılara Türkçe Öğretiminin Politik Önemi*. Dünyada Türkçe Öğretimi. Ankara: AÜ.TÖMER Yayınları.

Rabia Ruşid

Yunus Emre Institute, Stip

Problems Faced in Teaching Turkish as a Foreign Language in North Macedonia

Abstract: The problems encountered during teaching Turkish to Macedonian students whose mother tongue is Macedonian were addressed, and the information in this study, in which solutions were offered on what to do in the face of these problems, was obtained by participating in the observation method, through classroom practices and by evaluating written exams. Evaluations were obtained from three groups. The number of students in these groups is thirty-five. The age range of these learners is between eighteen and forty years. The mistakes made have been written down. The desire to learn Turkish is supported by different reasons such as Turkish TV series, Turkish songs, the desire to go on holiday to Turkey and speak Turkish with the Turks, and the friendliness of the Turks. Turkish is the language of a strategically important country at the intersection of Europe and Asia.

Keywords: *Teaching Turkish to foreigners; problems in teaching Turkish; vowels; consonants.*

КНИЖЕВНОСТ

LITERATURE

MANIFESTATIONS OF 'NEW AGE' RELIGIONS IN GATED COMMUNITIES OF J. G. BALLARD'S *COCAINE NIGHTS* AND *KINGDOM COME* – AN ECOCRITICAL APPROACH

Milena Z. Škobo

Sinergija University, Bosnia and Herzegovina
milenanikolic86@yahoo.com

Jovana M. Đukić

Sinergija University, Bosnia and Herzegovina
jdukic@sinergija.edu.ba

Abstract: The aim of this paper is to identify different manifestations of 'new age' religions within the gated communities of James G. Ballard's urban violence novels *Cocaine Nights* (1996) and *Kingdom Come* (2006), using an ecocritical approach elaborated within the works of Stacy Alaimo, and to show that the entwining of the human body and the 'more-than-human' world also pertains to that of the human mind and soul and the environment. In other words, one's mental, religious and spiritual tendencies are also shaped and transformed within the environment; man's ability to go beyond the limitations of anthropocentrism make the binary oppositions of the body and mind/soul, like that of body and nature, fluid and as such suitable to be considered in a different light.

Keywords: *ecocriticism; human and more-than-human; body/soul and nature; urban environment; new age religions.*

1. Introduction

J. G. Ballard's unique perspective of modernity, his use of bizarre settings and an uncanny tone earned him a status among the most significant and influential British authors of the late 20th century. His opus, consisting of 20 novels and more than 100 short stories, ranges from climate to psychological fiction and post-colonial narratives (Tan, 2019, p. 1). Ballard's early novels dealing with natural disasters are regarded as pioneers of a new sub-genre in science fiction titled 'cli-fi' fiction, where the climate change resulting from aggressive human activities threatens to destroy the human race. Natural landscapes are here seen as a metaphor of physical entropy, as well as human transgressions regarding the environment and human alienation from nature or more-than-human world. His later novels, dealing with urban disasters and urban violence, bring into focus urban landscapes as a symbol of social and psychological entropy. Since they offer no positive

outcomes such as the possibility of human survival and social rebirth indicating a happy ending, they properly fit into the category of ‘ecocollapse fiction’ (see McFarland, 2021). Their plot deploys and intertwines the motive of ecocollapse in the futuristic enclaves in which the residents need to uncover what it would mean to be human in an anthropogenic “climate-changed world [...] when there is no redemptive ending” (McFarland, 2021, p. 7).

Human endeavour to ‘cultivate’ and ‘civilize’ the environment through creating zero-waste ultra-modern gated communities paradoxically results in their residents’ havoc on personal level embodied in the eruption of different forms of violence, anti-social behaviour and bizarre activities. In these novels, the anthropocentric attitude to nature has been severely attacked, as ‘denatured ecosystems’ reflected in these urban closed communities represent the world that “cannot sustain the human futures symbolized by new births” (McFarland, 2021, p. 14). The relationship between human and more-than-human world has been reestablished through placing man within the centre of his urban surroundings, thus acknowledging the idea that man and environment are on no account separate entities. In other words, “the environment is not located somewhere out there, but is always the very substance of ourselves” (Alaimo, 2010, p. 4).

The urban settings of Ballard’s urban violence novels traumatize the characters to such an extent that it poses an injury to people’s mental health and their spiritual well-being. The aim of this paper is to identify religious implications within *Cocaine Nights* (1996) and *Kingdom Come* (2006), the first and the last novel from Ballard’s urban violence quadrilogy, through the lenses of the fourth wave of ecocriticism elaborated within the works of Stacy Alaimo and the concept of ‘trans-corporeality’, and to show that both body and mind of a human are in constant negotiation with the ‘more-than-human’ world, and as such should be granted the equal status of importance. Likewise, the ‘soul’ should be regarded in this new light, as one’s religious and spiritual tendencies are also transformed and acknowledged in accordance with the human-nature relationship and the extent to which one is able to go beyond the limitations of anthropocentrism.

2. Ecocriticism

Although the term ‘ecocriticism’, as a sort of disciplinary intersection of ecology and literature, was first created in 1978 by William Rueckert in his essay “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism” to imply “the application of ecology and ecological concepts to the study of literature” (Glotfelty, 2009, xix), a tendency to trace proto-ecocriticism in the form of ‘nature themes’ in literature had been present long before him (see Mazel, 2001). Rueckert’s contribution to the development of the field of ecocriticism lies in the fact that he has been an inspiration for later generations of environmental humanities scholars, i.e. Cheryl Glotfelty and Harold Fromm, who adopted the term to describe an entire discipline by employing it in the title of *The Ecocriticism Reader*, a book published in 1996 that became a touchstone for the study of ecocriticism, as it ‘put the entire field on the scholarly map’ (Slovic, 2017, p. 356). In the introduction to the book, Glotfelty associated ecocriticism with “the study of the relationship between literature and

the physical environment” (Glottfelty, 1996, xvii). Scott Slovic, the first president of the Association for the Study of Literature and the Environment (ASLE) defines it as the study of “explicitly environmental texts from any scholarly approach, or, conversely, the scrutiny of ecological implications and human-nature relationships in any literary texts” (Slovic, 2000, p. 160).

Lawrence Buell initiated a wave-oriented historiography in the field of ecocriticism after his discussion of the first-second wave distinction in *The Future of Environmental Criticism* (see Buell, 2005, p. 17). Wave 1 (1980 – present) puts emphasis on “nature writing”, preservation of the biotic community (wilderness) and disruption of hierarchy between human beings and nature. It was more oriented towards American and British literature, and “discursive ecofeminism”. Wave 2 (mid-1990s – present) marked a transition from nature-writing and poetry-writing to social aspects combined with ecology (Buell, 2005, p. 137), as the borderline between science and culture amalgamated. Its multicultural aspect is reflected in its sensitivity towards local literatures around the world and the concept of environmental justice ecocriticism. Wave 3 (2000 – present) is an extension of the second wave and it “recognizes ethnic and national particularities and yet transcends ethnic and national boundaries” (Adamson & Slovic, 2009, pp. 6-7). In other words, it focuses on the minorities, the poor and disadvantaged people and the way how environmental degradation affects them.

Simultaneously with this movement, emerged Wave 4 (2008s – present), which is often associated with material ecocriticism and discussions focusing on material feminism, trans-corporeality, and the new call to human-nature co-extensiveness. This new direction in contemporary ecocriticism has been launched by Stacy Alaimo’s notion of ‘trans-corporeality’ (Slovic, 2012, p. 443) and was further developed by introducing the concept of material ecocriticism developed by Serenella Iovino and Serpil Oppermann in *Material Ecocriticism* (2014), which focuses on the idea that story and agency are inherent in all phenomena, not only in a human being.

Alaimo’s idea of “trans-corporeality” acknowledges the intertwining of the human body and the more-than-human world (Alaimo, 2008, p. 238). She argues that human corporeality well corresponds to the term of ‘trans-corporeality’ in which “the human is always intermeshed with the more-than-human world”, thus underlying the fact that ‘the corporeal substance of the human is ultimately inseparable from ‘the environment’” (Alaimo, 2008, p. 238). The bond between human and non-human entities is undeniably recognized as the notion of agency is assigned to environment. In other words, nature is not an “inert, empty space or as a resource for human use,” but a living organism, “a world of fleshy beings with their own needs, claims, and actions” (Alaimo, 2010, p. 2). As Ballard’s urban violence novels focus on human psychological, spiritual and physical impacts of apocalypse, they are likely to be examined through the lenses of the fourth wave of ecocriticism, in particular, the concept of trans-corporeality closely associated with the notion of public and environmental health. As humans are “very stuff of material, emergent world”, knowing oneself means doing scientific research of the “constitution of our coextensive environments” (Alaimo, 2010, p. 20).

The analysis of the selected urban violence novels will show how the concept of trans-corporeal space may be traced in the form of environmental illness affecting Ballard's urban settings, which becomes analogous to the characters' mental and spiritual degradation. At first glance, it appears that the new social structures found within the gated communities are eco-friendly – their residents live in zero-waste, ultra-modern urban environments. However, as the novels develop, it becomes clear that 'physical utopia' breeds multilayered disorder: extreme forms of violence, anti-social behaviour and bizarre activities of their residents that spoil the physical beauty of the urban landscape. The residents are in constant – physical, mental and spiritual– interchange with their urban environments. The turmoil within their bodies and souls seems to be encouraged by the urban settings. Likewise, the environment itself seems to be transformed (and disfigured) by its human inhabitants.

2.1. Ecocriticism and religion

Should we change our understanding of the human-nature relationship, that is, if we acknowledge that human body is always entwined with more-than-human world, all the dualisms (human/nature, culture/nature, man/woman, body/mind, body/soul) prove to be unsustainable. Namely, the notion of trans-corporeality that embodies the idea of interrelatedness of human and more-than-human world, that is, of human bodies and environment/nature, can also be applied in regard with our understanding of the relationship between the environment/nature and the human mind and soul, respectively. In other words, one's mental and spiritual health is likely to match the health of what surrounds him/her. Hence, the contributions made by the religious studies researchers in the environmental humanities should not be overlooked when considering the prospects for the more sustainable world.

Given that ethical dimension occupies the central position in our understanding the ecosystem and human-nonhuman relationship, the role of religion or any form of religiosity and spirituality of people within each community should not pass unnoticed. Studies in religion and ecology are crucial component of the environmental humanities, since religion informs the environmental views, values, relations, and behaviour of the majority of people around the world (Rigby, 2017, p. 273). Also, 'scholars of religion and ecology help people to think critically about how religion has been shaped by the natural environment and can be shaped by environmental degradation' (Baumann et al. 2011, p. 8) and observe how specific religious perspectives and practices may affect the world's sustainability.

The Ur-text regarding the study of religion and ecology which also incorporates a proto-ecocritical dimension is Lynn White Jr's article in *Science* from 1967, "The Historical Roots of our Ecologic Crisis" included in Glotfelty and Fromm's *The Ecocriticism Reader*. White (1996, p. 9) argues that the dominant Western religious traditions played an important part in shaping the people's attitude to the environment as "human ecology is deeply conditioned by beliefs about our nature and destiny – that is, by religion". Also, the blend of science and technology and industrial development initiated within these developed societies of the West

(primarily Christian) has played a crucial role in the current environmental crisis. According to White (pp. 9-10), Christianity is “the most anthropocentric religion the world has seen”, as it established a dualism of man and nature while insisting that “it is God’s will that man exploit nature for his proper ends”. The impacts of the application of innovative technology in the lives of the medieval European farmers supported the interpretation that ‘man and nature are two things, and man is master’ (White, 1996, p. 9). This further triggered interpretations of the Bible regarding man’s ‘dominion’ over other creatures and his ‘right’ to ‘subdue the earth’ (Gen. 1.26–1.28).

Kate Rigby sheds light on the other aspect of White’s essay that goes beyond its initial criticism of Christianity. Rigby (2017, p. 277) emphasizes the importance of White’s view that religion is “underlying driver of environmental change” and the fact that it “also gave impetus to the quest among many environmentally concerned Westerners for ecospiritual alternatives to Christianity”. Namely, Western environmental philosophy’s reliance of some aspects of Eastern thought and spirituality opened the issues arising from the industry capitalist mastery of nature, such as the exploitation of human labour and the ‘other’: women, animals, the body and people of lower socio-economic status, African Americans, children, subsistence farmers, and Indigenous peoples (Rigby, 2017, p. 279).

White’s identification of duality of man and nature and anthropocentrism as integral dimension of people’s mentality is of vital importance regarding our understanding of the relationship between human and ‘more-than-human’ world elaborated in this paper: Just as man uses the natural environment and transforms it into urban settings, the environment (urban landscape) shapes, remodels and disfigures the human body (its mind and soul, as the body’s integral components, respectively). If we acknowledge man’s deep relationship with the ‘more-than-human’ world (supported in the genesis that man ‘have dominion’, but is also entitled to ‘till and to keep’ (Gen. 2.15)), we might easily dispose of the duality of body and nature, body and mind, body and soul, and eventually, soul and nature. This may be in accord with White’s proposal for the deep greening of Christianity that can be virtually applied to all faith traditions, as they “all require some degree of re-interpreting and re-imagining” (Rigby, 2017, p. 281) in order to shape a strong environmental ethic that relies on a holistic vision of man-within-environment.

Ballard’s urban violence novels *Cocaine Nights* and *Kingdom Come* depict Western societies whose members’ alienation from nature is replaced by their closeness to urban environment in which ‘new age’ religion is dictated by market mechanisms that established themselves as a norm.

3. *Cocaine Nights* and *Kingdom Come*

Ballard’s urban violence novels introduce the world of gated communities which reflect the zones of incessant ennui being the product of the culture they inhabit (Wilson, 2017, p. 157). In these futuristic communities, the attitude towards nature is indifferent, just like Ballard’s postmillennial subjects are deprived of any

affect, and in such cultural matrix aggression and transgression are prioritized along with consumerism and violence (Wilson, 2017, p. 157). Cinematography, as part of popular culture, is frequently deployed in Ballard's urban violence novels. His characters are constantly striving to decipher the reality resembling the film sets. They act as film characters and their vision of reality is blurred, as technological and media influence dominates the cultural anthropology in the core of which lies consumer-capitalist credo. In addition, violence is trivialized and as such embedded in the culture, and the only feasible instrument and primal reaction of his 'film-driven' characters are that of aggression and antisocial behaviour.

The novel *Cocaine Nights* reveals the gated, leisure-dominated paradise, whose idle residents savour their lethargic lifestyle that dominates most part of their daily lives, as well as their taste for violence and the thrill that emerges from it. This appears to be a retirement oasis, with the buzzing nightlife, while daily activities – if dormant parts of their brains are awakened – include amateur dramatics, occasional arsons, lavish parties, tennis competitions and pornographic films. It is a retirement haven with facilities that meet their residents' false needs and caprices and make them refrain from leaving the complex. At first glance, a reader might get the impression that nature also plays an important role here, yet what the residents need is only 'that part of the external world that was distilled from the sky by their satellite dishes' (CN, 1996, p. 166). In the world of variety of material goods and transgressive distractions and pursuits, the residents enjoy being sealed in their capsules equipped with a variety of activities to maintain their inertia. Consequently, innovative social and cultural environments do not put nature in the very nucleus of life anymore, as they are cultivating disruptive social and cultural development in which transgression and bizarre take the central stage. As Wilson contends, "innovation is always destructive if only because it is disruptive" (Wilson, 2017, p. 158). Hence, it further means putting nature behind, out of focus and alternating man's primal purpose and interaction with the natural world with technology. In other words, it means making nature *more Anthropocene* by harming it with technological potential in order to reach dream worlds.

The ultramodern complex with numerous handsome villas whose white facades were like 'blocks of time that had crystallized' (CN, p. 57) and spotless swimming pools that are 'blue kidneys of undisturbed water' (CN, p. 164) illustrates physical objects as a compensation for the non-residing natural features. The villas are vacant for the most part as their residents do nothing all day. This is the reason, above all, why Costasol complex 'was designed for' (CN, p. 164). Yet, what breaks the serene atmosphere of this dozy pueblo is the arson at the Hollinger villa, in which five people died, while all the other people literally stood and did nothing, enjoying the prospect. The novel's protagonist, Charles Prentice, is initially enticed by the torpid pleasures and the enviable atmosphere of the complex and lured into the web of pathological spurs and sociopath behaviour of its residents. His further investigation of the complex and the case of the Hollinger fire reassures him that under the mirage of serenity and delusory realm are transgressive activities to fulfill all their spiritual needs.

Unlike the dozy zombies in *Cocaine Nights*, Ballard's next novel *Kingdom Come* presents us with residents all astir with violent activities that occupy the time between sports and shopping. The opening chapter of the novel provides an overture to the atmosphere of London suburbs which 'dream of violence', 'asleep in their drowsy villas' while "wait[ing] patiently for the nightmares that will wake them into a more passionate world" (*Kingdom Come*, 2006, p. 9). The small city of Brooklands, somewhere off the road M25, depicts a landscape of cultureless local population, rendering almost satirical indictment of contemporary life in which communities have reached an 'end state of consumerism' (Baker, 2006). As the novel uncovers, this was actually a place where it would be strange 'to borrow a book, attend a concert, say a prayer, consult a parish or give to a charity' (*KC*, p. 12). It is a sad prospect, but the residents of Brooklands seem content with the constant purchasing in their microcosms of bar codes, and the whole town is redesigned as a retail space, including the health centre.

The protagonist of the novel, the advertising executive Richard Pearson, comes to Brooklands with the aim of investigating the allegedly random murder of his father. His father, retired pilot Stuart Person, was among those hit in a gunfire by a mental patient on day release using semi-automatic weapon in a shopping mall (Baker, 2006). Everything seems to be covered in a veil of mystery, starting from the random killing to why the shopping mall Metro Centre has such great effect on these cultureless residents who start fancying sports and who find diversion in burning down Asian businesses (Baker, 2006).

The whole community life in these novels, as a living organism, has been transformed: sports clubs are converted into clubs where only beating people up is exercised; there is an emergence of violence in shopping malls; churches are empty. A lack of human interaction has turned this urban landscape into 'a nightmare terrain of police cameras and security dogs, an uncentred realm devoid of civic tradition and human values' (*KC*, p. 84). The town of Brooklands is a world unto itself, bereft of any religious, family, or social traditions which help its residents to maintain human primordial values about oneself and the others; it is a zone destitute of any social activities that bind the community together, like going to church on Sundays or visiting the book clubs. The only joint activity the community conducts is the organization of sports matches, where the thrill for violence can be freely practiced and where incessant purchases to fulfill moral and spiritual desolation of its members can take place. The residents of Brooklands are strayed; they succumb to innovative cultural pathologies that make the whole territory of Brooklands the terrain of hostility, violence and illusory consumerist satisfaction that substitutes social interaction.

3.1. Religion and spirituality in the gated communities of Estrella de Mar and London suburbs of Brooklands

"This isn't just a shopping mall. It's more like..."

"A religious experience?"

"Exactly! It's like going to church..." (*Kingdom Come*, p. 36)

Ballard's high-tech urban surroundings portraying Britain of patios, barcodes, CCTV and stores, embody an idea of modern reality with decreased human engagement (Baker, 2006) that only triggers those pervert tendencies that 'wait 'inside us, ready to come out when we need it' (*KC*, p. 85). Here, religion comes down to needing 'a psychopathic god' as 'people are desperate to believe in something or someone. Ironically, they can only reach God through psychopathology' (*KC*, p. 86). Biblical allusions are to be found in comparing these gated enclaves to the garden of Eden and their residents - messianic megalomaniacs - to the main biblical figures. In *Cocaine Nights*, particularly, the psychiatrist Sanger, equipped with 'special talents, special needs' 'can play God, Adam and the serpent without having to change his fig-leaf' (*CN*, p. 205). Moreover, the novel's antagonist, Bobby Crawford, is seen as a serpent luring Charles the protagonist by imposing upon him his own ideas, worldviews and desires, so his 'object of interest' eventually "slip[s] into the role of becoming-Adam" (Wilson, 2017, p. 152). Charles is tempted and thus eager to transcend by succumbing to the luring urban environment and the community life within it. However, the garden of Eden kept and tilled by Bobby Crawford and those similar to him will eventually lead to Charles' ruin and damnation. Hence, the urban landscape embodied in this spotless Eden is 'a zoo fit for psychopaths' (*KC*, p. 84). This is a transcendence of the modern era in which no moral standards, no social gatherings, civil authorities, or long-lasting friendships are needed. Urban people lead 'instant life', as they need instant stimuli to break free from long-lasting emotions of boredom and inertia stemming from modernized denatured surroundings; they are thrilled to be the citizens of CCTV and shopping malls; they are accustomed to bizarre civil order and unmitigated violence. Finally, their individual worlds of isolation derive from nature succumbing to cultural pervasion and destruction.

With the petty crimes and violence on the rise, the lack of moral codes is evident, as well as the lack of proper mental health which is diminished because of people's obsession with crime and CCTV, their alienation from nature, the lack of social interaction and lethargy. Certainly, there is no evidence of any religious trace here; yet, there are 'psychopaths as the saints' with their thrill of vice and the self-proclaimed vocation of leading people and awakening them from 'narcoma' syndrome, adding the scent of violence and providing pure cocaine. Those 'neighbourhood evangelists' (*CN*, p. 187) preach sermons of violence that enrich the atmosphere of the community and provide the citizens with the enviable energy since 'nothing [like crime] binds community together... it's a strange paradox' (*CN*, p. 217). Bobby Crawford, the 'messiah' in the self-sufficient community of *Cocaine Nights*, 'totally transformed the place' (*CN*, p. 34). He is described as 'a little maniac sometimes but with enough boyish charm' to give the dozy community the vitality it lacked (*CN*, p. 69).

As in the residential complex Estrella de Mar of *Cocaine Nights*, in London suburbs of *Kingdom Come* vicious boredom encourages their residents to play sports and socialize in sports arenas. In the meantime, Asian shops are being vandalized and plastered with St. George's stickers. Besides, racism "tempered

by loyalty cards and PIN numbers” is on the rise (*KC*, p. 15). Incessant boredom of its residents is escaped by vicious strain of racism and violence they practice. Racism along with newly emerged religion – shopping at the Metro Center, whose dome emulates a shrine – points to the residents’ lack of interest in the traditional religious emanation. Hence, consumerism is turned into fascism and the ‘fourth reich’ that worships a ‘mathematical symbol’ (*KC*, p. 166) and advocates willed madness is established.

The whole megacosm of Brooklands is designed with stores, with the shopping windows arranged with ware resembling an altar. One of them contains a framed photograph of David Cruise surrounded by candles. Cruise is another messianic megalomaniac figure who, with his votive voice and almost religious aura, drives shoppers of Metro Centre into frenzy. A private CCTV channel of Metro Centre is continually watched, which is an indication of an indelible mark of a new social order. The narrative of the novel renders us with lucid and impressive illustration of the societies resembling the Middle East or the U.S., which are labelled as sick societies and on the way to become even sicker: “People are never more dangerous than when they have nothing left to believe in except God” (*KC*, p. 86). In this regard, religion is seen as impotent to apply its ascetic ethos in the broadest sense of the word and to settle the consumerist passions of modern developed societies. Religion is subjected to market mechanisms that give a new meaning to money and consumption. God of Ballard’s closed communities is consumerism and the religious sphere is regulated by the same principles as economic relations.

In both novels, religion is regarded as something that should be suppressed as it is seen as simply unsustainable. The residents seem rather resolute in the fact that, in the contemporary landscape of psyche and physicality, religion is futile. As such, it has nothing new to offer and seems to be useless. Instead, as this is the era of instantaneous and rapid changes, old ways of reaching people lose their value. At present, value is expected to be found in believing in madness. Religion, like nature, has been evicted by occurrence of consumerism, and there is ‘no more interplay between the two’ (Wilson, 2017, p. 153). What has actually led to gradual diminishing of significance and existence of religion in these marginalised societies on the verge of spiritual and moral collapse? Perhaps the answer lies within the fact that no one attends the church here as it cannot offer what the residents need: “Why bother? They find spiritual fulfillment at the New Age centre” (*KC*, p. 30).

In such imprisoned enclaves, religions and faith beliefs are unable to incite enough thrill, as their residents rejoice and embrace the apocalypse willingly. The words such as ‘atrocious’, ‘terminal’ or ‘catastrophe’ do not necessarily have negative connotation, as it might always be worse (Bradfield, 2012). The fact that the ‘worse’ has already come is suggested in the mere title of the novel *Kingdom Come*. The imminent apocalypse of the society in which nothing happens or will happen is reasonable to anticipate, as such a society worships giant bears, prefers purchases in shopping malls to church-going and validates things depending on whether they come with the barcode. In addition, the religious, natural and moral

anatomy of these communities might even feel ‘disoriented by the calamitous impacts of anthropocentric climate change’ (Rigby, 2017, p. 289). Although nature has its own place within these ultramodern and highly-ordered communities, it has been predominantly adjusted to meet the residents’ needs. All these human activities that include violations of natural laws and distortions of primal human needs result in the creation of denatured ecosystems that would inevitably lead to a collapse of the anthropocentric world.

The society takes a desperate “attitude to escape from a rational world” (KC, 2006, p. 105) and possesses a pervasive tendency to aestheticise and trivialise violence in order to develop taste for brutality and other forms of human atrocities. While trying to escape from natural space and any form of religiosity, man is heading towards immense estrangement and the atrophy of the rational reality. Ballard’s subjects are continually trying to search for psychological utopias despite their entrapment within the urban landscape with dystopian features.

Ballard depicted his characters as unaware of the fact that humans are entwined with nature, or more-than-human world. They express apathy towards any form of religiosity and spiritual fulfillment. The only objects worthy of being worshipped are the domes of the shopping malls and the psychopaths who pose as ‘messiahs’ of new age religions. Through these novels we gain insight into the past simulacrum of religions and the fact that there used to be sporadic permutations in that sphere as well (i.e. during the II World War). However, in this advanced and contemporary world these permutations seem to be even more malicious. The problem is that, with the mitigation of religions as the principal basis for social cohesion, it might not be easy to preserve the socio-ecological interrelatedness. Just like any other human institution, religious organizations may also ‘generate their own systems of oppression’ by hiding their corrupt practices that oppose their own doctrine (Rigby, 2017, p. 274). For instance, in Ballard’s novels, megalomaniac ‘messiahs’ preach their new psychopathic sermons, violate a set of traditional and basic religious rules proposed to guide people on living their lives accordingly and drive their fellow citizens into frenzy.

Just as natural space shapes some basic principles of religions and faith beliefs, particular religious perspectives directly affect the ways in which social and ecological issues are tackled. In Ballard’s denatured communities, religions and faith beliefs in their traditional sense are futile and non-existent and they are substituted by ‘new age’ religions dictated by market mechanisms oblivious of nature and natural laws. The anomalous manifestation of religion affects everything else - social bonds, moral codes and nature in particular - as the whole phenomenon is anthropocentric in nature. Furthermore, relying upon anthropocentric stances is ‘ecologically problematic’ as it should encompass all creatures, among living organisms, mountains and rocks as well. It appears that the goal of the modern societies is to cultivate affectless, blasé zombies in which the nostalgia for nature and religion is repelled as it gave precedence to anomalous pursuits and is eventually stifled with a lack of time on the part of their ‘disciples’.

In Ballard’s urban Edens, where absolute liberty discourages ethics and encourages sociopathic behaviours, anything that proclaims certain rules of

behaviour is no longer deemed attractive. The urban sprawl seems to induce violence, crime and alienation. It propels novel values, not excluding religious practices entirely, but rendering various manifestations and replicas which emulate religion only in terms of preaching new ideology by enthusiastic preachers with vicious intentions. Just like nature is capable of inciting pure emotions and serenity, so is the urban space capable of inducing social, psychological, moral, and spiritual disintegration.

Here, alienation takes central stage, hence, consumerism becomes pervasive. It stretches further to yield 'preachers' with the menacing messages. In *Kingdom Come*, Metro-Center shopping mall is an ersatz of a church where giant bears are worshipped, being 'a malaise deeper than shopping' (*KC*, p. 16). What happens to be the main 'culprit' for repressing religion is that human obsession with technology and perverted pursuits are at the center of attention now, as the old religious beliefs and politics cannot reach the public interest any longer. New, revolutionary ways were devised, the ways that celebrate criminal and psychopathology, something so bizarre and perverted to stimulate the dormant nervous system to activity in the society that is already on the verge of collapse (Gasiorek, 2005, p. 175). In other words, it is natural and cyclical for everything that life encompasses to undergo certain changes and reshaping. This also applies to both natural and urban landscapes, as well as the 'architecture' of people's inner spaces, which is bound to alternate to match the landscape by which it is defined. Such a metamorphosis may not necessarily be convenient and rational for nature or humans, but the postapocalyptic future is prone to rapid and instant changes that may affect the very core of human nature, human conduct and the moral codes. The issue may lie in the fact that we, as humans, are willing to enthusiastically embrace the spurs for reform, without questioning the nature and the outcome of it. It is even more distressing that we have the tendency to overly accept and banalise the novelties that may be, in their essence, deviant and perverted, as we see them as the only spur to action and the only means to awaken our temporarily dormant awareness of self and the outer world.

4. Final observations

The characters in Ballard's urban violence novels are no longer concerned and preoccupied with reasoning and rumination – they resemble a living organism that experiences brain death and numbness of emotions, as lethargy occupies their daily routines, making their memory and parts of brain dormant. Urban spaces that embody consumerist Edens, technologically-dominated communities and the technocracy that promotes the ultimate governance may only instigate artificial human responses and anomalous behaviours and activities, forcing man to lose his primeval and pristine role that God and nature have defined. Yet, the only pristine prospects are the spotless residential enclaves, such as Estrella de Mar or London suburbs which cherish the existence of the following consumerist credo: "Consumerism is the one thing that gives us our sense of values. Consumerism is honest, and teaches us that everything good has a barcode" (*KC*, p. 84).

Estrella de Mar and Brooklands are the antithesis of a community which is grounded on fostering social bonds, nourishing healthy relationships and acting in compliance with religious principles. In these two communities, violence is the only thing that binds their residents together. What Ballard seems to propel is that the novel manifestations of religiosity are consumerism and mass tourism, crime, and psychopathology, as religions that used to 'set up symbols that people took literally' cannot rule the world anymore. In other words, they became "as dead as a line of totem poles" (CN, p. 189). These societies seem to hold the views of the majority of people 'caught in the crisis situations of Late Modernity, especially its political and economic elites' (Bogomilova, 2019). In the context of Ballardian urban societies, the crisis particularly refers to the fact that the ethical messages and religious values are no longer sustainable forms of regulation of spiritual and practical attitudes of their members.

The continual and persistent development that affects our imminent and wider environment led to the eradication of the epoch 12,000, prior known as Holocene. Human enthusiasm in the form of consumerist ideology that does not find sense and identity in spiritual beauty of the world gave rise to this current era called 'the Anthropocene', in which "human species are controlling the world" (Tucker, Grim, 2017, p. 4). In Ballardian urban communities, the residents tend to beat nature into submission and are prone to identify happiness with material goods. Once we adopt the fact that human body and/or mind and 'more-than-human' world are interrelated, the question of duality - whether humans are to serve nature – ceases to be relevant, as the limits of humans utilizing natural potential are erased.

Rapid changes that we are experiencing are closing life systems on the planet, leading eventually to the end of the era, whereas those changes are surpassing the capacity of religions, ethics and spirituality to tackle these complex challenges. The question that arises is whether religions can provoke a transformation of consciousness for Earth and "inspiration for guiding mutually enhancing Human-Earth relations" (Tucker, Grim, 2017, p. 6). However, as Tucker and Grim claim, we might be at the point where no regulations or legislation may incite social transformations, hence the world religions might give their contribution. Namely, even though religions for the most part kept their traditional manner, they still managed to incite certain social changes in the form of emergence of certain progressive movements. Also, despite the fact that they were not so hasty in their tendency to respond to current environmental crisis, they may be apt to instigate a change in practices by shifting focus on broadening of their ethical perspectives. Yet, a disjunction between principles and practices is being more frequent. This is particularly evident in these two urban violence novels, whose self-regulated communities do not necessitate any further contributions from a religious, spiritual or moral paradigm. As aforementioned, this breeds indocile citizenry which refuses to welcome the fact that the human entity is an integral part of the 'more-than-human' world. Hence, Ballard's characters struggle to reintegrate their religious, moral or spiritual components, as they identify themselves outside the place of nature/environment itself, utterly disregarding the entwinement of the two.

By pointing to the man's blending with his urban settings, Ballardian sterile urban landscapes resist the oppressive attitude of duality of human and more-than-human world. The unhealthiness of man's urban environment is indicative of the void in all human matters, including the characters' alienation from nature, their lack of social interaction, and eventually, their mental, spiritual and emotional paralysis. The necessity to reject anthropocentric ideas is made clear, as man is not made to act on his own, but in accordance with his acknowledgment that he has been in constant negotiation with his environment.

References

- [1] Adamson, J. & Slovic, S. (2009). Guest Editors' Introduction: The shoulders we stand on: An introduction to ethnicity and ecocriticism. *MELUS: Multi-Ethnic Literature of the U.S.*, 34 (2), 5-24. <https://doi.org/10.1353/mel.0.0019>
- [2] Alaimo, S. (2008). "Trans-corporeal Feminisms and the Ethical Space of Nature". In: S. Alaimo and S. Hekman (Eds.), *Material feminisms*. Bloomington and Indianapolis: Indiana UP, 237-264.
- [3] Alaimo, S. (2010). *Bodily Natures: Science, Environment, and the Material Self*. Bloomington and Indianapolis: Indiana UP.
- [4] Baker, P. (2006, September 3). Here come the shopping fascists. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2006/sep/03/fiction.jgballard>
- [5] Ballard, J. G. (1996). *Cocaine Nights*. London: Flamingo.
- [6] Ballard, J. G. (2006). *Kingdom Come*. London: Fourth Estate.
- [7] Baumann, W. A., Bohannon II, R. R. & K. J. O'Brien (2011). *Grounding Religion: A Field Guide to the Study of Religion and Ecology*. London: Routledge.
- [8] Bogomilova, N. (2019). Postmodern Transformations of Religion: Activity vs. Adaptivity. In: N. Bogomilova (Ed.), *Religion and Social Ecology*, 156-174.
- [9] Bradfield, S. (2012, March 23). Mall Rats. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2012/03/25/books/review/j-g-ballards-final-novel-kingdom-come.html>
- [10] Buell, L. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Malden, MA: Blackwell.
- [11] Burbery, T. J. (2012). "Ecocriticism and Christian Literary Scholarship." *Christianity and Literature*, 61(2), 189-213.
- [12] Gasiorek, A. (2005). *J. G. Ballard*. Manchester: Manchester University Press.
- [13] Glotfelty, C. (1996). "Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis." In: C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.), *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. University of Georgia Press, USA: University of Georgia Press, xv-xxxvii.
- [14] Mazel, D. (2000). *American Literary Environmentalism*. Athens: University of Georgia Press.
- [15] McFarland, S. (2021). *Ecocollapse Fiction and Cultures of Human Extinction*. London: Bloomsbury Publishing.
- [16] Rigby, K. (2017). "Religion and Ecology: Towards a Communion of Creatures". In: S. Oppermann & S. Iovino (Eds.), *Environmental Humanities. Voices from Anthropocene*. Maryland: Rowman & Littlefield International, 273-294.
- [17] Slovic, S. (2000). "Ecocriticism: Containing Multitudes, Practising Doctrine" In: L. Coupe (Ed.), *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism*. London: Routledge.

- [18] Slovic, S. (2012): Scott Slovic. "EDITOR'S NOTE." *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 19 (3), (Summer 2012), 443-444.
- [19] Slovic, S. (2017). Literature. In: W. Jenkins, M. Tucker & J. Grim (Eds.), *Routledge Handbook of Religion and Ecology*. London and New York: Routledge, 355-363.
- [20] Tan, C. (2019). *An Ecocritical Study of J. G. Ballard's Climate Fiction Novels* (doctoral thesis). The Institute of Social Sciences: Pamukkale University.
- [21] Tucker, M. E. & Grim, J. (2017). The Movement of Religion and Ecology. In: W. Jenkins, M. Tucker & J. Grim (Eds.), *Routledge Handbook of Religion and Ecology*. London and New York: Routledge, 4-7.
- [22] Wilson, D. H. (2017). *J. G. Ballard*. Modern Masters of Science Fiction. Illinois: University of Illinois Press.
- [23] White, L. Jr. (1996). "The Historical Roots of our Ecologic Crisis". In: C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.), *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. University of Georgia Press, USA: University of Georgia Press, 3-14.

I SEGNALI NASCOSTI NEGLI INCIPIT DI “IL FU MATTIA PASCAL”, “LA COSCIENZA DI ZENO” E “IL LUPO DELLA STEPPA”

Rossella Montibeler

Università di Banja Luka, Bosnia ed Erzegovina
montibeler.ro@hotmail.com

Abstract: In questo elaborato analizzeremo tre romanzi della prima metà del Novecento: *Il fu Mattia Pascal*, *La coscienza di Zeno* e *Il lupo della steppa*. Ci soffermeremo soprattutto sulle introduzioni, dato che già nelle prime pagine dei loro rispettivi racconti, Pirandello, Svevo e Hesse, hanno racchiuso delle linee guida per i propri lettori. Analizzeremo gli elementi che accumulano questi tre romanzi, daremo enfasi a quelli che li differenziano e cercheremo di capire quali sono le loro particolarità. In poche parole, comparando gli incipit, vedremo che cosa un lettore rischia di togliere a questi testi leggendoli in maniera superficiale.

Parole chiave: *Zeno*, *Mattia Pascal*, *Harry Haller*, *Genette*, *narratore*, *incipit*.

Introduzione

Narrare significa creare un mondo, ma proprio come dice Umberto Eco (1995) nel primo capitolo di *Sei passeggiate nei boschi narrativi*: “ogni finzione narrativa è necessariamente, fatalmente rapida, perché - mentre costruisce un mondo, coi suoi eventi e i suoi personaggi - di questo mondo non può dire tutto” (p.5). Un narratore, infatti, non può raccontare sempre tutto di tutto, e anche se ci provasse finirebbe inevitabilmente per tralasciare qualcosa. Per questo gli scrittori ricorrono molte volte a delle tecniche di scrittura e di impostazione del racconto differenti che permettono loro di nascondere all’interno del proprio testo dei segnali che il lettore dovrebbe seguire per arrivare alla fine a capire appieno le sue idee. Molte volte però ciò non accade: un lettore non riesce sempre a percepire in maniera adeguata la strada che lo scrittore sta cercando di mostrargli, o magari vive in un periodo lontano da quello al quale il narratore sta facendo riferimento e non riesce a cogliere del tutto un pensiero, oppure semplicemente non sta leggendo attentamente il testo. Potremmo andare avanti così all’infinito, elencando i motivi che possono far allontanare un lettore dal testo, ma questo non è lo scopo di questo elaborato. In questo elaborato faremo esattamente l’opposto: cercheremo di dare enfasi ad alcune parti di romanzi famosissimi alle quali molto spesso i lettori non danno importanza, ma che in realtà sono basilari per capire pienamente il testo.

I romanzi che ho scelto per affrontare questo problema, sono romanzi nati nella prima metà del Novecento, che rappresentano delle vere novità per il mondo della letteratura dell'epoca, non soltanto per gli argomenti che affrontano, ma anche grazie alle tecniche narrative usate dai loro autori per trattare questi argomenti. Questi tre romanzi sono, in ordine cronologico, *Il fu Mattia Pascal* (Pirandello, 1904), *La coscienza di Zeno* (Svevo, 1923) e *Il lupo della steppa* (Hesse, 1927). Tutti e tre i romanzi affrontano il tema dell'io interiore e mostrano la figura dell'uomo all'interno di un mondo che sta cambiando e che sta dando sempre più spazio alle macchine e al capitalismo. Quello che li differenzia però, oltre alle origini, dato che i primi due romanzi sono italiani e il terzo tedesco, è proprio il modo in cui è stato impostato il racconto. A prima vista un lettore potrebbe dire anche che in tutti e tre i romanzi sono state usate delle tecniche narrative molto simili, e questo è vero, però questo tema ha lo scopo di far venire a galla proprio quegli elementi che differenziano questi testi.

L'elaborato è suddiviso, dunque, in due paragrafi. Nel primo paragrafo, esamineremo dei punti teorici e alcuni termini fondamentali usati nell'ambito nella narratologia. Nel secondo paragrafo, invece, grazie al breve ripasso della parte teorica, faremo un'analisi più dettagliata di quegli elementi che sono comuni a tutti e tre i romanzi, ma anche di quelli che li rendono diversi, accentuando le specificità di ciascun romanzo. Per fare questo ci baseremo soprattutto sugli incipit, che sono di fondamentale importanza per poter comprendere appieno tutti e tre i testi.

Racconto, narratore e lettore

Ogni narratore, quando dà inizio a un nuovo racconto, è investito dal difficile compito di creare un mondo narrativo. Come si dice abitualmente, egli deve "ambientare" il racconto. La storia di un racconto è infatti principalmente composta da personaggi, oggetti ed eventi. Ma questi elementi resterebbero di per sé slegati e sconnessi se non venissero di volta in volta collocati all'interno di ben definite coordinate spaziali e temporali (Bernardelli, 1999, p.16).

Queste coordinate spaziali e temporali sono state oggetto di studio di uno dei più grandi teorici letterari del secolo scorso, Gérard Genette, che può essere considerato una delle figure più importanti nell'ambito della narratologia, avendo coniato i principali termini per la classificazione degli elementi che si possono trovare all'interno di un racconto. Lo stesso termine "racconto", secondo Genette, può avere diverse connotazioni. La prima definisce il racconto come enunciato narrativo ed è quella di uso più comune. "Il secondo senso di racconto, meno diffuso ma oggi corrente fra analisti e teorici del contenuto narrativo, designa la successione di avvenimenti, reali o fittizi, che formano l'oggetto di questo discorso, e le loro varie relazioni di concatenamento, opposizione e ripetizione" (Genette, 1976, p.69), mentre il terzo fa riferimento al semplice atto di narrare, senza il quale però non potrebbero esistere né il contenuto narrato né l'enunciato.

Per poter capire meglio il perché Pirandello, Svevo e Hesse hanno utilizzato delle tecniche narrative differenti per narrare ciascuno il proprio racconto, è

necessario conoscere anche la classificazione dei narratori di Genette. Prima di tutto bisogna fare una netta distinzione tra i termini "autore" e "narratore". Questi due termini, infatti, non sono sinonimi: l'autore è la persona reale che decide di scrivere o inventare una storia, il narratore invece è colui che la racconta. Queste due figure possono coincidere, come ad esempio, nelle autobiografie, ma nella maggior parte dei casi l'autore decide di passare la parola ad un'altra voce, la quale al posto suo racconterà la storia. In base alla sua posizione rispetto al racconto questo narratore può essere *omodiegetico*, quando si trova all'interno del racconto, oppure *eterodiegetico* quando è fuori dal racconto. Nel nostro caso, tutti e tre i narratori sono omodiegetici e quello che li differenzia sono i livelli narrativi sui quali viene strutturato ciascun racconto.

In Hermann Hesse questa distinzione è forse la più evidente poiché *Il lupo della steppa* comincia con una "Prefazione del curatore", nella quale la voce del narratore non è quella di Harry Haller, il personaggio principale, ma di un suo coinquilino del quale non sappiamo il nome¹. Herman Hesse con questa prefazione dà la possibilità al lettore di prepararsi alla lettura della parte principale del romanzo. Nel *lupo della steppa* si creano, dunque, fin da subito, due livelli narrativi differenti: il primo, rappresentato dall'introduzione del coinquilino, che funge da narratore omodiegetico (e più precisamente allodiegetico²); il secondo, dal manoscritto di Harry Haller nel quale a narrare è lo stesso Harry, il protagonista, un narratore autodiegetico³. Nel romanzo di Hesse esiste però anche un terzo livello narrativo, rappresentato dalla "Dissertazione sul lupo della steppa", un piccolo libro che Harry Haller riceve una sera da uno sconosciuto e sembra essere un'analisi della personalità del protagonista stesso. Il lettore legge l'opuscolo assieme al protagonista dando vita così ad una specie di romanzo nel romanzo. Si può dire, dunque, che la struttura del racconto di Hesse, è una struttura complessa, *a scatole cinesi*, con più narratori diversi, con funzioni diverse.

Qualcosa di simile accade anche nel romanzo di Svevo. Anch'esso comincia con una prefazione che introduce quello che leggeremo, ovvero il diario di Zeno Cosini, però, come vedremo nel paragrafo successivo, queste due introduzioni svolgono nei rispettivi romanzi delle funzioni nettamente diverse. La prefazione di Zeno, tuttavia, rimane una parte di testo ancor più difficile da categorizzare secondo le regole di Genette. Il teorico francese, infatti, oltre ad aver categorizzato il narratore in base al suo rapporto con la storia narrata (eterodiegetico e omodiegetico), ha creato anche una distinzione in base alla sua posizione rispetto alla diegesi, chiamando il narratore extradiegetico, se esterno al racconto di primo livello, oppure intradiegetico se ne fa parte. Quest'ultima suddivisione di Genette però è diventata quasi impossibile da applicare ai testi che si allontanano dalla tradizione e *La coscienza di Zeno* è proprio uno di questi. Tanto è vero che secondo la suddivisione di Genette il dottor S., che funge da narratore nella prefazione, dovrebbe essere un narratore extradiegetico, mentre Zeno, che narra la propria

¹ Era stato proprio il coinquilino, infatti, a trovare il manoscritto nella stanza di Haller dopo la sua partenza inaspettata e ad averlo poi pubblicato.

² Un narratore si definisce *allodiegetico* quando fa parte del racconto, ma non ne è il protagonista.

³ Un narratore si definisce *autodiegetico* quando fa parte del racconto e si identifica con il protagonista

vicenda e che si trova all'interno della diegesi è un narratore intradiegetico. Delle volte, però, il narratore extradiegetico viene definito soltanto come un'istanza narrativa che ha lo scopo di mettere in moto il racconto, e nella maggior parte dei casi, la suddivisione in base alla diegesi ha senso solo quando i narratori all'interno del testo sono più di uno. Nel romanzo di Svevo, dunque, il problema sta nel fatto che il dottor S. alla fine della prefazione termina la propria narrazione e scompare, non ritorna, quindi il narratore del romanzo teoricamente rimane soltanto uno, Zeno, e automaticamente non ha senso parlare di narratori extra o intradiegetici. In questo contesto, di conseguenza, sarà più facile parlare semplicemente di livelli narrativi, sia per il romanzo di Svevo che per quello di Hesse, tralasciando la classificazione del narratore rispetto alla diegesi.

Per quanto riguarda *Il fu Mattia Pascal*, invece, il livello narrativo sul quale si svolge il racconto è uno solo, seppure il personaggio che racconta cambi nome, personalità e stili di vita. Esistono però altre caratteristiche che lo accomunano agli altri due romanzi: prima di tutto, il periodo in cui è stato pubblicato, ovvero gli inizi del Novecento, ma anche i temi affrontati e alcuni elementi della struttura stessa del racconto. Maddalena Graziano (2018), in un suo saggio sul modernismo italiano, ha usato proprio una citazione tratta dal romanzo di Pirandello per dare un certo peso a quel fenomeno che ha influenzato la società a partire dai primi del Novecento e di conseguenza anche tutti e tre i romanzi: il modernismo. La Graziano scrive:

La modernità - si va insinuando da più parti, e con una eccezionale intensità nel modernismo - ci ha promesso ideali che non è in grado di raggiungere o che addirittura forse è ingiusto perseguire. Conducono ad una vita volgare, feroce, inautentica e, quel che è peggio, priva di senso. E cominciano ad essere visti come errori di proporzioni catastrofiche oppure, nel migliore dei casi, come ingenuo ottimismo. L'idea condivisa è quella, espressa da Mattia Pascal, "che il così detto progresso non ha nulla a che fare con la felicità". Il tempo presente è vissuto ora come minaccia e sconfitta (p.127).

Questa breve frase tratta da *Il fu Mattia Pascal* sottolinea proprio il tema fondamentale che accomuna i nostri tre testi, ovvero la mancanza di felicità causata dal progresso. Sono stati, di fatto, il progresso e la società moderna a portare i protagonisti di questi tre romanzi a provare quel senso di sconforto che li ha spinti in seguito a fare un'analisi del proprio io, seppur strutturandola in tre modi diversi. Un altro elemento chiave che si può trarre dalla citazione della Graziano è proprio il rapporto con il presente. Il presente, infatti, viene vissuto da tutti e tre i personaggi come qualcosa di negativo, e in tutti e tre i testi è presente un ritorno al passato. Nella *Coscienza di Zeno* ciò avviene grazie alla psicanalisi, nel *Lupo della steppa* con l'ammirazione di grandi artisti del passato come Goethe o Mozart, mentre *Il fu Mattia Pascal* rappresenta per intero uno sguardo retrospettivo. Il romanzo di Pirandello comincia dalla fine e quello che leggiamo è un viaggio nel passato del protagonista. In narratologia questa tecnica viene definita *analessi*, oppure *flashback*. D'altra parte *La coscienza di Zeno* "si configura come un complicatissimo sistema di «analessi» [...] e «prolessi» (Vittorini, 2003, p.41), un intreccio tra passato e presente creato da continui sbalzi temporali. La

prolessi, appunto, al contrario dell'analessi, serve ad anticipare eventi del futuro. In entrambi i casi, dunque, l'intreccio non combacia con la fabula, e viceversa.

Fabula e intreccio sono altri due termini basilari nell'ambito narratologico che ci fanno vedere se il narratore ha deciso di raccontarci i fatti come sono realmente accaduti oppure ha dato loro un ordine proprio. "La fabula non è altro, infatti, che una forma di riassunto o sommario del racconto che viene ridotto a quelli che si ritengono i punti essenziali della storia mediante un'operazione di soppressione e sottrazione di tutti gli artifici narrativi e compositivi costitutivi della «superficie» testuale" (Bernardelli, 1999, p.27). Quando parliamo di intreccio, invece, facciamo riferimento agli eventi in quell'ordine in cui il narratore ha deciso di mostrarceli. Questi balzi temporali aiutano lo scrittore a creare dei particolari effetti narrativi come, ad esempio, dei cambiamenti di prospettiva, delle situazioni di tensione e di confusione oppure a volte racchiudono anche significati nascosti che colui che narra sta cercando di trasmetterci.

In narratologia, però, non esistono soltanto vari tipi di narratori, come abbiamo visto nelle righe precedenti, ma esistono anche diversi tipi di lettori. Umberto Eco li chiama *lettore empirico* e *lettore modello*. Quello che li differenzia è proprio il modo di leggere i segnali che il narratore ha nascosto all'interno del proprio testo. L'esistenza di queste linee guida implica, dunque, l'esistenza di alcune "regole del gioco, e il lettore modello è colui che sa stare al gioco" (Eco, 1995, p.12). Il lettore empirico, invece, siamo tutti noi che abbiamo la libertà di scegliere se accettare o meno le regole di lettura che il narratore sta cercando di imporci. In poche parole, ogni narratore, nel momento in cui comincia a raccontare la propria storia, ha in mente un lettore al quale sta per rivolgersi e questo lettore sa esattamente a quali elementi deve prestare più attenzione. Il lettore empirico, invece, sceglie autonomamente come leggere il racconto, basandosi anche sulle proprie emozioni e le proprie esperienze. Umberto Eco (1995) in *Sei passeggiate nei boschi narrativi* fa un ottimo esempio, dice:

Se vi è accaduto di vedere un film comico in un momento di profonda tristezza, saprete che difficilmente si riesce a divertirsi; non solo, ma potrebbe accadervi di rivedere lo stesso film anni dopo, e di non riuscire ancora a sorridere, perché ogni immagine vi ricorderà la tristezza di quella prima vostra esperienza. Evidentemente come spettatori empirici stareste "leggendo" il film in un modo sbagliato. Ma sbagliato rispetto a che cosa? Rispetto al tipo di spettatore a cui il regista aveva pensato, uno spettatore disposto appunto a sorridere, e a seguire una vicenda che non lo coinvolge direttamente (p.10).

Nel prossimo paragrafo analizzeremo proprio i segnali che Pirandello, Svevo e Hesse hanno nascosto nei propri testi e più precisamente negli incipit dei romanzi, che proprio come i "C'era una volta" all'inizio delle fiabe, servono a mettere in moto il racconto e a far capire al lettore a che cosa sta andando incontro.

Analisi degli incipit

Come afferma Bernardelli (1999), "iniziare un racconto è sempre un'operazione difficile, e anche rischiosa. Le prime pagine di una narrazione sono quelle che suggeriscono il tono, il ritmo e spesso lo stesso soggetto del racconto

a seguire” (p.51). Gli incipit dei romanzi rappresentano il più delle volte, uno dei passi più importanti per il proseguimento di una narrazione, dato che è proprio nelle introduzioni che il lettore stringe insieme al narratore un patto di alleanza, che serve ad aprire la porta del mondo della finzione. Si tratta del patto narrativo, secondo il quale il lettore senza troppo scetticismo si affida al narratore e accetta di farsi coinvolgere dal suo racconto. Non avrebbe senso, infatti, cominciare a leggere un racconto partendo dal presupposto di non voler seguire i segnali del narratore. Questi segnali, dunque, sono davvero importanti, ma non sono sempre così ovvi e molte volte il lettore rischia di sorvolarci sopra togliendo così molto all’opera.

In questo paragrafo analizzeremo tutti quei segnali che Svevo, Pirandello e Hesse hanno racchiuso nei capitoli introduttivi dei propri romanzi e cercheremo di capire come questi arricchiscono l’intero racconto. Come abbiamo visto nelle pagine precedenti, questi tre romanzi hanno molti elementi in comune, ma sono nel contempo anche molto diversi tra loro. *La coscienza di Zeno*, *Il fu Mattia Pascal* e *Il lupo della steppa* affrontano quasi gli stessi argomenti, ma quello che li differenzia è il modo in cui i loro autori hanno deciso di trattarli. Italo Svevo fin dalle prime righe, con la presenza del dottor S. in prima pagina, cerca di far capire al lettore che quello che sta per leggere non è un racconto comune, ma un racconto riportato da dei narratori inattendibili. I narratori, infatti, sono due e il dottor S. viene definito da Senardi (1996) come “referente speculativo al di fuori del quale *La coscienza di Zeno* resterebbe muta” (p.50), però

la storia della malattia non è narrata come farebbe uno psicoanalista, o chiunque accetti i presupposti razionalistici della psicoanalisi. La fiducia nella ragione non è una qualità del narratore Zeno. [...] Resta da vedere se sia razionalistico o no l’atteggiamento dell’autore, il quale - cosa che viene spesso dimenticata dalla critica - non si identifica né con Zeno né col dottor S. (Petroni, 1977, p.264).

Tanto è vero che fino alla fine del racconto (e nemmeno una volta finito) il lettore non riesce a capire dove finisce la narrazione del dottor S. e dove comincia quella di Zeno, perché anche se la parte raccontata dal dottore è fisicamente divisa dal resto del testo in un capitolo a sé stante, ovvero la “Prefazione”, al lettore rimane pur sempre il dubbio che queste due voci abbiano interferito l’una con l’altra. Svevo ha deciso volutamente di impostare così il racconto per far rimanere viva una sensazione di ambiguità in tutto il romanzo. E se lo scrittore triestino strutturando così l’introduzione del proprio romanzo cerca di dire al lettore “non credermi”, Hermann Hesse in *Il lupo della steppa* fa l’esatto contrario.

In entrambi i romanzi sono presenti due manoscritti che vengono precedentemente introdotti da narratori diversi da quelli che racconteranno il resto della storia. Il narratore che introduce il manoscritto del lupo della steppa, tuttavia, ha la funzione di farci credere che Harry Haller sia veramente esistito e che quello che stiamo per leggere sia realmente accaduto. *Il lupo della steppa* è pieno di elementi fantastici, basti pensare al viaggio nel teatro magico, e di conseguenza Hesse ha avuto bisogno di ricorrere all’espedito del manoscritto ritrovato, sia per rendere il romanzo un po’ più realistico e veritiero, ma anche per metterci

in guardia sottolineando che c'è la possibilità che alcune vicende siano state un po' alterate, oppure anche in parte inventate, dal protagonista. Ciò però non deve influenzare troppo il nostro pensiero. Per questo motivo, nella "Prefazione del curatore", il narratore dice:

Per quanto riguarda le memorie di Haller, fantasie strane in parte morbose in parte belle e piene di pensiero, devo dire che se mi fossero capitate tra le mani per caso e non avessi conosciuto l'autore, le avrei buttate via indignato. Ma avendo conosciuto Haller mi fu dato di comprenderle almeno in parte e anzi di approvarle. Mi farei scrupolo di comunicarle ad altri se vi scorgessi soltanto le fantasie patologiche di un singolo e povero malato di mente. Vi scorgo invece qualche cosa di più, un documento del tempo, poiché la malattia psichica di Haller (oggi lo so) non è l'ubbia di un individuo, bensì il male del nostro tempo, la nevrosi della generazione alla quale Haller appartiene e dalla quale non sembrano colpiti soltanto gli individui deboli e minorati, ma proprio i forti e i più intelligenti. Queste memorie, non importa quanto o quanto poco vi possa essere di vero e reale, sono un tentativo di vincere la malattia dell'epoca non aggirandola o mascherandola, bensì facendo di essa argomento di descrizione (Hesse, 2016, p.43).

L'introduzione del *Lupo della steppa*, tuttavia, non serve soltanto a rendere il racconto più attendibile, ma ha anche lo scopo di introdurre i temi principali che verranno trattati nel resto del testo. Questo elemento accomuna tutti e tre i romanzi, perché sia nel romanzo di Hesse, che in quello di Pirandello e Svevo, gli autori hanno deciso di rivelare al lettore, subito nelle prime frasi, che cosa può aspettarsi. Questi tre scrittori, infatti, non hanno voluto cominciare i propri racconti descrivendo dei luoghi, una determinata atmosfera oppure degli eventi accaduti, ma in poche righe hanno deciso di riassumere l'essenza dell'intero testo. Hesse, come si può vedere dalla citazione precedente, sottolinea subito che nel suo romanzo parlerà, basandosi sul diario di un individuo, della malattia che ha colpito un'intera generazione. Svevo, con la voce del dottor S., fa una cosa simile, ovvero comunica ai lettori che quello che stanno per leggere è l'autobiografia di Zeno, il personaggio principale, ovvero "un buon preludio alla psico-analisi" (Svevo, 2019, p.37), e in un certo senso cerca di metterli in guardia sottolineando che molto probabilmente davanti a sé hanno un testo pieno di bugie, dal quale devono sicuramente trarre qualcosa, ma con attenzione. Di conseguenza anche l'introduzione stessa potrebbe essere una bugia perché, come già menzionato precedentemente, stiamo parlando di un narratore inattendibile che volutamente cerca di confondere il lettore. Ed infine anche Pirandello nel proprio capitolo introduttivo presenta un manoscritto, quello del fu Mattia Pascal, e in una sola riga riesce a racchiudere l'intera vita del protagonista, che verrà poi descritta nella parte principale del racconto, dicendo: "Una delle poche cose, anzi forse la sola ch'io sapessi di certo era questa: che mi chiamavo Mattia Pascal" (Pirandello, 1993, p.48). L'utilizzo dell'imperfetto in questa frase è di basilare importanza perché serve a riassumere e a rendere subito evidente il messaggio chiave del romanzo. Tanto è vero che Pirandello, in una decina di parole, è riuscito a racchiudere

l'intero pensiero filosofico e di vita del protagonista, Mattia Pascal, facendolo diventare già dal primo capitolo il *fu* Mattia Pascal, senza troppe spiegazioni, ma fornendo comunque al lettore l'essenza del racconto dando la voce del narratore ad un personaggio "morto, sì, già due volte, ma la prima per errore, e la seconda... sentirete" (Pirandello, 1993, p.49).

Negli incipit di tutti e tre i romanzi il narratore non anticipa al lettore solo quali saranno quegli argomenti chiave ai quali andrà incontro durante la lettura, ma in un certo senso preannuncia fin dalle prime frasi anche la conclusione. Già dalle prime righe sappiamo effettivamente che Harry Haller alla fine se ne andrà, che Zeno si sottrarrà alle cure del dottor S. e che Mattia Pascal, già soprannominato come "il fu", finirà nella biblioteca del signor Boccamazza a scrivere il proprio manoscritto. Come concludono allora i propri racconti questi autori, se già fin dall'inizio fanno sapere ai propri lettori che fine faranno i personaggi principali? Pirandello più di tutti rimane fedele all'introduzione. *Il fu Mattia Pascal*, infatti, è un racconto con una forma circolare e quello che ci era stato anticipato nell'introduzione, viene ripetuto anche nell'ultima frase tenendo conto però del bagaglio di informazioni che il lettore durante la lettura ha acquisito. Se all'inizio il narratore diceva: "Una delle poche cose, anzi forse la sola ch'io sapessi di certo era questa: che mi chiamavo Mattia Pascal" (Pirandello, 1993, p.48) nella frase finale alla domanda "Ma voi, insomma, si può sapere chi siete?" replica chiaramente: "Mi stringo nelle spalle, socchiudo gli occhi e gli rispondo: – Eh, caro mio... Io sono il fu Mattia Pascal" (Pirandello, 1993, p.237). Hesse e Svevo, invece, terminano i propri racconti con delle idee altrettanto filosofiche, ma molto più astratte, rispetto a quelle di Pirandello. Sia *Il lupo della steppa* che *La coscienza di Zeno* si concludono con un'esplosione che porta con sé un'ondata di pensieri. Le riflessioni di Haller e quelle di Zeno, eppure, vanno in due direzioni decisamente contrastanti. L'esplosione di Svevo nasce dal "progresso tecnologico che ha azzerato la selezione naturale tra forte e debole" (Benussi, 2007, p.9). Distrugge tutto con lo scopo di far tornare il mondo ai vecchi principi naturali annientando tutte quelle cose, idee e persone che hanno rovinato l'umanità. Quella di Hesse, invece, eleva il personaggio principale in un mondo astratto, quasi utopistico e ha un tono molto più positivo. Lo stesso Hesse in una nota inserita alla fine del romanzo scrive: "Il libro offre una storia di pene e sofferenze, ma non è il libro di un disperato, bensì di un credente" e aggiunge anche che si tratta di un racconto che parla della crisi di un personaggio e di un'intera generazione, ma che non rappresenta un viaggio "verso la morte, non un tramonto, bensì al contrario: una guarigione" (Hesse, 2016, p.224).

Per concludere, dunque, si potrebbe dire che questi tre romanzi sono sì, molto diversi tra di loro, ma che nel contempo hanno anche molti elementi essenziali in comune. Tutti e tre i personaggi, di fatto, raccontando il proprio passato cercano di trasmettere un messaggio molto più ampio e generico, esteso quasi su tutta la società. Zeno ripercorrendo il proprio passato offre in conclusione come risposta le teorie di Charles Darwin, Haller si eleva in un'altro universo immaginario comunque legato al passato, quello di Goethe e Mozart, mentre Pascal propone come soluzione la propria storia, dicendo chiaramente nell'introduzione del proprio

manoscritto: "Non mi sarei mai e poi mai messo a scrivere, se, come ho detto, non stimassi davvero strano il mio caso e tale da poter servire d'ammaestramento a qualche curioso lettore" (Pirandello, 1993, p.49).

Conclusione

In conclusione si potrebbe dire che una delle cose più importanti che uno scrittore deve saper fare è "introdurre il lettore nel proprio mondo narrativo, nel mondo di finzione da lui creato senza scosse o fratture" (Bernardelli, 1999, p.52). L'introduzione è, come abbiamo visto anche nelle pagine precedenti, una parte di testo essenziale, che aiuta il lettore non solo a immergersi nella lettura di un racconto, ma anche a comprenderlo appieno. Nelle prime righe di un libro, infatti, vengono spesso nascosti dei segnali importantissimi per la comprensione del resto del testo o perfino preannunciati i temi principali che un testo sta per affrontare. Lo scrittore può anche scegliere, per esempio, di sconvolgere volutamente del tutto le aspettative di colui che legge facendo introdurre il proprio testo da dei narratori inattendibili oppure di accompagnare il lettore passo per passo verso l'essenza del proprio romanzo introducendo fin dall'inizio tutti i personaggi principali con delle descrizioni dettagliate, o perfino di dire immediatamente come il suo racconto andrà a finire. In poche parole, un romanzo può cominciare in mille modi, ma ciò che importa è che quel dato modo sia coerente con il resto del testo, che riesca a renderlo speciale e che sia in grado di attirare il lettore, incitandolo a continuare la sua lettura. Nei paragrafi precedenti abbiamo esaminato, non a caso, proprio gli incipit di tre romanzi che sembrano a prima vista molto simili tra di loro, ovvero *Il lupo della steppa*, *La coscienza di Zeno* e *Il fu Mattia Pascal* e abbiamo potuto notare, di conseguenza, che questi testi hanno realmente molte caratteristiche in comune, ma anche che nelle introduzioni, i rispettivi autori, hanno nascosto quegli elementi chiave che li rendono diversi e decisamente unici. Senza la lettura dell'introduzione, infatti, nessuno di questi testi avrebbe lo stesso peso e lo stesso significato, perché proprio come dice Calvino: "L'inizio è il luogo letterario per eccellenza" (1988, p.93).

Bibliografia primaria

- [1] Hesse, H. (2016). *Il lupo della steppa*. Milano: Mondadori.
- [2] Pirandello, L. (1993). *Il fu Mattia Pascal*. Milano: Mondadori.
- [3] Svevo, I. (2019). *La coscienza di Zeno*. Roma: Newton Compton editori.

Bibliografia secondaria

- [1] Benussi, C. (2007). *La forma delle forme. Il teatro di Svevo*. Trieste: EUT.
- [2] Bernardelli, A. (1999). *La narrazione*. Bari: Editori Laterza.
- [3] Calvino, I. (1988). *Lezioni americane. Sei proposte per il prossimo millennio*. Milano: Garzanti.
- [4] Eco, U. (1995). *Sei passeggiate nei boschi narrativi*. Club degli editori.
- [5] Genette, G. (1976). *Figure III*. Torino: Giulio Einaudi editore.
- [6] Graziano, M. (2018). I temi. In M. Tortora, *Il modernismo italiano*. Roma: Carocci editore.

- [7] Petroni, F. (1977). L'intreccio della Coscienza di Zeno. *Belfagor*. XXXII (3): 261-280.
- [8] Senardi, F. (1996). Italo Svevo, maestro del sospetto. *Studia Romanica et Anglicana Zagrabienis*. XLI (1996): 39-55.
- [9] Vittorini, F. (2003). *Svevo: guida alla Coscienza di Zeno*. Roma: Carocci editore.

Rossella Montibeler

University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

**The Hidden Clues in the Introductions of “The Late Mattia Pascal”,
“Zeno’s Conscience” and “Steppenwolf”**

Abstract: In this paper we will analyze three novels from the first half of the twentieth century: *The Late Mattia Pascal*, *Zeno’s Conscience* and *Steppenwolf*. We will dwell above all on the introductions, given that already in the first pages of their respective stories, Pirandello, Svevo and Hesse have enclosed guidelines for their readers. We will analyze the elements that these three novels have in common, give emphasis to those that differentiate them and try to understand what their particularities are. In short, by comparing the incipits, we will see what a reader risks missing by reading the books superficially.

Keywords: *Zeno; Mattia Pascal; Harry Haller; Genette; narrator; introduction.*

ZONGULDAK EREĞLİ BÖLGESİNDE LAKAP VERME GELENEĞİ

Şerife Seher Erol Çalışkan

Bartın Üniversitesi, Türkiye
serol@bartin.edu.tr

Özet: Türk folklorunda asıl adın yanında lakap alma-lakap verme geleneği çok eski tarihlerden beri yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Ad (isim); bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, bildirmeye yarayan söz iken lakap; bir kimseye veya bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan addır. Kişiye sonradan verilmiş olan bu lakaplar mutlaka o kişinin bir özelliğini işaret etmektedir. Bu özellik kişiyi toplum içerisinde başkalarına en kolay biçimde tanıtması bakımından önemli bir işleve sahiptir. Kişinin çeşitli farklı özellikleri, sosyo-ekonomik durumu, işi/uğraşı, sosyo-kültürel durumu, belirgin olan fiziksel özellikleri, tavır ve davranışları, etnik kökeni/soyu gibi durumlar kişiye lakap verilirken başvurulacak temel unsurlardır. Zira bu unsurlar kişiyi toplumun diğer fertlerinden de kolayca ayırabileceğimiz özellikleridir. Bu çalışmada sahada derleme metodu kullanılarak lakap verme-lakap alma geleneğinde Zonguldak Ereğli örneği ele alınmıştır. Derlenen bu lakaplar kişilere verilmiş sebeplerine göre tasnif edilmiş ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *ad, lakap, Zonguldak-Ereğli, gelenek, kültür.*

1. Giriş

Türk kültüründe ve folklorunda ad verme, ad alma, adlandırma mevzusu çok eski dönemlerden beri önemli bir konu olmuştur. Adlandırma eylemi bir nevi toplumda meydana gelebilecek olası karışıklığı engeller; nesneleri, durumları, kişileri, velhasıl şahit olduğumuz her şeyin yerini işaret eder, onları gözümüzün önünde canlandırmamızı sağlar. Aynı şekilde toplumun üyeleri çocuğuna gelişigüzel adlar takmak yerine onu yüceltecek, onu betimleyecek ya da hayalini kurduğu kişi vasfına ulaştıracak adlar seçmeye her daim özen göstermiştir. Daha doğumdan itibaren insan hayatında önemli bir yer işgal eden ad alma-ad verme mevzusu, adlandırma olgusunun kişiler ve toplumlar için ne kadar hassas bir durum olduğunu göstermektedir.

Ad kelimesi Türkçe Sözlük'te (1988) “1. Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, bildirmeye yarayan söz, isim; 2. Herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu, ün, nam, şöret; 3. Anılacak değer, önem; 4. Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime, *isim*” (s. 12) olarak tanımlanmaktadır. Halk bilimciler ise adı, “insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin

yanı sıra *büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten simge*” (Çakır, 2018, s. 36) olarak değerlendirmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde adın çok eski dönemlerden itibaren insanlar için önemli bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Adlar; sadece bir nesneyi ya da kişiyi işaret etmenin ötesinde bir toplumdaki yaşam biçimini, düşünce tarzını, sosyal yapıyı yansıtarak toplumun aynası da olmaktadır.

İnsanlar, birlikte yaşamaya başladıkları ilk dönemlerden itibaren iletişimi daha kolay sağlayabilmek için hem kişilere hem de etraflarında gördükleri varlıklara adlar vermeye başlamışlar, dolayısıyla onları sınıflaştırarak somutlaştırmışlardır. Dünyayı algılamaya çalışan ilk insanlar, bu sınıflaştırma ve somutlaştırma sayesinde kendilerine yabancı gelen varlıkları işaretlemeyi başarmışlardır. Bu bağlamda adlar ilk başlarda bir nişan görevi üstlenmiştir (Türktaş, 2019, s. 35).

Kişi adları, bulundukları bölgenin coğrafyasından, tarihinden, inançlarından, kültüründen ve ana babaların hayat görüşlerinden izler taşır. Zaman ve mekân farklılıklarına bağlı olarak değişen veya gelişen kültürlerde kullanılan adlar da değişim göstermiştir. Türkler için ad alma konusu, İslamiyet ile tanışmalarından önce de büyük önem arz etmiştir. Nitekim bu husus, eski Türk destanlarında da karşımıza çıkmaktadır (Menekşe, 2019, s. 309). Ad verme-ad alma mevzusu insanlar için bu kadar önemli bir konu olunca zaman içinde bir bilim dalı olarak da ortaya çıkmış ve çeşitli incelemeler yapılmıştır.

Adbilim bireyin kültür tarihi boyunca ortaya koymuş olduğu adlandırmaya yönelik her türlü tercihini, eylemini, söylemini, düşüncesini çok yönlü biçimde inceleyip çözümleyen bir disiplin dalıdır. Adbilimin özel adları inceleyen bir alt dalı olan antroponimi ise kişi adlarının incelenmesine yoğunlaşmaktadır. Yunanca *anthropos* “adam/insan” ve *onoma* “ad” sözcüklerinin birleşiminden oluşan antroponimi (kişi adbilim) şahıs adları, soyadlar, göbek adlar, takma adlar, lakaplar, mahlaslar, rumuzlar, unvanlar, sülale adları gibi ad türlerini köken, dil, tarih ve millî-kültürel açıdan ele almaktadır (Keskin, 2021, s. 55). İnsan hayatının hemen her bölümünü kendisine inceleme konusu olarak seçebilen folklor disiplini de kültürde ad verme-ad alma geleneklerinin yanı sıra Türk toplumunda mühim bir yere sahip olan lakap kullanımını da kendine inceleme konusu yapmaktadır.

Lakap; Türkçe Sözlük’te (1988) “Bir kimseye veya bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad” (s. 956) şeklinde tanımlanır. Lakaplar dil ve kültür yönüyle adlarla aynı özelliklere sahiptir ancak lakabı addan ayıran en önemli özellik beklentilerin yerine kişinin kişilik özelliklerini yansıtmasıdır (Kardaş, 2018, s. 208). Bir kişinin doğuştan sahiplendiği ismine belli bir yaştan sonra ek olarak başka bir ismin verilmesi, o şahsın mizacını ve toplumdaki yerini göstermektedir. Bu lakapları zaman ve mekân içerisinde incelediğimizde, inceleme konusu olan toplumun yaşam düzenini, kalıp yargılarını, düşünce tarzını, insanlar arası ve toplumsal ilişkilerini anlamak daha kolay bir hale gelecektir (Koraş ve Shaikenova, 2021, s. 222-223).

Ad kültürü içinde önemli bir yere sahip olan lakaplar, kişi adlarıyla birlikte kullanılan veya doğrudan adın yerine geçen tanımlayıcı ve tamamlayıcı sözler olmuştur. Bazı durumlarda asıl adın sıfatı olarak kullanılırken, bazı durumlarda ise gerçek adın yerine geçtiği görülmektedir. Lakabın kaynağı, lakap verilmiş olan

bireydir. Bireye ait olan olumlu veya olumsuz özellikler, bireyin yaptığı bir iş veya yaşadığı farklı bir olay lakaba neden olabilir. Kişilere lakaplar verilirken kişinin fiziki özelliklerine, etnik durumlarına veya mesleklerine göre lakaplar verildiği görülmektedir (Kartal, 2021, s. 1445). Kişinin fiziksel özelliklerine, karakterine, davranış şekillerine veya başından geçmiş herhangi bir olaya atıf yaparak kullanılan lakapların en önemli yanı sosyal hafızada oluşturduğu ortak algıdır. Lakaplarla ilgili ortak bir algının oluşması için de kişiyle ilgili sosyal, fiziksel, eylemsel veya psikolojik bir sürecin yaşanması gerekmektedir. Bu sürecin de üst ve alt kültüre bakan yönleri bulunmaktadır. Üst kültür, yerelliği aşarak bir ulus tarafından benimsenen bütün değerleri karşılayan bir terimdir. Alt kültür ise en genel anlamda egemen kültür içinde, bazı genel kültürel normlara uyum göstermekle birlikte kendilerine özgü davranış kalıpları geliştiren grupları tanımlamak için kullanılır. Bu gruplar herhangi bir ırka, dine, mezhebe veya cinsiyete bağlı topluluklar olabileceği gibi ortak değerler çevresinde bir araya gelmiş sentez gruplardan da oluşabilirler (Sağlam, 2020, s. 257).

İlk örneklerini milli destanlarda gördüğümüz lakaplar, asırlarca söz varlığı bakımından büyük önem arz etmiş olmakla beraber günümüzde de varlıklarını canlı bir şekilde sürdürmektedirler. Lakaplar bazen kişiyi aşağılayıcı söz olabilmekte, bazen de ayrıcalık sağlamaktadır. Lakapların kişiye göre seçilişi toplumdaki mizahi özelliği de ortaya çıkarmaktadır (Erol Çalışkan, 2016, s. 105). İnsanlar toplum içerisinde adlarından ziyade lakaplarıyla tanınmaktadırlar. Kişiyi sonradan takılan ve mutlaka bir özelliğini belirten lâkaplar, kişiyi toplum içinde başkalarına en kolay ve pratik olarak tanıtmaları bakımından oldukça dikkat çekici bir fonksiyona sahiptir. Başlangıçta sadece takan kişinin kullandığı lâkap, çevre tarafından onaylanırsa, yani lâkabin kişiye uygunluğu kabul görürse, yavaş yavaş yaygınlık kazanır ve kültürün tüm üyeleri tarafından kullanılmaya başlanır. Lâkaplar, zamanla öylesine işlerlik kazanır ki kişinin asıl adı kullanılmaz olur ve kişi sadece lâkabıyla anılır (Kabak, 2014, s. 12). Lakaplar, genellikle köy ve kasaba gibi komşuluk ilişkilerinin hâlâ yaşatıldığı, yardımlaşmanın devam ettiği, çeşitli vesilelerle aynı ortamın paylaşıldığı, ortak kullanım alanlarının azlığı ve alternatiflerinin bulunmamasından dolayı sık olarak bir araya gelinmesi gibi ikili ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı küçük yerlerde daha fazla kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra lakaplar iş ortamlarında, devlet kademelerindeki üst düzey bürokratlar arasında, çeşitli meslek grupları gibi toplumun hemen her alanında da karşımıza çıkabilmektedir.

Bazı araştırmacılar, icra edilen meslek adlarının kişinin adının başına veya sonuna eklenmesiyle ortaya çıkan adlandırmaları lakap olarak kabul etmemektedir. Bu durumla ilgili olarak Şeref Boyraz şu görüşü savunmaktadır: “Meslek isimleri asıl adın önünde gerçek anlamlarıyla kullanılıyorsa yani ilgili kişi, adı geçen mesleği icra ediyor ve bundan dolayı isminin başına o meslek adı getiriliyorsa bu ve bunlar gibi meslek isimleri lakap değildir.” (1998, s. 111-112). Özellikle de küçük yerleşim yerlerinde yaşayıp aynı adı taşıyanlar için birbirlerinden ayırt edilebilmesi adına lakaplar ayrı bir öneme sahiptir. Bundan dolayı sürekli ya da bir süreliğine de olsa isminin önüne ya da sonuna yapmış olduğu mesleğin adının getirilmesiyle oluşan bu kullanımlar o kişiye ayırt edici bir özellik kazandırmakta,

kişinin toplumun belirli kesiminde tanınması/bilinmesi ve aynı adı taşıyan kişilerden ayırt edilmesi açısından imkân tanımaktadır.

Lakaplar konusundaki bir diğer husus ise sülaleye verilen adlandırılmaların lakap olarak kabul edilip edilmemesidir. Bu konudaki kıtas yine kaynak şahısların bilgileri, sahada nasıl kullanıldığı ve lakap işlevini taşıyıp taşımadığı gibi hususlardır. Sülale lakaplarının büyük bir kısmı ailedeki önemli bir kişinin veya ailenin büyüğünün lakabından ya da adından hareketle ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızın sahası Zonguldak il sınırları içinde yer alan Karadeniz Ereğli, Anadolu'nun Kuzey Batısında Karadeniz kıyı yerleşiminde bulunan, tarihi Antikçağlara dayanan bir ilçedir. İlk yerleşimlerin hangi dönemde olduğu kesin olarak bilinmese de son gerçekleşen arkeolojik kazılarda Ereğli'de bazı kabilelerin M.Ö 2500'lü yıllarda burada bulundukları ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin kuzeyinde, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Yüzölçümü 782 km²'dir. İlçeye bağlı 3 belde (Gülüç, Kandilli-Armutçuk ve Ormanlı) ve 93 köy vardır. Karadeniz kıyı yerleşmesi olan Karadeniz Ereğli, Anadolu'nun diğer bölgeleri gibi tarihçi ve arkeologların yoğun ilgisini çekememiştir. Karadeniz Ereğli'nin tarihi ile ilgili yayınlarda, Antikçağ tarihçi ve coğrafyacılarının efsanelerle karışmış anlatımlarının etkisi görülmektedir (URL-1).

Lakap verme geleneği inceleme konusu olarak seçilen Zonguldak-Ereğli bölgesinde hâlen tüm canlılığıyla yaşatılmaktadır. Bu çalışmada, Zonguldak ili Ereğli ilçesinde lakap verme geleneği araştırılmış, lakapların neye göre takıldığı ortaya konulmuştur. Yöre halkının özellikle de kırsal kesimde yaşayanların içinde lakabı olmayan kişi sayısı çok azdır. Kaynak şahıslarla yapılan derleme çalışması sonunda bölgede kullanılan pek çok lakaba ulaşılmıştır. Derlenen lakapları yerel ağızdaki söyleniş şekilleriyle gösterilmiştir. Derleme çalışmasında elde edilen lakaplar; insanların fiziki ve davranış özelliklerine, işine ve uğraşına, etnik kökenine, geldiği ikamet yerine, konuşma biçimine, zevk ve alışkanlıklarına, ikamet etmiş olduğu coğrafyanın mevkiine ve şekline, fiziksel veya davranış olarak hayvanlara benzetilenlere göre sıralanmıştır. Derlenen lakaplardan aynı amacı ve aynı anlamı içeren birçok lakap tespit edilmiştir. Bu lakapların sadece bir tane örneğini vermek uygun görülmüştür.

Zonguldak-Ereğli yöresinde kullanılan lakapların tasnifi şu şekildedir:

2. Kişisel (Ferdî) Lakaplar

Bu bölümde bireysel olarak kişilerin çeşitli özelliklerinden kaynaklanan lakaplar yer almaktadır. Bu lakaplar şahsi lakaplar olup verilen kişinin belirgin vasıfları gösterilmiş/vurgulanmış olur. Kendi içinde çeşitli gruplara ayırabileceğimiz bu lakaplar şöyle sıralanabilir:

2.1. Kişinin Belirli Özelliklerine Göre Verilen Lakaplar

Lakapların yaygın olarak verilme şekillerinin başında kişinin belirli özelliklerinin göz önünde bulundurularak seçilmesi yer almaktadır. Bu başlık içerisinde tespit ettiğimiz lakaplar da; iş ve uğraşa, fiziki özelliklere, karakteristik özelliklere, yaş, bilgi ve tecrübeye göre verilenler gibi alt başlıklara ayrılmıştır.

2.1.1. İş ve Uğraşa Göre Verilen Lakaplar

Bir kişinin mesleğine ya da yaptığı işe bağlı olarak verilmiş lakaplardır. Bu başlık altındaki lakaplar; yaptığı mesleğin herhangi bir özelliğinden, çalıştığı yer adından, önceden yaptığı bir işten, geleneksel tıbbi uygulamalardan, birden fazla işle uğraşmasından ve işinin dışındaki uğraşlardan dolayı verilmiştir.

Bakkal Ahmet: Eskiden bakkal işlettiği için bu lakap verilmiştir. (K.K.-8)

Balık: Balık tuttuğu için verilmiştir. (K.K.-36)

Beş Nazım: Babamdan gelen bir lakaptır. Tacirlik, cambazlık yaptığı için bu isim verilmiştir. (K.K.-32)

Çığırırken Rıza: Otobüs terminalinde kalkacak olan otobüslere haydi diye bağırırmış. (K.K.-49)

Çorbacı Hüseyin: Çorbacı olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-17)

Eczacı Süheyla: Ereğli Eczanesinde eczacılık yaptığı için verilmiştir. (K.K.-10)

Fevzi Pehlivan: Pehlivanlık yaptığı için verilmiştir. (K.K.-15)

Davulcu Rıza: Önceden düğünlerde davul çaldığı için verilmiştir. (K.K.-8)

Değirmenci Nazmiye: Ailem eskiden değirmencilik yaptığı için bana bu isim verilmiştir. (K.K.-6)

Doktor Kazım: Eskiden sıhhiyecilik yapmış. (K.K.-4)

Gasap: Önceden hayvancılıkla uğraştıkları için bu lakap verilmiştir. (K.K.-7)

Kaptan Rasim: Balık tutarken sandalları kullandığı için bu isim verilmiştir. (K.K.-5)

Kuyumcu Muhittin: Kuyumculuk yaptığı için bu lakap verilmiştir. (K.K.-10)

Korucu: Zonguldak Ereğli Danışmentli Köyü'nde eskiden koruculuk yaptığı için verilmiştir. (K.K.-2)

Köçek Nazım: Düğünlerde köçeklik yaptığı için verilmiştir. (K.K.-3)

Lahmacuncu Ali: Bozhane Caminin yukarısında lahmacuncu dükkânı olduğu için verilmiştir. (K.K.-43)

Marangoz Rıfat: Mesleği marangozluk olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-7)

Mehmet Çavuş: Eskiden madende çavuş olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-7)

Müdür: Kamu personeli olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-7)

Pideci Vasıf: Pidecilik yaptığı için verilmiştir. (K.K.-46)

Polis Mahmut: Emekli Polis olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-51)

Saatçi Şükrü: Saatçilik yaptığı için bu lakap verilmiştir. (K.K.-50)

Sepetçi Vahdi: Sepetçilik yaptığı için verilmiştir. (K.K.-43)

Terzi Şükrüye: Terzilik yaptığı için verilmiştir. (K.K.-50)

Topal Ayakkabıcı: Ayakkabı dükkânı olduğu için verilmiştir. (K.K.-44)

Tütüncü Menduh: Tütün sattığı için bu lakap verilmiştir. (K.K.-13)

Uncu Naci: Unculuk yaptığı için verilmiştir. (K.K.-45)

Zabıta Recai: Zabıtalık yaptığı için verilmiştir. (K.K.-10)

Zeytinci Bünyamin: Zeytin sattığı için verilmiştir. (K.K.-11)

2.1.2. Fizikî Özelliklere Göre Verilen Lakaplar

Fiziksel özelliklere göre verilen lakaplar, kişinin fiziki vasıflarına ve herhangi bir fiziki engeline bağlı olarak iki ayrı şekilde ele alınır. Bu lakaplar genellikle kişinin zayıf ve şişman olmasına, boyunun uzun ya da kısa olmasına, sakalının veya bıyığının şekline ya da uzunluğuna vb. özelliklerine göre verilmiştir.

Altı Parmak Fatma: Ayak parmakları 6 tane olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-18)

Arap: Esmer olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-18)

Encüp Ercep (Recep): Çok kısa olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-19)

Gabak Hasan: Kel olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-18)

Galag Kadir: Burnundan kaynaklı olarak verilmiştir. (K.K.-49)

Goca Kulak Sait: Kulakları büyük olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-21)

Gokgöz Rasim: Gözleri cam gibi mavi olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-22)

Furşut Mehmet: Yüz ifadesi buruk olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-48)

Kara Bıçak: Ten renginden kaynaklı olarak bu lakap verilmiştir. (K.K.-23)

Kara Fatma: Esmerliğinden kaynaklı olarak bu lakap verilmiştir. (K.K.-23)

Kara Naciye: Ten renginden kaynaklı olarak bu lakap verilmiştir. (K.K.-15)

Kel Ürfet (Rıfat): Kel olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-13)

Köfte Ahmet: Köfte gibi yuvarlak ve şişman olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-16)

Kör Temel: Kör olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-9)

Sarı Hüseyin: Sarışın olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-10)

Sümüklü Pınar: Sürekli olarak burnu aktığı için bu lakap verilmiştir. (K.K.-17)

Topal Necla: Doğuştan ayağı sakat olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-35)

Yanbaş Tahsin: Kafası yan olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-14)

2.1.3. Herhangi Bir Hayvana Benzetilerek Verilen Lakaplar

Bu kategoride bazı insanların bazı hayvanlara benzetilmesi sonucu verilen lakaplar yer almaktadır. Kişi dış görünüşü ya da karakteri itibarıyla bir takım hayvanlara benzetilir ve de o hayvanı andırdığı için kendisine bu tarz lakaplar takılabilir.

Boza Ersin: Dış görünüş olarak ayıya benzediği için bu lakap verilmiştir. (K.K.-20)

Cücük Hüseyin: Cücüğün anlamı civcivdir. Cive benzediği için verilmiştir. (K.K.-23)

Penguen: Paytak paytak yürüdüğü için bu lakap verilmiştir. (K.K.-9)

Tilki İsmail: Tilki gibi olduğu, kurnaz olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-12)

2.1.4. Beceri, Bilgi, Tecrübe ve Yaşa Göre Verilen Lakaplar

Bu başlık altında değerlendireceğimiz lakaplar kişinin yaşına bağlı olarak duyulan saygıya, bilgi ve tecrübesine göre seçilmiştir.

Hakkıbeygiller: Aşı Fehmi diye bir dedemiz vardı. Onun da erkek çocuğu olmuyordu. İç güveysi olarak Hakkı adında bir damat almışlar. Onun ailede bey olarak anılıyordu. Madende çavuşmuş, zamanında köyde de muhtarlık yapmış, saygın bir adammış, bu yüzden bu lakap verilmiş. (K.K.-23)

2.1.5. Karakteristik Özelliklere Göre Verilen Lakaplar

Lakaplar bazen de kişilerin hal ve hareketlerine, sürekli tekrarladığı eylemlere yani onu o yapan karakteristik özelliklerine göre takılabilir.

Kız Muazzez: Ereğli’de pazarcılık ve manavcılık yapan erkekler gibi giyindiği için bu lakap verilmiştir. (K.K.-4)

Cak Cak Şevkiye: Çok konuştuğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-11)

2.2. Yaşanmış Bir Olaya Bağlı Olarak Verilen Lakaplar

Lakaplar sadece kişinin belirli özelliklerinden ya da alışkanlıklarından yola çıkılarak verilmemektedir. Lakapların bir kısmı da kişinin başından geçen genellikle ilginç olaylardan hareketle ve aynı olayın birkaç kere tekrar etmesi neticesinde verilmektedir. Bu başlık altında değerlendirdiğimiz lakaplar yaşanmış olaylar neticesinde verilen lakaplardır.

Bok Böceği İsmail: Eskiden siyah iri bir böcek varmış. Bu böcekler hayvan pisliğini yuvarlak yapıp yuvarlıyorlarmış. İsmail de her zaman durup onları seyrediyormuş. Köyden bir adam da ona sen de yap bir top da sen de yuvarla demiş, lakabı öyle kalmış. (K.K.-24)

Kedi Ahmet: Köyde traktörleri var. Tarımla uğraşıyorlar. Bir gün tarlada iken traktör devriliyor. Şans eseri ağaca asılı kalıyor. Ağaçta asılı kaldığı için lakabı kedi kalmıştır. (K.K.-26)

Kete Bekir: Dedelerinin babası öküzle çift sürerken öküz çifti sürmemiş, adam eve gitmiş balta almış gelmiş, sen mi inat ben mi demiş öküzü kesmiş, lakabı ondan kalmış. (K.K.-25)

Sakar: Balkonda iken saksıyı düşürüp balkon altındaki arabaya zarar vermiş. (K.K.-23)

Topal Tacettin: Attan düşüp ayağı sakatlandığı için lakabı bu şekilde kalmıştır. (K.K.-25)

2.3. Mensubiyete Bağlı Olarak Verilen Lakaplar

Bir kişinin mensup olduğu boy, etnik köken, aile, yaşanılan ya da daha önceden yaşadığı yer gibi hususiyetlere bağlı olarak verilen lakaplar bu başlık altında toplanmıştır. Yörede en yaygın olarak lakap verme şekillerinden birisi sülale ismine ve aile büyüklerinin adına, mesleğine veya lakabına bağlı olarak verilen lakaplardır.

Deli Ercep Oğulları: Dedesinin dedesi Recep isminde biriymiş. Adam da deli olduğu için bu lakap verilmiş. Sülalesi de kalabalıkmış. (K.K.-27)

Demirsigiller: Ailenin soyadı Demir olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-27)

Eyüpgiller: Babamın babası bu köyün muhtarıydı. Onun ismi de Eyüp Sabri bu nedenle bu şekilde isim verilmiş. Kişinin ismi söylenirmiş. Lakabı değil bu

yüzden böyle kalmış. (K.K.-28)

Gurogiller (Koruoğulları): Çanakkale harbi sırasında bizim sülaleden sadece 9 adam kalmış o yüzden Koruoğulları denmiştir. (K.K.-30)

Köseğiller: Babamın dedelerinden köse bir adam varmış. 3 amucaymuşuk biz onu için köse demişler bize. (K.K.-29)

Matuklar: Ailenin büyüğü olana matuk derlermiş. Zamanında madende çalıştığı için lakabı bu dededen gelmiş. (K.K.-31)

Melezoğulları: Çok eskilerden dışarıdan damat gelmiş, o damattan soyları ilerlediği için melezoğulları denmiştir. O aileye iç güveysi gelen kişinin lakabından gelmiştir. (K.K.-28)

Tömek Nail: Dedesine Tömek Mehmet derlermiş. Dedesinden kalma lakaptır. (K.K.-28)

2.4. Bir Başkasının Lakabının/Adının Verilmesi

Bu grupta esasen verilen lakabın kişinin kendi lakabı olmayıp benzerliğinden ötürü bir başkasının lakabını aldığını görmekteyiz. İki kişi arasında kurulan benzerlik bağı yüzünden aynı lakaba layık görülen kişiler söz konusu olabilmektedir.

Ayaz Ahmet: Ereğli’de Ayaz Ahmet varmış. Köyden çocukluğunda ayrılmış, çok konuştuğu için bu lakap verilmiş. Diğer adam da çok konuşuyormuş. Ona Ayaz Ahmet gibi çok konuşuyorsun denmiş, lakabı da böyle kalmış. (K.K.-33)

Beş Nazım: Babasından gelen bir lakaptır. Tacirlik, cambazlık yaptığı için böyle denmiştir. (K.K.-32)

Doktor Sevim: Eski zamanda bir doktor varmış sima olarak ona benzediği için bu lakap verilmiştir. (K.K.-33)

Gadaroz Şeref: Yaraşlı Köyü’nde Gadaroz isminde bir adam varmış. Buralara geldiği zaman harman makinesi varmış yüksek sesle konuşuyormuş. Gadaroz’un da çocukluğunda sesi yüksek çıktığı için bu lakap verilmiş. (K.K.-34)

Kel İlyas: Kel Osman’ın oğlu olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-50)

2.5. Meşhur Kişilere Benzerliği ya da Hayranlığına Bağlı Olarak Verilen Lakaplar

Lakap verme yollarından biri de meşhur kişilere benzerlik ya da onlara duymuş oldukları hayranlıktır. Bunlar; şarkıcı, sanatçı veya halk tarafından tanınan kişilerin fiziksel olarak hem taklitlerini yapan hem de tavır ve davranışlarıyla benzeyen insanlara verilen lakaplardır.

Jilet Kazım: Eskiden televizyonda bir adam varmış. O adamın adı verilmiş. (K.K.-35)

Çiçek Abbas: Türk televizyon dizisindeki Çiçek Abbas’a benzediği için verilmiştir. (K.K.-35)

2.6. Veriliş Sebebi Bilinmeyen Lakaplar

Derleme yaptığımız yöredeki lakaplar arasında çok fazla sayıda veriliş sebepleri hakkında bilgi temin edilemeyenler de vardır. Hâlâ yaşayanlar olduğu gibi vefat eden kişilerin lakapları da bunun içerisinde bulunmaktadır.

Altungarı	Muşu Mehmet	Gazanfer Hoca
Yörüklü Garı	Gobez Fikret	Takoz Ahmet
Sıçan Hamit	Halıtcım	Terskemükler
Niyet Mehmet	Çengel Yakup	Emmüşler
Çökemen Kadir	Dayı	Zölemenler
Haruk Mustafa	Baron Celal	Kırıklar
Selametçi Mustafa	Nakkaş Tahsin	Kabakçılar
Eğce Sadık	Kaneri Ağzı	Ebegadirler
Beleşçi	Pini Memduh	Âlimler
Gocadonlu	Balon Fuat	Hamamcılar
Pijama İsmail	Adiloş Bebe	Keklikler
Gozalak	Kumbara Ali	Külahlar
Tavukçu	Çokomilk	Yunuksabrilere
Ballı Aga	Tek Tek Niyazi	Küpür Mustafa
Topçu	Şamandıra	Minnoş Fatimesi
Kakavan Mustuk	Ayşe İsmail	Taktak İbrahim
Büzük Kazım	Şaban Dayı	Aynogil
Cani Muzaffer	İnek Arabası	Abancogiller
Kumarcı Şaban	Ördek Memet	Bekleşler
Çatal Hatce	Karabüzük Amca	Hatıplar
Honta	Varol	Kibarlar
Öde Mehmet	Gazoz Sami	Niyet Mehmet
Babakonni	Çekuç	Mustuk
Hol Bayram	Kaymakam	Şakşak Mustafa
Alçı Ziya	Cici Berber	Tünek Azime
Eşek Mehmet	Kaz Faik	Zor Ali
Kabakçı Melahat	Beton	Tamisin Sabri
Ninni Şaban	Zero	Tellal Ahmet
Kara Hoca	Bay Dede	Yağcı Şabettin
Galiz	Biçer Döver	Tüngülün Mustafa
Makarnacı	Kanunsuz Rahmi	Sübüle
Kabakçı Yaşar	Zalimoğlu	Şehirli Memet
Goca Donlu	Zart Zurt Hasan	Seyrek Basan
Keçi İsmail	Pişpirikçi Eyüp	Elekçi Sefa
Tahta İsmail	Zilli Bekir	Kaktış Şevket
Karabit Tefik	Tanzanyalı Çetin Oksit	Çökemen Kadir
Acenta Cevat	Koko Rıza	Tahayıpler
Depboy	Leylek Tayfun	Kalabalıklar
Gurba Cemal	Kral Faruk	

2.7. Askerlik Vazifesine Bağlı Olarak Verilen Lakaplar

Askerlik vazifesini icra ederken aldığı rütbelere göre lakap verilen kişiler de bulunmaktadır. Bunların sayısı bir hayli fazla olmakla birlikte burada birkaç örneğini vermek yeterli olacaktır.

Halilonbaşgiller: Halil önceden askerdeyken onbaşı olduğu için lakabı öyle kalmış. (K.K.-28)

Mithat Çavuş: Askerde iken çavuş olduğu için denmiştir. (K.K.-22)

3. Sülale Lakapları

Bu lakaplar ailedeki bir kişinin adına ve lakabına, uğraşına, ailenin soyadına, ailenin farklı mensubiyetlerine ve ailenin ortak özelliklerine bağlı olarak verilen lakaplardır.

3.1. Ailedeki Bir Kişinin Lakabına Göre Verilen Sülale Lakapları

Hakkıbeygil: Ailede Hakkı Fehmi adında bir kişinin olması nedeniyle bu lakap verilmiştir. (K.K.-40)

Tavukçula: Ailede “tavukçu” lakabında biri olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-41)

Bekleşler: Ailede “bekleş” lakabında biri olduğu için bu lakap verilmiştir. (K.K.-42)

3.2. Ailedeki Bir Kişinin İsmine Göre Verilen Sülale Lakapları

Yakuplar: Babalarının adı Yakup olduğu için Yakupoğulları denmiştir. (K.K.-36)

Bektaşoğulları: Ataları Bektaş'lardan geldiği için bu isim verilmiştir. (K.K.-37)

Kadirler: Ailedeki erkeklerin ismi hep Kadir olduğu için verilmiştir. (K.K.-35)

Efeler: Büyüklerinin ismi Efe olduğu için verilmiştir. (K.K.-35)

3.3. İş ve Uğraşa Göre Verilen Sülale Lakapları

Ekmekcile: Fırınları vardır, ekmek yapıp sattıkları için bu lakap verilmiştir. (K.K.-38)

Değmencile: Eskiden değmen işlettikleri için bu lakap verilmiştir. (K.K.-39)

Deli Baltalar: Zamanında baltaları varmış. Eski zamanda baltayla savaşa giderlermiş. O yüzden bu lakap verilmiş. (K.K.-40)

4. Sonuç

Zonguldak Ereğli yöresinde lakap verme/lakap alma geleneğinin derleme yöntemi kullanılarak ele alındığı bu çalışmada, söz konusu bölgede geleneğin en az ad verme/ad alma kadar önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaynak şahıslarla yapılan görüşmeler neticesinde görülmüştür ki özellikle de kırsal alanlarda, belirli bir yaşa gelmiş olup lakabı olmayan kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Yapılan bu araştırma sonucunda Ereğli’de lakap verme geleneğinin hala canlı bir şekilde devam ettiği gözlemlenmiş hatta ilçenin merkezine nazaran kırsal kesimlerde daha yoğun olduğu tespit edilmiştir.

Zonguldak Ereğli ve kırsal kesimdeki uzak mahallelerde lakapların hem kişiye hem de sülaleye verildiği görülmektedir. Kişiye özgü lakapların daha ziyade iş ve uğraş, fiziki özelliklere, fiziksel engele, karakteristik özelliklere, yaş, bilgi ve tecrübeye, mensubiyete, başından geçen bir olaya bağlı olarak verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca hem kişi hem de sülale lakapları içerisinde neden verildiği bilinmeyen lakaplar da bir hayli fazladır. Bunun sebebi ise muhtemeldir ki bu lakapların çok önceden konulmuş olması ve zaman içinde yörede yaşayan insanların lakabın verilış sebebini unutmasından kaynaklanmaktadır.

Yöredeki lakap verme geleneği sadece erkekler arasında değil kadınlar arasında da yaygın olarak görülmektedir. Sahadan derlediğimiz bu lakapların, yöre halkının birbiriyle sıkı ve samimi ilişkilerinin olduğunu, kişinin yaşamış olduğu olaylar ve durumlar karşısında gözlem ve değerlendirme kabiliyetlerinin ne kadar güçlü olduğunu, lakap verirken seçilen ifadelerin ve mizacın ne kadar uyumlu olduğunu göstermesi açısından da ayrıca önemlidir. Denilebilir ki bölgede Hasan'ı diğer Hasan'lardan, Fatma'yı diğer Fatma'lardan, bir sülaleyi, diğer sülalelerden ayırmanın en sağlam ve kestirme yolu, şahısların ve ailelerinin bu lakapları kullanmasıyla sağlanmıştır.

Kaynakça

Sözlü Kaynaklar

- K.K.-1: Ahmet Okur, İlkokul Mezun, 48 yaşında, Esnaf, Zonguldak.
- K.K.-2: Ayşe Okur, İlkokul Mezun, 54 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-3: Şevkiye Demir, İlkokul Mezun, 53 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-4: Güler Demir, İlkokul Mezun, 47 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-5: İzzet Demir, Ortaokul terk, 47 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
- K.K.-6: Emine Demir, Okumamış, 89 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-7: Saadet Kolay, İlkokul 4 terk, 57 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-8: Zekiye Sevim, İlkokul 3 terk, 61 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-9: Zelvet Süngü, İlkokul Mezun, 51 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-10: Fatma Şen, İlkokul Mezun, 53 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-11: Kazım Şen, İlkokul Mezun, 55 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
- K.K.-12: Emine Okur, Okumamış, 73 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-13: Satılmış Okur, İlkokul Mezun, 73 yaşında, Madenden Emekli, Zonguldak.
- K.K.-14: Ayşe Okur, İlkokul Mezun, 41 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-15: Hatice Kayacan, İlkokul Mezun, 46 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-16: Ayten Çelik, İlkokul Mezun, 44 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-17: Havva Keskin, İlkokul Mezun, 51 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-18: Emine Demir Dönertaş, 42 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-19: Cabbar Dönertaş, Üniversite Mezun, 53 yaşında, Sınıf Öğretmeni, Zonguldak.
- K.K.-20: Selma Okur, Ortaokul Mezun, 34 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-21: Özlem Bahadır, Ortaokul Mezun, 45 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-22: Mustafa Bahadır, Ortaokul Mezun, 47 yaşında, Baklavacı, Zonguldak.
- K.K.-23: Ahmet Keskin, İlkokul Mezun, 48 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
- K.K.-24: Şerife Keskin, İlkokul Mezun, 65 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
- K.K.-25: Niyazi Şen, İlkokul Mezun, 45 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
- K.K.-26: Ersin Demir, İlkokul Mezun, 60 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.

- K.K.-27: Asım Demir, İlkokul Mezunu, 62 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
K.K.-28: Yeşim Şişman, Lise Mezunu, 29 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
K.K.-29: Fatmagül Şen, Lise Mezunu, 28 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
K.K.-30: İsmail Şen, Lise Mezunu, 27 yaşında, Madenci, Zonguldak.
K.K.-31: Ceyhun Şen, Lise Mezunu, 33 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
K.K.-32: Mesut Okur, Üniversite Mezunu, 35 yaşında, Elektrik Mühendisi, Zonguldak.
K.K.-33: Okan Karapınar, Lise Mezunu, 22 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
K.K.-34: Aydoğan Okur, Üniversite Mezunu, 22 yaşında, İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanı, Zonguldak.
K.K.-35: Osman Çubukdiken, Üniversite Mezunu, 35 yaşında, Güvenlik Görevlisi, Zonguldak.
K.K.-36: Merve Durmaz, Lise Mezunu, 25 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
K.K.-37: Muhammed Okur, Ortaokul Mezunu, 32 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
K.K.-38: Burak Aksoy, Ortaokul Mezunu, 40 yaşında, Fabrika İşçisi, Zonguldak.
K.K.-39: Semra Aksoy, Ortaokul Mezunu, 65 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
K.K.-40: İhsan Aksoy, Ortaokul Mezunu, 70 yaşında, Emekli, Zonguldak.
K.K.-41: Nuri Andiç, Üniversite Mezunu, 58 yaşında, Din Kültürü Öğretmeni, Zonguldak.
K.K.-42: Necla Kayacan, Üniversite Mezunu, 25 yaşında, Fizyoterapist, Zonguldak.
K.K.-43: Bilnur Kayacan, Üniversite Mezunu, 23 yaşında, Matematik Öğretmeni, Zonguldak.
K.K.-44: Hasan Kayacan, İlkokul Mezunu, 46 yaşında, Serbest Meslek, Zonguldak.
K.K.-45: Ayla Okur, İlkokul Mezunu, 37 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
K.K.-46: Ayşe Karadağ, Lise Mezunu, 56 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
K.K.-47: Ali Sefer, Lise Mezunu, 45 yaşında, Apartman Görevlisi, Zonguldak.
K.K.-48: Sema Sevim, Ortaokul Mezunu, 32 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
K.K.-49: Hatice Yılmaz, İlkokul Mezunu, 37 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.
K.K.-50: Ersin Fakir, İlkokul Mezunu, 64 yaşında, Ev Hanımı, Zonguldak.

Yazılı Kaynaklar

- [1] Boyraz, Ş. (1998). Bir Yöre Örneğinden Hareketle Lâkaplar Konusunda Bazı Dikkatler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 7, 107-138.
- [2] Çakır, E. (2018). Toplumsal Bellekte Ad Verme Geleneği ve İdeoloji: Satuk Buğra Han. *Millî Folklor Dergisi*, S. 119, 31-47.
- [3] Erol Çalışkan, Ş. S. (2016). Türk Folklorunda Lâkap Verme Geleneği: Bartın Örneği. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 103-126.
- [4] Kabak, T. (2014). Lâkaplar ve Uzuncaburç Kasabası'nda Lâkap Verme Geleneği Üzerine Bir İnceleme. *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi Online*, 1(1), 1-30.
- [5] Kardaş, C. (2018). Muş İli Merkezinde Kullanılan Erkek Lakapları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23), 207-226.
- [6] Kartal, K. (2021). Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımlarına Bir Örnek: Malatya'ya Tabi Cami-İ Kebir Mahallesinin Demografik ve Sosyal Yapısı (1842-1843). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(79), 1443-1453.
- [7] Keskin, A. (2021). Adbilim Odağında Lakaplar ve Lakaplarla Kştırılan Başlıca Terim ve Kavramlar. *Avrasya Terim Dergisi*, 9(2), 54-62.

- [8] Koraş, H. & Shaikenova, G. (2021). Ey, Dünya Ey Romanında Kazaklardaki Lakap Takma, İsim Verme Üzerine Bir İnceleme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 51, 220-233.
- [9] Menekşe, M. (2019). Türk Kültüründe Kişi Adları ve Lakaplar: XIX. Yüzyıl Ortalarında Seyitgazi Kasabasında Kullanılan Kişi Adları ve Lakaplar Üzerine Bir İnceleme. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute TAED*, S. 65, 303-331.
- [10] Sağlam, M. H. (2020). Fakir Baykurt'un Köy Romanlarında Lakaplar. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XLIV(XLIV), 256-280.
- [11] *Türkçe Sözlük 1 (A-J)*. (1988). Ankara: TDK Yayınları.
- [12] *Türkçe Sözlük 2 (K-Z)*. (1988). Ankara: TDK Yayınları.
- [13] Türktaş, M. M. (2019). Türklerde Ad Verme İle İlgili Bazı Tespitler. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 17, 34-44.
- [14] URL-1: <http://www.karadenizeregli.gov.tr/karadeniz-ereglinin-tarihcesi> (Erişim Tarihi: 10.06.2022)

Şerife Seher Erol Çalışkan
Bartın University, Turkey

The Tradition of Nicknaming in Ereğli Country of Zonguldak

Abstract: The tradition of nicknaming has been a notable element of Turkish folklore since ancient times. While a name is a word or group of words that is used to refer to a person or a thing, nickname is the name that is added to or substituted for the proper name of an individual or family reflecting their distinctive characteristics. These nicknames necessarily point out the qualities of the individuals. Thus, they have a major function as being the easiest way of introducing the individuals to the society. The individuals' different characteristics, socio-economic status, professions, socio-cultural status, salient physical features, manners and behaviors as well as ethnical origins and the like are obviously among the important factors of the act of nicknaming as they are often addressed to distinguish a person from the others in society. This study is carried out using on-field review method and focuses on the tradition of nicknaming in Ereğli County of Zonguldak. These compiled nicknames are classified and examined in line with the specific reasons behind their assignments to the relevant people.

Keywords: name; nickname; Zonguldak-Ereğli; tradition; culture.

ABDULLAH TUKAY'IN PATOLOJİK – MARAZİ AŞKLARI ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ

Özlem Altın

Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti
zllmaltin@gmail.com

Özet: Abdullah Tukay, içinde bulunduğu çağın trajedisini en derinden yaşayan şairlerdendir. Anne ve babasının yokluğu, onu genç yaşta kimsesiz otel odalarında yaşamaya mahkûm etmiştir. Yetimliğin vermiş olduğu duygu durumuyla birlikte Tukay'ı derinden etkileyecek hadiseler silsilesi meydana gelmiş devamında ise ailesi yerine koyduğu vatanının, Kızıl Ordu tarafından ilhakı onda derin sarsıntılar bırakmıştır. Halkının fakirleşmesi, Tatar halkının maddi ve manevi çöküşünde “bed tale” denilen kadere karşı koymaya çalışsa da bu, bulunduğu şartlar dolayısıyla mümkün olmamıştır. Tukay, siyasi buhrandan kaçış olarak bireysel aşklar yaşamaya çalışsa da yaşamış olduğu aşklar ; sessiz, acı verici ve marazi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tukay, bed tale, fakirlik, marazi aşk, ıstırap.

1. Giriş

Tukay, sadece Şimal'i değil tüm dünya Türklüğünün duygularını ortak bir payda da buluşturmuş, Türk edebiyatının anıtsal kişiliği haline gelmiştir. (Akalin, 2011, s.14). Öz kişiliğinin yanı sıra vatanına olan sevgisi Tukay'ı milli şair yapmıştır. Milletin “facialı yazgısına” aynı zamanda da geçmişte yaşanan tüm olumsuzluklara şiirinde yer vermiştir. (Minnulin, 2011, s.18). Tukay'ı diğer şairlerden ayırt eden en önemli özellik sevgi hislerini şiirine tüm şeffaflığıyla yansıtmasıdır. Sevgisini tüm hissiyatı ve içtenliğiyle ele alıp karşı tarafa ithaf etmeyi ihmal etmeyen şairin, bu ithafı kapalı bir biçimde gerçekleşmiştir. Tukay'ın hislerinde yoğun olan telaş duygusu, içe kapanıklık onun marazi aşklar yaşamasına sebep olmuştur. Tukay'ın aşklarını Marsel Garibov'un Ebebi Aşk isimli eseri üzerinden kategorilere ayırdık. Tukay'ın yaşadığı marazi aşklar başlıklar halinde şu şekildedir:

2. Serbi Hanım ve Tukay'ın Aşkına Engel Unsur “Fakirlik”

Abdullah Tukay'ın marazi duygularla sevdiği en belirgin isimlerden birisi Serbi Hanımdır. Tukay'ın, Serbi Hanım'a âşık olduğu dönem 1907 yılına tekabül etmekteydi. Bu yıl, Tatar halkının Rus ilhakıyla savaştığı zorlu bir yıldır. İlhtan dolayı Tatar halkı savaş ve açlıkla mücadele ediyordu. Zorlu mücadele içinde geçen süreçte Tukay, Serbi'yi görüp âşık olmuş ve onun için şiirler

kaleme almıştı. Ne yazık ki Tukay, “güzel kız” diye seslendiği Serbi Hanım’a kavuşamadı. “Abdullah’ın sevdiği Serbi’yi fakirlikten aciz kalan ailesi bir çuval pirinç, bir çuval kuru üzüm ve elli sum paraya aldanıp Buharadan gelen zenginlere gönderiyorlar...” (Garipov, Marsel, 2016, s. 3). Bahsi geçen olayı duyan Tukay, büyük bir yıkıma uğramıştı.

3. Serbi Hanım’dan Sonra Aşktan Kaçış - İçe Dönüş

Tukay, Kazan’da bulunduğu süreçte ünü yayılmasına rağmen kadınlardan kaçmıştır. Bu kaçışın sebeplerinden birisi Selbi Hanımın trajik sonu olmuştur. El-İslah gazetesinin matbaasında çalışırken aynı daire içerisinde Usul-ü Cedid eğitimi alan bilgili kadınlar olmasına rağmen bu dönemde aşktan ümidini kesmiştir. Bu durum Fatih Emirhan’ın dikkatini çekse de Fatih Emirhan, o dönemde Tukay’ın başka bir arayışta olduğunu fark etmiştir. (Garipov, Marsel, 2016, s.14).

4. Boyu Cennet Ağacına Benzeyen Kadın “Zeytüne”

Tukay, Zeytüne Hanımı El-İslah gazetesinde görmüştür. İlk görüş anı kısa süreli olsa da Zeytüne Hanım, Tukay’ın muhayyilesinde büyük bir yer kaplamıştır. Zeytüne’yi ikinci görüşünde “*Tuba*” gibi demiştir. 1908 yılının mart ayında ise bu cennet ağacına benzeyen kadına âşık olmuştur.

5. Sevilip Sevilmemenin Eşiğindeki Duygu “Tereddüt”

Tukay, her ne kadar Zeytüne Hanım’ı seviyor olsa da yaşamış olduğu hayal kırıklıkları ve devrin siyasi panoramasının etkisiyle duygularını yansıtmamaktadır. Zeytüne Hanım’ın arkadaş çevresi ise Zeytüne Hanım’a “Tukay’ın ünlü olduğunu, ona bakmayacağını, etrafında bir sürü kadın olduğunu” söyleyip durmuşlardır. Zeytüne Hanım, Tukay’ın tutarsız davranışlarından ve çevresindeki insanların söylemlerinden dolayı bu aşkın gerçekleşeceği inancına tereddüt ile bakmıştır. (Garipov, Marsel, 2016, s. 30). Tukay’da aynı tereddüte sahiptir. Tukay bu tereddütü “gözündeki ak” tamlamasıyla açıklamıştır. Zeytüne Hanım’ın Tukay’ı her ne kadar sevse de ileriki zamanlarda Tukay’ın dış görünüşünden dolayı sevgisinin azalıp zamanla biteceğine dair tereddüt yaşamıştır. Bu yüzden Zeytüne Hanım’dan kaçmıştır.

6. Şehirli Kız ve Yolladığı Mektuba Karşı Hissedilen Duygu “İkilem”

İsmi belli olmayan şehirli bir kız, Tukay’ın şiirlerini öven bir mektup kaleme almıştır. Genç şaire bu mektup içerisinde evlenme teklifi etmiştir. Hatta bu ismi belirsiz kız, şaire vesikalık resmini yollamıştır. Fakat bu dönemde hayatını bir otel odasında geçiren Tukay, hastalanmıştır. Hem hastalığın sinsice nüksetmesi hem de otel odasına bağlı kalması yuva kurmasına engel olmuştur.

7. Zeytüne’nin Çıstay’a Geri Dönüşüyle Tukay’ın Lanet Mührü Trajedisi

Zeytüne Hanım’ın, memleketine geri dönmesi fikri annesinin isteği üzerine olmuştur. Çıstay’a gidiş kesinleşince Zeytüne Hanım son bir kez Tukay’ı ziyaret etmek istemiş ve Tukay’ın bulunduğu dergi matbaasına gelmiştir. Tukay, Zeytüne’nin Çıstay’a dönüş haberini arkadaşlarından öğrenmiştir. Dünyası başına yıkılmıştır.

8. Zeytüne Hanım'ın Çista'ya Gidişyle Tukay'a Görücü Usulü Kız Bulma Çabaları

Bu aşamada Tukay, ruhsal bir çöküşün içerisine girmiştir. Arkadaşları Tukay için endişelenmeye başlamış ve onu bu buhranlı hayattan kurtarmanın bir yolunun yuva kurmasını sağlamak olduğuna inanmışlardır. Fatih Emirhan'ın bu çabaları sonuçsuz kalmış. Tukay bu durumu kabul etmemiştir.

9. Tukay'dan Mariya Karlova'ya Red

Mariya Karlova, Tukay'a Almanca dersleri verirken ona karşı duygular besler, bu duyguların içinde acıma ve sahiplenme duyguları da vardır. Tukay ile hayatını birleştirmek ister. Tukay, Mariya Hanım'la görüşmeyi keser. Bu sırada Zeytüne Hanım için şiirler yazmaya devam eder.

10. Zeytüne Mevlüdova'dan Vefa Bahtiyarov'a Red

Fatih Emirhan, Zeytüne Hanım'a bir mektup yollamıştır. Zeytüne Hanım, Tukay bile ilgili olduğunu düşündüğü mektupta Vefa Bahtiyarov'un kendisine görücü geleceğini öğrenmiştir. Ailesi bu konuda kararı kendisine bırakmıştır. Aynı mektupta Emirhan, Tukay'dan da bahsetmiştir. "Tukay da seni hiç unutamıyor" demiştir. Tukay bu durumdan haberdar olmuş ve "Evlenmek Değil Söylenmek" adlı şiiri yazmıştır.

11. İstanbul Güzelleri Hakkında Düşünceleri

Tukay, mısralarında "güzel huriler İstanbul Türkçesinde konuşsaydı cennette de aşıklar rahat edemezdi" diye sesleniyor. (Garipov, 2016, s. 14).

12. Kızlar Konusunda Mülahazaları

"Ben kızlar konusunda da aynı fikirdeyim. Bir kız, benimle tanışmak için aracı birini göndermese ben hiçbir zaman onunla tanışmak için fırsat beklemekle zaman geçirmem. Ama elini kendi uzatırsa , o ele 'elini kendi uzattı.' diye değer veririm! İşte efendim, ben böyle biriyim. Elma bahçesinde de aşk bahçesinde de *çok usluym*." (Garipov, Marsel, 2016, s. 69).

13. Ölümünden Önce Zeytüne'yi Son Anış

Tukay, son demlerini yaşarken dostu Vefa Bahtiyarov'un boynuna sarılıp Zeytüne Mevlüdova için ağlamıştır. Kısa süre sonra Tukay'ın ölüm haberi Cistayda yankılanmıştır. Zeytüne bu haberi duyunca derin bir üzüntüye boğulmuştur.

14. Sonuç

Veremden vefat eden Tukay'ın aşkları gerçekte hüsrana uğramış olsa da şiirlerinde hayat bulmuştur. Yaşadığı aşkların içinde en derin en patolojik aşk, Zeytüne Mevlüdova'ya duyduğu kaçınan aşktır. Bu aşkın kaçınan olmasına sebep olan birçok unsur bulunmaktadır. Son zamanlarında Zeytüne Hanım'ı istemeyi düşünse de yakalandığı amansız verem hastalığı aşkının kaçınanlık boyunduruğunu daha da sıkışmış, onu nefessiz hâllere koymuştur. Tukay'a göre bu aşk amansız bir çıkmaza girse de onun vefatından sonra dahi Zeytüne Hanım onu daima hatırlamıştır.

Kaynaklar

- [1] Marsel, Garipov (2016). Ebedi Aşk. Ankara: Bengü Yayınları.
- [2] Şirin, Aksoy (2011). Tukay Yılı ve Görkemli Kazanımları. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. S.32.
- [3] Şükrü Hâluk Akalın (2011). Abdullah Tukay'ın Doğumunun 125. Yıl Dönümü Çalıştayı Açık Konuşması. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. S.32.

Ozlem Altın

Ministry of Education, Republic of Turkey

A few words on Abdullah Tukay's Pathological-Morbid Loves

Abstract: Abdullah Tukay was one of the poets who had lived the tragedy of his age most sincerely. The absence of his parents condemned him to live in hotel rooms at a young age, empty. Along with the emotional state of orphanhood, a series of events, that would deeply affect Tukay, occurred and the annexation of his homeland by the Red Army left him deeply shaken. Although he tried to resist the fate called 'bed tale' within the impoverishment of his people and the material and moral collapse of the Tatar people, this was not possible due to the circumstances. Lastly, even if Tukay tried to live individual loves as an escape from the political crisis, the loves that he lived were silent, painful and morbid.

Keywords: *Tukay; bed tale; impoverishment; pathological love; painfulness.*

REMAINS FROM THE ALIENS IN THE NOVEL *ROADSIDE PICNIC* BY A. AND B. STRUGATSKY

Zarko Milenic

National Research University, Higher School of Economics, Moscow,
Russian Federation
zmilenic@hse.ru

Abstract: Arkady and Boris Strugatsky are the most prominent and best-known Russian writers of the science fiction genre, both in the post-Soviet states and further abroad. Their most popular and most widely translated novel is *Roadside Picnic* [Piknik na obochine]. It was first published serially in 1971 in the Leningrad journal *Avrora*. It became more popular after the famous film adaptation *Stalker* by Andrey Tarkovsky, realized in 1979 and the 1986 Chernobyl disaster when specific “Zone” was created, so the Strugatsky brothers become prophets Zone of a kind. Afterwards, the terms – “Zone” and “Stalker” (a brave and criminal man who goes to Zone to find specific artifacts there in order to sell them to collectors and others) – became known all over the World.

In this article the author writes about the theme of the first contact in the genre of science fiction on the example of this novel where there is no communication between human and alien civilization. However, the Visitors from outer space left artifacts which have great influence on people on Earth, especially in places near the Zone. For the purpose of this article English translation of the novel and reviews by Russian and foreign authors, letters and work diaries by Strugatsky’s have been used.

Keywords: *Strugatsky brothers; Science fiction; Aliens Zone; First contact.*

Introduce

‘First contact’ is a very frequent theme in science fiction texts. In these texts, writers describe encounters between humans with extraterrestrial beings from other planets. This term was first established in science fiction in Murray Leinster’s novelette *First Contact* (1945). The first famous example of the theme is *The War of the Worlds* (1898) by Herbert George Wells (it is interesting to note that in 1967 the Strugatskys published a novella *The Second Invasion from Mars* [Vtoroe nashestvie marsian], which is a parody on the novel by Wells). The following titles are also well-known examples of this theme in science fiction: *The Martian Chronicles* (1950) by Ray Bradbury, *Solaris* (1961) by Stanislaw Lem, *The Gods Themselves* (1972) by Isaac Asimov, *Left Hand of Darkness* (1969) by Ursula K. Le Guin, *Rendezvous with Rama* (1973) by Arthur C. Clarke and *Contact* (1985) by Carl Sagan.

The best-known Russian novels featuring that theme are *Aelita* (1923) by Alexei Tolstoy and *Andromeda Nebula* [Tumannost' Andromedy] (1957) by Ivan Yefremov.

From the beginning of their very successful collaboration, Strugatskys made a frequent use of the first contact theme in their works. Their novel *Roadside Picnic* was first published as a book in the collection of three works entitled *Unappointed Meetings* [Nenaznachennye vstrechi] (1980). The other two are *Space Mowgli* [Malysh] and *From Beyond* [Izвне].

As Ursula K. Le Guinn (2012) writes in the second English translation of *Roadside Picnic*: "Roadside Picnic is a 'first contact' story with a difference. Aliens have visited the Earth and gone away again, leaving behind them several landing areas (now called the Zones) littered with their refuse. The picnickers have gone; the pack rats, wary but curious, approach the crumpled bits of cellophane, the glittering pull tabs from beer cans, and try to carry them home to their holes." (p. 7).

She continues stating that: "In the traditional first contact story, communication is achieved by courageous and dedicated spacemen, and thereafter ensues an exchange of knowledge, a military triumph, or a big-business deal. Here, the visitors from space, if they noticed our existence at all, were evidently uninterested in communication; perhaps to them we were savages, or perhaps pack rats. There was no communication; there can be no understanding." (p. 7).

Georgy Gurevich (1983) has similar stance as Ursula K. Le Guin. Regarding the novel *Roadside Picnic*, he writes that "a supercivilization is most likely deeply indifferent to the concerns of people. The Earth is like an anthill to them. They arranged a stop, littered, flew about their business, and left to humans the opportunity to spend decades traying to guess the meaning of their remains and scraps." (p. 80).

Stanislaw Lem (1983) believed that with *Roadside Picnic* the Strugatsky brothers were moving away from the traditions of the science fiction genre. According to Lem their novel is based on two concepts: first "strategy of preserving the mystery of the visitors" and second "pertains to humanity's reaction to the landing". (p. 321) The world continues to exist as before. The human reaction to miracles is both legal and illegal. In the laboratories of xenological institutes, experiments are being carried out with "magnetic traps" found in the Zones.

Such cases of a first contact without an encounter are very rare in the science fiction genre. We might recall something similar from the novel *2001: A Space Odyssey* (1968) by Arthur C. Clarke. In that novel, humans found a large crystalline monolith on Earth, the Moon and Saturn's satellite Iapetus. A mysterious alien civilization uses that enormous artifact to investigate worlds across the galaxy and, when possible, to encourage the development of intelligent life. The monolith from the novel *2001: A Space Odyssey* by Arthur C. Clarke is the remain of an alien civilization, as are the strange artifacts in the novel *Roadside Picnic* by the Strugatskys. The novel by Clarke is based on his short stories "The Sentinel" (1948) and "Encounter in the Dawn" (1953). It is interesting to note that the novel *Roadside Picnic* is based on their story "Forgotten Experiment" [Zabytyi

eksperiment] (1959). There is another parallel: the famous director Andrey Tarkovsky made the famous adaptation - *Stalker* (1979), based on *Roadside Picnic*, while the famous director Stanley Kubrick also made a masterpiece with same title as Clarke's novel. The difference is that the novel by Clarke was written and published after the film by Kubrick. The screenplay was written by Clarke and Kubrick. For the film *Stalker*, the screenplay was written by the Strugatskys but Tarkovsky was quite involved in working on it as well.

Artifacts left by Visitors in the Zones

The book *Strugatsky. Research materials: letters, work diaries 1967-1971* [Strugackie, Materialy k issledovaniyu: pis'ma, rabochie dnevniki 1967-1971] (2013) is a source of information on the writing of the novel *Roadside Picnic*. The Strugatskys wrote the novel from January to November 1971, but the first mention and the beginning of the future novel can be seen in this book, and it is dated February 20th, 1970. It states: "Monkey and tin can. Thirty years after the visit of the aliens, the remains of the trash thrown away by them are the subject of hunting and searching, research and misfortune, the rise of superstition, a department trying to take power, based on the possession of these remains, an organization that seeks to destroy them (knowledge taken from heaven is useless and harmful; any find can only bring bad use). Seekers are considering to be sorcerers. The fall of the authority of science. Abandoned biosystems (almost discharged battery), living corpses of various eras." (p. 488-489).

A reader of the novel *Roadside Picnic* can immediately associate this initial note with the plot in the novel.

Monkey: An animal that is being compared here to a human who found the left-behind tin can. The monkey (*human*) does not know how to use the tin can which is being discarded by super-intelligent beings. As Friedrich Nietzsche (2006) writes in *Thus Spoke Zarathustra* [Also sprach Zarathustra], the monkey is to the human as the human is to overman (*übermensch*): "What is the ape to a human? A laughing stock or a painful embarrassment. And that is precisely what the human shall be to the overman: a laughing stock or a painful embarrassment." (p. 6).

Monkey is also the nickname of the daughter of the main character in the novel, Redrick Schuhart, because she has a lot of hair all over her body like a monkey.

The aliens are extraterrestrial beings that left lot of mysterious things behind after their short roadside picnic on Earth and, they remained mysterious.

"Trash" probably refers to the objects that remain after the picnic. For humans, this so-called trash is something magical and very valuable, akin to the mirrors in the hands of the first white men seen by the Native Americans on the newly discovered continent.

A discharged battery is an eternal battery and scientists cannot explain this fantastic feature or other things in the Zone.

Living Corpses are the Zone influenced men in neighboring cities like Harmont, where the plot takes place. The zombies over there are not dangerous as in horror novels.

Arkady and Boris started writing the novel *Roadside Picnic* on January 16, 1971, in the village Komarovo near Leningrad where they ordinarily used to write together. First, they made detailed plan of the novel for every chapter and listed the names of the characters. They also mention strange artifacts. Later on these strange things were given interesting names by stalkers. The most interesting of them are:

Golden Sphere (Wish Machine): As Burbridge, one of the main characters in the novel, states: “I found it. Lots of stories told about it. Told some myself. That it’ll grant any wish. Yeah, right - any wish!” (Strugatsky, [2012] p. 64) Here we can see the influence of fairy tales as in their other novels, such as *Tale of the Troika* [Skazka o Troike] (1968). “Wish Machine” is the title of the first version of the screenplay by the Strugatskys for the film *Stalker*.

Redrick describes his impression of the Wish Machine as: “It lay where it had fallen. It might have tumbled out of some huge pocket or gotten lost, rolling away, during a game between some giants – it hadn’t been placed here, it was lying around, just like all the empties, bracelets, batteries, and other junk leftovers from the Visit.” (Strugatsky, 2012, p. 180).

White ring: Possibly a unique item found by Redrick. Of that artifact scientist Dr. Pillman states that it “instantly disproved several recently thriving theories and gave rise to some entirely new ideas.” (Strugatsky, 2012, p. 135) It is the size of an ordinary ring. Once spun, it never stops spinning.

Death lamp: Of that artifact Richard Noonan says: “a stalker by the name of Stephen Norman, nicknamed Four-Eyes, brought out of the Zone a device that, as far as anyone could tell, consisted of a ray-emitting system fatal to Earth organisms. The Four-Eyes was attempting to sell this instrument to the Institute. They couldn’t agree on the price. Four-Eyes left for the Zone and never came back. The current whereabouts of the instrument are unknown – the guys at the Institute are still tearing out their hair about it. Hugh, from the Metro-pole, who is well known to you, had offered to buy it for any sum that could fit on a check.” (Strugatsky, 2012, p. 113).

Empties: Redrick Schuhart explains that these are “two copper disks the size of a saucer, a quarter inch thick, about eighteen inches apart, and not a thing between the two. I mean, nothing whatsoever, zip, nada, zilch. You can stick your hand between them maybe even your head, if the thing has unhinged you enough – nothing but empty space, thin air. And despite this, there must be something there, a force field of some sort, because so far no one’s managed to push these disks together or pull them apart either.” (Strugatsky, 2012, p. 16).

Black Sparks: Strange black beads. The physicist Dr. Valentine Pillman explains: “If you shine a light at such a bead, the light will be emitted after a pause, and the length of the pause depends on the weight of the ball, its size, and a number of other parameters, while the frequency of the emitted light is always less than its original frequency.” (Strugatsky, 2012, p. 134).

Dick the Tramp: Pillman explains that this artifact is “hypothetical windup doll which is causing havoc in the ruins of the factory. And happy ghosts are a kind of dangerous turbulence that can happen in certain regions of the Zone.” (Strugatsky, 2012, p. 135).

Bracelets: A person who wears them becomes healthier over time.

And there are many other artifacts, mainly with unknown functions.

Some of the phenomena in the Zone are:

Happy Ghosts: As dr. Pillman explains, these are “a kind of dangerous turbulence that can happen in certain regions of the Zone.” (Strugatsky, 2012, p. 135).

Graviconcentrate (in Russian – komarinaya plesh’, mosquito bald): A spot that exhibits extremely strong gravity, capable of crushing a person into a pancake.

Living corpses: Autonomous replicas of people buried in cemeteries inside the Zone before the Visitation. Pillman says about them: “These corpses of yours do have one curious property -autonomous viability. For example, you can cut off their leg, and the leg will keep walking. Well, not actually walking but, in any case, living. Separately. Without any physiological salt solutions.” (Strugatsky, 2012, p. 138).

Silver cobweb: – Similar to a large spider web. For some people, like the scientist Kirill, it is invisible. He backs into it and dies later of a heart attack.

Hell slime (in Russian – ved’min studen’, witches jelly): This is a substance that penetrates any organic material, as well as plastic, metal, and concrete. Only special ceramic vessels seem to contain it. Almost everything that it touches transforms into more “Witches Jelly”. It seems to collect in low-lying areas such as basements. When Stalker Vulture Burbridge falls in it, his legs are transformed into rubber.

Shadows: They are warped and twisted, in the opposite direction of where they should be. Vulture Burbridge claims that this phenomenon is “strange but harmless”. (Strugatsky, 2012, p. 36).

Grinder: It is almost invisible. Anything that enters in this area instantly twists, deforms, and breaks into pieces. It is located across the only path leading to the Golden Sphere. It is activated when it gets its victim and becomes inactive for a long time, allowing those walking behind the victim and safely pass through and come to the Golden Sphere.

Explaining of the Picnic of Visitors

Roadside Picnic features a very interesting conversation between the scientist Dr. Pillman and another main character in the novel, Richard H. Noonan, 51-year-old, businessman.

When Noonan asked Dr. Pillman about the Visitors, Dr. Pillman answers: “We now know that for humanity, the Visit has largely passed without a trace. For humanity everything passes without a trace.” (Strugatsky, 2012, p. 126). In response to Noonan’s question – “Who they are, what they wanted, if they’ll come back...” (Strugatsky, 2012, p. 127) – Dr. Pillman presents hypotheses. The first hypothesis is of the roadside picnic: “a forest, a country road, a meadow. A car pulls off the road into the meadow and unloads young men, bottles, picnic baskets, girls, transistor radios, cameras... A fire is lit, tents are pitched, music is played. And in the morning, they leave. The animals, birds, and insects that were watching the whole night in horror crawl out of their shelters. And what do they see? An oil

spill, a gasoline puddle, old spark plugs and oil filters strewn about... Scattered rags, burned-out bulbs, someone has dropped a monkey wrench. The wheels have tracked mud from some godforsaken swamp... and, of course, there are the remains of the campfire, apple cores, candy wrappers, tins, bottles, someone's handkerchief, someone's penknife, old ragged newspapers, coins, wilted flowers from another meadow..." (Strugatsky, [2012] p. 129).

The second hypothesis "is that the Visit hasn't happened yet, that the real Visit is yet to come. Some higher intelligence came to Earth and left us containers with samples of their material culture. They expect us to study these samples and make a technological leap, enabling us to send back a signal indicating we're truly ready for contact." (Strugatsky, 2012, p. 130).

The third is that "Visit did take place, but it is not by any means over. We're actually in contact as we speak, we just don't know it. The aliens are holed up in the Zones and are carefully studying us, simultaneously preparing us for the 'time of cruel miracles.'" (Strugatsky, 2012, p. 130-131).

Afterwards, Noonan says that if the Visit is a prelude to contact, he understands the remains left behind by the Visitors, such as the bracelets and empties, but he can't understand the slime and other terrible phenomena.

Dr. Pillman also doesn't understand this. Later he states how he "prefer[s] cautious skepticism. Judging from what we've already acquired, there is a whole spectrum of possibilities, and nothing definite can be said." (Strugatsky, 2012, p. 133).

Gennady Prashkevich (2009) wrote that the Strugatskys themselves considered their novella "Escape Attempt" [Popytka k begstvu] (1962) to be a turning point. They said: "This is our first work in which we felt all the sweetness and magical power of a REFUSAL OF EXPLANATIONS. Any explanations – sci-fi, logical, purely scientific, or even pseudoscientific. How sweet, it turns out, to tell the reader: THAT happened and SOMETHING, but WHY it happened, HOW it happened, where and what it came from – it is not important! For this is not the point, but something completely different, in the very thing about which the novella is..." (p. 261). The same can be said about the novel *Roadside Picnic*.

In his foreword to the first translating of the novel into English, Theodore Sturgeon (1977) writes that "[the] nature of these discards, products of an utterly alien technology, defies most earthly logic, to say nothing of earthly analytical science, and their potential is limitless." (p. 6).

Brian W. Aldis and David Wingrove (1988) wrote that the Strugatskys "often use a fibular style, both are intensely, almost obsessively logical (a tortuous, almost Kafkaesque logic in the best of both." (p. 494).

Stuart Carter (2021) noticed that "the science-fictional elements are ever-present, and to be sure they're the turning point of the story, but they're far from the gee-whiz pyrotechnics that a fair percentage of the genre relies on. The Zones are places of dark magic and miracles, almost inevitably fatal, where nothing makes sense."

Conclusion

Arkady and Boris Strugatsky wrote their important and well-known novel *Roadside Picnic* in 1971 and published it for the first time in 1972. The novel was first translated into English in 1977 and was later translated into many other languages. The main problem in the novel is a description of an atypical and unrealized contact between humans and more intelligent extraterrestrial lifeforms. These visitors spent a short time on Earth and left strange artifacts and phenomena behind in the Zones. For the scientists and other people in the novel, these remains are a mystery. The Strugatsky brothers are great writers, and they did not leave answers to their numerous readers and critics. They left the readers the possibility to find out the answer themselves. The readers can attempt to ask what the purpose of the Visitors and all that they left behind in the Zones was. That manner is untypical in ordinary science fiction genre, especially in pieces by American authors. The Strugatskys broke clichés of the science fiction genre and with this literary masterpiece they made a step further towards the category of best writers of 20th century.

References

- [1] Aldiss, W. B. & Wingrove, D. (1988). *Trillion Year Spree*, London: Paladin.
- [2] Carter, S. (2021) ‘*Roadside Picnic*’ by Arkady and Boris Strugatsky. www.infinityplus.co.uk/nonfiction/roadside.htm. Accessed January 20th.
- [3] Gurevich G. (1983) *Besedy o nauchnoi fantastike*, Moskva: Prosvesceniye.
- [4] Le Guin, U. K. (2012) *Foreword to Arkady and Boris Strugatsky “Roadside Picnic”*, Chicago Review Press, 6-9.
- [5] Lem, S. (1983) *About the Strugatskys’ “Roadside Picnic”* (trans. Elsa Schieder and R. M. P.), *Science Fiction Studies* 3, 317-332.
- [6] Nietzsche, F. (2006) *Thus Spoke Zarathustra* (trans. Adrian Del Caro), New York: Cambridge University Press.
- [7] Prashkevich, G. (2009) *Krasny sfinks, Istoriya russkoi fantastiki*, Novosibirsk: Svin’yn i synov’ya.
- [8] Strugackie. (2013) *Materialy k issledovaniyu: pis’ma, rabochie dnevniki 1967-1971*, Volgograd: Prin Terra-Dizain.
- [9] Strugatsky, A. and B. (2012) *Roadside Picnic* (trans. Olena Bormashenko), Chicago Review Press.
- [10] Sturgeon, Th. (1977) *Introduction to Arkady and Boris Strugatsky “Roadside Picnic”*, New York: Macmillan Publishers Ltd. 5-7.

ДОСТОЕВСКИ ФИЛОСОФ?

Трајче Стојанов

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
trajce.stojanov@ugd.edu.mk

Апстракт: Фјодор Михајлович Достоевски е книжевник. Пишувал романи. Не напишал ниту едно дело кое од денешна перспектива може да се класифицира како философско. Но, и покрај тоа, многумина автори, како руски, така и западни, многу често го вклучуваат во историјата на руската философија. Дури, одредени историчари на философијата му отстапуваат место во своите прегледи на руската философија. Имено, некои од најзначајните истории на руската философија го обработуваат Достоевски како еден од философите, рамо до рамо со Бергаев, Фјодоров, Соловјов и останатите руски мислители. Од друга страна, пак, низа други автори не го третираат како философ и го исклучуваат од нивните монографии за историјата на руската философија.

Нашата позиција е дека Достоевски сосема легитимно може да биде третиран како философ. Во трудов ќе се обидеме да ги лоцираме аргументите за тоа. Трудот, во таа смисла, се занимава со причините, т.е. мотивите Достоевски да се третира не само како книжевник, писател, туку и како философ. Ќе го анализираме неговото творештво, но и историскиот контекст, за да се обидеме во оваа двојна смисла – проблемска (содржинска) и историска (формална) – да го оправдаме епитетот „философ“ на Ф. М. Достоевски. Хипотезата која се брани во трудов е дека Достоевски може да се смета за философ, дури и во една класична смисла на значењето на тој поим. Особено, во доба на постмодерната, кога жанровските, но и дисциплинарните граници се растегнати, а мултидисциплинарноста и плуриперспективноста се преференци во теориските пристапи.

Клучни зборови: *Достоевски, руска философија, гносеологија, антропологија, метафизика, литература.*

Вовед

Во трудов ќе се обидеме да ги осветлиме аргументите кои ја оправдуваат нашата теза дека Достоевски може да се третира како философ. Секако, во еден дел од него ќе ги понудиме и спротивните аргументи, т.е. оние кои сметаат дека нема основа Достоевски да биде класифициран како философ. Понудените „pro et contra“ позиции, не се само заради правдољубив баланс и подеднаков третман на обете позиции, туку таквиот пристап подобро ќе ја осветли нашата позиција и третманот на философијата и за философот Достоевски. Ставот дека Достоевски може да се брани како философ, ќе

го аргументираме од две перспективи – формална (историско-социјална) и суштинска (проблемска). И од обете ќе се покаже дека Достоевски може да биде вклучен во која било историја на руската и светска философија. Философијата, во сета своја разновидна содржинска и формална артикулација, во сето свое историско и проблемско разнообразие, ја има таа еластична способност да го вклучи во себе сето богатство на разлики. Само философијата ја има таа предност и кога се негира, да се потврдува себеси.

Философијата, во својот долг историски развој, има поминато низа трансформации, од сеопфатна рамка од која се изнедрени сите денешни науки, до нејзина негација како наука воопшто. На почетокот на нејзиниот настанок, во нејзина „надлежност“ било проучувањето и на природата и на општеството и на човекот, и сите постојни нешта на небото и на земјата... Како што се диференцирале посебните науки, така се добива впечаток дека философијата го губи своето значење, губејќи го својот предмет на проучување. Така, на пример, откако во XVI и XVII век се издвојува физиката како посебна наука, таа го презема „физисот“ – *physis* (φύσις) – т.е. природата како свој предмет на проучување. Со тоа се стекнува впечаток дека проучувањето на природата, на светот, е одземено од легитимната сфера на проучување на философијата. Слично е и со секоја останата област на проучување што можеме да ја замислиме – од човековата психа до космосот – затоа што за секоја од нив денес има засебни науки. Но, овој процес на одвојување на посебните науки од философијата не е нејзин хендикеп, туку нејзина предност затоа што на тој начин таа се „чисти“ од сета емпириска содржина и се претвора во тоа што во суштина отсекогаш и била – квинтесенција на чистиот разум. Со тоа, философијата останува она што, всушност, била дури и на почетокот – *умување за смислата*! Ниту една конкретна, емпириска наука не е во потрага по смислата. Само философијата. А нема постраствен трагач по смислата од Достоевски.

Имајќи го во вид ова наше стојалиште за философијата, можеме од него да ја просудиме улогата, значењето и вредноста на Достоевски како философ. Оваа наша задача, од друга страна, ни е олеснета во ерата на постмодерната кога строгите жанровски и дисциплинарни рамки се во најмала рака проширени, ако не и напуштени. Мултидисциплинарноста, плуриперспективноста, интертекстуалноста, но и непредвидливоста и амбивалентноста кон реалноста, како карактеристики на постмодерната, ни овозможуваат еден ваков третман на Достоевски. Но, од друга страна, со некои други особености на постмодерната – иронијата, скептицизмот, релативизмот, дури и нихилизмот и слично – Достоевски не се вклопува во постмодерната. Секако, не само во хронолошка, туку и во строго содржинска смисла, Достоевски е далеку од постмодерната. Напротив, неговите теми, големите нарации, религиозноста, сето тоа е контрапункт на постмодерната. Она што го тврдиме е дека во една формална смисла, од постмодерен аспект, денеска сосема легитимно можеме да го третираме Достоевски како философ.

Но, и во една суштинска смисла. Рековме, со темите, т.е. проблемите што ги отворал, во времето во кое ги отворал, Достоевски е философ. Кога го тврдиме ова, не мислиме дека во творештвото на Достоевски има философски импликации туку, уште порадикално – дека Достоевски има философски систем. Во трудов, ние само ќе ги назначиме контурите на тој систем, со оглед на тоа, што во друга прилика детално сме пишувале за тоа¹ и во случајов само ќе се осврнеме на аргументите „за“ и „против“, во обид да ја одбраниме нашата теза.

Аргументи „ЗА“

Има доволно убедливи аргументи Достоевски да биде третиран и да се изучува како философ. И оваа наша теза ниту е нова ниту е оригинална. Мнозина автори воопшто не се колебаат отворено да го третираат Достоевски како философ. За некои од нив, сета суштина на руската философија е собрана во Достоевски, па тој е дури и „најголемиот руски метафизичар“ (Berdaev, 1987, стр. 154). Сметаме дека оваа храбра констатација може да се оправда двојно: од еден суштински, проблемски аспект, но и од еден формален, историско-социјален.

И навистина, во однос на *проблемите* со кои се занимава, Достоевски може да се третира како *философ*. Од проблемски аспект Достоевски е философ *par excellence*. Во неговите романи секогаш на преден план се длабоките метафизички проблеми: *Бог, бесмртноста и слободната волја*, силно преплетени со *судбината на човековата егзистенција* која единствено го измачува Достоевски. А во поновата историја ретки се таквите храбри горостаси на мислата кои не се колебале да отидат толку длабоко, стравотно длабоко во промислувањето на човековата егзистенција, како Достоевски. Од аспект на самите проблеми со кои се занимава Достоевски, тој длабоко задира во метафизиката каде веќе нужно е на теренот на философијата. Неговата книжевност не промислувала ништо друго освен философски проблеми, па дури и оние навидум философски ирелевантните, со своето решение се вкрстуваат во философијата. Прашањата за Бога, бесмртноста и слободната волја, во својата суштина, се примарно метафизички, т.е. философски проблеми. Затоа, во проблемски контекст, Достоевски е философ.

Во историски, исто така. Поточно, во еден историско-социјален контекст, „Достоевски е националниот философ на Русија“ – ќе констатира Арон Штајнберг (1996, стр. 7). Ваквите експлицитни искажувања за Достоевски како национален философ секако дека имаат своја основа во историските околности под кои се родила руската мисла и карактеристиките што ги примила, а кои ги впил, но и артикулирал Достоевски.

¹ Stojanov, Trajče (2010). Filozofski sistem Dostojevskog (pokušaj rekonstrukcije), *Diacovensia: teološki prilozi*, Vol. 18 No. 1, 197-208.

https://www.academia.edu/72144107/Dostoyevsky_s_Philosophical_System

Имено, во 1823 година во Москва се формира *Друштвото на љубители на мудроста*² и таа година со право може да се смета за почеток на интензивен развој на философијата во Русија. Секако дека и пред оваа година живеат и творат философи во Русија,³ но од таа 1823, философијата во татковината на Достоевски почнува „да се освестува“ и да трага по руското во себеси. Ова е период кога „руската мисла се разбуди врз германскиот идеализам“ (Флоровски, 1997, стр. 259), но не сакаше да остане на него, па веќе до средината на педесеттите години почнува да ја гради својата независност. Во овој период се кали автентичната руска мисла, посебно во четириесеттите години кога се води спорот помеѓу словенофилите и западњаците – спор кој, впрочем, ќе ја освести потребата од создавање на *философија со национални белези*.

Од друга страна, пак, проучувањето на руската општа историја и на историјата на руската мисла, неминовно го наметнува заклучокот дека руските философи никогаш не ја издвојувале мислата од акцијата. И метафизиката за нив била социјална. Дури и најголемите религиозни мислителите сметале дека нивната религиска визија е социјално апликативна. Револуцијата во Русија ферментирала во главите на мислителите исто толку жестоко колку што била изведена на улиците.

Русите се мачеле со Русија. Не само интелектуалците. Во овој период во Русија сите философираат. Да се биде вистински Рус, би рекол Достоевски, значело да се дебатира за големите метафизички прашања, како што го прават тоа обичните, секојдневни ликови од неговите романи. Во тој период во Русија реална е сликата од *Браката Карамазови* кога обични, млади момчиња разговараат за метафизички прашања „при чашка коњак“ (насловот на осмото поглавје од романот), и притоа, таа дебата ја земаат за особена „руска црта“ (Достоевски, 1971, стр. 179).

Достоевски бил директно вклучен во овие актуелни дебати за самосвојноста на рускиот философски хабитус. Првиот негов роман *Бедни луѓе* се појавува во 1846 година, во времето на жешките дебати за судбината на Русија. Овој негов прв роман е со исклучиво социјална тематика, но сепак, Достоевски многу бргу ќе ги напушти социјалните теми и ќе се пресели во таборот на религиозните мислителите за кои дури и социјалните проблеми се подредени на религиските и метафизичките. Тој, меѓу другите, се залагал за таква мисла – автентична, руска, во духот на православиеото, наспроти западната, просветителска и утилитаристичка, која во тој период исто толку силно влијаела во руските интелектуални кругови, колку и религиозно инспирираната философија. Во секој случај, оваа подвоеност помеѓу Запад

² Членовите на овој Кружок се истакнати интелектуалци, со различни научни интереси – кнезот В. Одојевски (1803-1869), поетот Д. Веневитов (1805-1827), идниот словенофил И. Кирејевски (1806-1856); А. Кошељев (1806-1883). Во овој период делуваат и мислителите врзани за некои други кружоци (Кружокот на Станкјевич, на пример), како што се книжевниот критичар В. Белински (1811-1848), идниот анархист М. Бакуњин (1814-1876), научникот К. Кавелин (1818-1885), историчарот Т. Грановски (1813-1855), идниот словенофил К. Аксаков (1817-1860).

³ Меѓу првите руски мислител се вбројува Григориј Сковород (1722-1794), а татко на руската интелигенција е А.Н. Радишчев (1749 -1802).

и Исток, ќе придонесе во почетокот на XIX век, интелигенцијата да се опседнува со „проблемот Русија“. Тоа е вовед во една возбудлива расправа што ќе ја детерминира целокупната руска мисла во иднина и сите философи, помалку или повеќе, свесно или несвесно, ќе бидат обземени од овој проблем и тој ќе им биде еден од главните мотиви.

Значењето на Достоевски како „национален философ“ е во тоа што тој успеал да го апсорбира, но и да го осмисли и артикулира сето ова духовно искуство на Русија и длабоко интимно да ја преживее нејзината криза, која во суштина ја гледал како религиозна. Всушност, во овој период и голем дел од руската книжевност и сите уметности воопшто, се проткаени со философија и религија. Но, и сите социјални учења и концепции за општеството биле длабоко проникнати со метафизички или религиозни идеи. Во Русија да се мисли и да се дејствува, рековме, значело исто, т.е. руската мисла колку и да била метафизична, таа секогаш верувала во примената на таа метафизика. Социјалната, политичката стварност во тој период не можела да се осмисли поинаку освен преку философијата и философските идеи.

Достоевски најдлабоко ја допрел токму таа тајна на своето време, таа сеопшта проникнатост на мислата со философско-религиските теми. Па, токму во оваа смисла, во ваквиот социјален амбиент, Достоевски повеќе од кој било друг, дал придонес во оформувањето на специфичната руска мисла, онаа мисла која се барала себеси во духот на сопственото религиозно искуство, наспроти западните социјални, материјалистички и утилитаристички учења.⁴ Значи и во *проблемски*, но и во *ваков социјален* контекст Достоевски е мислител, философ т.е. книжевник со философска содржина.

Во воведната реч од уредништвото на руското издание на *Историјата на руската философија* на авторот В. Зењковски, се држи ставот дека „самобитните начела на руската философија својот корен го имаат во христијанската религија – православието“ (курзив – Т.С.). А за суштинска карактеристика на таа философија уредништвото ја смета „традиционалната (онтолошка) линија на нејзиниот развој, која поаѓаше од словенофилите, Ф.М. Достоевски и В. Соловјов, (курзив – Т.С.), преку творците на руската религиско-философска ренесанса од крајот на XIX век и почетокот на XX век, за да се заврши со творештвото на 'после-октомвриското' руско задграничје“ [...] (Зењковский, 1991, стр. 7).

Како што гледаме, се смета дека на почетокот на таа „онтолошка“ линија на развојот на руската философија стојат словенофилите, Достоевски и Соловјов, а „самобитните начела“ на таа философија се лоцираат во православието. И токму тука лежи придонесот на Достоевски и односот кон

⁴ Интересна е дистинкцијата, во една најнова студија за руската философија од западната авторка Лесли Чемберлајн, помеѓу „руска философија“ и „социјално-политичка мисла“, при што за *автентична руска философија* авторката ја смета таа „анти-рационалистичка“ линија – која оди од словенофилите, преку Достоевски и Соловјов, до руската емиграција – линија која авторката ја нарекува „философија во руски стил“, а онаа „социјално-политичката мисла“, како увезена, споменатата авторка не ја третира како руска философија, дури ниту како философија воопшто. (Chamberlain, 2005).

него како кон руски философ. Со темите со кои се занимавал, со жестината со која ги отворал и за нив дебатираше (**проблемскиот контекст**), со остроото спротивставување на западните влијанија и со инсистирањето на руска мисла во духот на православието (**историско-социјалниот контекст**), тој има несомнен придонес во профилирањето на една особена (руска) философија.

Оттука и може да се каже дека *Достоевски низ книжевна форма изнесувал философски релевантни идеи и учествувал во профилирањето на руската философија*. Голем дел од неговите текстови имаат полемички карактер (во *Дневникот на писателот* голем дел од текстовите не се само со дневно-политички карактер, туку и реакции на актуелни философски струења, како и лични егзистенцијални дилеми со длабоки философски импликации), а и некои од романите се книжевна реплика на актуелни социјално-философски проблеми (*Демони*,⁵ *Записи од подземјето*, се реакција на револуционерните, на утилитаристичките и атеистички тенденции на времето).

Исто така, самиот тој бил запознат со не така мал број на западни философи и философски учења – во неговата приватна библиотека се пронајдени комплетните дела на Платон, во младоста се восхитувал на Шелинг и романтизмот, во кружокот на Петрашевски се запознал со учењата на Фурие и Прудон, сигурно и со Фоербах и делото *Бедата на философијата* на Карл Маркс (Гросман, 1974, стр. 103). Во прогонство ги проучувал Хегел и Кант,⁶ живеел во ерата на револуциите и просветителските занеси на Европа и бил запознат со актуелните позитивистички и утилитаристички идеи, а во неговите романи се спомнати идеите и на некои актуелни мислители – Русо, Волтер, Расин...

Очигледно, Достоевски бил зафатен од духот на времето кога да се философира – било нужно. Во овој контекст можеби најоправдана е оценката на Сергеј Булгаков кој вели дека „во личноста на Достоевски имаме не само неспорно генијален уметник, голем хуманист и приврзаник на народот туку и изразит философски талент. Од сите наши писатели“ – продолжува Булгаков – „почесното звање уметник-философ со право му припаѓа на Достоевски; кога покрај него ќе се стави дури и Толстој во таа смисла, ја губи својата гордостасна величина“ (Булгаков, 1988, стр. 210). Ваквата синтагма „уметник-философ“ навистина најмногу одговара на творечкиот менталитет на Достоевски.⁷

Во контекстот што го исцрпавме до сега некои автори наоѓаат основа Достоевски да го третираат како философ и тоа во конвенционална смисла. Оттука изгледа оправдана одлуката на некои историчари на руската философија, како од руското така и од не-руското говорно подрачје, да го

⁵ На руски – *Бесы*, а преводите варираат – *Демони*, *Зли духови*, *Бесови*. Првото, критичко издание на Собраните дела на Достоевски, издадено кај нас, е она на издавачката куќа Мисла, Скопје, од 1971 година и таму е преведено како *Демони* и ние ќе се повикуваме на тој превод.

⁶ Во едно писмо до братот Михаил, испратено од Семипалатинск од 22 февруари 1854 година, тој бара да му ги испрати Кант, *Критика на чистиот ум*, и Хегел, нагласувајќи – „посебно, неговата *Историја на философија*“. (Joseph & Goldstein, 1987, стр. 63).

⁷ Вака го ословува и Л. А. Чухина во својата студија *Човекот и неговиот вредносен свет во религиозната философија* (Чухина, 2001).

вклучат во своите прегледи на таа философија. Така, дури и најрелевантниот преглед на руската философија, во социјалистичката ера, петтомната *Историја на философијата во СССР* на М. А. Динк (1968), отстапува простор за религиозниот Достоевски. Прегледот на Галактионов и Никандров (Галактионов, Никандров, 1968), исто така. Василиј Зењковски (Зењковски, 1991) на седумнаесет страници зборува за философските погледи на Достоевски. Ф. Коплстон (1992), има цело поглавје за Достоевски. Прегледите на Н. Бергаев (Berdaev, 1987) и Г. Флоровски (1997), исто така, го вклучуваат Достоевски... Во сите нив се говори за философијата и философските идеи на Достоевски.

Аргументи „ПРОТИВ“

Но, од друга страна, исто толку легитимно можеме да се запрашаме дали навистина Достоевски можеме да го сметаме за философ? Пред сè заради еден сосема едноставен факт – освен книжевните, тој нема напишано ниту едно единствено философско дело. Но, за момент дури и да си дозволиме да го занемариме овој факт (зарем на Платоновите дијалози не можеме да гледаме како на книжевни дела?), останува прашањето: според кој принцип би ја *апстрахирале* философијата од едно книжевно дело кое е слободна уметничка креација (во случајот со Платон тоа е полесно затоа што носителот на авторовите ставови секогаш е еден лик – Сократ, а од полза ни се и секундарните извори), и како таква е без прецизно утврдена терминологија и без строги логичко-методолошки стандарди (кај Платон дијалогот, сепак, е философски, со уважување на стандарди на логичка аргументација). На крајот на краиштата, можеме да се запрашаме и каде воопшто да ја бараме философијата на Достоевски? Каде се формулирани философските ставови на еден книжевник? Во романите, во *Белешките*, во *Дневникот*, во кореспонденцијата, во говорите, јавните настапи или приватните разговори со современниците?

Секако дека сите горенаведени извори треба да бидат предмет на истражување затоа што не гледаме смисла во поделбата на Достоевски-публицист и Достоевски-романсиер.⁸ Достоевски-човекот не е различен од Достоевски уметникот-мислител. Веќе рековме дека сите овие идеи расфрлани по белешките, во писмата, во *Дневникот*, сите лични впечатоци и доживувања, тој ги транспонирал во уметничка форма во своите романи (доволно е, веќе забележавме, само да се компарираат дословните поклопувања на неговите лични искази со исказите на неговите јунаци од романите),⁹ така што нивната интерпретација може да ги лоцира философските позиции на авторот. Но, и

⁸ Ваквото разграничување, напротив, е прифатливо, на пример, за српската авторка Вера Јаникиевиќ која во својата студија *Велики романи Достоевског и Кантове антиномије* воопшто не се повикува ниту на еден ред од неговите публицистички текстови ниту, пак, на неговите белешки. Тоа, се разбира, исто така, е една сосема коректна и доследна методолошка позиција.

⁹ Да се спореди, на пример, идентичната идеја од *Дневникот* од октомври 1876 година, во написот *Две самоубиства*, со идејата во новелата *Кротка*, објавена еден месец подоцна. F. M. Dostojevski, *Dnevnik pisca*, 1876, Partizanska knjiga, Beograd, 1982, [*Dva samoubistva*, 320-323; *Krotka*, 343-377;]. Или, пак, идентичните искази од *Дневникот* со исказите на некои од јунаците во романите.

во ваков случај, повторно можеме сосема легитимно да се запрашаме – која би била философијата на Достоевски изнесена во неговите романи? Онаа на Аљоша или онаа на Иван Карамазов!? А тоа не е така сеедно, оти едниот е теист а другиот атеист. Еден книжевник, токму со тоа што е книжевник, т.е. уметник, со ништо не е обврзан на доследност во сопствените ставови и прецизност во употребата на терминологијата. Во царството на слободата на уметникот, ништо не е нужно.

Кога сите овие тешкотии и не би нè обесхрабриле во намерата да ги екстрахираме философско-религиските идеи во творештвото на Достоевски, наидуваме на еден банален, но суров факт – заради цензурата авторот бил принуден не само да биде внимателен во тоа што го пишува туку и да менува некои делови од романите, некои целосно да исфрла, а некои да бидат исфрлени од цензорите. Во ваквиот случај не ни останува ништо друго освен да веруваме на умешноста и лукавоста на уметникот да ги „протне“ своите ставови пред носот на секогаш будните царски цензори.

На крајот останува да лебди клучниот проблем – како ќе успееме да ги *издвоиме* овие философски импликации покрај сите погоре нотирани тешкотии? Во врска со ова, единствено што можеме да сториме е да бидеме доследни и како критериум да ја земеме *пораката* на авторот во романот, како сигурен патоказ во извлекувањето на некои релевантни философско-религиски импликации. Таквата постапка ја сметаме оправдана од следниве причини:

Прво, секако дека пораката е нешто заради што секој автор воопшто и пристапува кон пишување на делото и нешто зад што сигурно стои како негов личен став кон одреден проблем. Второ, пораката е кодот кој сите поединечни, противречни искази на јунаците ги апсорбира во функционална целина.

Но, повторно не е сè така едноставно. Која е пораката на авторот? Достоевски (а и секој голем автор) немаше да биде тоа што е – гениј – ако пораката на неговите дела може туку-така да се открие и како во бајките на Езоп, да се напише во два-три реда на крајот од текстот. И дали пораката е само една и еднозначна?

Заклучок

Сепак, има место за оптимизам. Парадоксално, но погоре нотираната пречка воедно е и предност. Токму таа полислојност на пораките на генијалниот писател ни овозможува послободно да проникнеме во нив и да изведеме импликации кои имаат философска и религиска валидност. Предноста е дополнета и со самиот карактер на мислата на Достоевски. Имено, и неговата мисла и самите идеи како плод на таа мисла се длабоко дијалектични, дијалектични до своите крајни консеквенци, така што при нивното проучување секогаш како да ја имате слободата да се движите од едниот до другиот крај.

Токму заради тоа, во бројната литература за Достоевски и ќе сретнете различни, дури често и спротивставени тврдења – од тоа дека авторот е

атеист до тоа дека е ревносен верник. Ние, пак, сметаме дека таа мисла може да се опфати само од перспектива на „синтезата“. Само во *синтезата* на оваа дијалектичка спротивставеност може да се бара клучот за интерпретација на Достоевски. *Итаа синтеза, според нас, Достоевски ја наоѓа во Богочовекоот, во ликот Христов, каде сите спротивности се измируват, каде конечно не само што идеите на Достоевски ја наоѓаат својата разрешиница туку и самиот негов дух, растргнат помеѓу небото и земјата, го наоѓа своето смирение.* Дијалектичката спротивставеност помеѓу тезата и антитезата, како во една строго формално-логичка, така и во една содржинска смисла, се измирува во синтезата.

Сосема накратко, на крај ќе ги исцртаме контурите на таа синтеза, илустрирајќи ја погоре нотираната теза дека Достоевски не само што има философски идеи туку има и философски систем. Имено, ако во потрагата по таа синтеза ги комбинираме хронолошкиот и проблемскиот пристап во проучувањето на неговите дела, пред нашите очи ќе се открие философијата на Достоевски, токму како философски систем. Во комбинација на приватниот и креативниот, творечкиот живот на Достоевски, можно е да се види како се создавала таа философија и како постепено преминувала во заокружен философски систем. Творечката дејност на Достоевски се раѓала и растела „паралелно“ со неговиот живот. Тој длабоко ги искусувал идеите кои ги развивал во своите романи.

Развојот на тие философски идеи, според нас, се случува во три тематски, дисциплинарни подрачја на философијата: *гносеологија, антропологија, метафизика*. Поставувањето на проблемот (теза) е во рамките на гносеологијата; судирот и неможноста да се решат проблемите во рамките на разумот, го доведува до судир со човекот и човековата слобода (антитеза), со што Достоевски е веќе на планот на антропологијата. Откако тука се судираат тезата и антитезата, се бара разрешницата во синтезата, на планот на трансценденцијата, со што Достоевски е веќе на теренот на метафизиката.

Накратко, станува збор за следново: проблемите за Бога, бесмртноста и слободата се прашања на кои во гносеологијата, со помош на разумот, човек не може да дојде до валидни одговори. До оваа констатација, Достоевски доаѓа многу рано – оваа гносеолошка анализа Достоевски ја има направено уште во *Двојник*, а особено во *Записи од подземјето*, што говори дека е потребно да се следи хронолошки творечкиот пат на Достоевски за да се увиди дека тој постепено развива философски систем. Дури подоцна, врз основа на овие веќе разработени гносеолошки идеи од *Записи од подземјето*, тој ќе ги развие своите антрополошки и метафизички идеи во *Идиот*, или во *Браќа Карамазови*. Откако ќе ги утврди антиномиите до кои доаѓа во гносеологијата, откако ќе сфати дека нема разрешница на противречностите во кои запаѓа умот, тој проблемите ги префрла во областа на антропологијата, каде слободата човекова ја зема како суштинска антрополошка детерминанта. Слободата е онаа што како антитеза се спротивставува на тезата, на сите антиномии до кои западна умот во гносеологијата. Човекот, со неговата

суштинска одредница – слободата – е антитеза на сите противречности на умот! Човекот, во својата апсолутна слобода, е антитеза на светот! Како што крикнува самиот Достоевски во едно свое писмо: „Кога некој би ми докажал дека Христос е надвор од вистината и кога навистина би било вистината да биде надвор од Христа, јас и тогаш би сакал попрво да бидам со Христа, отколку со вистината“ (Frank, 1987, стр. 51). Човекот, кој во својата апсолутна и со ништо условена слобода вреска за спасение, е директно сопоставен на детерминираноста на светот. Светот (теза) и човекот (антитеза) се два различни света!

Затоа, решението на оваа спротивставеност е можна само во сферата на религиозното, во сферата на метафизиката. На метафизички план, на планот на религиозноста, се наоѓа синтезата за која жеднееше Достоевски, синтеза за која жеднее секое човечко суштество. Тоа е синтеза во која се разрешуваат сите антиномии на човековото постоење. Таа синтеза е Христос, кој е повеќе од само морален образец и идеал – тој е Богочовек во кој сите антагонизми ја добиваат својата синтеза и смирение. А со тоа и смисла. Сите метафизички проблеми, обработени со алатката на дијалектичкото спротивставување, доведени до крајната точка на антиномичност, ќе се преплетат во проблемот на човекот, а својата конечна разрешница ќе ја добијат во Богочовекот, во ликот Христов, кој за Достоевски е големата синтеза, единствениот излез од антиномичниот безизлез до кој доведува дијалектичкиот ум во гносеологијата. Со тоа, познанието кај Достоевски (гносеологија), се спојува со спасението (антропологија), благодарение на синтезата во Христа (метафизика/религија). Со ова, „рациото“ е дефинитивно поразено, поточно надминато во еден уникатен мистичен реализам во кој единството е остварено во надемпириската сфера.

Конечно, романот на Достоевски е **философски роман** во кој тој ја изложува *својата философија*. Достоевски философирал само во форма на роман затоа што не сакал да ги зароби, умртви своите идеи, туку сакал да ги пропушти во животот на јунаците и таму да експериментира со нив. Тој ја градел сопствената, животна философија низ романите, низ судбините на јунаците, се преиспитувал низ нивните ставови, експериментирал низ нивното однесување и со тоа изградил еден сосема методолошки коректен философски систем. Една подетална анализа може прецизно да ги исцрта сите детали на тој систем кој ќе се покаже како логички конзистентен и содржински уникатен. Но, тоа не беше во примарните цели на овој труд.

Библиографија

- [1] Berdaev, N. (1987). *Ruska ideja*. Beograd: Prosveta.
- [2] Chamberlain, L. (2005). *Motherland: a Philosophical History of Russia*. London: Atlantic Books.
- [3] Dostojevski, F.M. (1982). *Dnevnik pisca, 1876*. Beograd: Partizanska knjiga.
- [4] Joseph, Frank, Goldstein David I., ed. (1987). *Selected Letters of Fyodor Dostoyevsky*. New Brunswick and London: Rutgers University Press.
- [5] Koplston, F. (1992). *Filozofija u Rusiji*. Beograd: Bigz.

- [6] Stojanov, T. (2010). Filozofski sistem Dostojevskog (pokušaj rekonstrukcije), *Diacovensia: teološki prilozi*, Vol. 18 No. 1, 197-208.

*

- 1] Булгаков, С. (1988). Иван Карамазов као философски тип, *Градац*, бр. 16, 210-227.
- [2] Галактионов, А. А., Никандров, П. Ф. (1989). *Русская философия IX-XIX в.* Ленинград: Ленинградский Универзитет.
- [3] Гросман, Л. (1974). *Достојевски*. Београд: СКЗ.
- [4] Динк, М. А. (1968). *Историј философији в СССР*. Москва: Наука.
- [5] Достоевски, Ф. М. (1971). *Браката Карамазови II*. Скопје: Мисла.
- [6] Зеньковский, В. В. (1991). *История русской философии II*. Ленинград: ЭГО.
- [7] Флоровски, Г. О. (1997). *Путеви руског богословља*. Подгорица: Цид.
- [8] Чухина, Л. А. (2001). *Човекот и неговиот вредносен свет во религиозната философија*. Скопје: Еин-соф.
- [9] Штайнберг, А. (1996). *Систем слободе Ф.М. Достоевског*. Београ: Логос.

Trajche Stojanov

Goce Delchev University, Stip

Dostoevsky – a Philosopher?

Abstract: Fyodor M. Dostoevsky is a writer. He wrote novels. He did not write a single work, which from today's perspective can be classified as philosophical. Nevertheless, many authors, both Russian and Western, often include him in the history of Russian philosophy. Even some historians of philosophy include Dostoevsky in their books of Russian philosophy. Some of the most important histories of Russian philosophy recognize Dostoevsky as one of the philosophers, side by side with Berdyaev, Fyodorov, Solovyov and other Russian thinkers. On the other hand, several other authors do not recognize him as a philosopher and enlist him in their monographs on the history of Russian philosophy.

Author's position is that Dostoevsky can be recognized as a philosopher and this paper presents an attempt to locate the arguments for that. Therefore, in that sense, the paper is dealing with the arguments, i.e., motives Dostoevsky to be recognized not only as a writer, but as a philosopher as well. So, the author analyzes both, his work, and the historical context of his work, as well, in order to try in this dual sense - problematic (content) and historical (formal) - to justify the epithet "philosopher" for F. M. Dostoevsky. The hypothesis defended in this paper is that Dostoevsky can be considered a philosopher, even in a classical sense of the meaning of that term. Especially in the postmodern age, when the genres and disciplinary boundaries are loosened, and multidisciplinary and pluriperspectivity are preferred in theoretical research.

Keywords: *Dostoevsky; philosophy; Russian philosophy; gnoseology; anthropology; metaphysics.*

ВЛИЯНИЕ ИВАНА СЕРГЕЕВИЧА ТУРГЕНЕВА НА ПРОЗУ ИОСИПА КОЗАРЦА

Татьяна Вукелич
Университет в Риеке, Хорватия
tvukelic@ffri.uniri.hr

Аннотация: В работе исследуется влияние выдающегося русского писателя Ивана Сергеевича Тургенева на прозу хорватского писателя Иосипа Козарца. Подчеркивается важность и необходимость вложения средств в изучение сравнительного литературоведения, поскольку только так можно увидеть место национальной литературы в литературно-историческом процессе других национальных литератур. Иосип Козарц основывает свое литературное описание на основах тургеневской прозы.

Ключевые слова: *сравнительная литература, хорватская литература, русская литература.*

Введение

Иосип Козарц (1858-1906) — личность больших нравственных качеств в хорватской литературе. Этот уроженец города Винковцы творил в сонной среде, где его произведения предупреждали об истинных причинах хорватской отсталости того времени. Он подчеркивал важность экономического фактора в развитии страны и необходимость освобождения человека. Был крайне самокритичен, без претензий на славу и карьеру. Он говорил и писал о положении в стране честно и открыто, стараясь не приукрашивать, а реально обрисовать картину страны и социальных условий в ней. Особое внимание он уделял положению мужчины, а особенно женщины.

Об Иосипе Козарце сказано и написано много, о нем написано большое количество значительных, исчерпывающих и критических статей. Козарц привлек внимание критиков и читателей своим дебютом с рассказами *Истории дедушки Ники* в 1880 году. Этот начинающий, юношеский и непрехотливый сборник вызвал похвалу у великого хорватского литературного критика того времени Августа Шеноа, который признал в Иосипе Козарце будущего значимого и ценного писателя. Это было большим стимулом для молодого писателя, так как похвала исходила из самого уважаемого места и давала ему возможность войти в мир литературы.

Воспринимая литературу как трудную, ответственную работу, требующую как жертв, так и самоотречения, а не как возможность обрести славу, никогда не довольствуясь тем, что написал, и всегда обеспокоенный и скептически относящийся к истинной ценности своего литературного творчества, Козарац относился к себе самокритично даже в разговоре с Антуном Густавом Матошем, который посетил его в его доме в Винковцах. В такой же критической манере он обратился к Янко Иблеру, которому в письменной форме дает понять, что он *безжалостный и строгий толкователь своих рассказов* (Badalić, 1955. с. 68). Все это показывает нам, что в письменной форме Козарац хотел достичь своего идеала: и жизненного, и художественного. Это было стремление писать не только для себя, но и для других. Мастер хорватского реализма, который основывал свою картину реальности и критику окружающей среды на экономической основе, избегая смутной идеализации реальности, Козарац по праву заслужил репутацию самого реалистичного хорватского реалиста. Его реализму также приписывали практическую поучительность, которую он часто вплетал в свои работы. Он был автором не только реалистических структур и сюжетов, но и предложений. Его фраза всегда придерживается действительности, фактов и достоверности, и лишь в редких случаях он предается поэзии, лирическим тонам и воображению.

Козарац был поэтом природы, что наиболее очевидно в его описаниях природы. Лесничий Козарац от всего сердца переживал, описывая прекрасные славонские леса. О себе он сказал, что *сросся с природой, как плющ с дубом* (Kozarac, 1950. с. 260), что очевидно в его восприятии природы и поэтическом даре, который он использует в своих произведениях. Как полноценный человек природы, он хотел, чтобы люди осознавали свое счастье в полном сотрудничестве с природой, а не в конфликте с ней. Роман *Славонский лес* (1888) как раз выражает основную мысль всего его творчества.

Как живописец социальных возможностей в Славонии, Козарац является острым и ясным критиком, который с большой верой в возможность преобразования экономических и социальных условий говорит с огромной энергией человека, стоящего перед разгоряченным временем машин и технологий. Он пропагандирует труд, настойчивость, современное возделывание земли и образцовое управление. Дальше всего в изображении этих социальных и экономических проблем он идет в своем подвергнутом цензуре романе *Между светом и тьмой* (1891). Погруженный в проблемы, которые беспощадно трясут славонского человека, он говорит в *Автобиографии*: *В тот самый час, когда я развлекался материалом, из которого я построил **Между светом и тьмой**, наше общество охватило беспрецедентное стремление к личной чести и процветанию; этот рывок произвел на меня такое сильное впечатление, что я на мгновение забылся и решил пойти за ним, чтобы изобразить эти накопленные образы как можно более черными и даже в ущерб творчеству* (Čorkalo, 1988. с. 35).

Обращение Козарца к проблеме человеческой души связано с сочетанием субъективных и объективных обстоятельств в нем самом и вокруг него. Козарца делает шаг в сторону от позиции критического реализма и пишет психологические новеллы, которые он приближает к современной позиции, именно в то время, когда приезжает из липовлянской среды в Винковцы. В городскую среду, в то время разочарованную неудачами реформаторских попыток на экономическом и политическом уровне. Написав о Козарце, Милан Марьянович указал на нечто важное в восприятии его произведений. Первый однозначно определил, *что на последней фазе своего творческого развития Козарца превратился из реалиста в модерниста (ибо описание Козарцем психологии персонажей есть не только признак зрелого реализма, но и знак предельно современного литературного созерцания человеческих явлений и судеб), то есть ему удалось зарисовать некоторые существенные психологические и социальные черты портрета Козарца и тем самым помочь понять влияние внелитературных отношений на внутреннее литературное развитие писателя* (Matičević, 1996. с. 50). С бременем горечи личных и общих неудач и поражений Козарца обращается сам к себе и в своем творческом труде тянется к сокровенным истинам души, стремящимся к красоте и гармонии. Туберкулез, глухота и ревматизм еще больше влияют на его уход и отказ от общественной жизни. Только тогда он находит свой истинный творческий интерес и дает выход собственной потребности в исповеди, в тайнах и глубинах интимных миров, которые может правильно выразить только творчество.

Влияние Тургенева на прозу Козарца

Применяя некоторые художественные приемы Тургенева, но оставаясь верным выбору материала из хорватской жизни, Козарца развивает своеобразный и узнаваемый художественный стиль. Начиная с темы и направления отдельных произведений, многие критики наблюдали за Козарцем как за писателем, который в своем творчестве дает относительно полную картину культурного, социального и политического положения Хорватии на территории Славонии. Козарца подчеркивает идею национального возрождения (в национальном, нравственном, этическом и социальном смысле) в создании литературных героев, а также в разграничении разных социальных слоев. Он анализирует взаимоотношения персонажей, проявляя чувство детализации обстановки и атмосферы, в которой он развивает сюжет. При этом он рисует персонажей не только описательно, но, исходя из предрасказов этих персонажей, освещает их индивидуальную речь и вводит в литературный язык диалектные формы, а также народный способ выражения. Его средства художественного языка и выражения – эпитеты, сравнения, метафоры – многочисленны и разнообразны. Он использует эпитеты, стремясь дать реалистическое представление о предмете или персонаже, а при описании природы уловить свет, запах, звук, передать непосредственные впечатления. Широкий спектр эпитетов придает эмоционально-субъективную характеристику

предметам и явлениям внешнего мира или сложным психологическим состояниям. Сравнения Козарца несут не только образную функцию, но и становятся носителями основного смысла выражаемой мысли. Иногда в них заключена и лирическая сила. Метафоры Козарца достаточно сложны, в них переплетаются различные ощущения, и часто они имеют специфическую объяснительную функцию: трансформировать ускользающую ситуацию в реалистический образ.

В своей „Автобиографии“ Иосип Козарца определил свое отношение к своим литературным учителям-рассказчикам в нескольких предложениях... *что, когда я создавал и писал эти мои рассказы, перед моими глазами парил Тургенев, этот прекрасный, богодухий аристократ между художниками это тебе уже известно. Тот, кто имеет в себе искру творческого чувства и читает и осознает ту чудесную гармонию, которая царит в мире его новелл, тот не может не восхищаться* (Kozarac, 1950. с. 500). Действительно, Козарца следовал этой удивительной гармонии Тургенева и стал и остался одним из самых одаренных последователей Тургенева в хорватской повествовательной литературе.

Ни один иностранный писатель не имел такого большого значения для развития хорватской литературы, особенно хорватского реализма, как Иван Сергеевич Тургенев (1818 - 1883). Начиная с 1859 года, когда перевод его рассказа *Фауст* был опубликован в журнале „Ядранская вилла“, до девяностых годов девятнадцатого века Тургенев был самым переводимым писателем в Хорватии. Об этом свидетельствует тот факт, что все его творчество было переведено на хорватский язык еще при жизни. Хорватские реалисты, в том числе Иосип Козарца, читали Тургенева исключительно в переводах. Самый известный хорватский публицист и переводчик Иосип Мишкатович начал переводить Тургенева в 1859 году, публикуя свои переводы в журналах „Позор“ и „Посиело“, предназначенных для широкого круга читателей. Начиная с *Фауста*, последовали переводы *Три встречи*, *Дворянское гнездо*, *Муму*, *Первая любовь*, *Рудин* и *Дневник лишнего человека*. В период с 1859 по 1869 год было переведено большое количество произведений Тургенева, а также появились первые критические рецензии. Тургенев привлек Велимира Гая, назвавшего великого русского писателя „Шекспиром рассказов“. Гай указывал на сходство в изображении характеров русских и хорватских крестьян того времени, подчеркивая ориентацию хорватского читателя на русскую литературу. Таким образом, Тургенев стал ассоциироваться с понятием реализма, а хорватские писатели и критики подчеркивали необходимость внедрения реализма в хорватскую литературу. Помимо Велимира Гая, хорватская литературная критика девятнадцатого века признала ценность произведений Тургенева. В статье *Иван Тургенев* Иван Захар отмечает, что *Тургенева читали и узнавали почти во всем культурном мире, что его романы произвели впечатление и на хорватскую литературу. Из этих романов можно узнать что-то особенное, чего раньше мир не видел* (Badalić, 1972. с. 296). Хорватский критик Джура Галац опубликовал в „Вийенце“ в 1880 году статью, в которой

предложил хорватским писателям прочитать Тургенева, которого Галац представляет как борца за социальный прогресс. Галац говорит: *Бог знает, не было бы пользы для нашей прекрасной книги, если бы этот благородный реализм повлиял на ее развитие? Поэтому изучение Тургенева является обязанностью каждого, кто хочет писать рассказы*» (Flaker, 1965. с. 90). В статье, опубликованной в „Виенце“ в 1875 году, Август Шеноа подчеркивает большое значение и оригинальность русского писателя, считая его *самым известным рассказчиком России, да и Европы* (Flaker, 1965. с. 90).

Среди множества хорватских критиков девятнадцатого века, изучавших творчество Тургенева, следует упомянуть Миливоя Шрепеля, крупнейшего хорватского поклонника и критика русской литературы. Широко рассказывая о Тургеневе в очерке *Ивана Сергеевича Тургенев* (1893), Шрепель говорит о Тургеневе как о величайшем писателе-реалисте своего времени. ... *Когда будущее захочет показать нам ориентир - для оценки того, что дарит миру чудесный славянский гений своей живой верой, с глубоким чувством, с особыми мыслями о жизни и смерти, с потребностью в мученичестве, с жаждой идеалов - тогда картины Тургенева останутся неизменными документами, как портрет гениального человека для его детства* (Šrepeľ, 1893. с. 196).

И действительно, большинство хорватских писателей того времени пошли по пути Тургенева, перенимая его способ понимания реализма и применяя его в своих произведениях. Часть хорватской литературной сцены выбрала натурализм Золя, а большинство - более умеренный реализм. Следует подчеркнуть ориентацию хорватских писателей на тургеневский тип рассказа, в котором внимание читателя акцентируется на общественно значимом характере человека, для этого развернутая романная фабула заменяется лирическими элементами. Выраженные лирические элементы подчеркивают личность рассказчика, а с Тургеневым их в большинстве случаев связывает тематика деревенской жизни. Такой подход к развитию повествования в хорватской литературе встречается у Иосипа Козарца. Нет сомнений в том, что многие модели художественного творчества Козарца произошли от Тургенева, и в качестве наиболее распространенных и представленных моделей можно назвать: отношение к природе, отношение к женским персонажам и модель “лишнего человека”.

Отношение к природе

Славонский лес (1888) - это произведение, в котором Козарца непосредственно, прямо и открыто говорит о своих впечатлениях от славонского леса в декларативной манере, наполняя его субъективными переживаниями. Автор нашел в лесу оазис мира, удовлетворения и тишины, передышку от беспорядочной и хаотичной реальности под управлением Куэн-Хедервари (Куэновой Хорватии), где он не мог найти смысла и гармонии. Среди славонских новелл первого этапа творчества писателя это произведение наиболее близко к художественному процессу Тургенева.

Славонский лес Козарца и очерк Тургенева *Лес и степь* (оба произведения были опубликованы в том же году в “Виенце”) представляют собой серию картин природы, связанных с личностью рассказчика, и построенных на композиционной основе чередования дней и ночей, и времен года в природе. Меняются описания, картинки, рассказы, комментарии писателя, происшествия, разговоры. Все повествовательные приемы Козарац уплотнил в той короткой прозаической форме, которую, несмотря на сюжетно-фабулативную схему, нельзя отнести ни к новеллам, ни к чисто автобиографическому произведению. Понятно, что для этого хорватского Тургенева лес и природа представляют собой сокровищницу тайн и загадок жизни, арену борьбы за выживание. *Славонский лес* - чарующая ода природе, в которую Козарац привнес романтический восторг, страсть охотника, рациональность лесника и проницательность опытного наблюдателя.

Как Тургенев был привязан к своему родному краю, русским лесам и степям, так и Козарац выражает свою привязанность к славонскому пейзажу через его описания. Пейзаж Козарца — это элемент описания, иногда состояния человеческой психики и сознания, выражение чувств и настроения, изобразительный символ, музыкальное значение и последовательность событий. Он следит, запускает и останавливает действие, обуславливает поступки персонажей и объясняет их психологические проявления. Появление пейзажа в прозаической структуре лишь иногда придает лирическую тональность повествовательному течению, или оживляет повествование, или обнаруживает параллелизм пейзажа и человеческих переживаний. Пейзаж в сюжете произведения имеет разнообразные функции, от переживания пейзажа как объекта природы до параллелизма человека и природы. Визуальные детали в пейзаже Козарца, предметы и цвета, имеют настоящую живописно-метафорическую ценность. В более поздних работах визуальных образов становится все меньше. Они появляются более незаметно и имеют более выраженную психологическую функцию. По словам Ивана Богнера, *пейзаж Козарца редко развивался до пейзажа состояния души, но он оставался на пейзаже как объект переживания, т. е. как наблюдатель природы, человек реалист* (Bogner, 1987. с. 136).

Связь между природой и человеком в творчестве Козарца, безусловно, происходит от Тургенева. В этой технике на первый план выходит пантеизм Козарца. Такого рода тургеневское заявление присутствует во многих рассказах Козарца, в которых человек представлен как игрушка природы. Есть также и определенные противоречия в подходах этих двух писателей к природе. В отличие от Тургенева, у Козарца пейзаж редко выполняет относительно самостоятельную лирическую функцию, как у Тургенева. В большинстве случаев описания природы Козарца служат определенной цели, служат для определения времени, введения в события или выделения человеческих переживаний. Поэтому можно сказать, что пейзаж Козарца функционален. Один из основных контрастов между произведениями Козарца и Тургенева заключается в лирическом способе оформления материала и в рационализации, которую Козарац привносит в свои произведения.

Козарац, безусловно, перенимает у Тургенева элемент „прекрасного“ в своих произведениях, но в то же время Козарац — просветитель и рационалист. Просветительские соображения и рациональность становятся доминирующими элементами в структуре творчества Козарца.

Тургеневский „лишний человек“ в творчестве И. Козарца

Наиболее сильно в Козарце нашел отклик литературный характер „лишнего человека“ (лишний человек), специфического социально-творческого продукта русской действительности и литературы девятнадцатого века, начиная с пушкинского Онегина и лермонтовского Печорина, до герценовского Белтова и тургеневского Рудина. Из галереи русских литературных персонажей, принадлежащих к этой категории людей, и в литературе хорватского реализма выделились такие типы „лишних людей“, которые связаны с русской литературой. „Лишний человек“ — термин, возникший из русской социальной действительности, и впервые появившийся в восемнадцатом веке у Карамзина в его повести *Бедная Лиза*.

Чтобы иметь возможность распознать представителя этого слоя людей, мы должны дать ему основные характеристики. „Лишний человек“ обычно дворянин по происхождению, по-своему образованный и воспитанный, живущий за счет чужого труда и того, что он унаследовал от предков. Он всегда беспокоится из-за того, что его благородное положение находится под угрозой экономической и социальной опасности. Он готов улучшить положение и положение своего окружения, но в этих усилиях и мыслях у него нет ни сил, ни решимости осуществить свои идеи. Он не знает, как работать или разговаривать с людьми, особенно с женщинами. Что касается женщин, он завоеватель ради завоевания. Когда он достигает своей цели и соблазняет женщину, он отстраняется, потому что боится, и не хочет жертвовать собой ради любви. В вопросе этической ответственности он останавливается на словесных причитаниях, не признавая собственной вины. В конце концов, он с сожалением отступает и направляется к какой-то новой жизненной ситуации, где он снова, как неудачник, оставит страдания после себя. Он всегда будет обузой для себя и других.

Иван Мажуранич, Джуро Галац, а позже Иосип Бадалич видят сходство между хорватским и русским „лишним человеком“. Мажуранич говорит о Тургеневе, что... *русский солдат и мужик, княгиня и горничная, клерк и священник, жестокий человек и предатель - все они являются объектами его наблюдения* (Barac, 1951. с. 928). Галац констатирует ... *что все русские классы описаны в произведениях Тургенева, а также характерные типы русского общества (Рудин, Базаров, Нежданов, Соломин), стремящиеся раскрыть и показать причины возникновения нигилизма* (Barac, 1951. с. 928). Бадалич говорит, что... *Иосип Козарац, основной творческий период которого приходится на восьмидесятые и девяностые годы прошлого века, смог своевременно встретить в хорватских переводах наиболее характерные типы русских „лишних людей“.* О том, что

Козарац действительно встречал „лишнего человека“ в произведениях русских писателей, и вдохновлялся этим литературным явлением в своем творчестве, однозначно свидетельствуют художественные отражения русского „лишнего человека“ в его произведениях: персонажи Иосипа Ратковича в рассказе Между светом и тьмой и Евгения пл. Вуковича в рассказе Мира Кодоличева (Badalić, 1972. с. 319).

Однако, эта врожденная одаренность никак не могла принять конструктивный аспект в его развитии и работе. Кроме того, его экономические и реформаторские привязанности длились бы лишь короткое время, а затем превратились бы в простые размышления и медитации. Козарац, как и Тургенев, противопоставлял своего героя старшим поколениям той эпохи, чтобы получить более точное описание представителей нового и современного поколения „лишних“. Подобно тургеневскому Рудину, Раткович Козарца любим и проникает в женское общество благодаря своим неоспоримым внешним и социальным качествам, но он так же нерешителен и непоследователен как для себя, так и для женщин. Он завоевывает женщин, а затем бросает их. На своем жизненном пути в поисках места в социальной ячейке и любовном плане, Раткович часто сталкивался с возможностью задеть чужое счастье, а затем отвернуться от него. В этих своих занятиях он часто осознавал свою вину и понимал, что своим поведением причиняет боль. *...Он целовался от скуки, но ему казалось, что после он становится жертвой любящих женщин, а теперь Тереза стала его жертвой. ...Более того, он намеревался сделать так, чтобы молодая девушка влюбилась в него, он был ястребом, безжалостным ястребом, который, уже поймав птицу, только потом смотрел на нее...* (Kozarac, 1950. с. 296). В конкретном случае с Терезой он хочет, в момент своего осознания, исправить свою ошибку и жениться на ней, но снова возникает новый и более сильный интерес к политической карьере, который уводит Ратковича в другом направлении. Для такого его увлечения высокими идеалами он также находит особое психологическое объяснение, которое присутствует в психологических образах русских „лишних“. И, наконец, следует констатировать, что Раткович представляет собой типичный пример „лишнего человека“, обладающего всеми характеристиками тургеневских „лишних людей“, которых Козарац изучал с энтузиазмом.

Давайте проанализируем еще один мужской персонаж из Козарца, который, как и Раткович, принадлежит к этой группе людей. Это Евгений пл. Вукович, главный герой любимого рассказа Козарца *Мира Кодоличева*. Вукович тоже образованный и богатый дворянин тридцати лет. Он полностью отходит от повседневной и суровой деловой хватки мужа Миры, провинциального юриста. Благородный Вукович имел утонченную внешность, аристократические манеры и отличался остроумием. Как и все „лишние люди“, он не умел делать никакой работы. Он тратил наследственное имущество. Появление Вуковича в семье Кодолича было катастрофой для супружеской жизни Миры и ее мужа, но также и для самого Вуковича, у которого уже была невеста Эмилия, и его роман с Мирой привел

их отношения в замешательство. Вот так благородный Вукович оказался в незавидном положении, из которого убегает, оставив своих „жертв“, и убегает подальше в свет. ...Вукович чувствовал, что земля, на которой он стоит, все больше и больше превращается в болото и он погружается в него все глубже и глубже, хотя и хотел обмануть себя, что все еще стоит на твердой поверхности. Перед ним две палки, ему просто нужно ухватиться за любую, чтобы выбраться из этого болота, даже и испачканный, но он не знал за какую палку ухватиться, не знал с какой из них более достойно выпутаться. ... Да, надо уйти отсюда скорее, как можно скорее. Собрав часть самого необходимого, не попрощавшись лично ни с Кодоличем, ни с его женой, Вукович на следующий день отправился прямо в Баден под Веной. Он даже не заехал в Загреб, потому что у него не было сил посмотреть своей невесте в глаза, поцеловать ее руку, которую он целовал столько раз... (Kozarac, 1950. с. 395-402).

Вывод

Козарац, безусловно, чувствовал близкое родство с русскими „излишками“ и по их примерам создавал своих персонажей. Его самым близким и самым большим образцом для подражания был Тургенев и его „лишние люди“, которые пробудили в Козарце желание создавать хорватских „лишних людей“, идеально их сформировав.

Истинное искусство никогда не теряет своей ценности. Об этом свидетельствуют произведения Козарца, которые пережили свое время. Хотя его описание, как и у большинства писателей эпохи хорватского реализма, берет корни в социальном, национальном и политическом моменте того времени, в котором живет писатель, его произведения до сих пор, спустя почти сто пятьдесят лет после их создания прославляются, читаются и анализируются. Сегодня Иосип Козарац воспринимается как хорватский литературный классик, мы называем его „хорватским Тургеневым“, перерабатываем характеристики его произведений, в которых еще много неисследованных концептуальных, тематических и структурных аспектов. Все произведения Козарца составляют единое тематическое целое. Они разрабатывают вопросы материального, морального и социального подъема славонской земли и общества. Не зная развития грядущих дней, не имея ясного видения будущего, Козарац останавливается на образе тихой и простой жизни в деревне, как надежном убежище от жизненных тревог и унижительной незащищенности, хотя деревня часто совсем не оазис общественного спокойствия. Работы Козарца – это живые художественные послания и ценные документы его творческого таланта.

Список литературы

- [1] Badalić, J. (1972) *Rusko-hrvatske književne studije*. Zagreb: Liber.
- [2] Badalić, J. (1955) *Odrzi ruske književnosti kod hrvatskih pisaca*. Zbornik radova Slavenskog Instituta. Zagreb.

- [3] Badalić, J.(1977) *Puti i perspektivi metoda sravniteljnovo literaturovedenija*. Umjetnost riječi 1-3, Zagreb.
- [4] Badalić, J. (1968) *Hrvatsko književno stvaralaštvo u ruskoj književnosti*. Mogućnosti, broj 9-10. Split: Matica hrvatska.
- [5] Barac, V. (1951) *Značenje Turgenjeva za teoriju hrvatskog realizma*. Republika br. 7, knjiga 2., Zagreb, 1951.
- [6] Bogner, I. (1987) *O Josipu Kozarcu i njegovu romanu Među svijetlom i tminom*. Književni prikazi, Pedagoški fakultet Osijek.
- [7] Brešić, V. (1998) *Autobiografija Josipa Kozarca*. Hrvatska revija, broj 4. Zagreb.
- [8] Čorkalo, K. (1995) *Narav književnog djela Josipa Kozarca*. Hrvatska revija, broj 4. Zagreb.
- [9] Čorkalo, K. (1988) *Psihološke novele Josipa Kozarca*, Centar za znanstveni rad Vinkovci: Vinkovci.
- [10] Deanović, M. (1960) *Poredbena književnost i slavenski narodi*. Književnik, broj 11. Zagreb.
- [11] Ejhenbaum, B. (1972) *Turgenjevljev artizam*. Beograd: Književnost Nolit.
- [12] Flaker, A.; Pranjić, K. (1970) *Hrvatska književnost prema europskim književnostima*. Zagreb: Liber.
- [13] Flaker, A. (1968) *Književne poredbe*. Zagreb: Naprijed.
- [14] Flaker, A. (1961) *Ruski pripovjedači devetnaestog stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- [15] Flaker, A. (1965) *Ruski klasici 19. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- [16] Flaker, A. (1986) *Ruska književnost*. Zagreb: Liber.
- [17] Flaker, A. (1986) *Stilske formacije*. Zagreb: Liber.
- [18] Frangeš, I. (1976) *Kritika u doba realizma*. U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb: Zora, Matica hrvatska.
- [19] Kozarac, J. (1950) *Djela.*, Zagreb: Zora.
- [20] Lukšić, I.; Užarević, J. *Ruska književnost u hrvatskim književnim časopisima 1945-1977*. Zagreb: HFD.
- [21] Markasović, V. (1998) *Josip Kozarac – portretist žena*, Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja. Vinkovci: Matica hrvatska Vinkovci.
- [22] Matičević, I. (1996) *Literatura o Josipu Kozarcu*. Zagreb: Kolo, Matica Hrvatska, broj 4.
- [23] Nemec, K. (1995) *Povijest hrvatskog romana*. Zagreb: Znanje.
- [24] Posavac, Z. (1970) *Kulturnopovijesne pretpostavke pojave i razvoja hrvatskog realizma*. Umjetnost riječi, broj 3. Zagreb.
- [25] Solar, M. (1997) *Suvremena svjetska književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- [26] Šrepel, M. (1893) *Ruski pripovjedači*. Zagreb: Matica hrvatska.
- [27] Turgenjev, I. S. (1991) *Očevi i djeca*. Zagreb: Školska knjiga.
- [28] Turgenjev, I. S. (1963) *Lovčevi zapisi*. Zagreb: Matica hrvatska.
- [29] Žmegač, V. (1982) *Književnost i zbilja*. Zagreb: Školska knjiga.

Tatjana Vukelić
University of Rijeka, Croatia

**The influence of Ivan Sergeyevich Turgenev on the
Narrative of Josip Kozarac**

Abstract: This manuscript deals with the prose narrative of the famous Russian writer Ivan Sergeyevich Turgenev and his influence on the prose narrative of the Croatian writer Josip Kozarac. The author discusses the importance of the comparative literary study between national literatures of the world and define their literary and historical discourse in the global literary mainstream. Josip Kozarac, a great Croatian writer and novelist, found inspiration for his literary corpus in the Turgenev's novels and short stories.

Keywords: *comparative literary study; Croatian literature; Russian literature.*

ДЕЛАТА ОД ТУРСКИ ПОЕТИ ОБЈАВЕНИ ВО МАКЕДОНСКОТО ДЕТСКО СПИСАНИЕ НА ТУРСКИ ЈАЗИК „БАХЧЕ“

Рефиде Шаини

Меѓународен балкански универзитет, Скопје
refide.saini@ibu.edu.mk

Апстракт: Првиот број на списанието беше објавен во септември-октомври 2004 година под слоганот „Бахче – радост на турските деца во Македонија“. Сопственик на списанието *Бахче*, кое беше подготвено и издадено од страна на издавачката куќа „Јени Балкан“, е Муртаза Сулооча. Уредник на списанието е доц. д-р Зеки Ѓурел. Списанието е прифатено како дел од големиот триаголник деца–семејство, околина и училиште. Иако повеќето од написите во *Бахче* се наменети за децата, списанието го поттикнува детето на интерес и воспоставување дијалог со околината, а околината, пак, ја поттикнува на внимание кон детето. Во списанието не се заборавени ниту повозрасните. За нив е подготвена страница со писма. На секоја негова страница е отстапено место за поезија од турски поети. Целта на нашиот труд е да извршиме тематска анализа на песните од турските поети објавени во списанието *Бахче*.

Клучни зборови: Македонија, детска литература, списание *Бахче*, весник, поезија, поет.

Вовед

Како во османлискиот период и во времето на поранешна Југославија, така и денес во Македонија се појавуваат и опстојуваат многу книжевни дела кои ѝ припаѓаат на турската литература. Според некои истражувања, посериозните студии за турската книжевност во Македонија започнале по 1944 година. Така, се појавуваа поети и писатели кои ја сочинуваа турската книжевност во Македонија по 1944 година.

Првиот издавачки орган на современата турска литература во Македонија е весникот *Бирлик*. Потоа следеа списанијата *Севинч*, *Сеслер* и *Томуриџук*. Од особено значење за овие простори е списанието *Сеслер* кое беше издадено во 331 број во периодот од 1965 до 2001 година (Ќеџем, 2021, s. 399). Покрај нив, во печат излегуваа и списанијата за деца *Бахче*, *Петек*, *Карделен* и *Кардаш*. Овие изданија беа создадени од Неџати Зекерија, Фахри Каја, Илхами Емин, Нусрет Дишо Улќу, Авни Енѓуллу, Хасан Мерџан, Фахри Али, Авни Абдуллах, Сабит Јусуф и многу други имиња кои не ги набројуваме овде.

Овие издавачки органи ги објавувале делата на маестралните писатели, а исто така служеле и како школа за млади писатели. Во нив биле вклучени примери на современата турска литература во Македонија како што се поезија, есеи и раскази.

Првиот број на списанието *Бахче* беше објавен во септември-октомври 2004 година под слоганот „Бахче – радост на турските деца во Македонија“. Сопственик на списанието *Бахче*, кое беше подготвено и издадено од страна на издавачката кука „Јени Балкан“, е Муртаза Сулооча. Многу е важно тоа што во редакцијата има наставници од сите нивоа. Оваа состојба, истовремено, укажува на важноста на списанието за деца, како и за неговото постојано унапредување. Уредник на списанието е доц. д-р Зеки Ѓурел, професор на Факултетот за образовни науки при Универзитетот „Гази“ во Анкара. При подготвувањето на списанието, децата несомнено се сметаа за целна публика. Списанието е прифатено како дел од големиот триаголник деца–семејство, околина и училиште. (Çelik ve Gürel, 2017, s. 104).

Иако повеќето од написите во *Бахче* се наменети за децата, списанието го поттикнува детето на интерес и воспоставување дијалог со околината, а околината пак ја поттикнува на внимание кон детето. Децата ќе се најдат на секоја страница од *Бахче*, ќе трчаат кон нови светови, пријателства, братство и знаење. Во списанието не се заборавени ниту повозрасните. За нив е подготвена страница со писма. Како и во другите списанија на овие простори, така и овде на секоја страница е отстапено место за поезија од турските поети

(Önem, 2022, s. 5). Целта на овој наш труд е да извршиме тематско-мотивска анализа на песните од турските поети објавени во списанието *Бахче*.

Земајќи го предвид духовниот и социјалниот развој на детето, уредникот избира поети и песни кои вклучуваат теми како што се учење, индивидуализација, социјализација, општество, комуникација, наука, училиште, читање, мајчин јазик, култура, право, морал, религија, доблест, емоции, природа итн. Посебно внимание беше посветено на прашањата за културното наследство на нашата земја. Се забележува и темата за националната борба и Ататурк во контекст на образованието, љубовта и особените на личноста. Помалку се застапени уметничкиот талент, вештината, сензитивноста. (Çelik ve Gürel, 2017, s. 107).

Тематска анализа на делата од поети од Турција објавени во *Бахче* „Анадолија“ (Anadolu)

Кога ќе погледнеме во историјата на Анадолија, ќе забележиме дека таа е една од земјите каде што за прв пат се родило и развило христијанството. Долги години му припаѓала на Источно Римското Царство. Но, во 11 век таа била населена и управувана од страна на Турците. Особено по битката кај Манцикерт во 1071 година, кога муслиманските Огуз Турци се собраа во Анадолија и ја направија нашата вечна татковина.

За тоа колку Анадолија е важна за Турците покажува и песната „Анадолија“ (Anadolu) од турскиот поет Бехчет Кемал Чаглар која беше објавена уште во вториот број на списанието *Бахче*. Како што може да се забележи во стиховите “Ana yurt Anadolu Zevk dolu, ahenk dolu Işık dolu, renk dolu. Dağlarda kar taşları Zümrütten ağaçları, Gümüşten ırmakları, Altından başakları” (*Татковината Анадолија полна со задоволство, полна со хармонија, светлина и боја. Снежни круни на планините, дрвја од смарагд, реки од сребро, класје од злато*), Анадолија, која е културна лулка со своето вековно постоење, со богата етничка структура и историско-културно минато, има големо значење во периодот на Републиката. Интересот за Анадолија, која беше заборавена вредност на земјата, се зголеми, а поетот во својата песна се обидува да им ги претстави овие убавини на помладите генерации. Оваа

земја, која го запиша своето име на златните страници на историјата со страдањата што ги претрпе и херојството што го покажуваше со години, но не ја доби вредноста што ја заслужува, стана една од главните теми низ вековите.

„Има едно село таму далеку“ (Orda Bir Köy Var Uzakta)

Во истиот број на списанието се наоѓа и песната „Има едно село таму далеку“ на Ахмет Кутси Теџер: *Има едно село таму далеку, тоа село е нашето село. Иако не одиме, не креваме прашина по него, тоа село е наше село. Има една кука таму далеку, таа кука е нашата кука.* Поетот во оваа песна ја обработува темата село, бидејќи селото во песната претставува една слика и поетот е воден од таа слика. Главната причина за појавата на селото како тема е прогласувањето на Републиката. Ова е почетната точка на Ахмет Кутси Теџер, бидејќи тоа е една од двете главни причини поради која селото и селаните дојдоа до израз со прогласувањето на Републиката. Другата причина, пак, е економскиот и социјалниот развој.

„За мојот турски јазик“ (Türkçem’e Dair)

Турците кои живеат во Македонија на најдобар можен начин го одржуваат нашиот турски јазик надвор од границите на Р. Турција. Како што го оставија ова наследство пред 500 години, така и до денес турскиот јазик живее на улиците и во домовите. Многу поети од Македонија напишале песни за убавиот турски јазик. Не сакавме многу детално да навлегуваме во темата за поети од Р. Турција кои објавувале песни за турскиот јазик во списанието *Бахче*, но во некој следен труд ќе ги истражине домашните поети кои пишувале песни за турскиот јазик.

Во третиот број на списанието е застапена песната „За мојот турски јазик“ од проф. д-р Ибрахим Кафесоглу: *Нашиот мајчин јазик е висок колку планина, Блазе си им на оние што ќе се искачат на врвот; Тој е нераскинлива врска во нашиот свет, блазе си им на оние кои ќе стигнат до таму.*

„Мојот турски јазик“ (Türkçem)

Во заедничката песна на Кефесоглу и Назли Рана Ѓурел насловена како „Мојот турски јазик“ се вели: *Јазикот кој на младината ѝ ја пренесе љубовта, а мене ми го пренесе наследството на мојот предок, со него ги слушнав моите чувства и научив за љубовта.* Во неа се вели дека зборувајќи го нашиот мајчин јазик можеме да ги отвориме сите врати од Јадранското Море до Кинескиот сид. Поетите велат дека овој јазик е наследство од нашите предци и каде и да живее и да се зборува овој јазик, тој треба да се заштити.

„Желба“ (Dilek)

Во шестиот број на списанието *Бахче* се наоѓа песната „Желба“ од Џевдет Кудрет Сололок. *Да имам една мала, една мала куќа; Во неа да има еден мал, еден мал килим; Сите овие да бидат мојот имот. Да имам маса, мастило, полица, На прозорците да имам завеси, на полицата мои книги.* Во стиховите се гледа дека поетот нема многу желби во животот, односно за него доволно е само да има една мала куќа, маса, мастило, полица, книги и жена која ќе го сака без пари.

„Еден и единствен“ (Tevhid)

Во седмиот број на списанието, пак, се наоѓа песната со наслов „Еден и единствен“ од Зија Ѓокалп. *Исламот има пет услови; среќа е да се знаат, рајот му се отвора на оној кој ги знае. Првиот услов е: Исламска исповед; Нема поголем Бог од единствениот и голем, неговиот последен светец е неговото Височество Мухамед. Вториот услов е молитвата, колку убаво богослужение е тоа, половина час дневно. Третиот услов е во рамазанските пости, вистинско блаженство е со радост да се помине денот без јадење и пиење. Четвртиот услов е милостина, богатство е ако Алах ти ја дал; Вредното подели го на четириесет, подари го на еден... Еднаш да одиш на аџилак, ако си во можност, Петтиот услов е посета на Каба. Се разбира, нема друг Господ, нема друг Бог, Алах е единствен, Алах е единствен...*

Како што опишува Ѓокалп во оваа песна, постојат пет основни принципи во исламот што Алах го избрал како религија за луѓето. Неопходно е да се биде одговорен во следењето на принципите на исламот. Од суштинско значење е човек да преземе одговорност за да ги исполни овие барања. Тие не се за оние (луди и ментално болни) на кои Алах не им дал способност да разликуваат добро и лошо, односно правилно и погрешно. (Salih, 2016, s. 12-13).

Во истиот број на списанието *Бахче* е застапена и песната „Турскиот јазик е нашиот граничен камен“ (Türkçe Sınır Taşımızdır) од Кенан Чарбога. Во деветиот број на списанието *Бахче*, пак, се наоѓа песната со наслов „Мојот празник“ (Benim Baygımım) од Вахид Булут. Во единаесеттиот број на *Бахче* се среќава песната „Сакан учителу“ (Sevgili Öğretmenim) од Али Осман Атак, како и песната „Дожд“ (Yağmur) напишана од страна на Џахид Зарифоглу. Во дванаесеттиот број, пак, е застапена песната со наслов „Книга“ (Kitap) од Нуреттин Ујтун.

„Детска птица“ (Çocuk Kuş)

Во тринаесеттиот број на списанието е застапена песната „Детска птица“ од Фазил Хусну Дагларца во која поетот вели: *Имаше една птица, црвена ли црвена птица. По еден цвет на секое нејзино перје, не полета таа. Имаше една птица, сина ли сина. По една монистра на секое перје.* Поетот во оваа песна птиците ги споредува со децата. Значењето и застапеноста на птицата во детските песни ја покажува врската помеѓу „птицата“ и „детето“, која како и кај сите животни означува капка од детството (Tařík ve Durusel, 1993, s. 17). Во секој стих од песната каде што има „птици“ се појавуваат и „дрвја“. Дагларца воспоставува врска помеѓу поимот „птица“ и самиот поет прикажувајќи ја притоа во центарот на поетскиот амбиент. „Светлината е земја на слободата“. Соединувањето на „дрвото“ и „птицата“ значи средба на животот на земјата и вечноста и возвишеноста на небото.

Во истиот број на списанието *Бахче* се наоѓа и песната „Дете и пеперутка“ (Çocuk ve Kelebek) од Назли Рана Ѓурел.

„Ататурк“ (Atatürk)

Ликот на Ататурк е тема која многу често е застапена во турската народна литература во Македонија затоа што детството и младоста на големиот водач поминале во Македонија, поточно во градот Битола. Овде, во 1899 година завршил Воена гимназија. Уште во тие години за прв пат во срцето и умот на Ататурк се родила љубовта кон татковината. За Ататурк не се пишува само во списанието *Бахче* туку и во сите други весници и списанија на турски јазик во Македонија.

Во петнаесеттиот број на списанието *Бахче* се наоѓа песната „Ататурк“ од Џахит Ситки Таранџи. *Каде се тие среќни денови од победата извојувана во борбата за независност. Мислам дека нема пак да плачеш. Јас сум Ататурк, не сум човек за умирање.* Во оваа песна Таранџи се обидува да ја изрази својата љубов кон Ататурк. Тој пее за победите извојувани на боиштата, како ја основал Републиката, како ја афирмирал својата земја помеѓу земјите во светот и на тој начин се обидува да го дефинира како феномен во борбата за независност. Токму неговите идеи го прават бесмртен и ги поставуваат темелите на државата. Како што е познато, Ататурк е единствен водач кој во 20 век оставил свој белег во светот. Како што вели великанот: „Имам само едно духовно наследство што ти го оставив, а тоа е науката“.

„Враќање од училиште“ (Okula Dönüş)

Во осумнаесеттиот број на списанието се наоѓа песната „Враќање од училиште“ од Ака Ѓундуз: *Патувавме, се забавувавме, трчавме цело лето, о, колку беа убави потоците, планините, се собиравме, јадевме вишни, црници, цреши, ах колку беа свежи бавчите, лозјата, денес се расипа, вчерашното не вреди, сега осум месеци работи, читај, пишувај.* Во оваа песна поетот им пее на децата во основно училиште за радосните денови што ги поминале за време на празниците и објаснува како сега се прават подготовките за враќање на училиште.

„Мајки и ерусалимци“ (Anneler ve Kudüsler)

Во деветнаесеттиот број на списанието *Бахче* се наоѓа песната „Мајки и ерусалимци“ од Нури Пакдил: *Коњот го прескокна јажето, Коњи што дишат во книга, Детето го повика коњот, Коњот го препозна детето, Повлечи го морето со марамата на мајка ми, еј сакан, Тогаш коњот го поминува морето, знаете, Од шумите доаѓаат бескрајно многу коњи, Доаѓаат и во детските сонови, се качуваат на нив и одат кај сунетчијата Џезајир, Татко ми доаѓаше на лозје со коњ, Новиот Али со коњ низ Париз ќе шета, Оној што е качен на добар коњ во еден здив ќе го помине Хазер, Полека, полека, храбриот човек кој го води коњот ќе падне во стапицата на Англичаните.* Во оваа песна Пакдил, кој е вљубен во Ерусалим, со своите најискрени чувства на два метафорични начини ги опишува мајката и Ерусалим. Тој во своите стихови прекрасно го опишал односот меѓу мајката и Ерусалим. Болката на Ерусалим и Палестина е, всушност, болката на исламскиот свет, бидејќи кога исламското општество почна да се влошува, Ерусалим беше заземен, а исламските општества се повлекоа. Тие почнаа да страдаат од денот кога мрзеливоста, здодевноста и пороците го погодија исламското општество. Но, најугнетениот меѓу нив и оној што најмногу плаче е Ерусалим. Додека тој е заробен, заробен е и исламскиот свет. Каде е сега таа благородна генерација што ја одржуваше во живот жолтата купола? Нели тој беше првата генерација на исламот? Да се биде мајка и да се роди Ерусалим е надеж дека ќе се врати првата и чиста генерација на исламот на земјата.

„Дедо Снешко“ (Kardan Adam)

Во дваесеттиот број на списанието се среќава песната „Дедо Снешко“ од Хакан Јилдирим: *Не носиш панталони, нема ли да измрзнеш? Мојата земја е снегот, јас сум човек од снег. Ако еден дел се растопи, целиот нема ли да се растопиш? Мојата земја е снегот, јас сум човек од снег.* Во овие стихови поетот, анализирајќи го снешкото кого децата најмногу го сакаат во зима, создава уметност од правењето на снежниот човек.

Во дваесет и третиот број, пак, е објавена песната „Турски атлас“ од Мустафа Рухи Ширин, а во дваесет и четвртиот број песната „Детски молитви“ од Зија Ѓокалп: *Како да сме родени во ист миг, од еден јазик, јазикот на Турците, Секогаш турскиот јазик е сестра, Секоја негова гранка, Турскиот јазик со секое овошје, лист, цвет, Во еден ист дом, Нам ни го покажува, Со двесте и осум сестри, Нашиот турски атлас.* Во овие стихови поетот ја истакнува скапоценоста на турскиот јазик и вели дека секој човек што го зборува турскиот јазик, каде и да е во светот, е наш брат.

Заклучок

Печатот има неколку функции. Училиштата, библиотеките и сличните установи за формално и системско образование ги основа државата. Модернизацијата, исто така, има важна улога во олеснувањето и достигнувањето на нивото на развиени и просперитетни општества. Тоа е

една од најважните функции на печатот, а децата се масовно вклучени во медиумите. Весниците и списанијата заземаат важно место. Во минатото децата беа како возрасни, но концептот според кој се гледа важноста на детето и неговата иднина веќе е во центарот на вниманието и почна да добива на значење. Децата се гледаат како возрасни во иднината. Изданијата ориентирани кон образованието се многу важни за всадување на правилни навики на однесување кај читателската публика, за поддршка на нивниот ментален и духовен развој, како и за успехот во животот.

Несомнено е дека секое издание на *Бахче* ќе отвори нови врати за нови светови, пријателство, братство и знаење за децата, па дури и за возрасните. Списанието ќе ги инспирира нашите деца за еден подобар свет. Според тоа, главната цел на објавувањето на списанието *Бахче* е да го поддржи развојот на идентитетот и социјализацијата на децата. Ова издание има за цел да ја зголеми желбата на децата да читаат и да учат, да ја подобри нивната духовна и ментална интелигенција, поттикнувајќи ги да размислуваат, а исто така и функционално да го пополни нивното слободно време. Литературата за деца уште од самиот нејзин почеток е многу значајна за современата турска литература во Македонија. Списанието *Бахче* ги забавува децата, но тоа, исто така, стана важен дел и од нивното образование.

Kaynakça

- [1] Bahçe Çocuk Dergisi Koleksiyonu, Eylül, Ekim, 1(29), 2004-2022 Ocak, Şubat, Mart.
- [2] Gezmen, B. (2019). Bir Eğitim Aracı Olarak Çocuk Dergileri: “Mavi Kırklangıç” Çocuk Dergisi, Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 59-80.
- [3] Celik, M. ve Kurtis, M. (2017). Makedonya Türk Çocuk Yayıncılığında “Kardelen”. Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlarıdaki Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı.
- [4] Çelik, M. ve Gürel, Z. (2017) “Balkanlar’da Çocukların Türkçe Sevinci Bahçe Çocuk Dergisi” Üsküp, K. Makedonya, s. 104.
- [5] Göktürk, M. (2005). “Makedonya’da Türk Çocuklarının Sevinci Bahçe”, *Dere Dergisi*, Yukarı Banisa-Makedonya, 3(4) Namik Efendi Derneği Yayını.
- [6] Gürel, Z. Ve Çelik, M. (2019). “Nusret Dişo Ülkü’nün Kuzey Makedonya’daki Süreli Yayın Faaliyetleri” 24. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu-Bildiriler, Gostivar Makedonya.
- [7] Önem, M. Y. (2021). Sesler dergisinin ilk sayısında sosyalist realizm. *Turkish Studies - Language*, 16(1), 393-405. <https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.48169>
- [8] Önem, M. Y. (2022). Bir öncü olarak Sesler dergisinde Orhan Veli. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 4(1), 1-12. <https://dx.doi.org/10.47139/balted.1019924>
- [9] Sulooca, M. (2004). Başlarken, *Bahçe Çocuk Dergisi*, 1(4).Üsküp.
- [10] Zeki, S. (2016). La İlahe İllallah, *Bahçe Dergisi*, 7(3). Üsküp.
- [11] Tarık, B. ve İlhan D. (1993). “Her Çocuk bir Dağarcadır”. *Cumhuriyet Kitap*, 194,17.

Refide Shaini

International Balkan University, Skopje

**The Works Of Turkish Poets Published in
Macedonia Turkish Children's Magazine Bahce**

Abstract: The first issue of this magazine was published in September-October 2004. The slogan was *Bahçe*, a joy of Turkish children in Macedonia. The owner of *Bahçe* magazine, prepared and published by Yeni Balkan Publishing House, is Murtaza Sulooça. The editorship of the journal is Assoc. Prof. Dr. Zeki Gurel member of Faculty of Education by Ankara Gazi University Turkey. The magazine is considered as a part of that enormous circle within the triangle of children, family, environment and school. Although many of the articles in the *Bahçe* are for children, it encourages the child to be interested in its environment and to establish a dialogue; It directs the child to approach the child with care and interest. Also, adults are not forgotten in the magazine; A letter page has been arranged for them. The poems of Turkish poets are also included in each issue of the magazine. The aim of this work is to make a thematic analysis on the poems of Turkish poets published in *Bahçe* magazine.

Keywords: *Children's literature; Bahçe magazine; newspaper; poetry; poet.*

ПРЕВОДИТЕ НА БИБЛИСКИТЕ ТЕКСТОВИ НА МАКЕДОНСКИ НАРОДЕН ГОВОР ВО XIX ВЕК

Сунчица Трифуновска Јаниќ

Меѓународен универзитет „Визион“, Гостивар
sunchica.tj@vizyon.edu.mk

Апстракт: Предмет на истражување на овој труд е проследувањето на обемот, суштината и карактерот на преводот и на преводно-компилаторската творечка постапка на библиските текстови во македонската книжевно-историска традиција. Преведувањето на книгите, односно преводната книжевност е процес кој се одвивал континуирано во средновековниот период и се смета за главниот носител на идеите, културните доживувања, толкувањата, критичките односи и филозофијата на јазикот. Основната цел на преведувачот и препишувачот е да го реализира текстот совршено и да го изнесе поблиску до оригиналот најдобро што може, а за сето ова ни сведочат голем број текстови.

Клучни зборови: *превод, книжевност, ракопис, Библија, текст, црква, манастир.*

Вовед

Македонското ракописно наследство е тешко за проучување, бидејќи било уништувано и разнесувано надвор од Македонија, каде се чува во трезорите на странските архиви и библиотеки.

Македонските свештеници и калуѓери биле единствени чувари и заштитници на словенската писменост од свештениците на Цариградската патријаршија како и од грчките напади. За разлика од високото свештенство, кое било од грчко потекло, свештениците и калуѓерите произлегувале од народот, биле крвно врзани со него и често за неговите потреби преведувале поучни слова од грчки на црковнословенски јазик при што внесувале и народни говори во црковнословенските текстови. Нивната цел била да ги преведат евангелските текстови и да ги направат што поразбирливи и поблиски за македонските верници.

Преведени библиски текстови

Присуството на библиските текстови во македонската книжевна традиција историски се пробило со преводните акции на црковнословенската литература, а тие стекнале континуитет и во просветителско-преродбенскиот период, почнувајќи од првата половина на XIX век наваму. Библиските

текстови со својата духовна и културна традиција важеле како поткрепа во развојните насоки на просветата и на книжевноста. Во XIX век почнало да доминира пишувањето на народен говор при што на определени дијалекти се преведуваа и библиските текстови и состави со друга црковна содржина. Според таквите црковни книги се служел и се читал и новозаветниот текст на евангелијата за да може присутните во црквата добро да го разберат она што се богослужи и што се проповеда. Главно, преводите се вршеле од грчки јазик на местен македонски народен говор, зашто во тој период грчкото фанариотство имало силно влијание во Македонија. Деспотова (1994) смета дека поради секојдневниот и долготраен контакт на македонското население од најјужните краишта на Македонија со грчката јазична средина, во нивниот говор навлегуваат и редица грцизми што нашле примена во преводите на евангелијата.

Ваквите библиски текстови пишувани на македонски народен јазик имале моралистичко-дидактички карактер, втемелен врз христијанскиот верски и идеен дискурс. Тие настанувале и со активноста на учебникарската дејност во Македонија, притоа остварувајќи ја крајната цел: делата станувале поразбирливи, а со тоа и достапни до широката маса ширејќи го христијанскиот хуманизам. Оттука констатираме дека процесот на намалувањето на функционалноста на црковнословенскиот јазик и засилената употреба на народниот јазик во писменоста во XIX век не ги суспендирале од присуство и библиските текстови во македонската книжевност, туку само се менувала семиотичката позиција на историскиот аспект на нивното претставување, ширење и перципирање преку новата стилистичка формација. Црквата со својата богата традиција продолжила да важи како заштитен коридор за протек на духовниот живот кај обичното население. Всушност, и самиот чин на држење богослужби во црквите на македонски народен говор било присутно како резултат на афирмацијата на преродбенските идеи. Најзначајниот мост помеѓу македонските и грчките културни и јазични врски бил секако придонесот на преведувачите. Преводот на книгата „Чудеса пресвјатија Богородици“ направен од Јоаким Крчовски е првиот превод од грчки на народен македонски јазик.

Во тој период од фанариотското силно влијание во духовниот и културен развој во Македонија се отвориле повеќе грчки училишта, а богослужението во црквите се одвивало на грчки јазик. Тоа поттикнало често преведување на евангелските текстови на македонски народен говор, но при наведените услови ваквите состави се пишувале со грчки правописен систем. Сето ова го објаснуваме со фактот дека словенскиот кириличен правопис и писмото биле истиснати од писмената практика и од содржините на богослужбените книги, така што локалните свештеници речиси и не ги познавале (Велев, 1997, стр. 307-308). За тоа сведочат и сочуваните запишани текстови од македонските преродбеници Димитар Миладинов, Теодосиј Синаитски, Кузман Шапкарев, Ѓорѓија Пулески итн. кои пишувале на македонски народни говори со грчки букви. Такви текстови се „Оче наш“, „Вјерују“, „Богородице дјево“ од Димитар Миладинов како и првичната

форма од „Зборникот“ на браќата Миладиновци, „Пространото Климентово житие“ од Партениј Зографски, „Четиријазичникот“ на Даниил Москополец итн. Дури се смета дека примената на грчките букви се случувало осмислено, со тенденција да се ублажи револтот на грчките црковни достоинственици поради сè позачестеното присуство на македонските народни говори во чинот на црквното богослужење (Велев, 1997, стр. 308). Ваквите сочувани писмени и книжевни споменици имаат исклучително значење како историско-лингвистички и дијалектолошки изворен материјал.

Имајќи го предвид ваквиот сочуван јазичен и дијалектолошки изворен материјал слободно може да се констатира дека континуитетот на историскиот развој на македонскиот писмен јазик истовремено претставува и историја на македонскиот книжевен превод. Низ различните векови на книжевно-историскиот развој преводот имал и сопствени карактеристики. Секако дека тоа важи и за македонскиот преродбенски процес, кога духовната и културната традиција на библиските текстови важеле за поткрепа на своевидното „народно будење“.

Сочуваните бројни преводни евангелски текстови на македонски народен говор претставувале рефлекс на повеќе македонски преродбеници да дадат отпор на грчкиот асимилаторски процес. Во досегашните истражувања се евидентираат повеќе сочувани евангелски текстови пишувани на македонски народен говор кои истовремено служеле и во наставата во училиштата како четивен материјал за поткрепа на веронауката. При преведување од јазик со структура каква што има грчкиот, нашите преведувачи биле поставени пред задача да вршат и одредена граматичка адаптација, особено на различни синтаксички конструкции, како што се оние со партиципите, апсолутните падежи и сл. (Угринова-Скаловска, 1994, стр. 132).

На почетокот го наведуваме примерот со *Фрагментот на Стојан Трпков* кој бил напишан на македонски народен говор од околината на Воден во Егејска Македонија, кога грчкиот митрополит Никодим дозволил да се чита евангелието на месното наречие. Тоа било повод Стојан Трпков да го преведе евангелието од новогрчки јазик на народен говор. Евангелието е напишано во две верзии, со грчко и со кирилично писмо. Текстот не бил отпечатен туку сочуван во ракопис кај таткото на препишувачот, а од него го позајмил Иван Кондиларов и ги објавил факсимилните снимки. Според податоците кои се запишани во самиот ракопис, се смета дека ракописот датира од 40-тите години на XIX век. Денес нам не ни е познато дали ракописот е сочуван или не.

Архимандритот Павел Божигропски (ок. 1800–1871) учествувал во редактирањето на преводот на евангелскиот текст од новогрчки јазик на македонски народен говор, а таквиот сочуван ракопис е познат како *Кониковско евангелие*. Поради големото влијание на грчките книги во Македонија, преведувачот го превел и текстот на Неделното евангелие што го отпечатил со грчки букви, сметајќи дека повеќето свештеници од Воденско не ја знаеле словенската кирилична азбука. Неделното евангелие во основата ги содржи дијалектните особености на еницевардарскиот говор

од селото Кониково. Четирите велигденски евангелија биле отпечатени, а другите неделни состави останале во ракопис. На кирилско писмо насловот е следниот: *Евангелие на Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа, сига ново типосано на богарској језик. За секоа недела от година догодина со рет. Преписано и диортосано от мене Павел иероманах, божигропски протосингел, родом Воденска (Епархиа) от село Кониково. Солон, Стампа Кириакова Дарзилен. 1852.* (Ковиловски, 2020, стр. 73-74).

На почетокот од XXI век една научна експедиција од Хелсиншкиот универзитет во Финска го откри овој двојазичен (грчко-македонски) евангелски ракопис во Патријаршиската библиотека во Александрија, заведен под инв. бр. 268. Ракописот послужил од него да се изврши печатењето на т.н. Кониковско евангелие, што го објави Јордан Иванов. Финската академија на науки и уметности во август 2008 година го објави делото *The Konikovo Gospel* во редакција на Јоуко Линдстед и Јухани Нуорлуото од Финска, додека редактор од Македонија е професорот Људмил Спасов. Ова евангелие претставува најстар запис на македонски јазик и вреден ресурс не само за специјалистите кои работат во оваа област, туку и за оние кои се интересираат за балканската словенска дијалектологија, грчко-македонскиот превод, преведувањето на словенски јазик преку грчкиот правопис и изработката на грчките и словенските народни евангелија на Балканот. Неодамна беше идентификуван и сочуваниот ракопис на Павел Божигропски со преводот на *Изборен апостол* од 1841 година во Зографскиот манастир на Света Гора, што се чува во збирката на Црковно-историскиот и архивен институт во Софија, под инв. бр. 39. Овој ракописен примерок требало да послужи за печатено издание. Тука јазичната анализа на преведениот словенски текст покажа дека станува збор за црковнословенски јазик со инцидентни примеси од македонскиот народен говор на Павел Божигропски.

Преведени од грчки јазик на народен охридски говор од 1870 година се и текстовите „Житието на Свети Антони Велики“ и „За недоказаните мки от недобитерисаниот пекол“ на охриѓанецот Јонче П. Снегар. Тука преведувачот на народен охридски говор со грчко писмо, покрај морализаторски карактер на текстот, дал опис и на пеколот.

Грчкото писмо и јазик низ целиот XIX век во македонската културно-историска традиција, но најмногу во првата половина и средината на XIX век, биле употребувани при пишување и разни објави на народен македонски јазик, а по неговото отфрлање од богослужбата бил отфрлен и од писменоста. Исто така, од XIX век сретнуваме на црковнословенски и грчки јазик книги од Лазарополе, Дебарско („Мешаниот литургиски зборник“ од втората половина на XIX век), од с. Оризари, Кочанско („Црковна псалтика“ на Јанаки Стојменович од 1849 година) како и „Литургискиот зборник“ од првата половина на XIX век кој е без податоци за неговото место на пронаоѓање.

За *Трлиското изборно евангелие* од 1861 година се претпоставува дека пишуваачот Димитар Стоилов бил и преведувач на неговиот текст од новогрчки јазик на македонски народен говор од околината на Неврокоп. Текстот е

напишан со грчки правописен систем. *Трлиското евангелие* претставува обемен ракопис кој содржи повеќе евангелски четива произнесени на 236 страници, каде содржината почнува со текстот на Евангелието од Јован, глава 1, стих 1, а завршува со Евангелието од Матеј (125).

Изборното евангелие познато како *Кулакиско евангелие* било напишано во 1863 година со грчки правописен систем од страна на Евстатиј Кипријади, во селото Кулакија кај Солун. Антон П. Стоилов смета дека при пишувањето на ракописот Евстатиј го имал пред себе за прототип Кониковското евангелие редактирано од Павел Божигропски. Ова евангелие било пронајдено од страна на Јордан Иванов во 1906/7 година во Солун каде што тој го проучил ракописот и објавил паралелен фрагмент со текстот од Кониковското евангелие на Божигропски.

Кузман П. Шапкарев во 1870 година во Цариград ја отпечатил книгата *Нарочно Св. Благовествование или Избор од евангелските четива*. Печатењето на Изборното евангелие го извршил на црковнословенски јазик со примеси на локален охридски македонски говор, но во текстот се проткале и црти од бугарскиот јазик. Всушност, Шапкарев го препишал основниот црковнословенски текст од соодветна предлошка, а преводот го извршил лично. Ова изборно евангелие на Шапкарев содржи Неделни четива за секоја неделна служба во годината, Изборни празнични четива од евангелијата за поглавните празници, а во календарот биле застапени и празници за св. Кирил и Методиј, св. Климент и Наум Охридски и други македонски светители чијшто култови биле распространети и популарни во неговото време. Во истата 1870 година тој го отпечатил и словенскиот превод на апостолските четива под наслов *Нарочниот св. Посланичник или Избор од апостолските четива*. Текстовите ги отпечатил паралелно на црковнословенски јазик и во превод на Шапкарев на македонски охридски говор (Велев, 1997, стр. 319-331).

Во 1880 година во селото Бобоштица настанал уште еден превод на евангелски текст на македонски народен говор. Станува збор за познатото *Бобоштинско евангелие* чијшто иницијатор на преводот од новогрчки јазик бил македонскиот преродбеник Димитар Цанко од Корчанско. Текстот бил напишан со грчки правопис и претставува Изборно евангелие кое содржи 50 листови и три самостојни содржински целини преведени од различни преведувачи. Јазикот во трите преведени дела го одразува месниот локален говор на селото Бобоштица кај Корча, во границите на денешна Албанија. Велев (1997, стр. 313-314) кажува дека првиот дел на ракописот од л. 4 до л. 28 го пишувал Димитар Цанко, а вториот главен дел од л. 29 до л. 40 го пишувал поп Теодор Икономо – и двајцата преродбенски дејци од селото Бобоштица.

Преведувачите на гореспоменатите текстови имале слободен однос во пренесувањето на текстот при што на својот дијалект успеале да ја доловат суштината на текстот и таа да биде пренесена до читателот. Овие евангелски преводи се од непроценливо значење за нашата културно-историска традиција во кои е одразен духовниот и творечкиот акт на македонските интелектуалци во XIX век.

Заклучок

Преводната книжевност во текот на целиот XIX век одиграла значајна улога при што, заедно со народната книжевност, ја воспоставиле основата врз којашто ќе се изгради оргиналната книжевност и придонесува значително за развитокот на македонскиот јазик. Црковните и манастирските библиотеки во Македонија претставувале ризница со непроценливо богатство за духовниот и културниот развој на македонскиот народ, а истовремено таму се пишувале, препишувале, се чувале и се проучувале илјадници книги од кои се црпело основното знаење и надградување.

Користена литература

- [1] Велев, И. (1997). *Кирилometодиевска традиција и континуитет*. Скопје: Институт за македонска литература.
- [2] Велев, И. (2009). *Во почетокот беше Словото*. Скопје: Институт за македонска литература.
- [3] Десподова, В. (1994). *Лексиката на материјалната култура во јужните македонски говори (според евангелијата од втората половина на XIX век, пишувани со грчка азбука)*. Македонските дијалекти во Егејска Македонија, Зборник на трудови од научен собир. Скопје: МАНУ
- [4] Ивановъ, Й. (1931). *Български старини изъ Македония*. София: Държавна печатница.
- [5] Ковилоски, С. (2020). *Грчкото писмо, јазик и книжнина во македонскиот културно-историски развој во XIX век*. Скопје: Институт за македонска литература.
- [6] Рибарова, З. (1991). *Македонска средновековна книжевност*. Скопје: Македонска книга.
- [7] Стоиловъ, А. (1922). *Български книжовници от Македония*. София: Печатница на С. М. Стайков.
- [8] Стојчевска-Антиќ, В. (1997). *Македонска средновековна книжевност*. Скопје: Детска радост.
- [9] Тодоровски, Г. (1990). *Македонската книжевност во XIX век*. Скопје: Наша книга.
- [10] Тоциновски, В. (2005). *Преводите на македонскиот XIX век*. Скопје: Институт за македонска литература.
- [11] Угринова-Скаловска, Р. (1994). *Околу преведувачката постапка применета во евангелските текстови пишувани со грчко писмо*. Македонските дијалекти во Егејска Македонија, Зборник на трудови од научен собир. Скопје: МАНУ.

Sunchica Trifunovska Janikj
Vision International University, Gostivar

**Translations of the Bible Texts of Macedonian Folk Speech
in the XIX Century**

Abstract: The subject of research of this paper is the transmission of the volume, essence and character of the translation and the translation-compilation creative procedure of the biblical texts in the Macedonian literary-historical tradition. Translation of books, i.e. translated literature is a process that took place continuously in the medieval period and is considered the main bearer of ideas, cultural experiences, interpretations, critical relations and philosophy of language. The main goal of the transcriber is to realize the text perfectly, and to bring it closer to the original as best he can, as well as the number of texts which testify the aforesaid.

Keywords: *translation; literature; manuscript; Bible; text; church; monastery.*

КУЛТУРА

CULTURE

БРЕНДИРАЊЕ НА ГРАДОВИТЕ – УЛОГАТА НА СКОПСКИТЕ ПАЛАТИ ВО КУЛТУРНОТО БРЕНДИРАЊЕ НА ГРАДОТ ОД ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК

Петар Намичев

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
petar.namicev@ugd.edu.mk

Екатерина Намичева-Тодоровска

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ekaterina.namiceva@ugd.edu.mk

Апстракт: Овој труд истражува што е она кое го поседуваат силните брендови и што им е потребно на градовите како Скопје за да се брендираат успешно. За да биде градот добар бренд, тој мора да поседува карактеристики кои се дефинирачки и посебни и кои лесно се идентификуваат. Овие карактеристики го вклучуваат изгледот на градот, вербата на луѓето во градот, она што го претставува градот и какви луѓе живеат во него. Во почетокот на XX век урбаниот развој на градот Скопје на десната страна на реката Вардар влијае врз социјалниот живот на населението, обликувајќи ги нивните потреби и желби, создавајќи нов идентитет, а воедно и бренд на градот. Во овој труд се наведуваат карактеристиките од почетокот на XX век кои го оформуваат идентитетот на градот Скопје.

Клучни зборови: *идентитет, брендирање, креативна класа, урбан развој.*

Вовед

Постојат причини поради кои луѓето избираат одредени градови во кои ќе живеат. Одредени градови се актуелни дури и кога индустриите на кои се изградени згаснуваат. Планерите работат со напорно темпо за да ги ребрендираат градовите или да брендираат град кој никогаш немал силен бренд со цел да се создаде заедница каде што луѓето ќе сакаат да живеат.

Градовите имаат можност да се пласираат врз основа на збир на слики и/или квалитети. Ваков пример е искористеноста на спомениците од различни градови во разгледници, списанија и во медиумите. Урбаните слики играат важна улога во производството на препознатливи моменти за популарна потрошувачка. Одредени градови имаат таква иконска репутација што може полесно да се брендираат од другите. Доказ за тоа би биле Њујорк, Лас Вегас – Париз, Лас Вегас и Белаџо (исто така во Лас Вегас, но овој пат не град, туку регион на Италија). Сите овие се градови/места со такви незаборавни

елементи од разгледниците што може лесно да се копираат и репродуцираат на таков начин што и двете го повикуваат вистинскиот град (NYNYLV се однесува на NYC), а истовремено стануваат нови места во градот.

Сл. 1. Насловна страница на „Илюстрирано Време“ на која е Офицерски дом во Скопје, ориентиран кон реката Вардар и кон централниот плоштад, монументален објект значаен за сликата на градот во почетокот на XX век

Одредени градови/места немаат архитектура која е симболична и богата културна историја. На пример, Беркли – Калифорнија не е познат само поради универзитетот, туку и поради неговата понова културна историја – движењата за слободен говор, протестните маршеви, Народниот парк. Ова се културни моменти кои му дале на градот збир на квалитети кои не може лесно да се фотографираат, но кои може да се мобилизираат во служба на специфичен бренд.

Ако градот треба да се смета за бренд, тој мора да ги содржи најважните карактеристики на брендот, неговите основни својства. Тоа значи дека добар град мора да го има следново:

- да нуди атрактивно вработување;
- да не биде претерано скап во однос на стандардот на популацијата;
- да обезбеди добро и достапно домување;
- да обезбеди разумен јавен превоз;
- добри училишта и рекреативни/културни атракции.

КонкурENCIЈАТА за жители значително се зголемува меѓу градовите. Ова е делумно поради глобализацијата и технологијата. Луѓето сега имаат избор да живеат на едно место, а да работат за друго со помош на интернетот, компјутерите, домашните канцеларии и безжичните врски. Да се живее

на едно место, но да се работи кај работодавец во друга држава, град или земја повеќе не е идеја, туку реалност. Живеењето во одреден град за да успеете во одредена индустрија сè уште постои, но почнува да еродира. Луѓето сега имаат опција да можат да прават бизнис насекаде во светот и можат да одлучат што е најдобро од аспект на локацијата за да им обезбеди најмногу придобивки. Градовите, исто така, отстапуваат место на странското производство и повеќе не може да ги користат нивните традиционални индустрии како средство за да ги одржат во живот. За да се борат против ова, тие треба да се брендираат како добри места за живеење каде што може да напредува разновиден опсег на технологија, индустрија, малопродажба и други атракции. За многу градови, ова би можело да биде нивната последна можност да ги задржат сегашните жители и да привлечат нови.

Глобализација

Глобализацијата им олеснува на градовите кои се во развој да се натпреваруваат со постарите, пооформени градови, едноставно затоа што луѓето сега можат да живеат и работат речиси насекаде. Влијанието на 11 септември и многуте катастрофи оттогаш ги принудиле луѓето подобро да погледнат кога станува збор за квалитет на животот. Придонесувањето кон оваа промена во ставовите на луѓето се преведува во она што луѓето навистина го сакаат од некоја локација или место и што нуди најдобар квалитет на живот, а не само најдобра плата. Како реакција на оваа промена, „нетрадиционалните“ градови привлекуваат со добри ресторани, спортски франшизи, конвенции, забава и културни настани кои порано биле домен на „традиционалните“ или „поголемите“ градови.

Стратезите тврдат дека градовите се она што се не поради локацијата или атракциите, туку поради идеите што луѓето кои живеат таму ги создаваат за нив. Ова е делумно точно, но „брендирање на локација или место“ сè уште е високо користено како форма на брендирање на градот. Сепак, едно е сигурно. Се чини дека менаџерите за маркетинг насекаде имаат различни ставови за тоа како градовите треба да се брендираат. Градските планери мислат дека го разбираат нивниот „градски бренд“, но почесто тоа е енигма.

Концептот на брендирање – идејата дека еден производ е повреден од другиот, има повеќе капитал, бидејќи е поврзан со препознатливо име и ветување за автентичност – започнал пред околу 200 години кога Џосија Веџвуд (Josiah Wedgwood) сфатил дека печатот од неговото име на неговата керамика и именувањето на неговите садови по англиското благородништво го направил популарен. Во 30-тите години на 20 век Нил МекЕлрој од Procter & Gamble, менаџер на одделот за промоција на компанијата, го разви „системот за управување со брендот P&G“, организациона структура која им доделуваше на групи луѓе да ракуваат со специфични маркетинг стратегии за конкурентни брендови.

До 70-тите години на 20 век „бренд менаџер“ беше посакувана работна позиција за дипломираните од бизнис-школите, а кон средината на 90-тите години на 20 век брендирањето почнало да се применува не

само на производите туку и на трговците што ги продаваат, со имиња како Victoria's Secret и Bath & Body Works. „Беше неизбежно луѓето задолжени за маркетингот на градови да се свртат кон концепт кој беше многу продуктивен и успешен за другите области“, вели Роџер Блеквел (Roger Blackwell) (Bartels, 1988, стр. 130).

Градовите се натпреваруваат за начинот на живот на луѓето, а за да го направат тоа успешно треба да одржат силен бренд. Градовите кои изумираат се слаби во овие области. На пример, ако градот поседува лош имиџ на брендот, тешко е да се разниша таа перцепција и да се промени јавното мислење за градот. Брус Кац, директор на Центарот за урбана и метрополитенска политика на Институтот Брукингс (Center on Urban and Metropolitan Policy), коментира: „Група на градови се во трка во однос на нивната способност да привлечат и задржат образована работна сила“ (Winfield-Pfefferkorn, 2005, стр. 21).

Туризам

Колку е важен туризмот во однос на брендирањето на градовите? Што ги тера луѓето да сакаат да го посетат или да останат да живеат во градот? Според Светската туристичка организација (World Tourism Organization), во 90-тите години на 20 век меѓународните туристички посети растат со просечна стапка од 4,3 проценти годишно. Во 2000 година, стапката била 7,4 проценти. Таа година патувањето и туризмот создале директно и индиректно 11,7 отсто од глобалниот БДП (брuto домашен производ) и речиси 200 милиони работни места. Се предвидува дека до 2022 година бројот на меѓународни патници ќе се зголеми на 1,6 милијарди, при што приходите од туризмот ќе достигнат повеќе од 2 трилиони американски долари.¹ Ова е голема вест за градовите насекаде. Туризмот создава работни места во хотели, ресторани, консалтинг, транспорт и обука и му помага на бизнисот во малопродажната средина (Winfield-Pfefferkorn, 2005, стр. 25).

Нематеријалните придобивки се поврзани и со фактот дека инвеститорите претпочитаат да одат во земја или град со кој се запознаени. Додека одредени градови покажале добри приходи, голем број биле особено погодени од економскиот пад од 11 септември, последователната војна во Ирак и кризата со САРС. Но, дали е можно да се брендира град или држава? „Апсолутно“, вели Чарлс Ренч (Charles Wrench), управен директор на Landor UK. „Сè за што можете да изградите ментален инвентар е бренд“ (Winfield-Pfefferkorn, 2005, стр. 25).

Создавањето карактеристичен бренд што го доловува духот на градот треба да ги инспирира патниците, индустријата и општото население. Тоа е полесно да се каже отколку да се направи, се разбира, бидејќи предизвикот варира од град до град, како и од земја до земја. Брендирањето на градовите треба да биде многу специфично за тоа што сака да продаде и кому, но исто така треба да привлече што е можно поширок пазар. Ова е врвниот предизвик во брендирањето на градот. Многу градови може да имаат повеќе

¹ Информација преземена пред појавата на пандемијата.

да им понудат на туристите отколку на жителите, па затоа е од витално значење да се задржи нивниот туристички статус. Овие градови можеби не се достапни за поединци од средната класа, како Њујорк или Париз, но се богати со култура, историја и атракции што ги прават прекрасни туристички дестинации.

Сл. 2. Поштенска картичка за „Арапска кука“, или хотел „Јадран“, како пример за културен туризам низ годините. Овој хотел отсекогаш служел како атракција уште при неговата изградба, кога на арх. Иван Артемушкин му бил нарачан проектот

Креативната класа

Креативната класа станува широко зборувана и важна класа на поединци кои сега се сметаат за речиси суштински за опстанокот на еден град. Ова е класа на луѓе познати како креатори на идеи, „работници на идеи“ (‘idea workers’). Премногу општински регулативи може да го убијат креативниот потенцијал на градот, а градовите без овие строги регулативи развиваат креативни заедници кои еволуираат со текот на времето. Причината за постоењето на овие заедници може да се припише на многу фактори. Ако сакаме да пласираме бренд, брендот треба да испорача. За да може брендот да испорача, му треба поддршка (Winfield-Pfefferkorn, 2005, стр. 134).

Поддршката за градски бренд може да се види во многу форми, вклучувајќи го следново:

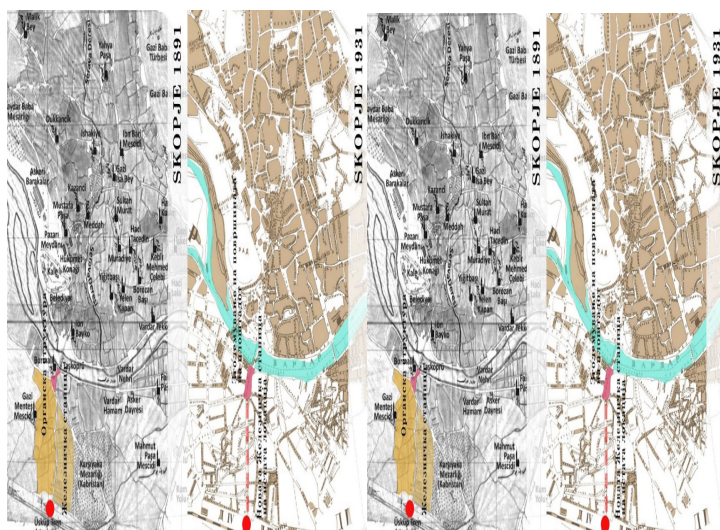
- функционалните својства на брендот. Што нуди градот?;
- демографијата на населението на градот;
- креативната клима;
- како сето ова се проектира во однос на брендот?

Културно брендирање на градот Скопје во почетокот на XX век

Во почетокот на XX век детектираме одредени параметри за создавање на специфично централно јадро на градот Скопје. Во овој период се јавуваат разни интерпретации на новите тенденции, укажувајќи на различни можности и методи за постигнување на архитектонски резултати. Во текот на векот се случиле големи промени во однос на урбаното јадро. Со подобрувањето на економските услови се зголемила приватната и јавната иницијатива за подигање на јавни и станбени објекти со што Скопје ќе почне брзо да се шири и да се менува. На левиот дел на реката Вардар ќе остане сочуван стариот, ориентален дел, додека на десната страна никнува нов град со градски палати и големи, репрезентативни јавни објекти (Намичева, 2022, стр. 146).

Европскиот идентитет е изразен преку иновациите во архитектурата и примената на академизмот, како една стилска формација. Градот Скопје добива лик на европски град во почетокот на XX век не само преку примена на архитектурата туку и преку начинот на живот, трговија и др. Проектите за палатите во Скопје и нивната анализа покажува дека просториите за трговија се наоѓаат во приземните делови, со што улиците добиваат европски изглед по примерите во Русија, Белград итн. (Намичева, 2022, стр. 147).

Во однос на нашиот предмет на интерес, промените се повоочливи во периодот по 1924 г. кога градежната дејност станува поизразена. Се случува интензивна изградба и обнова не само на Скопје туку и на другите македонски градови. Во Скопје се зголемува побарувачката на станови, како и објекти за администрација и за новата општествена градска структура (Грчев, 2003, стр. 160). Со донесувањето на Законот за овластени инженери од 1924 г. во архитектонската струка ќе биде внесен одреден ред (Којић, 1979, стр. 5).

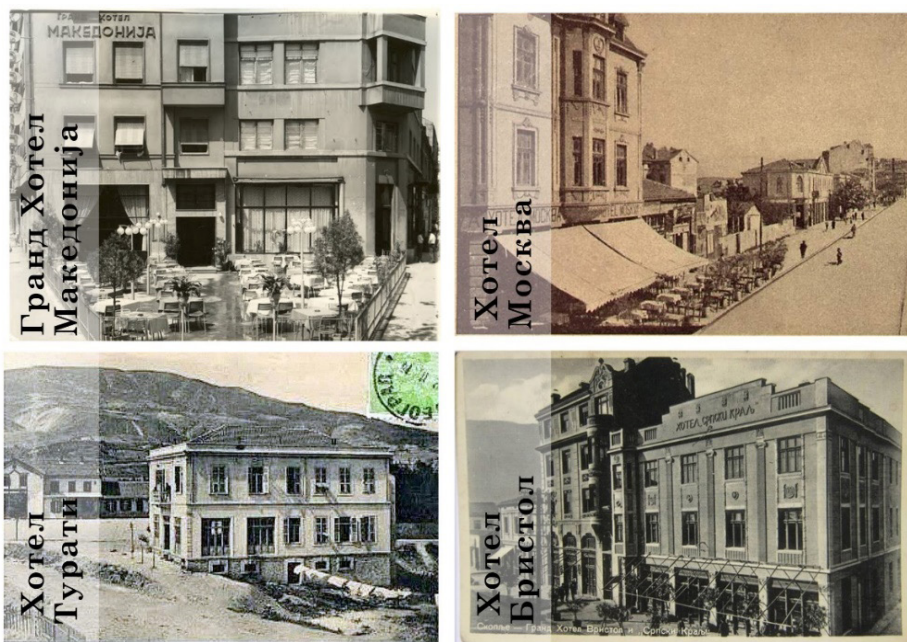

Сл. 3. Урбанистичка мапа на Скопје од 1891 (лево) и од 1931 година (десно). Железничката станица е на иста позиција (со црвено), како и трасата на движење од станицата до плоштадот

Подобрените економски услови ќе доведат до зголемена иницијатива за изградба и на приватни објекти. Со приватна иницијатива во Скопје до 1936 година подигнати се 1.118 објекти, а според пописот од 1921 година во Скопје има околу 10.000 куќи. Се појавуваат архитекти како Димитрије Леко, Вилијем Баумгартен, Богдан Несторовиќ, Б. Радуловиќ и други.

На почетокот од дваесеттите години на XX век Скопје станува еден вид културен центар со развојот на оваа траса и подигнување на новите јавни објекти. На улицата „Крал Петар“, покрај јавните објекти, се граделе и резиденцијални објекти кои се реализирале според замислата на архитектите, а не според прописите на конкурсите. Такви биле Ристиковата палата, палатите на Настеви, Икономови, Крангова палата и други (Качева, 2002, стр. 34). За тоа постојат сведоштва, а едно од нив наведуваме тука:

„Во 1922 година Стефан Настев, еден од основачите на 'Вардар банка' побарал дозвола од властите да изгради повеќекатна куќа на десната страна на реката Вардар, спроти хотелот 'Бели Орао'. Палатата на Настеви била изградена по готов проект кој бил купен на едно патување на Стефан Настев во Виена“ (Апостоловска, 1999, стр. 265).

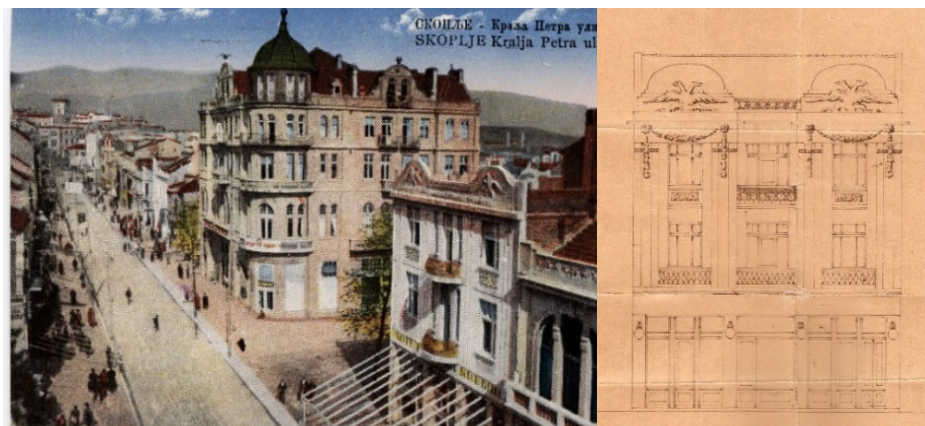
Сл. 4. Најзначајните хотели од Железничката станица до плоштадот „Крал Петар“ по главната улица „Крал Петар“, почеток на XX век

Скопје станува центар во кој се концентрираат различни содржини. Како главен град на Вардарската Бановина, тој прераснува во модерен европски град и стекнува статус на економски, политички и културен центар (Томовски, 2003, стр. 34). Подобрените економски услови доведуваат до

зголемување на иницијативите за подигање на јавни и станбени објекти со што градот брзо се шири и го менува својот урбан облик (Грчев, 2003, стр. 172).

Во протокот на информации и влијанија од Западна Европа, а во однос на зголемената економска моќ, расте и потребата на граѓаните за трансформирање на урбаната средина. Едновременно, политичките околности бараат своевидна постапка на „брендирање на нацијата“, па промените ќе одат во насока на изградба на монументални јавни објекти кои, пак, треба да сведочат и да ја демонстрираат моќта на новонастанатата држава и нејзиното единство, како и во изградбата на резиденцијални објекти за домување кои, пак, сведочат за моќта на индивидуалците во таа држава, односно ја материјализираат идејата за задоволни, а со тоа и лојални граѓани на новата држава. Оттука, архитектурата на Градот Скопје е продукт на новата идеологија за моќта на новонастанатата држава.

Урбаниот развој на градот Скопје на десната страна на реката Вардар влијае врз социјалниот живот на населението, обликувајќи ги нивните потреби и желби. Оттука можеме да заклучиме дека станува збор за двонасочен процес: идеолошката позадина на урбанистичките планови ја креираат сликата за моќна држава, видена во зголемената побарувачка и изградбата на јавни и на приватни објекти изградени со нов модерен стил, со што се менува урбаната структура на градот, а тоа, пак, кај населението креира нови културни навики кои бараат и нови урбанистички осмислувања. Овие процеси ќе влијаат и врз процесите на културната меморија и на процесите на креирање на идентитетот и брендот на градот.

Сл. 5. Улицата „Крал Петар“ во Скопје на која објектите проектирани од руските архитекти создале улични визури блиски до големите градски центри од кои руските архитекти потекнуваат. Објектот на хотел „Српска краљица“ проект на Борис Дутов од 1927 година

Заклучок

Во минатото, со преселување на компаниите во нов град, се привлекувале нови жители, но ова не функционира повеќе. Ако единствената привлечност во градот е само работа, луѓето може да се преселат за таа работа, но тешко ќе останат долгорочно и ќе инвестираат во градот. Креативната класа го менува ова со преселување во градови кои не само што нудат вработување, туку и културни атракции, ресторани, клубови, велосипедски патеки и рекреација. Подобрените економски услови во градот Скопје помеѓу двете светски војни создава услови за развој на централното јадро на градот, а со тоа се формира и брендот на градот преку новата архитектура и културните содржини. Со новото централно јадро и со новите културни атракции Скопје претставувал бренд во периодот преку новосоздадената слика за градот.

Сл. 6. Поштенска картичка од хотел „Бристол“ (лево) и хотел „Српски Краљ“ (десно) на улица „Крал Петар“, давајќи го новиот изглед на главната улица

Библиографија

- [1] Bartels, Robert (1988). *The History of Marketing Thought*. Columbus, Ohio, Grid, (1976) 198.
- [2] Gardyn, Rebecca (2002). “Packaging cities; American Demographics”. 01-01-2002 Packaging cities Volume: 24 Number: 1 ISSN: 01634089 01-01-2002, p. 34.
- [3] Harden, Blaine (2003). “Brain-Gain Cities Attract Educated Young.” Washington Post. Sunday November 9, 2003 p A01.
- [4] Leland, John. “On a Hunt for Ways to Put Sex in the City” <http://smartcityradio.blogspot.com/>
- [5] Winfield-Pfefferkorn, Julia (2005). *The Branding Of Cities - Exploring City Branding and the Importance of Brand Image*. Masters Thesis.

*

- [1] Апостоловска, М. (1999). *Стари семејства*. Скопје: Абакус Комерц.
- [2] Грчев, К. (2003). *Архитектонските стилови*. Скопје: Институт за фоклор „Марко Цепенков“.
- [3] Кадијевић, А. (1994). *Допринос руских неимара – емиграната српској архитектури између два светска рата*. Во: Руси без Русије. Српски Руси, ур. Бранковић З., Београд.
- [4] Качева, А. (2002). *Животот во Скопје 1918-1941*. Скопје: Музеј на град Скопје.
- [5] Којић, Бранислав. (1979). *Друштвени услови развита архитектонске струке у Београду 1920-1940 године*. Београд: САНУ, Посебна издања књига, Одељење друштвених наука.
- [6] Томовски, Крум (2003). *Архитектурата и монументалната уметност во Скопје меѓу двете светски војни*. Скопје: Музеј на град Скопје.
- [7] Намичева, Е. (2022). *Возобновување на изгубената меморија; Скопските резиденцијални објекти меѓу двете светски војни*. Докторска дисертација, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, ЈНУ Институт за македонска литература – Скопје.

Petar Namichev

Goce Delcev University, Stip

Ekaterina Namicheva-Todorovska

Goce Delcev University, Stip

The Branding of Cities – the Role of Skopje Palaces in the Cultural Branding of the City from the Beginning of the 20th Century

Abstract: This paper explores what strong brands possess and what cities like Skopje need to brand themselves successfully. For a city to be a good brand, it must have characteristics that are well-defined and easily identifiable. These characteristics include the appearance of the city, the beliefs of the people in the city, what the city represents and what kind of people live in it. At the beginning of the 20th century, the urban development of the city of Skopje on the right side of the Vardar River influenced the social life of the population, shaping their needs and desires, creating a new identity and also a brand of the city. In this paper, the characteristics from the beginning of the 20th century that form the identity of the city of Skopje are stated.

Keywords: *identity; branding; Creative class; urban development.*

ПОТРЕБАТА ОД ФЕМИНИСТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА КОН РОДОВАТА АСИМЕТРИЈА ВО ДОМИНАНТНАТА КУЛТУРНА МАТРИЦА И МАШКИОТ КАНОН ВО УМЕТНОСТА

Ана Јовковска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
ana_jovkovska@yahoo.com

Апстракт: Културната матрица низ којашто се гради ткивото на канонот во уметноста, книжевноста и науката е одраз на родовата нееднаквост во општеството. Низ овој труд ќе се обидеме да ги нотираме тенденциите на родовата асиметрија не само во минатото туку и во денешното современо живеење во кое патријархалниот модел и сексистичката диоптрија сè уште се присутни. Детектирајќи ги бројките на застапеност на жените во уметноста, од една страна, и заклучувајќи ја невидливоста на жените во културната репрезентација, од друга страна, овој труд зборува за неопходноста да се создаде една нова историја на уметноста во која ќе се валоризира женскиот уметнички придонес кој, за жал, сè уште не е доволно видлив во доминантниот машки канон. Нотирајќи го патријархалниот модел во културата и во уметноста, всушност, посочуваме на потенцијалните пунктови на сексизам и дискриминација кои неминовно водат до родова нееднаквост во општеството.

Клучни зборови: *феминизам, род, патријархат, култура, канон, уметност.*

Вовед

Родовата слобода и родовата правда се интегрално поврзани со културните претпоставки во врска со половите, од што произлегува положбата на жените во општеството. На почетокот на овој труд, важно е да направиме дистинкција меѓу поимите *род* и *пол*, меѓу кои често, а погрешно, се става равенство на еднаквост. Полот е биолошка категорија, наспроти родот којшто претставува социјален конструкт. Со конституирањето на родот, наспроти биолошкиот детерминизам, започнува подривањето на патријархатот. Анализирајќи ги причините за отсуството на жените во јавниот сектор, конкретно преку одредени примери во уметноста, филмот, книжевноста и науката, низ овој труд ќе се обидеме да фрлиме нова светлина во родовата критичка теорија и феминистичката културна политика.

Во книгата *Културна политика – класа, род, раса и постмодерниот свет* (Cultural Politics – Class, Gender, Race, and the Postmodern World) од Глен Џордан (Glenn Jordan) и Крис Ведон (Chris Weedon) објавена во 1995 година, во поглавјето *Сексизмот како културна политика* одлично е објаснето како

жените биле поимани во минатото низ перспективата на основачот и првиот претседател на Американската психолошка асоцијација, Стенли Хол (Stanley Hall), кој тоа го сумирал на следниов начин: „Нашето модерно познавање ја претставува жената со карактеристични разлики од мажите во секој орган и ткиво. Таа функционира низ интуицијата и чувствата, стравот, лутината, сожалувањето, љубовта и повеќето други емоции имаат поширок опсег и поголем интензитет. Ако таа ја отфрли својата природна наивност и ако го преземе товарот на свесно раководење со својот живот, поверојатно е дека повеќе ќе загуби отколку што ќе добие“. (Хол цитиран од Џордан и Ведон, 1999, стр. 165). Овие потенцирани карактеристики на „женската природа“ ја ставаат жената во улога на Другост наспроти мажот и неговата норма во која жената се смета за различна. Тоа се, всушност, процепите низ кои перфидно се протнува нееднаквоста што води кон полова дискриминација и исклучување на жените од многу области на општествениот живот. Имено, ваквиот сексистички дискурс кој фаворизирајќи ги емоциите смета дека разумот ѝ штети на жената, сведувајќи ја на машина за размножување, односно репродукција, и редуцирајќи ја нејзината биолошка и психолошка градба исклучително на улогите на љубовница, сопруга и мајка, е основа за создавање релации на доминација и субординација. Односите на доминација и потчинување, феминизмот ги става под капата на патријархатот.

Патријархалната култура често пати е (в)градена низ различните клетки на традицијата во општеството. Некогаш е експлицитно изразена, а некогаш перфидно маскирана, но секогаш игра на картата на „природноста“ и „склоноста“. „Склоноста на жените кон домот и мајчинството, на пример, со векови се сметало како инстинктивно, но кон крајот на осумнаесеттиот век Мери Волстонкрафт (Mary Wollstonecraft) ја започнува феминистичката традиција на спорење со биолошките теории за женската природа. Феминистките тврдат дека домаќинството и мајчинството се научени улоги и дека женската и машката се ефекти на културата, а не на природата. И таму каде што се работи за моќ, како сексуална политика, дефинициите за 'природата' на мажите и жените се постојан извор на борба“. (Џордан и Ведон, 1999, стр. 166). Конзервативните идеи што се провлекувале долго низ минатото и од чиито корени и денес сè уште има траги во различни сфери на општеството, добиле соодветен одговор преку феминизмот како политичко движење коешто се бори за подобрување на положбата на жените во општеството, односно за изедначување на правата на жените со правата на мажите во секое поле од животот. Со други зборови, феминизмот се залага за социјални, економски и политички права на жените и тој има долга и променлива историја, а феминистичката политика секогаш била одговор на реалната положба на жените во општеството.

Феминизмот како одговор на родовите стереотипи

Родовите улоги и родовите идентитети се создаваат низ социјалните конструкти, почнувајќи од семејството, преку образовниот систем, популарната култура, медиумите, филмот, литературата, рекламата и

социјалните мрежи на кои секојдневно сме изложени и вклучени. Низ овие културни практики се формираат родовите стереотипи како една од најконзервативните форми. Често сме изложени на наративот дека жените се „понежниот пол“, дека тие се емотивни, пасивни, ранливи и субмисивни, додека мажите се силни, бескомпромисни, рационални, храбри и независни. Станува збор за „природна“ или „нормална“ женскост и машкост кои ги учат жените дека треба да бидат покорни, а мажите лидери. „Цврстите жени како госпоѓа Тачер или слабите мажи не се нормални. Идеите за жените, според здравиот разум, науката и популарната култура, често опфаќаат противречни својства. Жените истовремено се сексуално пасивни романтични девици и сексуално порочни вамп-жени од порнографијата и проституцијата. Ефектот на таквото стереотипизирање на половите се состоел во ограничување на жените на области кои имаат помалку материјални ресурси и помала моќ за определба и на сопствените животи“ (Џордан и Ведон, 1999, стр. 167). За среќа, конечно се појавува феминистичка реакција на овие симплифицирани и неправедни толкувања на родовите улоги во општеството.

Ставајќи го феминизмот во одреден историски контекст, сосема кусо ќе ги прегледаме неговите почетоци и развојни фази. Раната фаза на феминизмот се препознава многу порано пред тој официјално да се легитимира. Бројни се примерите на жени кои се бореле за својата независност уште во седумнаесеттиот и осумнаесеттиот век, па тука би ги спомнале имињата на писателките и филозофите како Афра Бен (Aphra Behn), Мери Волстонкрафт (Mary Wollstonecraft) и Џејн Остин (Jane Austen) во чии дела се отвораат прашањата за местото на жените во општеството. Првиот бран на феминизмот започнува во годините кога жените од Соединетите Американски Држави ја почнале борбата за право на глас. Годаината кога, всушност, го добиле правото на глас, 1920 година, се зема како период кога завршува првиот бран на феминизмот. Вториот бран на феминизмот е најпознатиот бран и тој започнува кога жените масовно почнуваат да се организираат и да се креваат за целосна еднаквост. Во 1963 година се објавуваат многу важни текстови за женските права и во овој период, прв пат, се употребува терминот *феминистка* и се зборува за идејата на сестринство. Конечно, жените успеваат да се изборат за: правото на еднаква плата за еднаква работа, правото на абортус, достапност на контрацепција и забрана за дискриминација на работното место. Вториот бран на феминизмот, пак, покрај проблематиката за правата, го воведува и прашањето за женската култура и женското писмо во книжевноста, а се основаат и женски студии на факултетите. Третиот бран на феминизмот ги обележува деведесеттите години на 20 век и во него особено е изразена борбата за вклучување на сите раси (црните и белите жени), класи (сиромашните и економски стабилните), сексуални ориентации (хетеросексуалните жени, но и лезбијките, бисексуалките и транс-жените). Четвртиот бран на феминизмот, кој е актуелен и денес, постојано и одново ги преиспитува односите на моќта и контролата, обидувајќи се да фрли нова постфеминистичка светлина во родовата критичка теорија и да креира родово одговорни закони преку феминистичката културна политика.

Имено, како плурално движење кое минало низ разни трансформации, по 1968 година феминистичката културна политика се збогатила со поинакви форми на активизам што биле инспирирани од мировните движења на жените и движењата за заштита на човековата околина. Во овој период медиумите почнуваат да се интересираат за феминистичките дејства и пораки, па, конечно, некои од акциите за родова еднаквост се нашле и на насловните страници на весниците како, на пример, демонстрациите против натпреварите за избор на мис на светот, кампањите за легализација на абортусот и други. „Важноста на културните политики е клучна за феминизмот затоа што во себе ги вклучува борбите околу *значењата*. Современото движење за ослободување на жените, во најголема мера, ја отфрла можноста нашата угнетеност да биде резултат само на природно дадените сексуални разлики или само на економските фактори. Ја истакнавме важноста на свеста, идеологијата, имагинацијата и симболизмот за нашите битки. Дефинициите на женскоста и на машкоста, како и општествените значења на семејниот живот и сексуалната поделба на трудот, се изградени врз оваа основа. Феминизмот го политизирал секојдневниот живот – културата во антрополошка смисла на реалните општествени практики – во дотогаш невиден степен. Феминизмот ги политизирал и разните форми на уметничкиот и имагинативниот израз, што многу добро е познат како култура, преобмислувајќи ги филмот, литературата, театарот и така натаму“. (Barret цитиран од Џордан и Ведон, 1999, стр. 173).

Имено, во феминистичката културна политика по 1968 година, невидливоста на жените во општеството е една од клучните теми. Отсуството на жените во официјалната историја, во книжевноста и во уметноста станува предмет на сериозна критика. Авторките биле на маргините во уметничките канони, а доминацијата на белите мажи во главната културна матрица е уште еден показател за односите на родова асиметрија во разни социо-политички аспекти. Неопходна била реакција на феминистките кои барале вклучување и признавање на присутноста на жените во доминатните литературни и уметнички традиции. Во таа насока е и ставот на Гризелда Полок (Griselda Pollock) која вели: „Започнавме од премисата дека жените отсекогаш биле вклучени во создавањето на уметноста, но дека историчарите на нашата култура се колебале тоа да го признаат. Нашите истражувања покажуваат дека само во дваесеттиот век, со воспоставувањето на историјата на уметноста како дисциплина што е академски институционализирана, жените-уметници биле системски отстранувани од архивите. Пред овој век има значителна литература за уметничките, а и одредено количество референци за жените во сферата на критиката и модерната уметност. Но, оваа литература конзистентно употребувала една одредена група изрази и вредности што ние, денес, ги означуваме со зборовите „женски стереотип“. Несомнено, се покажа дека сето она што жените го создале сведочи за еден единствен атрибут, извлечен од полот – женскоста. Ваквото придавање својства на една трајна и непотисната женскост ги оправдува подоцнежните ставови за вродената женска инфериорност во уметностите“. (Гризелда

Полок цитирана од Џордан и Ведон, 1999, стр. 179). Менувањето на курсот на историјата значело враќање на правдата за жените. За тоа биле потребни длабински истражувања за да се пронајдат загубените истории. Пионерско дело во таа област била книгата *Скриено од историјата (Hidden From History)* на Шејла Роуботам (Sheila Rowbotham) од 1973 година. На ова поле се отвораат прашањата за поделбата на приватната и јавната сфера, во кои жената е премногу присутна или премногу отсутна. Приватното е зоната на домот и семејството, љубовта, односно романсата и интригите, додека јавното е професијата, граѓанските права или целиот корпус на општествено-политичкиот живот.

Реконструкцијата на женските традиции, особено во литературата и во филмот, поинтензивно започнува од крајот на шеесеттите години на дваесеттиот век. Жените отсекогаш биле активни во светот на литературата, но не биле видливи. Некои од жените-авторки на своите текстови и книги се потпишувале со машки псевдоними со што останувале анонимни пред читателската публика. Низ историските напори да им се вратат заслугите на жените кои твореле се создава важна обнова на современи дела на жени во серијата *Модерни класици* на Virago. Друг значаен пример низ којшто се претставуваат заборавените жени-авторки е едицијата *Мајки на романот (Mothers of the Novel)* на Дејл Шпендер (Dale Spender). Потребата да се фрли зрак светлина врз жените во доминантните културни традиции придонела за формирање на женските студии како академска дисциплина па, така, од седумдесеттите години на 20 век почнува да се зголемува влијанието на феминистичките перспективи и во академските кругови. Во рамките на катедрите за книжевност почнува да се преиспитува доминантниот машки канон и да се повикува на читање на старите текстови на нов начин, „создавајќи го она што поетот Адриен Рич (*Adrienne Rich*) го нарече 'ре-визија': чин на фрлање на поглед наназад, на гледање на нештата со нов поглед, на влегување во некој стар текст во нова критичка насока. Рич ги поттикнуваше жените да погледнат во книжевноста за да научат како сме живееле, како сме биле наведувани да се замислуваме себе си, како нашиот јазик истовремено и не заробува во стапица и не ослободува“ (Rich цитиран од Џепароски, 2007, стр. 192). Навистина, уште една голема стапица е позицијата на жените во историјата на уметноста. Во овој контекст, Џепароски во неговиот зборник по културологија *Аспекти на другоста*, објавен во 2007 година, се повикува на феминистките кои забележале дека „стандардните текстови каков што е *Историјата на уметноста на Џансон (Janson, The History of Art, 1970)* не содржи ни спомен на жени-уметнички. Жените не биле подобро претставени ни во листата на големите композитори, драмски писатели и така натаму.

Книжевноста би можела да се земе како еден забележителен исклучок. Меѓу англиските романсиер(к)и важни позиции заземале сестрите Бронте (Anne, Emily, Charlotte Brontë), Џорџ Елиот (George Eliot) и Џејн Остин (Jane Austin), како и американските Едит Вортон (Edith Wharton) и Гертруда Стајн (Gertrude Stein). Кај поетесите, на Емили Диксон (Emily Dickson), Елизабет Барет Браунинг (Elizabeth Barrett Browning) и Кристина Розети

(Christina Rossetti) секогаш им се давало место во стандардните антологии. Книжевноста им нудела на жените со скромни средства и образование можност за еден вид уметнички дострел што жените ретко го достигнувале во музиката или во визуелните уметности“. (Џепароски, 2007, стр. 194). За овој тип на проблеми пишува и Вирџинија Вулф (Virginia Woolf), за потребата од „сопствена соба“ или свој простор, под што не се подразбира само потребата да се сонува и живее сопствениот сон, слободата да се прави и да се работи тоа што се сака, туку и финансискиот приход и економската независност што занимавањето со уметничкото творештво ќе го направи возможно. Станува збор за независност што на жените би им ја овозможила истата внатрешна слобода што машките писатели ја сметаат за дадена.

Ако ја разгледаме родовата застапеност во филмската уметност, повторно ќе забележиме асиметрија во репрезентацијата на жените. Започнувајќи со раниот период на историјата на филмот, нотираме дека токму пред 1920 година бројот на жени во филмскиот свет бил најголем, но она што е поразително е дека со развојот на оваа гранка, сè повеќе се случува родов дисбаланс. Податоците велат дека „помеѓу 1923 и 1927 година во Холивуд режирале дваесет и шест жени, а помеѓу 1949 и 1979 таа бројка паднала на само седум. Во анализата која ги зафаќа филмовите од 1930 до 1970 година историчарките категоризирале четири доминантни типови на женски улоги (кога е актерството во прашање) – столб на крепост во кои се вбројуваат Дорид Деј и Џули Ендрјус; гламур девојка која ги зафаќа божиците како Мерлин Монро и Марлен Дитрих; емотивна жена – Розалинд Расел и Елизабет Тејлор во *Мачка на лимен покрив*. Во последната категорија им припаѓаат т.н. независни жени, од типот на Кетрин Хепберн, Барбара Стрејсенд и Џејн Фонда. Историјата на американскиот филм покажува дека во 1896 година име кое мора да се знае е Французинката Алис Гај Блаше, за која се смета дека е првата жена режисер. Мери Пикфорд, пак, во 1927 година била единствената жена која учествувала во основањето на Академијата на филмските науки и уметности“. (Дамчевска, 2013, стр. 52). Но, без разлика дали го анализираме филмот, уметноста, книжевноста или науката, заклучокот до кој доаѓаме е дека постои сериозен проблем на отсуство на жени во овие важни културно-општествени сфери.

Признанието дека жените не биле во можност да ги постигнат успехите на мажите во најголемиот дел од дејностите, подразбира прифаќање на вистината дека жените биле дискриминирани заради општествените и материјалните околности, како и одбивање да се прифати извртениот аргумент за „женската природа“ и полова разлика. Во тој поглед големо е влијанието на есејот на Нохлин *Зошто немало големи уметнички?* (Nochlin, *Why Have There Been No Great Artists?*, 1971) кој се надоврзува на ставовите на „раните феминист(к)и“ како што се Мери Волстонкрафт (Mary Wollstonecraft), Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill), како и на многу авторки како Вирџинија Вулф (Virginia Woolf), Симон де Бовоар (Simone de Beauvoir), Кристина де Пизан (Christine de Pisan) и други. Заклучокот што се носи е дека талентот сам по себе не бил доволен. Сосема е јасно дека има потреба

да се напише скриената историја на жените во којашто нема да изостанува нивниот уметнички труд што во доминантниот канон е невидлив. Во тој контекст Џепароски пишува: „Потрагата по женски Микеланџело успеа да ги додаде кон канонот заборавените уметнички какви што се барокната италијанска сликарка Артемизија Џентилески и членките на Британската кралска академија од осумнаесеттиот век Анџелика Кауфман и Мери Мозер. Тоа доведе и до зголемен академски интерес за некои дотогаш секундарни личности и ги наведе феминистките да посветат поголемо влијание на делата на личностите од дваесеттиот век какви што се Ли Краснер, Агнес Мартин, Пола Модерсон-Бекер, Тина Модоти и Фрида Кало“. (Џепароски, 2007, стр. 196). Ова се само некои од феминистичките придобивки за жените во уметноста, но за жал доминантните канони сè уште се машки.

Во слична насока е елаборирањето на Ана Мартиноска во нејзиниот труд со наслов *Неколку размисли на тема жената и канонот (Кон драмата Блескава љубов на Марија С. К. од Мимиза Ристова)* објавен во книгата *Книжевноста низ критичка визиura* (2021) каде пишува за историјата на Нобеловата награда во корелација со родовата нееднаквост: „Статистиките велат дека помеѓу 1901 и 2013 година Нобеловата награда им била доделена на 44 жени од вкупниот број од 876 добитници или, со оглед на тоа што некои награди се делат помеѓу неколкумина добитници, тоа се 45 награди од вкупно 561 и тоа 15 награди за мир, 12 за литература, 10 за физиологија и медицина, 4 за хемија, 2 за физика и само една за економски науки. Процентуално изразено, тоа изнесува околу 5 % од добитниците или 8 % од вкупниот број на награди“. (Мартиноска, 2021, стр. 45). Ова го реактуелизира прашањето зошто каноните сè уште се машки што, пак, води до размисла за достапноста до образование што жените ја имале во минатото, можностите кои денес ги имаат, вклучително и женските права во чиј корпус влегуваат и правата за споделено родителско отсуство, правото на абортус, нееднаквоста на пазарот на трудот, родовиот јаз во платите и други.

За жал, и денес, во овој современ технолошки свет, жените сè уште се на маргините кога е во прашање науката, уметноста и политиката. Истражувањето коешто го направи *Пина – платформа за истражувачко новинарство и анализи* објавено во февруари 2022 година под наслов *Жените доминираат во науката, но не и на високите позиции на УКИМ* покажува дека перцепцијата во македонското општество е патерналистичка, односно мажот се перципира како татко не само на семејството туку и на државата. Оттаму и сликата во академската средина не е поинаква, па иако жените во науката ги има во поголем број од мажите, тие се недоволно застапени на раководните универзитетски места како продеканки, деканки и ректорки. „Интересен податок од *Ретроспектива 30*, податочен проект за состојбите во високото образование кој го подготви Независниот академски синдикат (НАКС), покажува дека во структурата на Универзитетскиот сенат на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ (УКИМ) жените се застапени со 37,8 %, а во самата Ректорска управа со 24 %. Овој податок, засилен со фактот дека од независноста до денес само една жена, Радмила

Кипријанова, била на раководното место ректор во периодот од 1994-1998 година, покажува негативен тренд во однос на застапеноста на жените во најстариот универзитет во земјава“ (Пина, 2022). Иако и од истражување во Институтот за статистика на УНЕСКО произлегува дека Македонија е на првото или близу првото место во Европа последниве години по процентуалната застапеност на жените во науката со повеќе од 50 %, сепак жените отсутствуваат на највисоките одлучувачки позиции во академската заедница, што покажува дека се неопходни родово одговорни политики и во високото образование. Ако се повикаме и на Стратегијата за родова еднаквост 2021-2026 како еден од владините документи за унапредување на родовата еднаквост и зајакнување на жените во општеството, ќе дојдеме до следниве податоци: во 2019 година имало повеќе жени од мажи запишани и дипломирани, 58,85 % дипломирани жени наспроти 41,15 % мажи; од вкупно 204 доктори на науки, 122 биле жени, а бројот на редовни и вонредни професорки (552 и 406 во учебната 2018/2019) е помал од бројот на редовни и вонредни професори (753 и 463). Овие статистички податоци укажуваат дека и во современ контекст, доминантните канони се машки.

Заклучок

Ретроградните тенденции на родова асиметрија во разни аспекти на општеството, коишто влечат корен од патријархалниот модел, заслужуваат остра критика. „Уметноста отворила простор за деконструирање на патријархалната хиерархија заснована на идеалот за жената сведена на нејзините основни репродуктивни моќи, нејзината вкоренетост во домашниот, приватен простор, во семејството како единствен аспект на нејзината реализација“ (Дамчевска, 2013, стр. 35). Анализирајќи ги бројките на застапеноста на жените во уметноста, книженоста, науката и филмот, доаѓаме до заклучок дека од една страна е проблемот на отсуството на жените во јавниот сектор, додека од друга страна е несоодветната репрезентација на жените во културата. Сето ова зборува за неопходноста да се создаде една нова историја на уметноста во која ќе се валоризира женскиот уметнички придонес кој, за жал, сèште не е доволно видлив во доминантниот машки канон, како и за потребата од поинаква репрезентација на жените во современата култура и новите медиуми. Проблемот на родовата асиметрија во доминантната културна матрица не е изолиран и тој неминовно се прелева во разни полиња од социо-политичкиот живот. Теоретичарката на културата и феминистка, Светлана Слапшак, укажува на податоците од Организацијата на обединетите нации (ООН) според кои жените на планетата главно не поседуваат земја, но ја обработуваат; немаат капитал, но работат повеќе за помалку пари, особено кога ќе се земе предвид бесплатната работа која во светската историја непогрешно се поистоветува со робовската работа; според бројноста, тие се мнозинство од избирачите, но несоодветно претставени во власта; имаат помал пристап до културните добра, иако ликот на жените во тие области масовно се злоупотребува. (Дамчевска, 2013, стр. 8-9).

Овие фрапантни податоци укажуваат на тоа дека феминистичката

борба е пред нас, а издвојувањето на битките за застапеноста на жените во уметноста и нивната соодветна репрезентација е само еден дел од спектарот на родово сензитивните културни политики кои треба да ја променат реалната состојба во општеството. Посочувајќи ја родовата неправда низ доминантниот уметнички канон, ние, всушност, ги детектираме полињата на кои постои рецидив од патријархатот, како и сè уште присутен сексизам, што пак води до дискриминација и родово нееднаквост во општеството. Конечно, нотирајќи ги аномалиите низ одредени примери од книжевноста, филмот и другите уметнички продукции, всушност, се бориме за креирање на родово одговорни политики кои би донеле законски механизми за зајакнување на позициите на жените во општеството.

Библиографија

- [1] Дамчевска, В. (2013). *Од собата до Холивуд*. Скопје: Зојдер.
- [2] Мартиноска, А. (2021). *Книжевноста низ критичка визура*. Скопје: Институт за македонска литература.
- [3] Џепароски, И. (2007). *Аспекти на другоста*. Скопје: ЕВРО БАЛКАН Пресс.
- [4] Џордан Г., Ведон К. (2000). *Културна политика – класа, род, раса и постмодерниот свет*. Скопје: Темплум.

*

- <https://pina.mk/5678-zhenite-dominiraat-vo-naukata-no-ne-i-na-visokite-pozitsii-na-ukim/>

Ana Jovkovska

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

The Need of a Feminist Perspective on Gender Asymmetry in the Dominant Cultural Pattern and the Men's Canon in Art

Abstract: The cultural pattern that constructs the fabric of the canon in art, literature and science is a reflection of gender inequality in society. Throughout this paper we will try to note the tendencies of gender asymmetry not only in the past, but also in today's modern life in which the patriarchal model and sexist perception are still present. Detecting the number of women in art on the one hand, and concluding the invisibility of women in the cultural representation on the other, this paper talks about the need to create a new art history in which the female artistic contribution will be valued which, unfortunately, is not yet sufficiently visible in the dominant male canon. Noting the patriarchal model in culture and art, we in fact, indicate the potential points of sexism and discrimination that inevitably lead to gender inequality in society.

Keywords: *feminism; gender; patriarchy; culture; canon; art.*

МЕТОДИКА НА
НАСТАВАТА

TEACHING
METHODOLOGY

УПОТРЕБАТА НА ФРАЗЕОЛОШКИТЕ ИЗРАЗИ ВО НАСТАВАТА

Виолета Јанушева

Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола
violetajanuseva@gmail.com

Наташа Зулумовска

Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола
natashazulumovska@gmail.com

Апстракт: Зголемената употреба на разговорните елементи во стилови што треба да ја претставуваат официјалната комуникација е основа за испитување на јазикот што го употребуваат наставниците во текот на наставниот час имајќи ги предвид фразеолошките изрази (ФИ). Оваа појава досега не е истражувана, па трудот има за цел да одговори на едно истражувачко прашање: Каков јазик употребуваат наставниците во текот на часот во однос на ФИ? Примерокот го претставуваат 40 набљудувани часови по различни предмети што се реализирани од 15 наставници над 30-годишна возраст и анкетен прашалник со две отворени прашања кои се однесуваат на нивните перцепции за сопствениот јазичен израз во текот на наставниот час, во однос на стандарднојазичната норма и ФИ. Анализата ги опфаќа кодирањето на анкетните прашалници и општиот квалитативен интерпретативно-индукциски пристап. Резултатите покажуваат дека наставниците употребуваат ФИ во текот на наставниот час, и тоа во ситуации што се поврзани со однесувањето на учениците, но не се забележува објаснување на одреден поим или проблем од наставната единица со ФИ. Податоците од анкетата, пак, укажуваат на несвесната употреба на ФИ и на потребата од негување и унапредување на стандарднојазичната норма, но и на нивната свесна употреба, првенствено како средства за „полесно усвојување на пораката што ја пренесува наставникот“. Оттука, ова истражување е поттик за натамошни истражувања на оваа појава што може да дадат поцелосна слика за јазикот што го употребува наставникот во наставата.

Клучни зборови: *фразеолошки изрази, настава.*

1. Вовед

Општо е познато дека ФИ ги одразуваат историјата и културата на еден народ и се значаен показател за самостојноста на еден јазик. Нивната основна цел е да внесат сликовитост и живост во изразот и тие се, првенствено, карактеристични за разговорниот стил. ФИ се неслободни зборовни состави со единствено значење (Велковска, 2002; Велјановска, 2006). Како

што наведува Велјановска (2006), ФИ не се создаваат во говорниот процес, туку се репродуцираат во готова форма која се зацврстува со долгата употреба. Според Молотков (1977), ФИ имаат свои категоријални признаци што ги одделуваат од другите јазични единици и што ги определуваат како самостојни единици на јазикот, меѓу кои од посебно значење се: лексичкото значење, компонентниот состав и граматичките категории. Најприфатената класификација за определувањето на видот на ФИ е онаа на Виноградов (Виноградов, 1985, во Велковска, 2002), кој на преден план го става процесот на десемантизација, па оттука, има различни видови ФИ, во зависност од тоа дали компонентите покажуваат поголем или помал степен на десемантизација. Тоа значи дека, воопшто, во поголема или помала мера, значењето на ФИ не зависи од одделното значење на компонентите од кои се составени (сп. *скина конци* – најголем степен на десемантизација vs *пристиснат до сид* – помал степен на десемантизација и *го умре од котек* – најмал степен на десемантизација).

Честата употреба на ФИ во разговорниот стил се должи на потребата за поголема сликовитост во изразувањето. Но, во последните десетина години се забележува засилена употреба на ФИ и други разговорни елементи во стилови што треба да ја претставуваат официјалната комуникација, како што е новинарскиот потстил (Јанушева и Шашко – Janusheva & Shashko, 2015; Петрова-Џамбазова, 2016) во кој тие се користат, првенствено, како средства за привлекување на вниманието на читателите.

Оттука, во однос на тоа дека наставниот час треба да ја претставува официјалната комуникација и дека, пред сè, треба да ја унапредува и промовира стандарднојазичната норма, интересно е да се испита јазикот што го употребуваат наставниците во текот на наставниот час, во однос на застапеноста на ФИ (предвид се земаат само ФИ што се карактеристични за разговорниот стил). За таа цел се набљудуваат наставни часови, а во протоколот изработен од авторките се забележува употребата на ФИ во секоја фаза од часот. Во исто време, наставниците во анкетен прашалник треба да одговорат на две отворени прашања со цел да се согледа нивната перцепција за сопствениот јазичен израз во однос на стандарднојазичната норма и ФИ.

Имајќи предвид дека барем досега оваа појава не е испитувана, ова истражување придонесува кон општата дебата за навлегувањето на неформалните елементи во формалните домени, како што е наставата, и го актуализира прашањето за нужноста од нивната употреба во текот на часот. Иако како ограничување може да се смета малиот примерок, сепак, истражувањето дава основни сознанија за употребата на ФИ во наставата, што претставуваат плодна основа за натамошно истражување на опсегот на оваа појава во образованието со што, пак, се добива драгоцен материјал за примената на стандарднојазичната норма во текот на часовите.

2. Поширок истражувачки контекст

Во македонскиот јазик има голем број истражувања за ФИ. Велковска (2002) изделува две класификации на ФИ, и тоа според структурата имајќи ја предвид главната компонента (именка, придавка или глагол) и според функцијата во реченицата. Велјановска (2006) акцентот го става на соматските ФИ. Кон поделбата на Велковска (2002) се надоврзува и Христовска (2018), која уште предвид ги зема потеклото на ФИ и стилските разновидности. Дел од истражувањата се однесуваат на споредбата на ФИ во македонскиот и во другите јазици и на нивниот превод (Кузмановска и Петковска, 2012; Костадиновска, Јанушева, 2012; Бојковска, 2016; Делова-Силјанова, 2016; Кирова, Кузмановска и Иванова, 2018 и др.). Меѓу поновите истражувања се оние на Марковиќ и Новотни (2020) за онимските ФИ во македонскиот јазик и големиот број прилози за македонската фразеологија на Макаријоска и Павлеска-Георгиевска (2020).

3. Методологија

Целта на ова истражување е да одговори на едно истражувачко прашање: *Каков јазик употребуваат наставниците во однос на ФИ во текот на наставниот час?* Примерокот го претставуваат 40 набљудувани часови што се реализирани од 15 наставници над 30-годишна возраст (во предметна настава во ОУ „Климент Охридски“ од Битола) што, пак, е во согласност со Јин (Yin, 2011) за тоа што може да биде примерок во едно истражување. Примерокот е збогатен и со анкетен прашалник што содржи две отворени прашања кои се однесуваат на перцепциите на наставниците за употребата на ФИ и примената на нормата во сопствениот јазичен израз во текот на наставниот час кои, пак, според Браун (Brown, 2009), се многу значајни за добивање поголем број информации: *Како го оценувате својот јазичен израз во текот на часот во однос на стандарднојазичната норма (употреба на дијалектизми, турцизми, ФИ и сл.)?* и *Што мислите за употребата на ФИ во наставата? Образложете го своето мислење.* За забележување на ФИ, изработен е протокол во кој се запишуваат употребените ФИ во секоја фаза од часот. Набљудувачот има улога на целосен набљудувач, што е во согласност со видовите улоги на набљудувачот што ги предлага Голд (Gold, 1958), а во голема мера се има предвид и скромното искуство на набљудувачите, зашто, како што наведуваат Шенсул и другите (Schensul et.al., 1999), набљудувањето зависи и од вештините за набљудување. Анализата на резултатите од анкетата предвид го зема кодирањето (отворено, аксијално и селективно), според моделот на Глејсер и Штраус (Glaser & Strauss, 1967), при што, всушност, во центарот на вниманието се споредбата и квалитативниот интерпретативно-индукциски метод употребен од Томас (Thomas, 2006), Кресвел (Creswell, 2009), Калке (Kahlke, 2014) и Хардинг и Вајтхед (Harding & Whitehead, 2016), што комбинира различни аналитички квалитативни пристапи. При определувањето на видот на ФИ се поаѓа од спомената класификација на Виноградов.

4. Анализа, резултати и дискусија

4.1. Набљудување

Како што е веќе споменато, во протоколот за набљудување се забележуваат ФИ што наставниците ги употребуваат во сите три фази од часот.

А) Фразеолошките срастувања (ФСр) или идиомите се целосно неделиви семантички целисти чие значење не е мотивирано од значењето на неговите компоненти. Кај нив, редот на зборовите е строго определен, а компонентите не може да се заменуваат со други или да се испуштаат. Од фразеолошките срастувања употребени се следните: *Мува без глава, Ни вода ни киселина, Паѓа в очи, Доаѓа преку глава, Падне од Марс, Чува неког како очите во главата, Вlakно од главата да не му фали, Со главата во облаци, Гледај си ја работата, Со прст не мрда и Бере гајле.*

Во продолжение, следи описот на ситуациите во кои се употребени ФСр во секој дел од наставниот час:

ФСр во воведниот дел од часот: Наставничката бара да ги прегледа домашните задачи на учениците. Учениците немаат напишано домашна задача и повеќето кажуваат различни изговори. Наставничката им се обраќа: *Преку глава ми дојде од вашите изговори!* Наставникот им ги соопштува оценките на учениците. Еден ученик не е задоволен од својата оценка. Наставникот му се обраќа: *Цела година со прст немаш мрднато за мојот предмет. И оваа оценка ти е многу.*

ФСр во главниот дел од часот: Во главниот дел од часот, додека ја објаснува конкретната наставна единица, наставникот им се обраќа на учениците: *Како од Марс да сте паднати.* Наставничката станува ученик да одговара за оценка. Ученикот прашува: Зошто пак јас наставничке? Секој час само мене ме станувате. Наставничката му одговара: *Ете така, денес ти ми падна в очи.* Наставникот станува ученик за да го испрашува. Ученикот нема научено, а наставникот му се обраќа: *Родителите ве чуваат како очите во главата. На вас е само да учите, а вие и тоа не сакате да го правите.* Додека наставникот објаснува, еден ученик зборува и не слуша што кажува наставникот. Наставникот му се обраќа: *Ќе повикам родител! Ни вода ни киселина си направен!* За време на тестот, учениците го прашуваат наставникот дали ќе имаат шанси да ги поправат оценките од тестот. Наставникот им одговара: *Не берете гајле сега за тоа, решавајте го тестот.* Наставникот станува ученик за да го испрашува. Ученикот нема научено, а наставникот му се обраќа: *Родителите гледаат vlakно од главата да не ви фали. На вас е само да учите, а вие и тоа не сакате да го правите.* Наставникот им задава вежби на учениците. Еден ученик не ги прави вежбите. Учениците прашуваат зошто тој ученик да не прави вежби. Наставникот им одговара: *Гледајте си ја работата!*

ФСр во завршниот дел од часот: Наставничката бара од ученикот да го прочита она што го напиша за дадената вежба. Ученикот напиша погрешна вежба. Наставничката му вели: *Повторно не разбра. Не знам што се случува ова полугодие, како мува без глава си.* Наставникот им ги кажува оценките

на учениците. Еден ученик не е задоволен од оценката и реагира дека на тестовите секогаш имал повисока оценка. Наставничката му се обраќа: Покрај тестовите, се оценува и однесувањето. *Кога некој цела година е со главата во облаци, ова е резултатот.*

Б) Фразеолошките единства (ФЕ) се клиширани изрази кои функционираат како целисти, а значењето им произлегува од преносното значење на компонентите. Од фразеолошките единства употребен е изразот: *Само два збора ќе ти кажам.*

ФЕ во воведниот дел од часот: Во воведниот дел од часот наставникот им се обраќа на учениците: *Ќе ви кажам само два збора и повеќе не зборувам на оваа тема!*

ФЕ во главниот дел на часот: При набљудувањето, во главниот дел од часот, не се забележани ФИ од овој вид.

ФЕ во завршниот дел од часот: При набљудувањето, ФИ од овој вид не се забележани во овој дел од часот.

В) Фразеолошки спојки (ФСп) се фигуративни изрази во кои само една од компонентите има преносно значење. Од фразеолошките спојки употребени се следните: *Падна од смеа и Зборува со половина уста.*

ФСп во воведниот дел од часот: Наставникот станува еден ученик да чита од учебникот. Останатите ученици реагираат дека не го слушаат. Наставникот им се обраќа: *Како ќе го слушате кога зборува со половина уста.*

ФСп во главниот дел од часот: За време на тестот, еден ученик се смее. Наставникот му се обраќа: *Падна од смеа. Што е толку смешно, кажи и ние да се насмееме.*

ФСп во завршниот дел од часот: При набљудувањето, ФИ од овој вид не се забележани во јазичниот израз на наставниците.

Овој дел од истражувањето, несомнено, потврдува присуство на ФИ во јазичниот израз на наставниците во текот на наставниот час. При набљудувањето, забележана е употреба на 16 различни ФИ, и тоа 67 пати. Најмногу ФИ се употребени во главниот дел од часот, дури 37 пати, потоа, во воведниот дел се употребени 26 пати, а најмалку во завршниот дел, само 4 пати. Она што е важно и што треба да се истакне е дека опишаните ситуации покажуваат употреба на ФИ поврзани со однесувањето на учениците во текот на наставниот час. Не е забележана употреба на ФИ во јазичниот израз на наставникот при објаснување на одредена појава, поим или проблем од конкретната наставна единица.

4.2. Анкетен прашалник

За да се согледаат перцепциите на наставниците во однос на сопствениот јазичен израз во текот на часот, спроведен е анкетен прашалник со две отворени прашања. Одговорите на наставниците се транскрибирани. За првото прашање, *Како го оценувате својот јазичен израз во текот на часот, во однос на стандарднојазичната норма (употреба на дијалектизми, турцизми, ФИ и сл.),* при отвореното кодирање,

првата авторка ги изделува следните кодови: *предавање, вежби, важност, литературен јазик, битолски зборови, турцизми, ФИ, (не)свесност*. Потоа, втората авторка ги препрочитува транскриптите и се согласува со првично воспоставените кодови. При аксијалното кодирање, се формираат категории врз основа на сличностите на првичните кодови. Кодовите *предавања, вежби и важност* ја формираат категоријата *комуникација во текот на наставниот час*, а кодовите *битолски зборови, турцизми и ФИ* се подведуваат под категоријата *разговорни елементи*. Кодовите *литературен јазик, спонтаност и (не)свесност* се кодови *ин vivo* што значи дека се запишани така како што се кажани од наставниците. При селективното кодирање, сите категории се соединуваат околу една централна категорија, во случајот проценката на наставниците за сопствениот јазичен израз во однос на стандарднојазичната норма и ФИ. Оттука, може да се констатира дека комуникацијата наставник – ученик во текот на наставниот час е од особено значење за анкетираниите наставници, но во исто време за нив е уште поважно таа да се реализира на македонски литературен јазик. Според зборовите на наставниците: *На часовите го употребувам македонскиот литературен јазик*. И без резултатите од набљудувањето, употребата на изразот *литературен јазик* покажува дека наставниците користат разговорни елементи во текот на наставниот час, зашто е јасно дека не ја согледуваат разликата меѓу поимите литературен и стандарден. Имено, наместо поимот стандарден јазик, тие го употребуваат поимот литературен јазик што, според Пановска (1987) и Јанушева (2017), е поширока категорија од стандардниот јазик и опфаќа нестандардни единици. Понатаму, наставниците велат: *Може да се случи во комуникацијата да ми се провлече некој битолски или турски збор, па и некој ФИ, но тоа е нормално ако се има предвид дека сме во комуникација со нашите ученици секој ден*. Оттука, јасен е ставот на наставниците за тоа дека употребата на ФИ во наставата е резултат на времето што наставниците го поминуваат со учениците во текот на денот. Сепак, пожелно е комуникацијата во текот на наставниот час да се реализира на стандарден македонски јазик зашто, на тој начин, се чува и унапредува стандарднојазичната норма и се спречува навлегувањето на разговорни елементи во домен што ја претставува официјалната комуникација. Во овој дел, најважната информација доаѓа од перцепцијата на наставниците за тоа дека тие ги употребуваат ФИ несвесно и спонтано. Според ова, може да се констатира дека припадноста на едно дијалектно подрачје (во случајот, на битолското) и постојаната изложеност на нормите во тоа говорно подрачје влијаат врз примената на стандарднојазичната норма. Само двајца од наставниците свесно ги употребуваат ФИ во својот јазичен израз. Според нив: *Свесно ги употребувам ФИ во комуникацијата со учениците во текот на часот. Мислам дека тоа е позабавен начин да се кажат работите. Со нивната употреба пораката што сакам да ја пренесам побрзо и полесно ќе допре до децата и побрзо ќе ја меморираат*. Свесната употреба на ФИ покажува дека наставниците, пред сè, имаат сознанија дека учениците ги разбираат употребените ФИ што наведува на заклучокот дека тие се дел од

секојдневните интеракции на учениците. Ова, пак, ја акцентира дилемата за употребата на ФИ во официјалната комуникација, односно за тоа дали ФИ, воопшто, треба да се дел од јазичниот израз на наставникот во текот на часот, па дури и како стратегии за привлекување на вниманието на учениците или за полесно усвојување на пораката. Нашето размислување оди во насока на тоа дека јазичниот израз на наставникот е своевиден модел за јазикот што го усвојуваат и употребуваат учениците, па, оттука, наставникот, првенствено, треба да го негува и афирмира стандардниот македонски јазик. ФИ се богатство на еден јазик, но на учениците треба јасно да им се укаже дека тие се дел од разговорниот стил и дека во наставата треба да се применува нормата на македонскиот јазик. Ако ја почитуваат, и тие придонесуваат за нејзината афирмација.

Во однос на второто истражувачко прашање: *Што мислите за употребата на ФИ во наставата? Образложете го своето мислење*, при отвореното кодирање, се добиени следните кодови: *настава, (не)употреба, свесност*. Кодовите *настава* и *(не)употреба* се подведуваат под категоријата *стандарден јазик*. Кодот *свесност* е код *ин виво*. Оние наставници што ги наведуваат како причини за употребата на ФИ несвесноста или спонтаноста, истакнуваат дека „ФИ не треба да се употребуваат во наставата“, без да го образложат своето размислување. Може да се претпостави дека нивните ставови ги поддржуваат примената на стандарднојазичната норма и нејзиното зацврстување и унапредување. Од друга страна, 5 од наставниците велат: *Не гледам проблем во нивната употреба*. И овие наставници не го образлагаат своето мислење, па оттука не е јасно дали употребата на ФИ се ограничува на ситуации слични на гореспоменатите или за нив проблем не претставува ниту употребата на ФИ, на пример, додека се објаснува некој поим или проблем од наставната единица. Ако се претпостави дека наставниците сметаат дека треба да се употребуваат ФИ во текот на часот и во вакви случаи, тоа може да влијае врз отстапување од нормата и врз преголема употреба на разговорни елементи. Да претпоставиме дека на еден час по Географија се објаснува дека одреден континент има голем број полуострови, заливи, протоци, канали и сл. и дека наместо изразот *голем број*, наставникот го употребува ФИ *прст и плева* или *мал милион*. Или, на часот по Македонски јазик кога се опишува некој лик, наместо *Тој, воопшто, не е загрижен*, наставникот да употреби *Нему, воопшто, око не му трепнува*. Иако на прв поглед се чини прифатливо и спонтано, па дури и интересно, јасно е дека ваквите елементи не треба да се дел од јазичниот израз на наставникот во наставата.

Заклучок

Од набљудувањето јасно се согледува дека наставниците употребуваат ФИ во својот јазичен израз во текот на часот, а тоа значи дека елементи од разговорниот стил навлегуваат во наставата што треба да ги претставува официјалната комуникација и стандарднојазичната норма. Очигледно е дека ситуациите во кои се употребуваат ФИ не се поврзани со објаснување

поими, проблеми или појави од конкретната наставна единица, но, сепак, овие сознанија се значајни од аспект на примената на македонската стандарднојазична норма. Спроведената анкета дава сознанија за тоа дека наставниците несвесно ги употребуваат ФИ и дека се категорични во однос на тоа дека ФИ не треба да имаат свое место во официјалната комуникација. Согледувањето на наставниците кои свесно и намерно ги употребуваат ФИ бара натамошни истражувања на појавата, особено за употребата на ФИ како синоними за одреден поим или проблем од конкретната наставна единица, што би можело да го покаже целосниот опсег на оваа појава во образованието.

Користена литература

- [1] Бојковска Е. (2016). Предизвици при преведувањето фразеологизми. *Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Зборот збор отвора“*, 87–102. Скопје: УКИМ, Филолошки факултет „Б. Конески“.
- [2] Велковска, С. (2002). *Белешки за македонската фразеологија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- [3] Велјановска, К. (2006). *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик со осврт на соматската фразеологија*. Куманово: Македонска ризница.
- [4] Делова-Силјанова, Ј. (2016). Преводот на фраземите како предизвик. *Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Зборот збор отвора“*, 137–144. Скопје: УКИМ, Филолошки факултет „Б. Конески“.
- [5] Јанушева, В. (2017). *Стандарден македонски јазик*. Битола: УКЛЮ, Педагошки факултет.
- [6] Костадиновска, Б., Јанушева, В. (2012). За преводот на фразеолошките изрази. *Меѓународно научно списание „Учител“*, 4, 236–240. Битола: УКЛЮ, Педагошки факултет.
- [7] Макаријоска, Л., Павлеска-Георгиевска, Б. (2020). *Прилози за македонската фразеологија*. Скопје.
- [8] Марковиќ, М., Новотни, С. (2020). За некои онимиски фразеологизми во македонскиот јазик. *Албанологија*, 7 (13–14), 159–165.
- [9] Молотков, И. А. (1997). *Основы фразеологии русского языка*. Ин-т рус. яз., Ленинград: Наука. Ленингр. отд-ние.
- [10] Кирова, С., Кузмановска, Д., Иванова, Б. (2018). Фразеологизми со броеви во англискиот и германскиот јазик. *Зборник од Третата меѓународна конференција „ФИЛКО“*, 237–246. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.
- [11] Кузмановска, Д., Петковска, Б. (2012). Именските фразеологизми со компонентата зооними разгледувани во македонскиот, германскиот и англискиот јазик. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет во Штип*, 151–155. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.
- [12] Пановска, Р. (1987). *Современ македонски јазик*. Скопје: Филолошки факултет.
- [13] Петрова-Џамбазова, С. (2016). Фразеолошките изрази во рекламните пораки. *Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Зборот збор отвора“*, стр. 257–261, Скопје: УКИМ, Филолошки факултет „Б. Конески“.
- [14] Христовска, С. (2018). *Фразеологизмите во драмите на Васил Иљоски*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

- [15] Brown, D. J. (2009). Open-response items in questionnaires. In Heigham, J. & Croker, A. R. (ed.), *Qualitative research in applied linguistics: A practical introduction* (200–219). Palgrave: Macmillan.
- [16] Creswell, J. W. (2009). *Research design: qualitative and quantitative approaches*, 3rd ed. University of Nebraska: Sage.
- [17] Gentles, J. S., Charles, K., Ploeg, J., & McKibbin, A. (2015). Sampling in qualitative research: insights from an overview of the methods literature. *The Qualitative Report*, 20 (11), 1772–1789.
- [18] Glaser, G. B. (1992). *Basics of grounded theory analysis: emergence vs. forcing*. California: Sociology Press.
- [19] Gold, R. (1958). Roles in sociological field observation. *Social Forces*, 36, 217–223.
- [20] Harding, T., & Whitehead, D. (2016). Analyzing data in qualitative research. In: Schneider, Z. & Whitehead, D. (eds.), *Nursing and midwifery research: methods and appraisal for evidence-based practice*, 5th ed., ch. 8. Elsevier.
- [21] Janusheva, V., Shashko, A. (2015). Use of idiomatic expressions from the conversational style in the journalistic sub-style of the standard Macedonian language. *International Journal „Teacher“*, vol. 8, 87–90. Bitola: University „St. Kliment Ohridski“, Faculty of Education.
- [22] Kahlke, M. R. (2014). Generic qualitative approaches: pitfalls and benefits of methodological mixology. *International Journal of Qualitative Methods*, 13(1), 37–52.
- [23] Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- [24] Patton, Q. M. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- [25] Schensul, S. L., Schensul, J. J., & LeCompte, M. D. (1999). *Essential ethnographic methods: observations, interviews, and questionnaires* (Book 2 in Ethnographer's Toolkit). Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- [26] Thomas, R. D. (2006). A general inductive approach for analyzing qualitative evaluation data. *American Journal of Evaluation*, 27 (2), 237–246.
- [27] Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. The Guilford Press.

Violeta Janusheva

St. Kliment Ohridski University, Bitola

Natasha Zulumovska

St. Kliment Ohridski University, Bitola

The Usage of the Phraseological Expressions in Teaching

Abstract: The increased usage of the conversational elements in styles that represent the official communication imposes the examination of teachers' language expression during the teaching classes, regarding the PE. From here, the paper answers one research questions: What language teachers use regarding the PE during the teaching class? The sample consists of 40 observed classes in different teaching subjects conducted by 15 teachers over 30 years old and a survey with two open questions with respect to their perception of their own language expression, regarding the standard language norm and the PE. The analysis rests on the coding of the answers and the general qualitative interpretative-inductive approach. The results show that teachers use PE during the teaching classes, mostly in situation connected with the students' behavior and that there are border cases of PE usage while the teacher presents and explains the particular teaching units although cases when teacher explains certain phenomenon or problem form the teaching units are not registered. The findings from the survey suggest the unconsciousness of this usage and the need of nurturing and promoting the standard language norm and the consciousness of this usage as well, primarily, "as convenient tools for understanding the message that teachers convey". Therefore, this study is an impulse for further examination of this phenomenon which may provide complete and profound data related to the language teacher uses in the teaching.

Keywords: *phraseological expression; teaching process.*

PHARMACY STUDENTS' ATTITUDES AND EXPERIENCES IN ONLINE LEARNING DURING GLOBAL PANDEMIC

Andi Xhaferi

University of Innsbruck, Austria
andixhaferri16@gmail.com

Abstract: Due to the COVID-19 pandemic many universities in the world shifted their traditional teaching towards online teaching learning using different platforms. For the developed countries, these imposed changes might not cause any difficulties, but for some poor countries this might have negative consequences because the learners are not prepared to meet these challenges. Several studies have found that students feel isolated and stressed by online learning during the Global pandemic and are worried that the quality of post-secondary education has deteriorated. Therefore, the present study aims to add some additional results on pharmacy students' attitudes and their online learning experiences during this time. The participants of the study were 93 pharmacy students at the State University of Tetovo (SUT) in Macedonia. The research method used was a 4-domain survey which includes: Technology access of the students, Online skills, Motivation, and Online versus face-to face learning with 26 items. The survey was sent to them online and participants' responses were analysed and discussed thoroughly. The results of this research revealed that the participants do not have positive experiences during online classes even though, majority of them do have access to laptop or a mobile phone. One thing that was attractive for them was the online exams because they were less stressful than in-class exams. Generally, students prefer to be in class listening to the lectures and doing in-class tasks and socializing with their peers.

Keywords: *global pandemic; pharmacy students; online learning; experiences; attitudes.*

1. Introduction

COVID 19 or Global pandemic outbreak in the world in 2019 forced the governments of many countries to declare national lockdown in order to prevent the spread of the virus. The pandemic impacted all segments of life including education. In Macedonia, Universities used three main teaching platforms: ZOOM, Google Classroom and Google Meet, and Teams to deliver their teaching online during this period of time. For many professors and students this was very challenging because there was not enough preparation to deal with the newly created situations caused by the COVID –19 pandemic despite the facts that technology was used in education before Global pandemic. For many courses, the teachers had to change the syllabus course assessment and adapt to an online

teaching mode. It is believed that the digital platforms will remain an integral part of teaching after the pandemic is over. The Pharmacy Study program (BA) at University of Tetovo (UT) was greatly affected because this branch of Medicine heavily relies on different traditional teaching methodologies involving didactic lectures and seminars, experiential and practical training, laboratory sessions and team work. As a result, learning outcomes and the quality of teaching are expected to be unalterable. Therefore, being aware of many advantages and disadvantages of online learning for pharmacy students, this study aimed to investigate students' attitudes, the level of their motivation to study and barriers they encountered during online teaching at University level. There have not been many studies conducted in this field, especially in Macedonia including pharmacy students. Therefore, this study will shed light on this issue and the results of the study will serve teachers and students to improve the online teaching/learning.

2. Literature review

Online teaching and learning has become inseparable part of the educational process in all parts of the world, especially with the appearance of the global pandemic, COVID-19. There was a big dilemma for the management on how and which tools to use for teaching. For teachers, on the other hand, this was a very challenging process because they had to transform the teaching and assessment in order to suit the online learners better. "It is often argued that the progress and delivery of good online courses depends on how traditional pedagogy is transferred to online environment" (Sloboda, as cited in Xhaferi and Xhaferi, 2020, p. 86). The Covid-19 crisis has brought forth a plethora of advice aimed at teachers (Bates, cited in Rapanta, C., Botturi, L., Goodyear, P. *et al.* para. 3). Furthermore, the authors state that "much of this advice focuses on tools and materials that teachers can use to replace their face-to-face classes. In addition, teachers have been offered hundreds of 'tips and tricks', mostly without the contextualizing knowledge needed to judge which teaching tactic is likely to work where" (ibid., para. 5). The same situation applies to teachers in Macedonia. One of the studies which analyzed the students' barriers and attitudes of online learning was conducted at the College of Pharmacy at KSAU-HS, Riyadh, Saudi Arabia during the academic year 2019/2020. During the period of the research all lectures, seminars, and examination were conducted online using different virtual platforms (Blackboard, Blackboard Collaborate and ZOOM). The survey was distributed to 414 pharmacy students, 318 students in the 4 professional years of the program and 96 students in the second pre-professional year. Regarding the participants' attitudes toward online learning, the same attitude was found between males and females while for the preparedness of the participants, the second year students were less prepared than the fourth year students and there was no association between total scores of barriers and years of program. It suggested a need for training on how to attend online courses. In conclusion, this research was among the first ones which evaluated the perception of pharmacy students toward the college's and their own preparedness for distance learning

and learning experience during the quarantine period of COVID-19 outbreak and rapid adoption of fully online instruction in Saudi Arabia. The main benefit of this research was to help quality improvement continuously. Another relevant study was conducted across 40 UK Medical schools in 2020. The main objective of this research was to investigate perceptions of medical students on the role of online teaching in facilitating medical education during the COVID-19 pandemic. The research method used with the participants was a cross sectional, online national survey which contained 15 questions. Since this study focused on medical students only, patients and other health care providers were not included at all. Generally, the results of the study showed that the participants did not find online teaching to be engaging or enjoyable, and its main weakness was limited opportunities to ask questions. It seems that the main strength of this study is its large sample size of 2792 medical student across all preclinical and clinical years and the recruitment of a variety of medical students for survey distribution via a range of methods minimized potential response bias. To conclude, during the COVID-19 alarming situation, the whole system of education including teachers and students, had to change overnight and to adapt themselves with tools hardly known before. This research paper sheds some light on students' level of preparedness and attitudes towards online learning in order to design appropriate learning activities, increase student interaction and help them prosper in unknown learning environment. For teachers, the results of this study can help them to clarify some aspects of the online teaching and in adapting their methodology and creating a more successful strategy for the future.

3. Methodology

3.1. Questionnaire design and distribution

The research was conducted in the academic year 2020/2021 at the University of Tetovo, Macedonia. The instrument used was adapted from the survey used by Alghamdi and Ali in their study conducted in 2021 with students of the School of Life and Medical Sciences, University of Hertfordshire in Cairo. The questionnaire contains 4 domains: Technology access, Online skills, Motivation and Online versus face-to-face learning with 26 items and one open-ended question. It was sent through Google Forms to the participants and the responses were received within 10 days. The questions explored the main variables of the study, attitudes and experiences of the students during the online classes, and the results are presented visually and analysed very carefully.

3.2. Research questions

The research aims to answer the following questions:

1. What is the level of access and the use of technology during global pandemic by pharmacy students?
2. What is the level of student motivation for attending online classes?
3. Which are the attitudes of pharmacy students towards face-to-face and online learning?

3.3. Participants

The participants included in this research are 93 pharmacy students at the University of Tetovo in Macedonia. They were from both genders and they were students from North Macedonia, Kosova and Preshevo Valley. The study was conducted in the academic year 2021/2022. The survey questionnaire was sent to the students through Google Forms and the responses were analysed and discussed in detail.

3.4. Results

The detailed results of this study obtained from the students’ survey conducted with pharmacy students at the University of Tetovo are presented in Figures and Tables. In total there were 93 participants of the BA cycles of study at UT. The first part of the survey (Table 1) shows the background information of the participants.

Table 1: Participants’ background information

Gender:	Male (35%)	Female (65%)
GPA:	6.5-9.10	
Age:	19-22 years old	

With regard to the gender of the participants, the majority of them (65%) of the total population are females while 35% are male students. While participants’ GP ranges from 6.5-9.00 and their age is from 19-22 years old.

Domain one: Technology access results

The first domain of the survey contains questions related to students’ access to technology. There are 4 questions with five options to select: No Access at All, Very Difficult, Difficult, Easy and Very Easy as follows:

- 1. A fairly new computer (with high speed, large memory, speakers and webcam)
- 2. A computer with adequate software (latest version of Microsoft office, adobe acrobat, real player, internet explorer).
- 3. A fast internet connection at home.
- 4. Mobile technology (iPhone, iPad, smartphone).

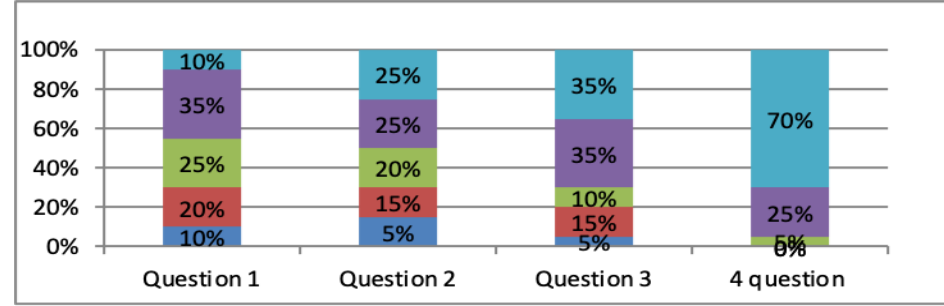

Figure 1: Domain 1 results

Analyzing the results presented in Figure 1 related to the technology access of the students, it can be seen that the results for the three statements are more or less similar while for the fourth question shows different results. When it comes to statement 1 - if the students have a fairly new computer (with high speed, large memory, speakers and webcam), majority of them have an access to the computer but for 20% the access is very difficult and for 10% there is no access at all. This fact should be taken into account by the institution because all students should have access to a computer so they do not miss classes. Similarly, majority of them have access to a computer with adequate software but for 5% this is not possible. The participants also pointed out the problem of internet connection as an issue in online learning, where 10% do not have access at all. In fact, the responses show that they most relied on their phones, as 95% of the participants own one and have conditions to learn.

Domain 2: Online skills results

The second domain of the survey contained questions related to students' online skills and their experiences with ZOOM platform. There are a total of 11 statements with options: did not use it, always face a problem, often, few times and never faced a problem.

Table 2: Domain 2 results

	Did Not Use It %	Always Face a Problem %	Often %	Few times %	Never Faced a Problem %
5. Finding information on the internet (using search engines, web surfing).	5%	10%	10%	30%	45%
6. Sending and receiving emails (announcement) with its file attachments	5%	5%	15%	25%	55%
7. Downloading and/or uploading files to and from the website	10%	5%	10%	30%	45%
8. Asking questions and making comments in online discussion or chat	20%	15%	15%	10%	40%
9. Posting materials online such as texts or PowerPoint presentations	5%	15%	10%	15%	55%
10. Participating in an online voice conversation	25%	30%	15%	15%	15%
11. Scheduling time to take timely online activity	10%	10%	15%	25%	40%

12. English is a barrier to me when participating online through emails or discussions.	-	-	4%	26%	60%
13. Participating in an online lecture via ZOOM	8%	12%	9%	11%	70%
14. Participating in an online practical lecture via ZOOM	3%	7%	10%	15%	65%
15. Attempting an online exam through ZOOM	2%	21%	9%	15%	53%

Table 2 present the results for the statements related to students’ online skills and their experiences with ZOOM platform which they used for online classes during Global Pandemic. Questions 5, 6 and 7 asked the students about their IT skills such as: finding information on the internet; receiving and sending emails and announcements; as well as downloading and uploading files. The results showed that around half of the participants never faced a problem with this and 25%-30% of them had a problem few times. When speaking about different online activities such as: making comments in online discussion (Q.8); posting materials online and voice conversation, they rarely had difficulties but there is also a group of them (20%) who never did these activities. Perhaps, teachers should spend some time helping learners with the above mentioned activities. When analysing question 11 results about the scheduling time to take timely online activity, it can be stated that 40% of the participants never faced a problem with it, and finally, the results for the last three questions related to the use of ZOOM either to participate in online or practical part and attempts to take online, a high percentage (70%, 65% and 53) of the participants reported that they never faced a problem on these issues. To sum up, the participants are good with using ZOOM but there are some areas where the students should work harder.

Domain 3: Motivation results

The third domain of the survey contained questions related to students’ level of motivation. There are total 6 statements with options: Strongly disagree, Disagree, Neutral, Agree and Strongly agree.

Table 2: Domain 3 results

Items	SD	D	N	A	SA
16.I am able to concentrate when reading long documents online	15%	21%	20%	25%	29%
17. I am willing to spend 10–15 h each week studying online	10%	30%	18%	22%	20%
18. I will take my friends’ advice regarding using online technology	13%	25%	16%	34%	12%

19. I will take my instructors' advice regarding using online technology	5%	9%	12%	27%	47%
20. Quick technology and support are important to my success in using online technology.	5%	5%	10%	40%	40%
21. The efforts of technical support provided by IT office at my Institution met my needs.	14%	15%	16%	22%	34%

The results presented in Table 2 reveal students' level of motivation in using online technology. Regarding question 16, if the students were able to concentrate when reading long documents online, around half of the students could focus without difficulty. Questions 18 and 19, asked the participants if they would take either friends or instructors' advice regarding the use of online technology. It seems that instructor's advice is appreciated more (47% strongly agreed) than their friend's advice (12% strongly agreed). This shows how much our students depend on their teachers' support and this is probably due to their previous high school education which was a teacher-centred classroom. The higher percentage goes for the need of the quick technology and technical support which students really need for online learning classes (40% strongly agreed and 40% agreed). This strengthens the claim that training is more than necessary to be successful in online learning and most importantly, the students' needs were met as supported by more than half of them.

Domain 4: Online versus Face-to-Face Learning

The fourth domain of the survey contained questions related to students' attitudes towards online learning. There are 5 statements with options: Strongly disagree, Disagree, Neutral, Agree and Strongly agree.

Table 4: Domain 4 results

Items	SD	D	N	A	SA
22. I think I learn more in online education than in face-to-face education	35%	30%	11%	6%	18%
23. Online education requires more study time than face-to-face education	20%	20%	10%	25%	35%
24. Online examinations reduce stress and exam anxiety	10%	12%	10%	28%	40%
25. I prefer online education to face-to-face education	35%	19%	11%	20%	15%
26. Online presentations are easier but lack eye contact with other students	10%	19%	12%	23%	36%

If we analyze the results in table 4, we can state that the results are not surprising at all. Our students come from teacher-cantered classrooms, therefore they prefer to be in the class listening to lectures and doing in-class tasks. This is supported by question 22 where 65% (who strongly agreed and agreed) participants stated that they do not learn more in online classes than face-to-face education. Also, they believe that online education requires more study time than face-to-face education (question 23) and this was expressed by 35% who strongly agreed and 25% agreed. This is also a consequence of lacking training and knowledge in using technology for learning purposes. Despite this, 28% of the participants strongly agreed and 40% agreed that online exams are less stressful than in-class. Given the global pandemic experience, online exams are the new normal, and it seems that this might be the only element students prefer in online teaching. The same goes for online presentations where 36% of the participants strongly agreed and 23% agreed that online presentations are easily conducted online but there is one disadvantage, that is the lack of eye contact with the classmates. The last open-ended question was about the barriers students faced during online classes and they are listed as follow:

Table 5: Open-ended question responses

<i>-Slow or no internet connection at home</i>
<i>-Less interaction with teacher and students</i>
<i>-Not having a chance to work in groups</i>
<i>-Not sure if their presentation were followed by all classmates</i>
<i>-Not sufficient skills to work on different tasks</i>
<i>-Sometimes confused with ZOOM features</i>
<i>-Missing the classroom and their colleagues</i>
<i>-Teachers provide more explanations in the classroom</i>
<i>-Less concentration and distracted by family members</i>
<i>-Less socialization during online classes and not many chances to give feedback to the others</i>

The responses given to the students' survey for all 4 domains definitely have shed light on the importance and the impact of inquisitiveness of the Pharmacy students while being taught online during Covid-19 global pandemic. The results revealed that for this group of students it was the first time using the ZOOM platform for online learning.

4. Conclusion

This research explored students' attitudes and experiences in online classes during the global pandemic in Macedonia. To the best of our knowledge, this is the first study that included pharmacy students and the difficulties they encountered during online teaching for the period of the COVID-19 global pandemic at the State University in Tetovo. Addressing the abovementioned variables will hopefully help instructors and students to cope better with online teaching and learning and

improve the quality of instruction. Regarding the first research question dealing with the level of access to technology during global pandemic, the results revealed that majority of the participants do have access to technology, laptop or computer, but for a small group this is problematic. Therefore, institutions should provide technology tools to these groups of students because "institutions that have adopted student success technologies early and deployed them widely have a significant advantage during COVID-19, when digital life is far less constrained than life in the physical world" (Grajek and Brooks, 2020, para. 15). The collected data also showed that majority of students have internet access at home, but 10% of the total number of the study participants do not have it. This is probably a case with students coming from the rural parts of the country where they face this difficulty. It seems that the students relied on their phones, as 95% of the participant own one and can use it as a learning tool. The advantages of the mobile device are that we can access it anywhere and anytime; students can follow the online classes; checking different information and improving vocabulary knowledge however, not many classroom activities can be done on it. Regarding the second research question, which dealt with students' level of motivation for attending online classes using the ZOOM platform, motivation is not very high due to technical difficulties students face. Therefore, there was a need for instructors advice in using online technology and this was expressed by 74% of the participants. Similarly, there is a strong need of the quick technology and technical support which students really need for online learning classes (80%). This strengthens the claim that training is more than necessary to be successful in online learning. Also, as the open-ended question results showed, the socialization and lack of interaction in online classes reduced their level of motivation. Since motivation is one of the key elements of successful learning, "little attention has been paid to how existing motivational theories can be adapted to understand how to optimize online learning or student engagement within technology infused learning contexts" (Hsu et al., cited in Chiu, Lin, & Lonka, 2021, p. 187). In fact, "this is a critical and urgent gap that cannot be ignored given the growing need for online learning in light of the pandemic. In addition, how student motivation can be build/leverage upon to sustain prolonged collaborative online meaning making is also an essential dimension that needs attention" (Chiu, Lin, & Lonka, 2021, pp. 187-188). Concerning the third research question on the attitudes of pharmacy students towards face-to-face and online learning, the results show that students do not have positive attitudes towards online learning. Generally, students prefer to be in class listening to the lectures and doing in-class tasks because this is easier for them. This collected data might be supported by the fact that students come from a traditional classroom and they need the teacher to be around them. Furthermore, due to the lack of appropriate training, they spend more time studying online. It is important to mention that the time students spend online is a concern for parents as well. First of all, online learning is a kind of personalized approach which, opposite to on-site learning where our students spend maximum 4-6 hours, online learning environment is very overwhelming for the students. However, when it comes to online exams, students have a positive attitude because this was less stressful for them as indicated by

68% of the participants. Given the global pandemic experience, online exams are the new normal, and it seems that this might be the only element students prefer in online teaching. Finally, analyzing and evaluating the answers to the open-ended questions, the main area of difficulty was poor or no access to internet in their homes, which made learning very difficult for the students. Another concern was the lack of interaction among them and not possessing adequate skills to use the ZOOM platform. As Turley and Graham (2019, p. 172) stated, "in the traditional classroom verbal and nonverbal communication can close the psychological distance between the teacher and student". Also, "online teachers are limited in many instances to written communications, which do not have the benefits of voice cues or body language (Murphy & Rodríguez-Manzanares, cited in Turley and Graham, 2019, p. 172). Similarly, the participants miss the socialization with their colleagues and believe that teachers give more effective explanation when they are in the classroom than during online classes. Obviously, the participants in this study did not have positive experiences with online teaching and learning, but they are aware of their lack in the use of technology and were able to identify the areas for improvement which will definitely help to focus on the most important things in this process. This study was focused on real-life experiences of the pharmacy students during the COVID -19 pandemic and we hope that results will help teachers to reflect on their teaching and in using digital education platforms in the future.

References

- [1] Alghamdi, S. and Ali, M. (2021). Pharmacy Students' Perceptions and Attitudes towards Online Education during COVID-19 Lockdown in Saudi Arabia. Accessed on February 2, 2022. <https://www.mdpi.com/2226-4787/9/4/169>
- [2] Chiu, K. F., Jin Lin, T., Lonka, K. (2021). Motivating Online Learning: The Challenges of COVID-19 and Beyond Thomas. *Asia-Pacific Edu Res*. SPRINGER. 30(3):187–190. Accessed on February 1st, 2022. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40299-021-00566-w.pdf>
- [3] Grajek, S. and Brooks, Chr.D. (2020). How Technology Can Support Student Success during COVID-19. *EDUCAUSE REVIEW*. Accessed on January 23d, 2022. <https://er.educause.edu/blogs/2020/3/how-technology-can-support-student-success-during-covid19>
- [4] Rapanta, C., Botturi, L., Goodyear, P. (2020). Online University Teaching During and After the Covid-19 Crisis: Refocusing Teacher Presence and Learning Activity. *Postdigital Science and Education*, 2, 923–94. <https://doi.org/10.1007/s42438-020-00155-y>
- [5] Turley, C. and Graham, C. (2019). Interaction, Student Satisfaction, and Teacher Time Investment in Online High School Courses. *Journal of Online Learning Research*. 5(2), 169-198. Accessed on March 1st, 2022. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1229415.pdf>
- [6] Xhaferi, B. and Xhaferi, G. (2020). Online learning benefits and challenges during the Covid 19-Pandemic - Students' perspectives from SEEU. *SEEU REVIEW*, 15(1).pp. 86-103.

DYSLEXIA & LANGUAGE TEACHING

Irena Kitanova

Goce Delcev University, Stip
irena.kitanova@ugd.edu.mk

Ana Koceva

Goce Delcev University, Stip
ana.koceva@ugd.edu.mk

Abstract: Successful teaching is directly dependent on the teacher's ability to recognize the needs and difficulties of students and teach them appropriately. Therefore, it is essential to be aware of the range of difficulties caused by dyslexia in the language learning process. Dyslexia as a learning difficulty is still largely unrecognized in Macedonia and it is scarcely referred to as part of the educational process at any level. Herein, in this paper, we review the most common problems of dyslexic students and suggest possible solutions through some of the most common methods used in language teaching and teaching in general.

Keywords: *dyslexia; foreign language; mother tongue; fluency.*

Introduction

One of the essential elements of a good teaching process is the teacher's ability to engage all the students in the classroom and to successfully explain and transfer the new material. The first step toward an inclusive and engaging teaching and learning process is teacher's awareness of the individuality of each student in relation to student's personality, learning style and certain difficulties they might have. In this paper we will focus on the difficulties that arise for dyslexic students in the language learning process for both the native or mother tongue (Macedonian) and the foreign language (English).

Dyslexia in Macedonia entails numerous problems that need to be overcome in order to have an appropriate and satisfactory inclusion of these students in the educational institutions at all levels. Briefly, the problems can be summarized as follows:

- Lack of awareness by teachers in general about the presence of dyslexic students in the classroom,
- Lack of understanding of what the term 'dyslexia' stands for,
- Incorrect perception of dyslexic characteristics as intellectual deficiencies,
- No certified specialists on dyslexia in the educational institutions (primary and secondary schools, universities),

- Very low inclusion of this topic in the universities' curriculum for future teachers such as the faculties of pedagogy, faculties of philology etc.
- Non-existent guidelines, advice or additional materials available for the teachers for these types of students,
- Absence of dyslexia in the curriculum for both primary and secondary schools for the subjects of Macedonian, English or any other subject.

The above-mentioned challenges that dyslexic students need to surpass are only some of the key difficulties that are present in the educational process. Therefore, offering one simple solution to help dyslexic students and resolve all their difficulties seems to be impossible. This complex educational, teaching and learning issue can be approached and ultimately resolved solely through multiple actions in multiple areas of education in general.

Dyslexia as an educational problem

The range of learning difficulties caused by dyslexia can be resolved by a range of actions. The only immediate action that can be conducted is an eventual initiative by Ministry of Education to organize and enable training for all language teachers by a certified dyslexia specialist. This training should be mandatory for all language teachers in primary and secondary schools and should present the basis of dyslexia and the most common characteristics of dyslexic students. All teachers, especially language teachers, need to be able to recognize dyslexic students quite early during their teaching lessons and need to be equipped with resources, materials and other support in order to ease the students' learning process and help their advancement. Furthermore, psychologists, pedagogues and speech therapists that are being present in every school in Macedonia should be included in those training sessions and should offer additional help to language teachers during the school year.

These types of workshops or lectures should also be offered to university students majoring in primary and secondary education as well as to future language teachers. Essentially, everyone majoring in teaching should attend at least one training or lecture of such type. Faculties of pedagogy and philology need to incorporate the topic of dyslexia in their study programs and further educate students on methods which are considered to be useful in terms of this learning disability. Although one or a few sessions would not be enough, it may improve the current situation in our education system where dyslexia is rarely taken into account, and it might eventually motivate more teachers to explore and individually educate themselves on the topic.

The two main notions that the training is to introduce to current teachers and future teachers are the following: there is a certain number of dyslexic students in almost every classroom and dyslexia is not a disease but a learning difficulty. After establishing these two basic notions teachers would easily choose the appropriate methods and techniques that they can use during the language teaching process.

Integration of dyslexic students in the educational process

A successful educational process can be achieved only through a complete integration of all the students in the classroom, which implies the integration of dyslexic students as well, regardless of the level or the type of dyslexia. Hence, the process of integration depends on the teacher's ability to recognize dyslexic students and their difficulties, then on their ability to create a pleasant and inclusive learning environment and to offer variable and appropriate resources, activities and materials.

First, teachers need to comprehend and accept the notion that dyslexia is a learning difficulty. A well-accepted explanation of dyslexia is the definition proposed by the International Association of Dyslexia, which is as follows: "Dyslexia is a specific learning disability that is neurobiological in origin. It is characterized by difficulties with accurate and/or fluent word recognition and by poor spelling and decoding abilities. These difficulties typically result from a deficit in the phonological component of language that is often unexpected in relation to other cognitive abilities and the provision of effective classroom instruction. Secondary consequences may include problems in reading comprehension and reduced reading experience that can impede growth of vocabulary and background knowledge."

The learning difficulty of dyslexic students derives from their short attention span and short-term memory capacity. A short attention span means that a student is incapable of focusing on one particular topic for longer periods of time which for example makes it impossible to follow long lectures or instructions, to read or listen to longer discourse etc. On the other hand, the short-term memory capacity means that it is difficult for dyslexic students to remember a range of new information about a new topic during the lesson, learn new words, facts, and dates etc. in one 45 min lesson. If the teacher is aware of these difficulties, appropriate teaching strategies can be employed to mitigate them. These two disadvantages must not be misunderstood as characteristics of low intelligence, but only as learning problems that can be surpassed. After establishing the fact that having dyslexia is simply having a learning disability, it will be easier for teachers to approach and ponder on how to provide dyslexic students with an environment that will improve their ability to learn.

Secondly, the teacher must take certain precautions in order to create a good classroom environment. Certain dyslexic students have visual and auditory sensitivity, so the teacher should be aware of the noise in the classroom and the quantity of information presented on the board or whiteboard and of the colours used in the presentation of the material, whether it is written on a board or presented through certain IT device. The maintenance of a satisfactory classroom environment in a combination with routine activities in the teaching and learning process creates a well-integrated and inclusive classroom environment.

Thirdly, teachers need to carefully plan the structure and the presentation of the subject material and other exercises. It is advisable to use short and simple lesson plans, shorter exercises and repetition of the key new information. The

lessons should be clearly outlined, thus they might include daily review and weekly review of the new material and always make slight adjustments that will provide additional help for the dyslexic students. The meticulous planning, presentation and adjustment will certainly help satisfy the individual needs of all the students, which also indicates that these activities are helpful not only for dyslexic students but for all the students in the classroom. However, it needs to be acknowledged that certain teachers, especially experienced teachers, are aware of some of these techniques and they apply them regularly without making any connection with the students' difficulties and dyslexia.

Finally, it is of great importance to introduce variable forms of exercises and activities that will suit all students, since dyslexia covers a range of different difficulties expressed through variable degrees of intensity. Teachers should always be aware that dyslexia can be expressed in multiple forms and in order to be able to understand and help a dyslexic child it is important to know how the dyslexia manifests in that particular individual and to what degree (Shurbanovska, 2016, p.210). Therefore, the application of different types of activities and teaching methods will help find a suitable and appropriate form for each student and it will consequently ensure a faster pace toward language fluency.

Dyslexia and language learning

Although dyslexia includes multiple learning difficulties that further vary in type and degree for each student individually, it is still possible to separate the most common disadvantages and use them as a guide to determine if a student is dyslexic or their learning problems derive from a different origin.

In general, the dyslexic learning disadvantages refer to difficulties in pronunciation, spelling and encoding which means that dyslexic students have difficulties in reading, writing, listening and speaking comprehension. These areas that are influenced by the dyslexic learning difficulties are the core areas in language teaching regardless of whether it is a mother tongue or a foreign language. Moreover, if the learning difficulty is not tackled early during the mother tongue acquisition it will further grow into a more complex problem with the foreign language acquisition and ultimately will influence the general academic progress of the student. Hence, it is clear that addressing dyslexia in the educational process is of utmost importance and it is something that cannot and must not be overlooked.

In the initial stage of learning the mother tongue or Macedonian, dyslexic students might present difficulties such as:

- connecting a letter to a sound,
- mixing up letters,
- slow recognition of syllables and words.

In the later stages of the language learning process, the difficulties evolve into:

- slow or inaccurate reading,
- spelling mistakes in writing,
- inability to comprehend longer spoken or written discourse.

However, the degree to which these difficulties are observable in a student can be mild or very low as well. For example, the matching of a letter to a sound would be easier in Macedonian for dyslexic students since each letter stands only for one sound; consequently, this might not be a large obstacle for some dyslexic students. Moreover, sometimes mild dyslexia cannot be observable in the learning of the native language since students are more exposed to the language in every area which eases the learning process, but the learning difficulties will be observable in the foreign language learning process.

In Macedonia, English is introduced as a foreign language as early as primary school. In order to achieve fluency in English the materials provided include numerous and variable resources that should help the student learn and improve their reading, writing, listening and speaking abilities. Due to the variability and specificity of the exercises and materials that are used, the learning difficulties of dyslexic students are exposed and usually more observable. The teaching and learning materials for English as a foreign language are always divided into sections that focus particularly on reading, listening, speaking and writing.

Reading comprehension is very often presented through long texts followed by questions for particular information or vocabulary mentioned in the text. Listening exercises usually involve short but multiple conversations that are again followed by questions for the overall listening activity. Speaking and writing activities often represent short task description that needs to be fulfilled in a particular time frame. Herein, all of the activities in the different sections feature long discourses, a multitude of new words or information and a time frame that create pressure and stress on the dyslexic student, often resulting in unsuccessful response. Therefore, the core change that needs to be employed by teachers is to try to simplify those aspects of the material or i.e., to shorten or section the long discourse, decrease the number of new words and information and create more flexible time for completing the exercises.

In order to respond to all the difficulties that dyslexic students might face, teachers have tried a variety of different methods, teaching strategies and tools. As Rief and Stern (2010) suggested, teachers can help students by adaptations or modifications of the learning materials and testing process, that is to say teachers need to approach the teaching and learning process with a differentiated means of instruction such as: multisensory instruction, choices about topics of study, ways of learning and modes of expression, accommodations and modifications for individual students, varied approaches to lesson presentation etc. (p. 232).

Multisensory teaching instruction includes a combination of direct instruction and the activation of various sensory channels and it is effective for dyslexic students (Gosiewska, 2022, p.74). It is based on the idea that dyslexic students have a greater chance of accessing the curriculum when they are taught using all senses simultaneously. This allows the student to process the information using their strongest senses and at the same time strengthening their weaknesses. According to the International Dyslexia Association, multisensory teaching involves the use of visual, auditory and kinesthetic-tactile pathways simultaneously to enhance memory and learning of written language.

Beside the multisensory method, there are many teaching strategies that can be used to improve a particular part of the language learning process. Crombie (1999) considered mnemonics, analogous reading, modeling and the use of computers and technology as being helpful to all students including dyslexic students. Mnemonics is a strategy of using letters, ideas or associations to remember something; therefore, it is very useful in learning new vocabulary or new information.

Kormos and Smith (2012) introduced some basic principles of teaching vocabulary to students with a special learning disability, which include the following:

- “limited amount of vocabulary in a lesson,
- explicit teaching, extensive practice,
- multi-sensory presentation and practice techniques,
- frequent revision,
- separate the teaching of similar sounding words and words with similar meaning,
- teach sound-meaning correspondence first” (p. 133).

In relation to reading, it is very important to differentiate between word reading ability and reading comprehension. “Word-reading skills are essential to enable reading comprehension to develop, but we have seen from the work on poor comprehenders that successful comprehension does not develop automatically once word reading is in place (Oakhill, Cain, 2019, p.38)”. Students need to acquire word reading skills first and then work on their comprehension abilities and difficulties. As Pelleriti (2018) advised, “they should be asked to demonstrate they are able to look for key information (reading for gist), as opposed to searching for specific content (reading for detail)” (p. 1487).

Some dyslexic students might not have difficulties with comprehension, but with expression of their intended meaning both in speaking and writing. Hence, in relation to writing activities, Pelleriti (2018) suggested that “students should not be penalized for their often-illegible handwriting and/or for spelling mistakes” (p.1488). Hence, the actions that need to be taken with the aim of improving the teaching process refer not only to lessons and lectures, but also to the assessment process.

An important tool that can be used to improve all these aspects that cause difficulties for dyslexic students and to provide them with additional help after the official lessons or lectures is IT. The information technology devices and the internet are inseparable parts of contemporary teaching and represent a useful advantage for dyslexic students. They can be used to obtain clear visual presentation, repetitive auditory activities, memory activities, sound and photo connections, sequencing, pronunciation, reading and listening repetitions, etc. Also, all of the additional activities and resources can be made available at all times through the internet.

It is clear that there are many methods, strategies and activities that can contribute positively to language teaching and to the educational process in general. The key factor is the teacher and the teacher’s ability to facilitate the appropriate teaching process for all students including dyslexic students.

Conclusion

It can be concluded that dyslexia is a learning difficulty and consequently an educational problem. The core influential factor in the improvement of the educational process for dyslexic students is the teacher. A complete integration of dyslexic students in the educational process can be conducted only by teachers that are aware of and educated on the topic of dyslexia. The complete integration procedure that teachers need to fulfil includes the following actions:

- discover the individual learning difficulties of their students,
- teach the students how to learn and find their own learning style,
- use different strategies to transfer their knowledge which will consequently improve and accelerate the students' learning abilities,
- create an inclusive environment,
- use IT devices as additional helpful tools.

In summary, the solution for the dyslexic difficulties of students is the teacher's ability to facilitate an inclusive and integrated environment, choose and apply a combination of teaching methods and strategies that suit the students' needs.

References

- [1] Crombie, M. (1999). Foreign language learning and dyslexia. Available from: https://ugc.futurelearn.com/uploads/files/6d/58/6d58f796-ecb8-429f-b809-05ded970b37b/Dxa1_1_.pdf
- [2] Gosiewska-Turek, B. (2022). Dyslexia, Self-efficacy, and Language Instruction in Foreign Language Learning - A Mixed Quantitative-qualitative Study. *Theory and Practice of Second Language Acquisition*, 8(1), 71-84. <https://doi.org/10.31261/TAPSLA.9501>
- [3] Gyarmathy, É., Mahlerbe, C., Pichel, P., Stoyanov, B., Tartari, T., & Torrisi, G. (2009). Dyslexic Students and the Second Language Learning A study on the learning needs -European review. *Education and Culture Lifelong learning programme LEONARDO DA VINCI*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/263845468_Dyslexic_Students_and_the_Second_Language_Learning_A_study_on_the_learning_needs_-European_review/references#fullTextFileContent
- [4] Heaton, P., Mitchell, G. (2001). *Dyslexia: Students in Need*. London & Philadelphia: Whurr Publishers.
- [5] Kormos, J. & Smith, A. M. (2012). *Teaching foreign languages to learners with specific learning differences*. Bristol: Multilingual Matters.
- [6] Oakhill, J. & Cain, K. (2019). *Supporting Reading Comprehension Development. Perspectives on Language and Literacy*. Vol. 45. p. 46-53. Available from: <https://dyslexialibrary.org/wp-content/uploads/file-manager/public/1/Spring%202019%20Final%20Oakhill%20and%20Cain%20p46-53.pdf>
- [7] Pelleriti, M. (2018). Dyslexic students: from language learning to language testing. *Editorial Universitat Politècnica de València*. 1485-1493. Available from: <https://riunet.upv.es/bitstream/handle/10251/109628/8231-22321-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- [8] Rief, F. S. & Stern J.M. (2010). The dyslexia checklist: a practical reference for parents and teachers [first edition]. San Francisco: John Wiley & Sons.
- [9] Shurbanovska, O. (2016). Специфични тешкотии во учењето кај учениците – дислексија, [Specific difficulties in students' learning – dyslexia]. Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 69/ 201-214
- [10] The International Dyslexia Association (2012). Multisensory Language Teaching. [Just the facts, factsheet] Available at <https://dyslexiaida.org/>

IL TESTO LETTERARIO E LA LETTERATURA NEI MANUALI PER L'APPRENDIMENTO DELL'ITALIANO LS: ESPERIENZA NEL CONTESTO UNIVERSITARIO MACEDONE

Jovana Karanikikj Josimovska
Università Goce Delchev di Shtip
jovana.karanikikj@ugd.edu.mk

Vesna Koceva
Università Goce Delchev di Shtip
vesna.koceva@ugd.edu.mk

Abstract: Il presente contributo si propone di presentare l'uso del testo letterario nella didattica dell'italiano LS e di individuarne i vantaggi per gli studenti universitari macedoni. Nella prima parte del contributo, dopo una breve introduzione di tipo teorico che illustra il ruolo ed i diversi usi dei brani letterari in contesto didattico, vengono presentati diversi obiettivi per l'uso dell'opera letteraria nella classe di lingua. Vengono individuati ed analizzati i brani letterari proposti agli studenti dotati di un livello medio di competenza linguistica, presenti nei manuali utilizzati dagli studenti macedoni nella classe di lingua alla Facoltà di Filologia dell'Università Goce Delchev di Shtip: - "L'italiano all'università 2", Corso di lingua per studenti stranieri B1-B2, di M. La Grassa, M. Delitala e F. Quercioli; - "Contatto" Corso di italiano per stranieri, livello intermedio B1, di R. B. Costa, C. Ghezzi e M. Piantoni; - "Nuovo Progetto Italiano 2" Corso multimediale di lingua e civiltà italiana, livello intermedio B1-B2, di T. Marin e S. Magnelli. Nella seconda parte del contributo vengono presentati esempi di utilizzo del testo letterario nelle attività didattiche e vengono elencati le informazioni di letteratura italiana trovate nei vari testi presenti nei manuali analizzati. Questa seconda parte, quindi, dimostra che tali informazioni rappresentano un nesso ai fenomeni culturali e sociali. Viene concluso che il brano letterario è uno strumento utilissimo che consente diverse attività comunicative favorendo la creatività degli studenti, sviluppa le loro abilità critiche coinvolgendoli in una riflessione linguistica e culturale.

Parole chiave: *testo letterario, italiano LS, glottodidattica, competenze.*

1. Premessa. Il posto del testo letterario all'interno dell'educazione linguistica

Lo sviluppo della glottodidattica come disciplina, soprattutto negli ultimi anni, ha messo di nuovo in discussione le varie metodologie proposte dagli studiosi. Le discussioni a riguardo sono state suscitate principalmente dalla necessità di ridefinizione della figura centrale del processo di apprendimento,

e di conseguenza, gli obbiettivi dell'apprendimento e le rispettive esigenze dell'apprendente. In tale prospettiva, l'apprendente è osservato come "attore sociale" e i suoi bisogni riformulati in chiave della *comunicazione efficace* che l'apprendente deve svolgere nel contesto in cui agisce.

In tale direzione, si è manifestata la necessità di riesaminare anche gli strumenti che corrispondono meglio a questa concezione dell'apprendimento. Uno degli strumenti discussi è il testo letterario e la sua applicabilità all'interno dell'educazione linguistica. A questo punto pare opportuno ricordare che è soltanto negli anni Settanta del secolo scorso che l'educazione linguistica e l'educazione letteraria vengono osservate in maniera distinta, ed è proprio questo il punto di partenza dal quale diversi studiosi, tra cui Giusti (2012), Spaliviero (2020), si avvicinano al fenomeno del testo letterario come oggetto di studi di due discipline diverse, ma anche complementari in molti aspetti. Infatti, come sottolinea Spaliviero:

"l'educazione linguistica è funzionale all'educazione letteraria perché è necessario possedere un'adeguata conoscenza linguistica per accostarsi alla complessità dei testi letterari, valorizzare la loro natura estetica e adoperare la scoperta dei loro significati più complessi. [...] A sua volta, "l'educazione letteraria è necessaria all'educazione linguistica, poiché grazie alla lettura delle opere è possibile migliorare le competenze linguistiche ricettive, produttive e integrate essenziali per la fruizione dei testi letterari, sia per la produzione scritta creativa da parte degli studenti" (Spaliviero, 2020, p.83).

Per poter adoperare un testo letterario per fini ulteriori a quello estetico, che fino alla metà del Novecento era considerato il principale, se non l'unico fine di un testo letterario, bisogna in primis riflettere sulla natura stessa del testo, gli strumenti di analisi e la sua funzione didattica. Poi è necessario prendere in considerazione il concetto stesso di "letterarietà", emerso nell'epoca del formalismo russo e persistente ancora soprattutto nell'ambito di studio in cui entra anche il presente articolo. Secondo Giusti (2012), un testo si può considerare "letterario" se tale è la percezione in una data cultura. Riguardo al concetto di "letterarietà" e le caratteristiche di un testo letterario, Chines e Varotti (2001) indicano che nonostante le diverse correnti nate nel tempo e le rispettive prospettive sul tratto distintivo del testo letterario, la sua analisi, rispetto al compito di analisi nelle discipline di altre scienze, non ha l'obiettivo di chiarire o portare alla luce verità esatte, bensì di dimostrare un suo aspetto e una possibile chiave di lettura tra molte altre. Ciò implica anche l'idea di un sistema letterario sottostante a quello della lingua naturale, e, di conseguenza, una competenza particolare per la realizzazione della comunicazione al suo interno.

A partire da questa breve premessa, per altro inesauribile di per sé e in questa sede limitata per diversi motivi, si può porre la domanda sulla selezione di testi da inserire nei manuali. Ciò significa interrogarsi sulla qualità del testo, la sua utilità in relazione alle determinate esigenze della categoria dell'apprendente, ma allo stesso tempo anche sull'attuale panorama letterario italiano, perché sono questi i presupposti che influenzano la selezione del testo nei manuali destinati ad apprendenti dell'italiano LS/L2.

A tal riguardo, Dubravec Labaš (2019) rammenta che la lingua letteraria ha presentato per lungo tempo un modello di lingua e così ha favorito soprattutto

l'apprendimento delle regole morfosintattiche laddove uno degli obbiettivi principali dello studio, tra l'altro, era la possibilità di leggere i classici nella lingua originale. Il testo letterario sotto quella prospettiva è stato utilizzato per illustrare la cultura e la civiltà del paese straniero. Comunque, l'elaborazione del QCER e lo spostamento dell'attenzione principale sull'aspetto comunicativo della lingua di apprendimento implica anche una diversa considerazione del testo letterario. L'apprendente in questo caso non mira a una ricercatezza nella propria produzione scritta e orale come scopo finale, bensì a una comunicazione efficace e flessibile riguardo ai vari contesti d'uso. Così, come testi autentici al livello letterario vengono considerate varie produzioni scritte, ad esempio fumetti, canzoni di vario genere e simile. Infatti, nel contesto specifico della relazione tra la letteratura e i giovani apprendenti dell'italiano LS Balboni (2008) richiama l'attenzione alla varietà degli spazi di diffusione e alla molteplicità di forme che oggi rientrano sotto la categoria "testo letterario", come la graffiti poetry, cell-phone novel, graphic novel, ecc.

Spera (2013) individua quattro principali funzionalità del testo letterario in una classe di italiano rivolta a stranieri: rappresentazione di un canale di accesso alla cultura del paese di cui si studia la lingua, formazione di contesti significativi per la comprensione e l'interpretazione, ma anche produzione (in una fase più avanzata) di un nuovo linguaggio, sviluppo della capacità di interpretazione dello studente che si trova a formulare ipotesi per la comprensione della stratificata serie di livelli di significati presenti al suo interno, sviluppo dell'intelligenza critica degli studenti e l'aumento della loro capacità emotiva. Oltre alle competenze sopramenzionate, Spaliviero (2020) individua anche i seguenti vantaggi: il miglioramento dell'abilità di pronuncia attraverso la lettura a voce alta, la drammatizzazione e l'improvvisazione e l'impiego delle competenze linguistiche per la realizzazione di attività di produzione scritta creativa, considerando le opere come punto di partenza per un uso espressivo, ludico ed emotivo della lingua.

Tutte queste tendenze nella didattica nei confronti del testo letterario vanno a pari passo con l'attuale riconsiderazione del concetto del canone letterario nell'ambito dell'educazione letteraria. Di conseguenza, secondo la studiosa Dubavec Labaš, anche i testi da selezionare nei manuali dovrebbero rispettare altri criteri, oltre quelli che riguardano gli obiettivi didattici nel senso stretto e il livello di padronanza della lingua. Per questo motivo, si parla della costruzione del "canone letterario per stranieri" i cui criteri principali non siano basati soltanto sulla pragmaticità e funzionalità, e che prenda in considerazione soprattutto il corpus che parte dalla seconda metà del Novecento e riguarda una lingua più vicina a quella parlata. Un tale canone rispetterebbe il contesto dell'insegnamento, anche gli interessi delle categorie particolari di apprendenti, quali sono i giovani nel nostro caso. Il criterio fondamentale che propone la studiosa, infatti è quello della "letterarietà universale".

Così, essendo il testo letterario nel manuale LS il primo incontro con la letteratura in lingua straniera, favorisce lo sviluppo della cosiddetta competenza interculturale - un'espressione sempre più sentita nell'ambito della formazione a livello europeo, e che riguarda soprattutto la comunicazione costruttiva con gli

altri e una sensibilità attenta alla diversità culturale. A questo proposito, Benucci (2013) riallacciandosi a Balboni, pone l'accento sul concetto della competenza comunicativa interculturale (CCI) da sviluppare nei giovani discenti. Tale competenza, sottolinea Benucci, è indescrivibile di per sé e perciò non sottoposta ad un insegnamento in modo tradizionale, ma può essere presentata attraverso un buon modello, il quale, a sua volta, può essere insegnato.

2. Analisi dei testi letterari utilizzati in classe di lingua LS¹

Partendo dai presupposti teorici esposti sopra, ci siamo proposti di esaminare le componenti letterarie nei materiali didattici sottoindicati e di individuare gli elementi che corrispondono alle diverse competenze da sviluppare negli studenti.

Abbiamo condotto la presente analisi per sottolineare il valore dell'uso dei testi letterari nell'insegnamento dell'italiano come lingua straniera. Nel corpus analizzato si trovano numerose proposte di utilizzo dei testi letterari all'interno dei programmi didattici. Abbiamo individuato e analizzato i brani letterari proposti agli studenti dotati di un livello intermedio di competenza linguistica, tra B1 e B2, secondo i parametri del Quadro comune europeo di riferimento per le lingue. I manuali che abbiamo analizzato sono utilizzati dagli studenti macedoni nella classe di lingua alla Facoltà di Filologia dell'Università "Goce Delchev" di Shtip: "Contatto" Corso di italiano per stranieri, livello intermedio B1 di Costa, R. B., Ghezzi, C. & Piantoni, M., Loescher Editore (2005); "Nuovo Progetto Italiano 2" Corso multimediale di lingua e civiltà italiana, livello intermedio B1-B2 di Marin, T. & Magnelli, S. Edilingua (2009); *L'italiano all'università 2*, Corso di lingua per studenti stranieri B1-B2 di La Grassa, M., Delitala, M. & Quercioli, F. Edilingua (2013).

Nei manuali presi in esame sono presenti brani letterari tratti dalle seguenti opere: "Il libro degli errori" di Gianni Rodari; "Il secondo diario minimo" di Umberto Eco; "Io speriamo che me la cavo" di Marcello D'Orta; "Manuale dell'uomo domestico" di Beppe Severgnini; "Il pressappoco" di Luciano De Crescenzo; "Racconti romani" e "Agostino" di Alberto Moravia; "I come italiani" di Enzo Biagi; "Lettera ad un bambino mai nato" di Oriana Falaci; "Gli amori difficili" di Italo Calvino; "Dolce per sé" di Dacia Maraini; "Bar sport" di Stefano Benni; "Lui e io" e "Le piccole virtù" di Natalia Ginzburg e "La testa perduta di Damasceno Monteiro" di Antonio Tabucchi.

I brani letterari sono adatti al livello di competenza linguistica degli studenti e rappresentano uno strumento utilissimo che consente diverse attività comunicative favorendo così la creatività degli apprendenti, sviluppando le loro abilità critiche coinvolgendoli in una riflessione linguistica e culturale.

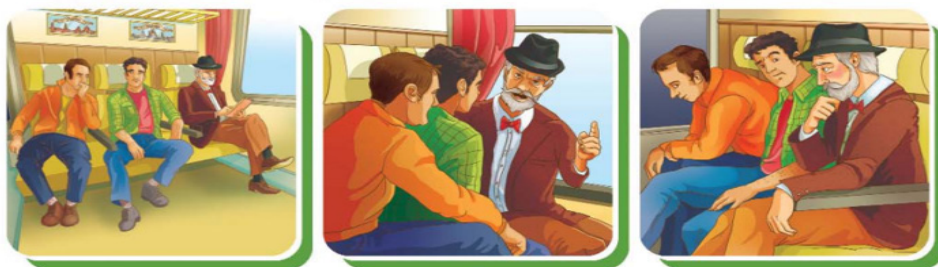
Nei manuali analizzati abbiamo individuato i vari tipi di attività linguistico-comunicative proposte soprattutto per stimolare la partecipazione, l'interesse, l'immaginazione e la creatività degli studenti, ovvero per incrementare il ruolo attivo assunto dall'apprendente nel processo di acquisizione del materiale didattico, per favorire l'interazione e la cooperazione fra gli apprendenti e per stimolare la loro curiosità nella ricerca dei significati delle parole.

¹ Una parte dei risultati indicati nel presente lavoro sono stati presentati al Convegno "Italiano e le lingue slave: confronto, contatto, insegnamento" tenutosi a Skopje, dal 23 al 24 giugno 2022.

3. Attività didattiche per l'utilizzo del brano letterario nella classe di lingua

La ricerca oggetto di questo contributo è individuare con quali tipi di attività può essere proposto il testo letterario per l'insegnamento di italiano LS. Nelle attività che abbiamo esaminato si pone l'attenzione sull'insegnamento della lingua e della cultura straniera. Gli studenti vengono invitati ad eseguire, sui brani letterari, una serie di attività diverse. Prima della lettura del brano letterario allo studente viene chiesto di osservare e descrivere delle immagini allo scopo di fare ipotesi sul contenuto del brano partendo dalle immagini proposte. Questo tipo di attività innesca i processi di anticipazione e facilita la comprensione. Poi lo studente deve fare delle ipotesi sul contenuto partendo dal titolo del brano letterario e confrontarsi con gli altri studenti sull'ipotesi sul contenuto del brano letterario allo scopo di iniziare una discussione generale.

Entriamo in tema 18. Osserva e descrivi le immagini.

19. Il titolo della storia che ascolteremo è "Essere e avere", tratta da *Il libro degli errori* di Gianni Rodari. Di cosa parla, secondo te? Fai delle ipotesi e confrontati con un compagno.

Figura 1. Manuale "L'italiano all'università 2", p. 70

Segue un'attività di ascolto e verifica della comprensione per mezzo della produzione orale/scritta. Rispondendo alle domande lo studente dimostra non solo di aver compreso il brano, ma anche di saper riassumere il contenuto. Per la verifica della comprensione vengono proposte anche attività di lettura del brano e controllo delle risposte alle domande.

Comunichiamo

20. Ascolta la storia e rispondi alle domande.

1. Quanti personaggi ci sono nella storia? Chi sono?
2. Dove sono i personaggi?
3. Di cosa parlano i personaggi?
4. La storia vuole insegnare qualcosa? Se sì, cosa?
5. Che genere di storia è?

21. Ascolta di nuovo la storia e leggi il testo. Controlla le risposte dell'attività 20.

Essere e avere

Il professor Grammaticus, viaggiando in treno, ascoltava la conversazione dei suoi compagni di

Figura 2. Manuale "L'italiano all'università 2", p. 70

Per la verifica della comprensione vengono proposte anche domande *vero o falso* sul contenuto generale del brano, indicare le affermazioni presenti nel testo (Figura 3.), domande a scelta multipla (Figura 4.), scrivere un breve riassunto del brano seguito da un ulteriore riassunto più dettagliato al fine di confrontare i due riassunti e individuare i vocaboli aggiunti, riassumere il testo in una frase o in un paragrafo, riordinare i paragrafi del testo letterario e creare un titolo per ogni paragrafo oppure riordinare delle frasi per dare il riassunto del brano, individuare al quale paragrafo corrisponde la parola chiave, immaginare e raccontare la fine di un racconto, ecc.

Figura 3. Manuale “Nuovo Progetto Italiano 2”, p. 176

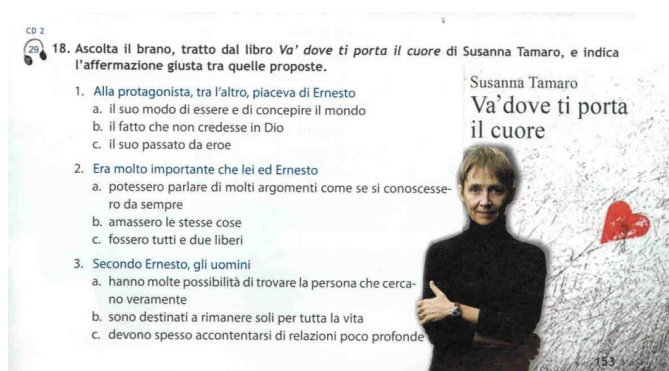

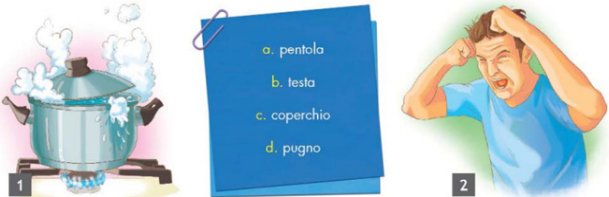
Figura 4. Manuale “Nuovo Progetto Italiano 2”, p. 153

Partendo dalle nostre esperienze di insegnamento emerge che gli studenti sono in grado di apprendere e memorizzare nuove parole più efficacemente

quando tali sono inserite in un testo letterario. Le attività volte ad ampliare il lessico che sono proposte nei manuali analizzati consistono di abbinare le parole di una lista alle immagini e poi provare a spiegare delle espressioni idiomatiche o cercare il significato nel dizionario monolingue (Figura 5.), abbinare le parole alle definizioni, completare un testo letterario con le parole della lista (Figura 6.), scegliere da una lista gli aggettivi più adatti per descrivere un personaggio, indovinare il significato delle parole sconosciute rispondendo alle domande di scelta multipla, selezionare parole chiave del testo letterario, ecc. Svolgendo queste attività gli studenti scoprono e riflettono sui significati e sulle norme di funzionamento e di organizzazione testuale della lingua italiana per poter poi memorizzare, reimpiegare e consolidare la competenza d'uso.

Impariamo le parole - Espressioni idiomatiche: stati d'animo

22. Abbinare le parole della lista alle immagini, poi prova a spiegare le espressioni evidenziate in basso.

- Pareva una **pentola in ebollizione**. Finalmente il coperchio saltò.
- E il professor Grammaticus aveva una gran voglia di **darsi dei pugni in testa**.

23. Cerca nel dizionario monolingue (puoi consultarne anche uno online) il significato di questi verbi. Poi mima l'azione che esprime ognuno di questi verbi a un compagno che dovrà indovinare il verbo.

esclamare - tacere - sospirare - tossire
balbettare - sorridere - borbottare

Figura 5. Manuale “L’italiano all’università 2”, p. 71

B Completa il testo. Inserisci la parola mancante negli spazi numerati. Usa una sola parola.

Firmino salì in camera sua. Fece una doccia, si rase, indossò un (1)..... di pantaloni di cotone e una Lacoste rossa che gli aveva (2)..... la sua fidanzata. Prese velocemente un caffè e uscì per strada. Era domenica, la città era quasi deserta. La gente dormiva ancora, e più tardi (3)..... andata al mare.

Gli venne voglia di andarci anche lui, anche se non aveva il costume (4)..... bagno, solo per prendere una boccata d'aria buona. Poi ci rinunciò. Aveva la sua guida con (5)..... e pensò di andare alla scoperta della città, per esempio i mercati, le zone popolari che non (6)..... Scendendo per le viuzze ripide della città bassa cominciò a trovare un'animazione che non sospettava. Veramente Oporto manteneva delle tradizioni che Lisbona aveva ormai perduto...

Tratto da *La testa perduta di Damasceno Monteiro* di Antonio Tabucchi

Figura 6. Manuale “Nuovo Progetto Italiano 2”, p. 166

Tranne attività che mirano allo sviluppo della comprensione linguistica e della competenza narrativa, nei manuali abbiamo individuato, vari esempi di utilizzo dei brani letterari per sviluppare e verificare la competenza grammaticale. Gli studenti sono invitati a esercitare le strutture grammaticali leggendo un testo

letterario (Figura 7.), per esempio individuare/sottolineare i verbi ai tempi passati dell’indicativo, completare un testo con la forma corretta del verbo, trovare gli errori grammaticali in un brano letterario, completare una poesia con delle preposizioni, trasformare un brano letterario usando il futuro anteriore, ecc.

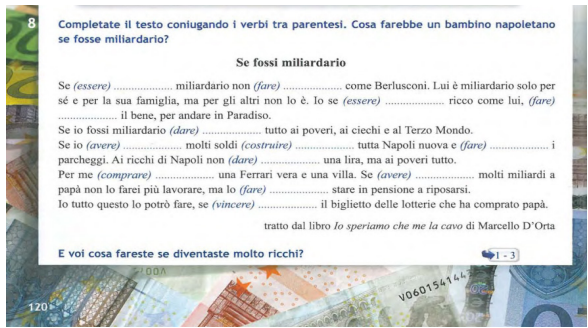

Figura 7. Manuale “Nuovo Progetto Italiano 2”, p. 120

Nei manuali presi in esame oltre ai testi letterari utilizzati soprattutto per sviluppare la competenza linguistica e le abilità narrative, abbiamo individuato anche varie informazioni che si riferiscono alla letteratura italiana e che mirano a migliorare la competenza socio-culturale, come per esempio, menzionare nomi di scrittori e titoli di libri, progetti editoriali, premi letterari, informazioni di film tratti da romanzi, scrittori che hanno vinto il Premio Nobel per la letteratura, novità editoriali, brevi biografie di scrittori e curiosità sulla loro vita (Figura 8.), i vari generi letterari (Figura 9.), opere italiane tradotte, ecc. Queste informazioni rappresentano un nesso ai fenomeni culturali e sociali e non soltanto un semplice pretesto per arricchire il lessico ed acquisire nuove strutture linguistiche.

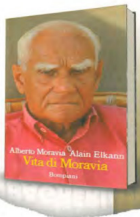
C Due scrittori importanti

1 Completate con: *corrente, finita, evidente, affascinante, esponenti, divertenti*. Poi indicate a quale dei due testi corrisponde ogni affermazione.

Alberto Moravia (1907-1990)

Nato a Roma, è stato uno dei massimi narratori italiani e tra i più noti e tradotti nel mondo. È diventato famoso a soli 22 anni con il suo primo romanzo, *Gli indifferenti*, forse il suo capolavoro. Il libro, ribaltando lo spirito di ottimismo propagandato dal fascismo, è una critica della borghesia italiana di quel periodo, annoiata e inutile.

Il suo stile severo, semplice e privo di eccessi ha fatto di Moravia uno dei maggiori (1) del neorealismo italiano. A questa (2) letteraria appartengono libri come *Agostino*, *La Romana* e *La Ciociara*, che il grande Vittorio De Sica trasformò in film con Sofia Loren. I *Racconti romani* e i *Nuovi racconti romani* sono strane e (3) storie della Roma del dopoguerra. Con libri come *La Noia* e *L'amore coniugale*, Moravia torna a criticare la classe borghese. Nelle sue ultime opere si orienta verso le tematiche della psicoanalisi. Molti dei suoi racconti sono diventati film di successo.

Italo Calvino (1923-1985)

Calvino è forse il più giocoso e (4) degli scrittori italiani del secondo '900. Nacque a Cuba, ma crebbe a Sanremo e durante l'occupazione tedesca si unì ai partigiani. (5) la guerra, pubblicò il suo primo romanzo, *Il sentiero dei nidi di ragno*, ispirato proprio a quell'esperienza. Negli anni '50, Calvino scrisse forse le sue opere più note: *Il visconte dimezzato*, *Il barone rampante* e *Il cavaliere inesistente*, pubblicati in seguito in un unico volume con il titolo *I nostri antenati*. Questi "romanzi fantastici", come li definiva Calvino, sono una parodia della letteratura cavalleresca e sono pieni di allusioni al mondo contemporaneo. Dei libri successivi, dove l'elemento fiabesco è ancora più (6), forse il più originale è *Le città invisibili* in cui, tra fantasia e realtà, Marco Polo descrive le città da lui visitate. Altre sue opere da ricordare sono *Se una notte d'inverno un viaggiatore*, *Marcovaldo*, la grande raccolta di *Fiabe italiane* e *Gli amori difficili*.

1. Il suo talento è stato riconosciuto molto presto.

Moravia Calvino

Figura 8. Manuale “Nuovo Progetto Italiano 2”, p. 171

Figura 9. Manuale “Nuovo Progetto Italiano 2”, p. 165

Giusti formula alcune proposte didattiche per l’uso di testi letterari al fine di mobilitare le risorse cognitive ed emotive degli studenti ed allenare le competenze linguistiche, come per esempio *La lettura ad alta voce*, *Abitare le storie* ovvero simulare azioni e comportamenti, fare scelte e quindi acquisire schemi di storie e ampliare il lessico di un determinato campo semantico e *Costruire comunità di pratiche narrative* ovvero praticare in modo collaborativo la narrazione nelle sue varie forme: lettura silenziosa e ad alta voce, narrazione orale e ascolto degli stessi racconti selezionati dall’insegnante, invenzione e condivisione di storie, visione di film, ecc. (Giusti, 2018, p. 46-47).

Langella propone altre attività pratiche a partire dalle opere letterarie. L’attività *Ricerche lessicali* consiste nell’individuare le categorie lessicali (es. i termini settoriali, le voci dialettali, i vocaboli aulici) chiedendo agli studenti di concentrarsi su tutti i termini che risultano difficili da capire rispetto a quelli d’uso comune, immediatamente comprensibili.

L’attività *Cinquanta sfumature di significato* consiste nell’individuare quanti più sinonimi possibile e con l’attività *Alla maniera di...* si può esercitare la creatività degli studenti che hanno il compito di rielaborare un testo letterario ovvero proseguire un’opera, colmare una lacuna, aggiungere, inventare o modificare un episodio rispettando il sistema letterario dell’autore. La proposta *Esercizi di transcodificazione* significa manipolare un brano letterario ovvero riscrivere un testo facendone la parodia, modificando i personaggi, l’ambiente o la situazione (Langella, n.d.).

Conclusion

Sulla base dell’analisi dei manuali sopracitate si evince che l’utilizzo dei testi letterari riportati nella classe di lingua favorisce l’apprendimento linguistico, soprattutto in termini di migliore comprensione, memorizzazione del materiale didattico, produzione orale e stimolo della motivazione. Insegnare e apprendere l’italiano sfruttando il testo letterario sembra incoraggiare il confronto e la collaborazione tra gli apprendenti, stimola la partecipazione, l’interesse,

l'immaginazione e la creatività degli studenti, favorisce l'interazione e la cooperazione fra gli apprendenti ovvero i racconti si trasformano in strumenti di interattività che tendono a migliorare le competenze linguistico-culturali degli studenti.

Bibliografia

- [1] Balboni, P. E. (2008). Come e perché studiare letteratura. In P. Balboni & A. Biguzzi *Letteratura italiana per stranieri* (pp. 9-50). Perugia: Guerra.
- [2] Benucci, A. (2013). La formazione agli aspetti culturali e interculturali. In A. Benucci
- [3] (a cura di), *Formazione e pratiche didattiche in italiano L2*, Perugia: ITA-OL3, 13-32.
- [4] Chines, L. & Varotti, C. (2001). *Che cos'è un testo letterario*. Roma: Carocci.
- [5] Dubravec Labaš, D. (2019). La letteratura nei manuali di lingua straniera. In E. Moscarda Mirković, Eliana T. Habrle, Tanja (Eds), *Sguardo sull'immaginario italiano. Aspetti linguistici, letterari e culturali*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli., 68-83.
- [6] Giusti S. (2012) Insegnare con la letteratura, in I Becherucci, S. Giusti, N. Tonelli, (a cura di) *L'entusiasmo delle opere. Scritti in memoria di Domenico De Robertis*, Pensa Multimedia, Lecce, 375-391.
- [7] Giusti, S. (2018). Le risorse della letteratura per l'insegnamento della lingua. In B. Ivančić, P. Puccini, M. J. Rodrigo Mora, M. Turci. *Il testo letterario nell'apprendimento linguistico*:
- [8] *Esperienze a confronto*, (pp. 39-49). Bologna: Centro di Studi Linguistico-Culturali (CeSLiC).
- [9] Langella, G. (n.d.). Come estrarre dai testi letterari il tesoro della lingua. Attività pratiche a partire dalle opere cardine della letteratura italiana. *Rivista Folio.net* [Anno 8, n.1], Pearson Italia, from https://it.pearson.com/aree-disciplinari/italiano/folio-net.html?tagId=region_core%3Aitaly%2Fpearson-italy%2Fitaliano%2Ffolio-net-anno8-n1
- [10] Spaliviero, C. (2020). *Educazione Letteraria e Didattica Della Letteratura*. Venezia: Ca' Foscari-Digital Publishing.
- [11] Spera L. (2013). *Il testo letterario nella didattica della lingua italiana a stranieri*, In A. Benucci a cura di), *Formazione e pratiche didattiche in italiano L2*, Perugia: ITA-OL3, 87-98.

Manuali analizzati

- [1] Costa, R. B., Ghezzi, C. & Piantoni, M. (2005). "Contatto" Corso di italiano per stranieri, livello intermedio B1. Torino: Loescher Editore.
- [2] Marin, T. & Magnelli. S. (2009). "Nuovo Progetto italiano 2" Corso multimediale di lingua e civiltà italiana, livello intermedio B1-B2. Roma: Edilingua
- [3] La Grassa, M., Delitala, M. & Quercioli, F. (2013) "L'italiano all'università 2", Corso di lingua per studenti stranieri B1-B2. Roma: Edilingua

Jovana Karanikikj Josimovska

Goce Delcev University, Stip

Vesna Koceva

Goce Delcev University, Stip

**The Literary Texts in the Textbooks for Learning Italian as Foreign Language:
Experience in the Macedonian University Context**

Abstract: This article aims to present the use of the literary text in the teaching of Italian as foreign language and to identify its advantages for Macedonian university students. After a brief theoretical introduction in the first part of the article which illustrates the role and the different uses of literary passages in the didactic context, various objectives are presented for the use of the literary work in the language class. The literary passages proposed to students with an average level of linguistic competence, present in the following textbooks used by Macedonian students in the language class at the Faculty of Philology of the Goce Delchev University of Shtip, are identified and analysed: - “L’italiano all’Università 2”, Language course for foreign students B1-B2, by M. La Grassa, M. Delitala and F. Quercioli; - “Contatto” Italian course for foreigners, intermediate level B1, by R. B. Costa, C. Ghezzi and M. Piantoni; - “New Italian Project 2” Multimedia course of Italian language and civilization, intermediate level B1-B2, by T. Marin and S. Magnelli. The second part of the article offers examples of the use of the literary text in teaching activities together with the information on Italian literature found in the various texts offered in the analysed textbooks. This second part, therefore, demonstrates that such information represents a link to cultural and social phenomena. It is concluded that the literary text present in the mentioned textbooks is a very useful tool that allows various communicative activities by promoting the students’ creativity, develops their critical thinking skills by involving them in a linguistic and cultural reflection.

Keywords: *literary text; Italian as a foreign language; foreign language teaching competences.*

MAKEDONYA TÜRK YAZARLARININ 8. ve 9. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA BULUNAN HİKÂYELERİNİN KARAKTER EĞİTİMİ BAKIMINDAN ANALİZİ

Ümit Süleymani

‘Vrapçište İlköğretim Okulu’ Vrapçište
umit_suleyman@hotmail.com

Özet: Makedonya etnik açıdan mozaik bir ülke olduğu için karakter eğitimi çocuğun yaşadığı bölgeye göre değişmektedir. Eğitimin Makedonca, Arnavutça ve Türkçe yapılması nedeniyle öğrencinin karakter gelişimi farklı olabilir. Bundan dolayı millî ve manevî değerlerimizi korumamız için hikâyeler yoluyla benimsetilecek olan karakter özellikleri çok fazla önem taşımaktadır.

Araştırma, Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitim Geliştirme Bürosu’nun öngördüğü Türkçe dersi sekiz ve dokuzuncu sınıf kitaplarında bulunan Makedonyalı Türk yazarlarının hikâyeleri ile karakter eğitimini kapsamaktadır. Sekiz ve dokuzuncu sınıf Türkçe ders kitaplarında Makedonyalı Türk yazarlardan toplam dört hikâye bulunmaktadır. Çalışmada, ‘Yüzünü Kaybeden Adam’ Avni Abdullah;, ‘Salıncak’ Necati Zekeriyâ; ‘Hasta Olmanın Zamanı İçindesin’ Recep Bugariç ve ‘Köye Çeşme Yapalım’ Fahri Kaya’nın hikâyeleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: eğitim, karakter, Makedonya, hikâye.

1. Giriş

I. Balkan ve II. Balkan Savaları sonucunda tüm Balkanlarda haritaların yer değiştirdiği bir dönemdir. Bu dönem ve bundan sonra gelecek dönemler Türkler için kara günlerdir. Eğitimlerini Türk kültürüne göre alan çocukların eğitim hakları ellerinden alınmıştır. Onların gelişimi maalesef Bulgarca veya Sırpça okuyacakları müfredatlara göre olacaktır. Bu da zaman içerisinde onların değerleri ve karakterleri eğitim gördükleri kitap ve tennefus ettikleri ortama göre olacaktır. Bunun akabinde de çocuklarımızın sınıf dışında arkadaşlarıyla (gayrimüslim) oynamaya devam etmeleri onların bu değerleri günden güne yitirmesine neden olacaktır. Her aile çocuğunun en iyi şekilde yetişmesini ister. Onun karakterli olması çevresine uyumlu olması için çaba göstermektedirler. Ailenin dışında çocuğun sosyalleştiği ve geliştiği bir mekân da okuldur. Evde öğrendiklerini okulda veya sokakta öğrendikleriyle pekiştirir. Bu sayede çocukta karakter gelişimi olgunlaşmaya başlar. Böylece temeli aileden başlayan karakter gelişimi binasının süreci okul, yanısıra sokakta devam eder. Ancak Evlad-ı Fatihan dediğimiz

topraklarda bu süreç 1912-1944 yılları arasında sekteye uğramıştır. Bu da değerler ve karakter gelişiminin önemi açısından sorun teşkil etmiştir. Ancak örf, adet, gelenek ve göreneklerine bağlı olan Makedonya Türkleri değerlerine sınıksız sarılmış ve kültürümüze uygun bir şekilde yaşamışlardır.

1944 yılında Makedonya’da Yugoslavya’ya bağlı bir Cumhuriyet kurulmuştur. Alman ve Bulgarlara karşı yapılan bağımsızlık savaşında gösterdikleri yararlılıklar sayesinde Türklere birçok özgürlük tanınmıştır. Bu dönemde tüm yetersizliklere rağmen hızlı bir şekilde Türkçe eğitim verecek kadro oluşturulmuş ve Türkçe eğitim yapan okullar açılmıştır. (Kaya 2010, s. 134) II. Dünya Savaşından sonra Yugoslavya Krallığında yaşayan diğer azınlıklar gibi Türkler de ana dilde eğitim ve öğretim hakkını kazanmıştır. Türklerin bu hakkı kazanmalarıyla birlikte Makedonya Türk Edebiyatı yeniden yeşermeye başlamıştır. Bunun akabinde de Türkçe eğitim müfredatı yazılarak kültürel değerlere sahip çıkmıştır. Bu programlar şüphesiz ki Yugoslavya Krallığının öngördüğü kriterlere göre hazırlanmıştır. her şeye rağmen türkçe eğitiminin okullarda yeniden-verilmesi büyük bir başarıdır.

Her insanın karakter özelliği farklıdır. Karakter başta aile ondan sonra okulda oluşmaktadır. Karakter eğitimi için Türkçe dersleri en uygundur. Çünkü hikaye, roman, tiyatro vb. gibi metinlerde duygu, düşünce, davranış bakımından işlenen karakterleri (Püsküllüoğlu, 1994, s.582), çocuk kendine özgü yorumuyla benimseyerek karakteri oluşur (Sever, 2008, s. 63-64). Çünkü kitaplarda geçen metinler öğrenciye üstü açık ve kapalı bir şekilde karakter gelişimi bakımından Türk toplumunun kültürel ve ahlakî mirasını aktarır. Bu da müfredat programlarının içeriği doğrultusunda yapılmak zorundadır. İstedığınız metni keyfi olarak bir kitaba ekleyemezsiniz. kitaplarda yer alan hikâyeler-müfredat içeriğine uygun olmak zorundadır.

Karakter

İnsanı kavramak için onun iç ve dış özelliklerinin iyi anlaşılması gerekir. İnsan gerçeğini tanımamız, onun fiziksel özelliklerini bütün incelikleriyle öğrenmemiz yeterli olmaz. İnsanı duygu, düşünce ve eylemlerinin bileşkesi olan karakter özellikleriyle tanımamız, bilmemiz gerekir. (Sever, 2007, s. 96).

Karakter, kişilikle eş anlamda kullanılır. Kişiye özgü davranışların bütünü olup insanın bedensel, duygusal ve zihinsel faaliyetlerine çevrenin verdiği değerdir. Bireyin karakteri, kişisel özelliklerle içinde yaşanılan çevrenin değer yargılarından oluşur. (Çağdaş, 2002, s. 96).

Karakter, bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranışdır. Kişileri farklı kılan ise zihinsel yapıları yanısıra yetiştirilme tarzı da karakteri oluşturur. (Karaca, 2008, s. 44).

Karakter kavramının anlaşılması için mizaç, kişilik, kimlik ve açık-kapalı karakterlerin açıklanması yerinde olacaktır.

Kişilik

İnsanı bütün yönleriyle içeren bir kavramdır. Karakter, mizaç, benlik, kimlik gibi kavramlar kişilikle ilgilidir. Karakter kişiliğin ahlaki yönünü oluşturur. Huy ve mizaç da kişiliğin duygusal tarafını açıklayan bir kavramdır. Benlik insanın

algı ve değerlendirmelerinden meydana gelir. Kimlik ise benlik ve kişilik yerine de kullanılmaktadır. Bir bireyin belirli bir kimse olmasını sağlar. (Kulaksızoğlu, 1999, s. 106).

Mizaç

Mizaç, bireye ait bazı temel ve ayırt edici özellikleri ifade eden günlük yaşantı içinde bireye özgü, oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik bakımından değişmesidir. (Köknel, 1984, s. 24). Mizaç, karakter ve yetenek kavramlarının kişilikle yakın bir ilişkisi vardır. Mizaç, bireyin özellik gösteren tutumları, son derece kişisel olan davranış ve düşünceleridir. Karakter çoğu kez insan kişiliğinde bulunan doğuştan var olan ve çevrenin tesiriyle kuvvetli olarak ortaya çıkan eğilimlerin tümüdür. Yetenek denilince bireyin sahip olduğu zihinsel ve bedensel kapasitesinin tamamından söz edilmektedir. (Aytaç, 2000, s. 156). Mizaç, karakter ve yetenek insanda bir bütün hâlinde bulunur. Bu da kişiliği ortaya koymaktadır.

Kimlik

13-15 yaş grubu çocuklarını karakter, kişilik, mizaç gibi özelliklerinin yanında kimlik açısından da ele almak gerekir. Kimlik, bireyi yansıtan bir belirtidir. Onun bütün özelliklerini kapsayıcıdır. Hem kişinin kendisini nasıl gördüğü, hem de toplum tarafından nasıl görüldüğü, kimlik kavramıyla ilgili konulardır. Kişilik ise bir örgütlenmedir. Kişilik, bireyin kimlikler içinde ve kimliklerle bir örgütlenmesidir. Zira birey, kimlikler aracılığıyla toplumsal çevreye uyum sağlar. (Aşkın, 2007, s. 213).

Açık ve Kapalı Karakter

Hikâyelerde karakterlerin yüklendiği görev ve iletiler vardır. Metinlerdeki karakterlerin yüklendiklerini tam anlamıyla yerine getirmesi, her kesime hitap etmesiyle olur. Özellikle ilköğretim çağındaki öğrenciler kendilerini buldukları, özdeşleştikleri karakterlere ilgi duyarlar. Hikâyede sürükleyici ve değişen karakterler onların ruh dünyalarını daha çabuk etkiler. Her insanın iç ve dış görünüşü, yaşayışı, varlığı vardır. Başka bir deyişle, her birimizde iki insan yer alır. Bunlardan biri dış insan, diğeri de iç insandır. Dış insan, şahsiyetin görünen kısmıdır. Sözlerimizle, davranışlarımızla, işlerimizle herkesin gözüne çarpan bazı niteliklerin ve hususların mal edildiği yanımızdır. Çevre için bir insanın karakteri bu niteliklerin ve kusurların toplamıdır. İç insan ise, şahsiyetin en önemli ve esrarlı yanıdır. (Özgü, 1969, s. 238).

Açık karakter, roman, öykü, masal ve anlatılarda birçok özelliği ile okura tanıtılan, inandırıcı nitelikleriyle öne çıkan, okurun iyi bildiği karakterlere istenilen iletiler verilmektedir. (Sever, 2007, s. 96).

Karakter Eğitimi

Makedonya gibi çokkültürlü ülkelerde karakter eğitimi çocuğun yaşadığı bölgeye göre değişmektedir. Eğitim dili Makedonca, Arnavutça ve Türkçe olması öğrencinin karakter gelişimini farklılaştırabilmektedir. Bundan dolayı milli ve manevi değerlerimizi korumamız için hikâyeler aracılığıyla benimsetilecek olan

karakter özellikleri çok fazla önem taşımaktadır. Makedonyalı Türk yazarlarımızın hikâyelerinden yola çıkarak karakter eğitiminin önemi üzerine durduk. Çünkü kendi değerlerimizi bir daha dile getirmek ve onları anmak her Türk evladının borcudur. Karakter eğitimi yoluyla öğrenciler hayatın zorluklarıyla başa çıkmaya çalışır. Olumlu yaklaşımlar sergileyerek saygı ve sorumluluk gibi karakter özelliklerini öğrenir. Karakter eğitimi dinlemek, paylaşmak ve öğrendiğini göstermek için öğrencileri cesaretlendirir ve böylece öğrenciler seçim yapmayı öğrenir. (Gossett, 2006, s. 141).

Bu değerlerin de ilk oluşum yeri ailedir. Fakat bu yeterli değildir. Aile, okul çağına gelene kadar çocuk için hangi değerlerin kazanılacağı konusunda temel kurum olsa da okullardaki eğitim değerlerinin kazandırılmasında merkezi bir role sahiptir. (Kılınç, 2010). Teknoloji gelişmeler insanlar arasında barış, huzur ve mutluluk sağlayacağına ahlaki yozlaşmanın hakim olmasına neden olmuştur (Köylü, 2016, s. 7).

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde karakter eğitim programları hazırlanarak öğrencilere ahlaki değerlerle donatabilmek maksadıyla çeşitli programlar geliştirmekte ve bu programları okullarında uygulamaya koymaktadırlar (Kanger, 2012, s. 22). Bu sayede öğrencilerde olumlu karakter özellikleri gelişmektedir. Bunların neticesinde ise okullarda eğitim öğretim gören öğrencilerde bazı olumlu özellikler gözlenmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1. Disiplin sorunlarında azalma
2. Okuldan uzaklaştırmalarda azalma
3. Okula gecikmelerde azalma
4. Öğrencilerde gözlenen şiddetin neredeyse kaybolması
5. Akademik başarıda artış
6. Okuma ve anlama becerisinde iyileşme
7. Öğretmenler tarafından idarecilere gönderilen öğrencilerin sayısında azalma
8. Derste bulunma ve zamanında sınıfa zamanında gelme
9. Okulun tüm havasındaki değişiklikten ötürü daha mutlu bir öğretmen kadrosu (Bakioğlu ve Sılay, 2013, s. 72.)

Berkowitz'e göre etkili bir karakter eğitimi okullarda bir program vermek ya da karakter eğitimiyle ilgili bir program kurmak değildir. Aksine kültürün aktarımı ve okuldaki yaşamın ta kendisidir (Elkind ve Sweet, 2004, s. 2). Bu düşünceden hareketle karakter eğitimine yönelik herhangi bir ders olmadan; çeşitli etkinlikler yoluyla diğer derslerle bütünleştirilerek derslerin içerisinde karakter eğitiminin yapılabileceği ile ilgili yaygın bir görüş vardır (Çağatay, 2009, s. 23). Bu bağlamda karakter eğitimi ayrı bir program olarak öğretilmemeli, mevcut tüm programların içerisinde yer alarak verilmelidir (Anderson, 2000, s. 142, Akt, Bakioğlu ve Sılay, 2013, s. 49).

2. Yöntem

Araştırma, Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitim Geliştirme Bürosu'nun öngördüğü Türkçe dersi sekiz ve dokuzuncu sınıf kitaplarında bulunan Makedonyalı Türk yazarların hikâyeleri karakter eğitimi

açısından değerlendirilmesi üzerinde yapılmıştır. Sekiz ve dokuzuncu sınıf kitaplarında yer alan dört hikâye değerlendirilmiştir. Türkçe ders kitaplarında Makedonyalı Türk yazarlardan toplam dört hikâye bulunmaktadır. Bunlar: 'Yüzünü Kaybeden Adam', Avni Abdullah, 9. Sınıf s. 17; 'Salıncak' Necati Zekeriya, 9. Sınıf s.10; 'Hasta Olmanın Zamanı İçindesin' Recep Bugariç, 9. Sınıf s.130; 'Köye Çeşme Yapalım' Fahri Kaya, 8. Sınıf s. 73. Hikâyelerde karakter eğitiminin temel taşlarını oluşturan sabır, kararlılık, inanç, özgüven, barış, dostluk, vefa, hoşgörü, alçakgönüllülük, duyarlılık, dürüstlük, sorumluluk, güvenilirlik, bilimsellik, saygı, adil olma, cesaret, sevgi, vatan sevgisi, iyilik, yardımseverlik, misafirperverlik, dayanışma, merhamet, tutumluluk, paylaşma, kanaatkârlık, çalışkanlık, temizlik, zamanı kullanma, bağlılık, onur, özgürlük, nezaket, estetik, şefkat, azim, huzur, doğaya saygı, öz saygı, aileye bağlılık, dostluk, kitap sevgisi, kararlılık, dayanışma, girişimcilik, çalışkanlık gibi özellikler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler de sonuç bölümünde tablo ve grafiklerle gösterilmiştir.

3. Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın uzunluğu nedeniyle tüm hikayeler ayrıntılı verilmemiştir. Örnek olarak yalnızca Avni ABDULLAH'ın '*Yüzünü Kaybeden Adam*' hikayesi değerlendirilmiştir.

Avni ABDULLAH'ın '*Yüzünü Kaybeden Adam*' Hikâyesinin İncelenmesi

Tema: Edebiyat

Metin Türü: Hikâye

Metindeki Karakterler: Doktor, anne, baba, iş arkadaşları, arkadaşları.

Açık Karakterler: Yazar.

Monolog metin türüdür. Yazar kapıldığı hastalıktan dolayı günden güne yüzünü nasıl kaybettiğini ve nasıl zorluklarla mücadele ettiğini açıklamaktadır.

Derdimi kısaca anlatamam. Lütfen beni anlamaya çalışın doktor.

Biliyorum o zaman babam, anneme yaklaşıp, konuklara beni sevmelerini , okşamalarını keyifli keyifli izlerdi.

Söyleyin böyle genç yaşta hayatta başarılı olmuş insanlar çok mu?

Metinden anlaşılacağı üzere yazar üniversiteyi bitireli birkaç yıl olmuş. Eğer ortalama olarak üniversite bitirme yaşını 24 alırsak, yazar 28-30 yaş arasındadır.

Çıkan sorunları kolayca hallediyor, birbirimize destek oluyorduk. Kim bilir belki güzel olmanın da etkisi de vardı bunda. Bu durum geçen yıla kadar sürdü.

Çalıştığım ortamda başarıyı takdir ederek müdür seçmişlerdi.

İşe girdikten çok yıllar sonra belirdi.

Yazarın çok güzel bir hayatı olduğunu anlaşılmaktadır. Gittiği her yerde kısa zamanda yakışıklılığıyla dikkatleri üzerine toplayan biridir. Bunun yanında da yazar çok başarılı biridir. Bunu da kısa zamanda bankada müdür olmasından anlamaktayız. Hatta müdür olduktan hemen sonra da hastalanmıştır. Yazarın hayatında kimse olmadığını görmekteyiz. Bir sevdiği olduğunu metnin hiçbir satırında belirtmemiştir.

Kapalı Karakter: doktor, anne, baba, iş arkadaşları, arkadaşları.

Bu karakterler sadece söz arasında geçmektedir. Yazar hiçbir şekilde kapalı karakterle diyaloga geçmez.

Karakter Gelişimi:

Karakter gelişimi tek taraflıdır. Yazar içindekileri doktora aktarmaktadır. Monolog tarzında bir karakter gelişimini tercih etmiştir. Yazarın söylediklerinden öğrenci empati kurarak olumlu iletiler çıkarmaktadır.

Biliyorum o zaman babam anneme yaklaşıp, konuklara beni sevmelerini, okşamalarını keyifli keyifli izlerdi. Oğullarıydım, tek oğulları. Üstelik onların gurur duyabilecekleri kadar da güzeldim.

Arkadaşlarımdan hiçbir eksik duymadan büyüyüverdim.

‘Aslan oğlum’ – derdi, ...

Her gün daha çok güzel, güçlü olduğumun farkına vardım.

Bu satırda karakter gelişimini çalışmakla, güvenle ve şefkatle aktarmaktadır.

Hasta olduğuma uzun zaman inanamadım. Anlasaydım hemen size başvururdum. Ne olur beni cahil zannetmeyin. Hergün çıkan gazeteleri sıralı okurum, televizyon haberlerini hiç kaçırmam. Ansiklopedileri açtım. İşte sorun, her hastalığa aşağı yukarı yardımcı olacak ilaçları söyleyebilirim.

Onun için bana tavsiyede bulunmadan, hastalığıma teşhisinizi koymazdan önce son ümidim olduğunuzu anlayın.

Bu satırda karakter gelişimi araştırmak, okumak ve çalışkanlıkla aktarılmıştır.

Doğuşumdan mücadeleci bir ruha sahibim. Onun için yenilgiyi başta kabul etmek niyetinde değilim. ... sokaklarda daha çok dostlarımla çıktığı alanlarda geziyor, onlarla karşılaşmakta *delice bir zevk duyuyordum*.

İnsanın başarılı olabilmesi için küçük yaştan mücadeleci ruha sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Evde yalnız oturuyor, insanlardan uzaklaşıyorum. Böyle biraz rahatladım da diyebilirim. Ne var ki, bana bu oyunu oynayan alın yazım daha fenasını da hazırlamış.

Öğrencilere empati kurmaları için soru sorma yoluyla karakter gelişimini sağlamaktadır. Soru: Siz yazarın yaptığını doğru buluyor musunuz? Niçin? Sorusu yönetildiğinde çocuklardan muhtemel alacağımız cevap: *yazar hata yapıyor* çünkü o ayıp bir şey yapmamıştır. Hastalık bir suç değildir. Umutlarını kaybetmeden hayatına devam edeceksin. Aynı zamanda da yazar başarılı ve mücadeleci ruha sahip olduğu için bunun da üstesinden gelir.

Avni ABDULLAH

Metindeki iletiler

Ana ileti: Neyle sınırsan sınan, hiçbir zaman vazgeçmeyeceksin.

Yardımcı iletiler.

- Umutsuzluğa kapılmak sorunları çözmez, bir okadar engel olacaktır.
- Hastalığa kapılman, fikirlerini ortaya çıkarmana engel olmasın.
- Hastalığını görmezden geleceksin, her zaman davnardığın gibi olacaksın.
- Hayatta elde ettiğin başarılar mücadeleci olmaktan kaynaklanmaktadır.
- Mücadeleci insan hiçbir zaman pes etmez.
- Birlikte çalışmak gelecekte daha sağlam durmamızı sağlayacaktır.

Metinde Bulunan Karakter Özellikleri:

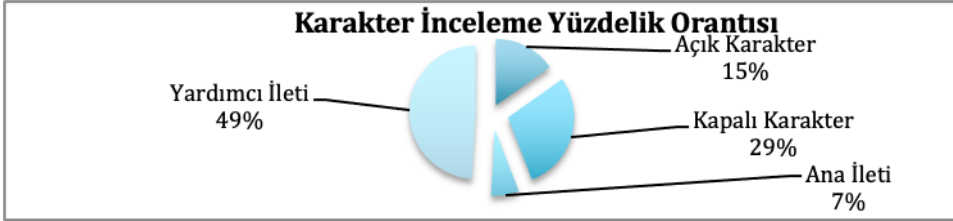
Geçmiş başarılarla dolu bir kişinin yakalandığı bir hastalık ile mücadelesini anlatıyor. Hastalığını görmezden gelip, nasıl mücadele verdiğini anlatır. Tutumluluk, kararlılık, özgüven, çalışkan, başarı, araştırma, anlayış, bilgi, güven, *mücadelecilik*, girişimcilik, güvenilirlik, dostluk, dayanışma ve nezaket gibi karakter özellikleri verilmiştir.

8. ve 9. sınıf hikâyelerindeki karakter özellikleri ve iletiler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 1. 8-9. Sınıf Hikâyelerinde Bulunan Karakter Özellikleri

8-9. Sınıf Hikâyelerinde Bulunan Karakter Özellikleri						
	Metin	Açık karakterler	Kapalı karakterler	Ana iletiler	Yrd. İletiler	Karakter Özellikleri
1	Yüzünü Kaybeden Adam/ Avni ABDULLAH9. Sınıf, s. 17	1	0	1	6	Başarılı bir kişinin kapıldığı hastalık sonucu mücadelesini anlatmaktadır. Hikâye örgüsü <i>monolog</i> türündedir. Hikâye öğrencilere <i>sorgulama</i> yetisi kazandırmaktadır. Hikâyede öğrencilere tutumluluk, kararlılık, özgüven, çalışkan, başarı, araştırma, anlayış, bilgi, güven, <i>mücadelecilik</i> , girişimcilik, güvenilirlik, dostluk, dayanışma, nezaket karakter özellikleri vermektedir.
2	Salıncak/ Necati ZEKERİYA 9. Sınıf, s.10	2	4	1	7	Hikaye, annesinin ölmesi ve babasını savaşta kaybetmesi sonucu Erhan'ın hayatta kalmak için nasıl mücadele verdiğini anlatmaktadır. Erhan çalışarak ve kendi geçimini sağlayarak kimseye muhtaç olmadığını göstermektedir. Hikâyede Erhan mücadeleci, çalışkan, gururlu, başarılıbir karakter özelliği göstermektedir.
3	Hasta Olmanın Zamanı İçindesin/ Recep Bugariç 9. Sınıf, s.130	2	9	1	7	Şeker hastası olan yazarın, torunuyla şadırvanda oturmaları ve savaş yıllarından kalma hatıraları anlatır. Hikâyedeki karakter özellikleri: değer bilme, yardımsever, sahiplenme, kabullenmek, bağlılık, aile bağlılığıdır.
4	Köye Çeşme Yapalım/ Fahri Kaya 8. Sınıf, s. 73	4	4	1	9	Makedonya'nın 11 Ekim Ulusal Ayaklanma Gününü anlatmaktadır. Savaşın sonra harabeye dönen Türk kökenli köyün yerlileri tarafından nasıl yeniden inşa edildiğini anlatmaktadır. İlk işleri köye çeşme yapmak olur. Hikâyenin devamında da köylülerin nasıl işe koyuldukları ve neler yaptıkları anlatılmaktadır. Hikâye: özgürlük, birlik, değerler, mücadele, dayanışma, milli bilinç, misafirperverlik gibi karakter özelliklerini içermektedir.
	Genel toplam	9	17	4	29	

Tablo-1 incelendiğinde, açık karakterin 9, kapalı karakterin 17, ana iletinin 4 ve yardımcı iletilerin de 29 tane olduğu görülmektedir. Bu değerler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. 8-9. Sınıf Hikâyelerinin Karakter İnceleme Yüzdelik Orantısı

Hikâyelerde toplam 25 karakter özelliği kullanılmıştır. Bunlar: tutumluluk, kararlılık, özgüven, çalışkan olmak, başarılı olmak, araştırmacı, anlayışlı, bilgili, güvenilir olmak, mücadelecilik, girişimcilik, dostluk, dayanışma, nezaket, gururlu, değer bilme, yardımsever, sahiplenme, kabullenmek, aileye bağlılık, bağlılık, özgürlük, birlik, değerler ve misafirperverlik'tir. Bunların arasından mücadelecilik, çalışkan olmak, başarılı olmak, dayanışma gibi değerler ikişer defa kullanılmıştır.

Makedonyalı Türk edebiyatçıları tarafından kaleme alınan bu dört hikâyede, Makedonyalı Türk çocuğunun değerlerinin nasıl kalıcı olacağı farklı yollarla aktarılmıştır. Farklı etnik grupların bulunduğu bir ülkede yaşayanlar tüm milliyetlerin değerlerinin önemli olduğunu ve onları saygı duyulması gerektiği bilincinde olmalıdır. Farklı karakter özelliklerin değerini bilmenin ve onları olumlu karşılamının kendi karakter özelliklerimizi ve değerlerimizi daha da yükseğe çıkarabileceği hikâyelerde anlatılmaktadır. Ayrıca millî değerlerimizin de bu şekilde istenilen seviyeye yükselebileceği aktarılmaktadır.

Tablo 3. 8-9. Sınıf Hikâyelerinde Bulunan İletiler

1.	Umutsuzluğa kapılmak sorunları çözmez. Aslında sorunları çözmeye engel olacaktır.	Anlayış
2.	Hastalığa yakalanmak, fikirlerini ortaya koymaya engel olmasın.	Bakış açısı
3.	Hastalığını görmezden geleceksin, her zaman davnardığın gibi olacaksın.	Özgüven Kararlılık
4.	Hayatta başarı elde etmek mücadeleciliğe bağlıdır.	Başarı, Girişimci
5.	Mücadeleciliği insan hiçbir zaman pes etmez.	Mücadele İstikrar
6.	Birbirimize destek olmalıyız.	Güven Dayanışma Dostluk
7.	Bir tüy gibi, bir kuş gibi olacaksın. Özgürlüğünü hiçbir şeye değişmeyeceksin.	Özgürlük
8.	Güvenini hiçbir zaman kaybetmeyeceksin.	Güven
9.	Fikirlerinden hiç bir zaman vazgeçmeyeceksin.	Kararlı
10.	İnanmak ve sabretmek başarıya götürecektir.	Sabırlı

11.	Zorluklar seni yıldırmasın.	Mücadele
12.	Aile değerlerine bağlı kalacaksın.	Aileye bağlılık
13.	Kitap sevgisi seni doğru yola götürecektir.	Kitap sevgisi
14.	Sana ait olmayan bir şeyi almayacaksın.	İzin alma
15.	Ailene ve etrafındakilere yardım edeceksin.	Yardımsever
16.	Ailene bağlı kalacaksın.	Bağlılık
17.	Kültürel değerlerine sahip çıkacaksın.	Sahiplenme Millî bilinç
18.	Kültürel değerlerin kıymetini bilmelisin.	Değer bilme
19.	Her şey bir sona bağlanır.	Geçici olma
20.	Tarihî zenginliklerini sahipleneceksin.	Millî değer
21.	Vatanının özgür olması için mücadele vereceksin.	Özgürlük
22.	Umutlarını hiçbir zaman yitirmeyeceksin	İnanmak- umutlu olmak
23.	Söz konusu Vatan ise birlikte hareket edeceksiniz.	Birlik
24.	Özgürlük, kazanılan zaferler sonucunda kutlanır.	Değerler
25.	Zorluklara karşı dirençli olacaksın.	Mücadele
26.	Arkadaşlarına, etrafındakilere destek olacaksın.	Dayanışma
27.	Millî değerlere sahip çıkacaksın. Diline her daim sahip çıkacaksın.	Millî bilinç
28.	Gençlerin hayallerine umut olup, gençlere yol göstereceksin.	Rehberlik etme
29.	Millî mücadelede evin kapılarını sonuna kadar açacaksın.	Misafirperver

4. Sonuç

Makedonya Türk edebiyatçılarının hikâyeleri üzerine yapılmış olan bu çalışma oldukça önemlidir. Çünkü etnik mozaik bir ülkede yaşamak demek, karakter özelliklerinin ve değerlerin de diğer ülkelere nazaran daha farklı olması demektir. Diğer etnik gruplarla sürekli etkileşim halinde olmak onlardan da bir nevi karakter değerleri kazanmak demektir. Karakter değerleri kazanmak zaman içerisinde farkında olmadan da oluşabilmektedir. bunu en yoğun şekilde kazanıldığı yerler okulların yanı sıra sokaklardır.

Makedonya Türk Edebiyatı ve Türk kültürünün timsali olan değerli edebiyatçılarımız Avni Abdullah, Necati Zekeriya, Recep Bugariç ve Fahri Kaya'nın eserlerinin günümüze kadar ulaşması ve ders kitaplarında yer alması oldukça önemlidir. Bildiğiniz gibi Krallık Yugoslavyasında eline kalem alıp yazı yazmak: her an kendi ölüm fermanını imzalamak demektir. Nefes alıp vermenin bile hesabının yapıldığı bir yerde yaşamının ve yazı yazmanın ne denli zor olduğu açıktır. Tüm bunları göze alarak kaleme alınmış bu şaheserler bizim köklü bir edebî geleneğimizin varlığının göstergesidir.

Yazarlarımızın eserlerinde genel itibarıyla tutumluluk, kararlılık, özgüven, çalışkan olmak, başarılı olmak, araştırmacı olmak, anlayışlılık, bilgili olmak, güvenilir olmak, mücadelecilik, girişimcilik, dostluk, dayanışma, nezaket, gururlu olmak, değer bilme, yardımsever olmak, sahiplenme, kabullenmek, aileye bağlılık, bağlılık, özgürlük, birlik, değer sahibi olmak ve misafirperverlik gibi karakter özellikleri işlemiştir. Bunlar genel olarak çocuğun karakter özelliklerinin temelini oluşturmaktadır. İlkokul çağındaki çocuklarının ve dil gelişimini sağlar. Hikâyelerin, manevi boşlukları ne derece giderici olduğu ve millî değerlere ne kadar yer verildiği tartışmaya açık bir konudur. Çünkü sıkı bir rejimin altında yazı yazmak ister istemez bazı millî değerleri es geçmeye yönlendirir.

Yapılan çalışma sonucunda Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitim Geliştirme Bürosu'na şu önerilerde bulunulabilir:

Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitim Geliştirme Bürosu karakter eğitimine ileride yapılacak olan müfredat programlarında daha çok yer verilmesi ve ders kitaplarında yer alan konuların bu bakımdan da incelenmesi uygun olacaktır. Karakter eğitime uygun olan ders materyalleri ileriki nesillerin daha duyarlı olmasını sağlayacaktır. Böylece ileride herkesin gelişimi dengeli bir şekilde sağlanacaktır.

Günümüz Makedonya Türk yazarlarının ele alacakları metinlerin millî değerlerimizi de öne çıkararak şekilde olması gerekmektedir. Böylece ders kitaplarına alınacak metinler millî değerlerimize de sahip çıkmamız gerektiği algısını yaratacaktır. Bunun dışında da ders kitaplarında yer alacak metinlerin karakter eğitimi açısından incelenmesi veya bir standart (karakter çizelgesi) oluşturularak sıkı bir denetimden geçmesi gerekmektedir. Bunların dışında karakter eğitimi sadece kitap ve derslerle sınırlandırılmamalıdır. Farkındalık yaratılarak, diğer milliyetlerle ortak çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- [1] Abdullah, Avni. (2003). Yüzünü Kaybeden Adam. Okuma Kitabı Sınıf 8. Üsküp: Prosvetno Delo Ad.
- [2] Akto, Akif. Kİşilik ve İlgili Kavramlar. 7-24, s. 8-24 <http://www.ilimdunyasidergisi.org/sayilar/>
- [3] Aşkın, Muhittin. (2007). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 213-220.
- [4] Aytaç, Serpil. (2000). İnsanı Anlama Çabası. Bursa: Ezgi Yayınları.
- [5] Bakioğlu, A. ve Sılay, N. (2013). Yükseköğretim ve öğretmen yetiştirmede karakter eğitimi (2. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- [6] Bugariç, Recep. (2003). Hasta Olmanın Zamanı İçindesin. Okuma Kitabı Sınıf 8. (Yeni programa göre 9. Sınıf Ders Kitabı). Üsküp: Prosvetno Delo.
- [7] Çağatay, Ş. M. (2009). Öğretmen görüşlerine göre karakter eğitiminde ve karakter gelişiminde okulun rolü. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı.
- [8] Çağdaş, Aysel. (2002). Anne-Baba-Çocuk İletişimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- [9] Elkind, D. And Freddy S. (2004) *How to do character education today's school*. [www.goodcharacter.com/Artichle_4.html/] adresinden 25 Şubat 2015 tarihinde edinilmiştir.
- [10] Gossett, H.A. (2006). The Missing Link: Character Education, Unpublished Dissertation. Minosata, USA: Capella University.
- [11] Kanger, F. (2012). Peygamber ahlakını referans alan karakter eğitimi (1. Basım). İstanbul: Kampanya Yayınları.
- [12] Karaca, F. B. (2008). Karakter eğitimi 1. Eğitim Bülteni Dergisi, Yıl 6, Sayı: 22.
- [13] Karatay, Halit. (2011). Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı, *Turkish Studies*, 6(1), 1398-1412.
- [14] Kaya, Fahri. (2010). Köye Çeşme Yapalım. Türkçe Kitabım 7. Sınıf. (Yeni programa göre 8. Sınıf Ders Kitabı). Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı.

- [15] Kaya, Fahri. (2010). “Yugoslavya Türk Şiiri”, Hayatı-Sanatı-Eserleri Fahri Kaya, (Haz.: Nazlı Rana Gürel ve Zeki Gürel) Ankara: Berikan Yay.
- [16] Kılınç, Aziz ve Akyol, Şebnem. (2009). İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Sevgi Temasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. The First International Congress Of Educational Research, 1-3 May, Çanakkale
- [17] Köknel, Ö. (1984). Kaygıdan Mutluluğa Kişilik. İstanbul: Altın Kitapları.
- [18] Köylü, M. (2006). Küresel Ahlâk Eğitimi (2. Basım). İstanbul: Dem Yayınları.
- [19] Kulaksızoğlu, Adnan. (1999). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- [20] Özdemir, E. (2002). Yazınsal Türler (5. bs.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- [21] Özgü, Halis. (1969). Şahsiyet. İstanbul: Özgü Yayınları.
- [22] Püsküllüoğlu, A. (1994). Arkadaş Türkçe Sözlük. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- [23] Sever, Sedat. (2007). Çocuk Edebiyatı. Ankara: Kök Yayınları.
- [24] Zekeriya, Necati. (2003). Salıncak. Okuma Kitabı Sınıf 8. (Yeni programa göre 9. Sınıf Ders Kitabı) Üsküp: Prosvetno Delo.

Umit Suleymani

Vrapchiste Primary School, Vrapchiste

The Analysis of Character Education in the Stories of Turkish Authors in 8th and 9th class Turkish Course Books in Macedonia

Abstract: Macedonia is an ethnic mosaic country; therefore, the character education varies according to the region where the child lives. Due to the fact that education is done in Macedonian, Albanian and Turkish, the character development of the student may be different. Thus, in order to protect our national and spiritual values, the character traits that will be adopted through stories are of great importance.

The research covers the character education of Turkish writer stories found in the 8th and 9th grade books of the Turkish course prepared by the Education Development Office of the Ministry of Education and Science of the Macedonia. There are a total of four stories from Turkish and Macedonian authors in the eighth and ninth grade Turkish textbooks. These are: ‘Yüzünü Kaybeden Adam’ Avni Abdullah, ‘Salıncak’ Necati Zekeriya; ‘Hasta Olmanın Zamanı İçindesin’ Recep Bugariç and ‘Köye Çeşme Yapalım’ Fahri Kaya stories are evaluated.

Keywords: *education; character Macedonia; story.*

ПРИКАЗИ

BOOK REVIEWS

ПИОНЕРСКИ И РЕВОЛУЦИОНЕРЕН ЧЕКОР ВО МАКЕДОНСКОТО УЧЕБНИКАРСТВО

Иван Антоновски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

i.antonovski@gmail.com

Апстракт: Овој труд претставува осврт кон второто, дополнето и изменето издание на првиот учебник по македонска литература и култура за странци, „Везилка“ од проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска. Со исклучок на учебникот на Георги Сталев за македонската литература во XIX век, ова е единствениот академски учебник по македонска литература не само за странските македонисти туку и за македонските студенти по филологија. Во трудот одделно се коментираат и анализираат поглавјата на второто издание на учебникот, објавено во 2022 година и читанката „Везилке, кажи како да се роди проста и строга македонска песна“. Во заклучните согледби на овој осврт, меѓу другото, се истакнува дека второто, дополнето и изменето издание на „Везилка“ е учебник напишан според меѓународните стандарди за ваков тип публикации, но дека едновременно овој учебник во нашиот национален контекст и воспоставува стандарди за учебникарство, особено кога станува збор за претставување на македонската литература и култура пред странски реципиенти.

Клучни зборови: „Везилка“, Весна Мојсова-Чепишевска, македонска литература, македонска култура, учебник, странска македонистика.

Уводни напомени

Со објавувањето на првиот учебник по македонска литература и култура за странци, „Везилка“ од проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, во 2019 година се случи пионерски и револуционерен чекор во македонското учебникарство, бидејќи со исклучок на учебникот на Георги Сталев за македонската литература во XIX век, дотогаш воопшто не постоеше академски учебник по македонска литература не само за странските македонисти туку и за македонските студенти по филологија. Потпирајќи се, пред сè, на своето долгогодишно научноистражувачко и професорско искуство посветено првенствено на современата македонска литература и на литературата за деца, но и на долгогодишното искуство како лектор на школите на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје (прв лектор

по македонска литература од воведувањето на лекторската настава по литература на летните школи на МСМЈЛК при УКИМ), Мојсова-Чепишевска успеа да напише учебник којшто не само што ги претставува македонските литературни и културни достоинства и вредности пред странските македонисти и слависти, туку може да се применува и воопшто во наставата по македонска литература. Поконкретно, како што беше оценето уште при неговата првообјава, учебникот „Везилка“, „иако е наменет за странски корисници, може да биде и потенцијален учебник за македонските студенти и за младите филолошки и културолошки истражувачи“ (Шешкен, 2019, стр. 154), односно едновременно да се користи на школите на МСМЈЛК при УКИМ, во наставата на странските универзитети на кои се изучува македонистика и во македонското високо образование (Субиото, 2019, стр. 156).

Ваквата оценка се темели не само на фактот што станува збор воопшто за единствен учебник што се однесува (и) на современата македонска литература, туку пред сè на неговата темелитост и сеопфатеност, како и на неговата конципираност со која разбирливо, ама едновременно аргументирано и теориски одмерено, со валоризација се претставени комплексните процеси на развојот на македонската литература. Но, и заради тоа што таквите процеси се претставени и контекстуално со историските процеси на македонската нација и држава, при што покрај литературатурниот развој, со методичка вештост и разбирливо за посветениците на културата и надвор од македонскиот културен простор, претставен е и развојот на другите културни активности – филмот, театарот, музиката и ликовната уметност. Притоа, остварувањата во рамките на овие области не само што се претставени и валоризирани како одделни сфери на културата, туку се вреднувани и контекстуализирани и преку сеопштиот национален културен контекст, со што во учебникот на не голем број страници (што е исклучително тешко остварливо) е претставена не само литературната, туку и воопшто големата слика за македонската културна стварност во XX и на почетокот на XXI век. Впрочем, литературниот развој не може и не треба да се анализира, коментира и вреднува изолирано од сеопштиот културен, а кога се работи за национална литература и националниот историски контекст. Само со таквиот (методолошки) пристап, кој ја согледува литературата во рамките на големата слика (и) на културата може да се има објективна критичка и валоризирачка рецепција за неа, а тоа се потврдува и со „Везилка“ како конкретен, не само учебникарски и методички туку и научноистражувачки резултат.

Во исто време, треба да имаме предвид и дека од објавувањето на „Историјата на македонската книжевност: XX век“ на Миодраг Друговац до првообјавата на учебникот „Везилка“ од Мојсова-Чепишевска беа изминати речиси три децении, а дека потфатот на Георги Сталев за македонска литературна историја објавен во меѓувреме се однесува само на првата половина на XX век. Овој податок е важен затоа што, иако е учебник, „Везилка“ претставува и историја на македонската современа литература (но и култура) или во најмала рака нејзин детален критички преглед, со

кој едновременно се превреднуваат и се надградуваат претходните оценки и стојалишта на нашата литературна историја, но и се опфаќа период на нашиот литературен развој кој претходно и воопшто не бил предмет на опсервација со литеатурноисториска диоптрија. Фактот што учебникот има не голем број страници соодветно на неговата првенствена намена, ни малку не ја одзема можноста тој да биде вреднуван и како (мала) литературна историја, туку само упатува кон констатација за комплексноста и тежината на потфатот на Мојсова-Чепишевска „просто и строго“ да се издвојат конкретни настани, п(р)ојави, автори и дела преку кои ќе се претстави во целост македонската литературна вертикала. Затоа што за да се оствари тоа, токму не големиот обем на изданието подразбира неопходност од сериозна и ерудитска упатеност на авторот на учебникот колку во литературните траектории, толку и во културата, националниот историски контекст и едновременно воопшто во она што е литературно и културно остварување надвор од националниот хронотоп, а без кое не може да се има објективна претстава за вредноста на остварувањата кои се предмет на опсервација во учебникот. Ама и изграден критички суд втемелен на исчитување на севкупното македонско литературно искуство без кој „простиот и строг“ пристап не би бил остварлив не само во првиот дел, туку и во вториот дел од учебникот – во читанката „Везилке, кажи како да се роди проста и строга македонска песна“ во кој е поместен избор од македонското поетско, прозно и драмско творештво.

Дополнителен, а и исто толку важен предизвик при подготовката на ваквиот учебник, заради неговата првенствена намена – за странци, е и методичкиот пристап во приказот на таа литературна историја, вклучително и самата структура на текстот на учебникот, за да биде разбирлив за секој странски посветеник на македонистиката. Мојсова-Чепишевска дотолку успеала во совладувањето на предизвикот, што „Везилка“ може да претставува основно и наставно и културолошко помагало за секој посветеник на македонската литература и култура, независно од неговите предзнаења – учебникот подеднакво успешно комуницира и со оние кои имаат напредни познавања и големи искуства со македонската литература и култура (вклучително и како истражувачи, универзитетски професори и литературни преведувачи) и со оние кои имаат скромни или, пак, немаат познавања од македонската литературна историја. Во него е овозможено секој да го најде својот истражувачки или исчитувачки натамошен предизвик што воопшто не е едноставно остварливо кога станува збор за учебник. Исто колку што не е едноставно, особено кога станува збор за неродени говорители на еден јазик, во учебникот постојано да се задржува нивното внимание и интерес, но Мојсова-Чепишевска успева и во тоа, со интересни податоци од биографиите на значајни македонски автори, детали и факти за одредени настани и остварувања важни за македонската култура (вклучително и театар, филм итн.), дотолку што учебникот постојано го задржува вниманието и интересот и на веќе упатениот македонски филолог.

Оттука, имајќи го предвид ваквото значење на учебникот „Везилка“ не само за македонското учебникарство туку и за македонската литература и

култура воопшто, по објавувањето на неговото второ, дополнето и изменето издание во текот на 2022 година, потребно е и одново да се анализира и прикаже она што е содржано во него, ообено одделно акцентирајќи го она што е дополнето и изменето и со кое ова издание добива дополнителна вредност.

Поглавјата на „Везилка“

Во првото поглавје на второто, дополнето и изменето издание на „Везилка“, покрај тоа што е овозможен преглед, односно резиме на развојот на современата македонска литература, контекстуализиран и со општествено-политичките состојби и специфики, вклучително и клучните остварувања за кодификација на македонскиот стандарден јазик, Мојсова-Чепишевска фрла нова светлина на вреднување и поимање на важноста на остварувањата во македонската уметност воопшто, кон крајот на XIX и почетокот на XX век, осврнувајќи се и кон тенденциите на последните зографи и на еден од првите професионално школувани македонски композитори – Атанас Бадев. Со ова, во ова дополнето и изменето издание на учебникот се овозможува и уште појасна претстава за македонскиот културен хронотоп, особено во XX век и за сето она што го обусловувало и дефинирало македонскиот литературен и културен развој.

Во потпоглавје, осврнувајќи се на одделните периоди на литературниот развој, поделени по децении – од педесеттите години наваму, се посочуваат објавите на важни / пресвртни / магистрални литературни дела, клучните автори, стилските формации, литературните програми и струења, арс-поетиките кои го дефинираат македонскиот литературен простор, како и остварувањата на македонската литературна наука. Но, она што е особено важно во ова издание е што за разлика од првото, опфаќа и детален приказ на македонската литературна стварност во првите две децении од XXI век. Со ова, и за искусните и за новите генерации странски македонисти и слависти се овозможува насока за подетален увид во актуелната литературна продукција кај нас, претстава за поетичките тенденции и факторите што ја дефинираат литературната сцена, што е исклучително податливо и за нови компаративни истражувања во контекст со нивните национални литератури или воопшто во еден поширок литературен и културен контекст. Ама и не само тоа – впрочем, ова е и единствената објава во која засега има детализиран, а едновременно резимиран осврт на сето она што ја сочинува македонската литературна стварност во изминатите две децении, опфаќајќи ги сите жанрови и воопшто сето она што е сегмент на литературниот живот во Македонија во досегашниот тек на XXI век, со што е и појдовна основа за некои натамошни книжевни истории кои актуелните п(р)ојави во книжевниот простор ќе ги анализираат и вреднуваат од временска дистанца.

Во второто, третото и четвртото поглавје, Мојсова-Чепишевска, развојот на современата македонска литература го претставува подетално, осврнувајќи се преку одделните жанрови. Па така, во второто поглавје, воведниот дел е посветен на поезијата на Кочо Рацин, при што прикажани

се и експресионистичките елементи во неговите рани дела (напишани на српскохрватски) и во стихозбирката „Бели мугри“. Се чини нема потреба од нагласување дека токму Мојсова-Чепишевска како докажан рационалог е исклучителен познавач на оваа проблематика, ама преку „Везилка“ успева сето она што е есенцијално за рецепцијата на Рациновата поезија да го приопшти едновременно и пред странската и пред домашната македонистика, во резимирана форма која претставува поттик за натамошни анализи и паралели и од странските славистички средини. Но, одделно значаен е вториот дел од ова поглавје во кој се прикажува типологијата на македонската современа поезија: метафоричката, метонимиската, звучната, логичната и интертекстуалната песна. Впрочем, токму оваа типологија, колку за домашните, толку и за странските македонисти и слависти овозможува не само анализа на досегашното македонско поетско искуство туку соодветно следење и на актуелните поетски тенденции во македонскиот литературен простор. И клучно овозможува и поттикнува компаративни анализи и проучувања, кои заземаат значајно место во научниот опус на странските македонисти и слависти, со што современата македонска поезија се вреднува и во контекст со светското поетско искуство, вклучително и со компаративен прочит во релација со поезијата на други национални литератури.

Третото поглавје е посветено на македонската драма. Во него не само што јасно и со издвојување на најзначајното за историјата на македонскиот текстуален театар се претставени и основоположниците на современата македонска драма, туку е претставен и севкупниот развој на македонската драма и театар, вклучително и во периодот на постмодернизмот. Всушност, во досегашните остварувања на македонската литературна наука, нема друго издание во кое едновременно толку сеопфатно, а резимирано, и со акцентирање на сето она што е стожерно заклучно со последната официјална стилска формација во македонскиот литературен простор е претставена македонската драма, од книжевна, но и културолошка перспектива.

Четвртото поглавје е посветено на македонскиот расказ (фантастичен расказ, фолклорна фантастика, постмодернистички расказ) и на македонскиот роман, при што не завршува само со постмодернизмот, туку со осврти за посочените прозни дела и податоци и оцени за најновата прозна продукција во Македонија, кои за странските посветеници на македонската литература се исклучително корисни од различни причини – како поттик за нови истражувања, за нови книжевни преводи или едноставно нови читателски искуства за спознавање на македонската современа литература. Покрај овој учебник, во македонската литературна наука, засега нема друг толку детален, а резимиран преглед кој вреднувачки ги опфаќа и најновите прозни остварувања, а започнува со првите позначајни прозни остварувања во слободна Македонија.

Но, одделно треба да се акцентира и дека преку овие три посочени поглавја кои се однесуваат на одделните жанрови, учебникот „Везилка“ всушност е вреднување и на клучните согледби на македонската литературна наука, презентирајќи ги пред странските македонисти и слависти, како преку

цитирани критички согледби, така и преку конкретни типологии итн. кои се применети во анализата и претставувањето на македонските литературни остварувања на современ план.

Во петтото поглавје, Мојсова-Чепишевска пишува за македонскиот филм – од почетоците со кинематографската и фотографската дејност на браќата Манаки до најновите остварувања. Особено значајно е што во ова поглавје, учебникот содржи и преглед на филмски адаптации на македонскиот роман и на играните филмски серии за деца работени како адаптации на книги за деца, со што во учебникот и експлицитно литературната уметност се поврзува со филмската, што од културолошка перспектива е значајно за странските македонисти и слависти поцеловито да ја спознаат современата македонска култура. Кај дел од нив поттикнува и истражувања и анализи, додека кај оние кои се и универзитетски професори е во функција и на идеи за осовременување на наставните содржини. Едновременно, овој сегмент од поглавјето е значаен и за домашната македонистика, зашто овозможува преглед кој може да е основа за натамошно сеопфатно, културолошко и мултидисциплинарно истражување, имајќи го предвид интересот за истражувања на релацијата книга – филм кои особено во изминатите три децении се сè поприсутни и во книжевните, и во културолошките проучувања.

Одделна вредност на ова поглавје даваат приказите на повеќе култни македонски филмови, од продукцијата во XXI век, но и одделното потпоглавје за филмовите на Милчо Манчевски. Во споредба со првото издание на учебникот, во ова, второ издание, Мојсова-Чепишевска има остварено повеќе дополнувања, како активен проследувач на филмската продукција. Ова е единствениот извор од кој резимирано, а толку детално, странските македонисти и слависти можат да дознаат за актуелната македонска филмска продукција, но едновременно и единствената македонска печатена публикација во која на едно место има вакви прикази воопшто. Приказите се кратки, опфаќајќи ги сите релевантни информации за секој од филмовите, вклучително и со кусо критичко осврнување, но сосема доволни да се поттик за филмовите да бидат изгледани и да се истражува со потрага по други материјали – филмски критики итн. во врска со конкретните филмски остварувања. Всушност, со дадените прикази, Мојсова-Чепишевска ни предочува и информации за некои од филмовите кои се важни, а не ни биле во фокусот и на оние од македонскиот културен простор кои веќе сме ги гледале конкретните филмски истражувања.

Шестото поглавје од второто издание на учебникот „Везилка“ е особено значајно затоа што во него се дава згусната и прегледна историја на македонската литература за деца, „што е вистинска реткост за ваков вид учебници“ (Субиото, 2019, стр. 156), воопшто, а не само во македонската академска средина. Всушност, ова е и единствената монографска публикација во нашата средина во која едновременно со современата македонска литература се третира и литературата за деца, што укажува дека како одличен познавач и на литературата за деца, во овој учебник Мојсова-Чепишевска го одразува и личното повеќекратно укажување за нејзината важност за

националната литература и култура. Важно е што во второто издание, Мојсова-Чепишевска не запира само со она што е веќе училишна лектира и култна книга за деца кај нас, туку се осврнува и на најновите тенденции во македонската литература (но и култура) за деца, коментирајќи го и новиот бран поетики, наслови, издавачки проекти и фестивали за литература за деца што се случува последниве години во нашиот културен простор. Впрочем, искуството со првото издание на „Везилка“ покажа зголемен интерес за македонската литература за деца и во странските универзитетски центри (видлив и преку наставните програми, но и преку проекти за литературен превод), што може да се очекува да биде и засилено со дополнението од второто издание, кое странските македонисти и слависти вешто ги упатува и кон најновата продукција, вклучително и кон новите ликови-брендови во нашата литература за деца, како отскочна штица за нивниот пробив и во светот на децата во другите културни средини. Но, ако подетално ги разгледаме монографските публикации во нашата академска средина ќе забележиме дека овој учебник се издвојува и по тоа што веќе ги опфаќа токму тие нови тенденции и поетики од последниве неколку години, што е и надоврзување на она што Мојсова-Чепишевска го започна со книгата „Клуч во клучалката на детството“ објавена во 2019 година – истата година кога и првото издание на „Везилка“.

Во второто издание на учебникот „Везилка“, целосно ново е седмото поглавје посветено на необичната обичност на великиот Конески – поглавје во кое за простата и строга македонска песна се говори како за патувачки проблем и се претставува клучната теза за Конески како нулта точка на македонската култура. Оваа теза на Мојсова-Чепишевска, која е во дослук со теориските согледби на Дубравка Ораиќ-Толиќ е и појдовна точка на натамошното вреднување и анализирање на творештвото на Конески, во релација и со другите уметности, следејќи го нејзиниот пример на синтеза меѓу неговата поезија и музиката. Но, токму оваа теза /согледба и овој пристап кон творештвото на Конески се особено важни и за перцепциите на странската македонистика, имајќи ја предвид синонимната врска меѓу Конески и македонската литература, култура и наука. Пред странските македонисти и слависти, ова поглавје од учебникот и суптилно укажува дека во другите современи културни средини нема личност од форматот на Конески со свој толку волуменозен придонес за современиот културен мозаик, мотивирајќи на натамошен интерес за опусот на Конески и од страна на новите генерации македонисти и слависти кои допрва може да се очекува да го остварат својот влог и во науката.

Сите седум поглавја/лекции, покрај тоа што во учебникот се преплетени во логична целина во која се дополнуваат и надоврзуваат, може да се читаат и рецептираат и одделно, бидејќи претставуваат и завршени единици, што дава дополнителна вредност на „Везилка“. Ова се должи и на стилот со кој е напишан учебникот, и на обмислениот концепт и структура, при што секое поглавје/лекција се отвора и со соодветен цитат (песна, расказ, фрагмент од драма, приказна, роман...). И за второто издание на „Везилка“ важи

констатацијата дека „теоретскиот поход, одбран од авторката, кој од една страна е потчинет на компаративизмот и на плурализмот, а од друга страна, на индивидуализмот, успешно одговара на суштината на македонската култура и го олеснува нејзиното разбирање од страна на странската публика“ (Седефчева, 2019, стр. 156). Ама не помалку и нејзината суштинска рецепција од македонската публика!

Не може, а да не се нагласи дека додадена вредност на учебникот „Везилка“ дава и обемната библиографија затоа што таа, особено за странската македонистика, е клучен изворник за натамошни проучувања на македонската литература – изворник на референци чијшто број во второто издание е и значајно зголемен.

За читанката „Везилке, кажи како да се роди проста и строга македонска песна“

Мора да се подвлече и дека одделно значајно е што учебникот не завршува со библиографијата, туку ја содржи и читанката „Везилке, кажи како да се роди проста и строга македонска песна“, со лирски и (фрагменти од) прозни и драмски дела. Преку читанката, секој интересент може поилустративно да го согледа она за што Мојсова-Чепишевска пишува во првиот дел од учебникот. Ама и повеќе од тоа затоа што авторката има направено избор на текстови кои едновременно ги претставуваат и македонските литературни достоинства, и даваат детален увид во различните поетики присутни во македонскиот литературен простор – поконкретно, таа не настојува на антологиски избор, туку на избор кој ќе биде функционален на целта на учебникот, странскиот славист и македонист суштински да ги спознае особеностите на македонската литература и култура. Ако читанката се анализира и на тематско-мотивски план се забележува дека таа може да се подели и на повеќе помали целини-лекции, при што преку литературниот текст, странскиот славист и македонист може да се запознае и со значајни сегменти на македонската култура и историја. Уште по објавувањето на првото издание на учебникот беше евидентно дека „одбраните текстови во хрестоматијата служат не само за да ја запознаат публиката со конкретни творби и автори туку и со особеностите на психологијата на македонскиот народ, традициите, обичаите, конкретните реалии итн. Делата вклучени во неа даваат широк фон од литературни, лингвистичко-културолошки, етнолошки, фолклорни, географски и слични знаења коишто се многу важни за адекватно воспримање, толкување и интерпретирање на уметничката слика во Македонија“ (Седефчева, 2019, стр. 157). Во второто издание, во оваа насока, читанката е и дополнета со нови текстови, опфаќајќи и примери од најновите поетики во македонскиот литературен простор, ама и низа други текстови преку кои странските македонисти можат да водат дијалог и со македонската култура. Всушност, оваа читанка не е влог само во рецепцијата на македонската литература и култура од страна на странските македонисти и слависти, туку и влог за нивното усовршување на македонскиот јазик, оти не е откровение дека токму литературата е конкретно остварување на јазикот, а Мојсова-Чепишевска знаејќи го тоа има избрано текстови кои значајно и го

збогатуваат македонскиот речник на странските посветеници. И завршно, но подеднакво важно, токму оваа читанка, како ризница на македонски поетики и писма е појдовна точка на предизвикот за нови литературни преводи, преку кои странските културни средини не ја запознаваат подобро само македонската литература и култура, туку и воопшто Македонија.¹

Заклучок

Резимирано, второто дополнето и изменето издание на „Везилка“ од Весна Мојсова-Чепишевска е учебник по македонска литература и култура напишан според меѓународните стандарди за ваков тип публикации, но и со стил кој странските македонисти и слависти ги приврзува кон македонската реч, зашто во него сè методички е обмислено – од насловите кои се цитати од македонски литературни дела (и еден наслов кој алудира на филмски остварувања) па до поедната реченица од секое поглавје, која упатува и мотивира да се продолжи со читањето македонски литературни остварувања и да се спознаваат македонските културни вредности. Но, едновременно, овој учебник, во нашиот национален контекст и воспоставува стандарди за учебникарство, особено кога станува збор за претставување на македонската литература и култура пред странски реципиенти и покажува дека за да се оствари ваков потфат неопходно е зад авторството на изданието да стои личност која е и книжевен историчар, и книжевен критичар, и културолог, но и одличен познавач на книжевата теорија. Оттука, предизвикот за некои следни генерации книжевни проучувачи да се напише нов учебник по македонска литература и култура за странци по одреден период ќе биде исклучително голем – оти со „Везилка“ на Весна Мојсова-Чепишевска се поставени исклучително високи стандарди под кои не треба да биде ниту едно натамошно учебникарско остварување кое се однесува на македонската литература и култура.

При објавувањето на првото издание на „Везилка“, во една од рецензиите беше посочено дека: „Овој учебник е сериозно свидетелство за неговата авторка проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска. Таа, познавајќи ги способностите за воспримање на странските студенти, со прецизност и со професионална вештина, на нешто помалку од 150 страници синтетизира огромен корпус од критичката и од уметничката литература и успева да ги опфати сите вредносни пројави на македонската култура“ (Седефчева, 2019, стр. 157). По објавувањето на ова второ издание на учебникот, мораме да кажеме дека тој, со неговите 187 страници е свидетелство и образ на македонската литература и култура.

¹ Значајно е што учебникот „Везилка“ веќе е достапен и како аудиокнига, подготвен во рамките на соработката меѓу МСМЈЛК при УКИМ и Групата за говорни технологии при Факултетот за електротехника и информациски технологии при УКИМ, „Говор@ФЕИТ“ под раководство на проф. д-р Бранко Гераров, како резултат на која во форма на аудиокниги ќе бидат објавени и другите учебници за странци кои ги објави МСМЈЛК при УКИМ. Со ова, странските слависти и македонисти покрај тоа што ја читаат, можат и да ја слушнат македонската реч од македонското лепословие (прочитано од радискиот спикер Сузана Тодоровска), што е особено важно и за уовршувањето на спецификите на македонскиот јазик.

Библиографија

- [1] Друговац, Миодраг (1990). *Историја на македонската книжевност: XX век*. Скопје: Мисла.
- [2] Мојсова-Чепишевска, Весна (2019). *Везилка: современа македонска литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје.
- [3] Мојова-Чепишевска, Весна (2022). *Везилка: македонска литература и култура – второ издание (дополнето и изменето)*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.
- [4] Седефчева, Валентина (2019). „Рецензија на учебникот *Везилка – современа македонска литература и култура* на авторката Весна Мојсова-Чепишевска. *Везилка: современа македонска литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, 157-158.
- [5] Субиото, Намита (2019). „Рецензија на учебникот *Везилка (современа македонска литература и култура)* од Весна Мојсова-Чепишевска. *Везилка: современа македонска литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, 155-156.
- [6] Шешкен, Ала (2019). „Учебник пишуван со страст“, *Везилка: современа македонска литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, 153-154.

Ivan Antonovski

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

A Pioneer and Revolutionary Step in Macedonian Textbook Writing

Abstract: This paper is an overview of the second, supplemented and modified edition of the first textbook of Macedonian literature and culture for foreigners “Vezilka”² by Vesna Mojsova Chepishevska, PhD. With exception of Georgi Stalev’s textbook for Macedonian literature in XIX century, this is the only academic textbook for Macedonian literature not only for foreign scholars, but also for Macedonian students of philology. The paper separately comments and analyzes chapters of the second edition of the textbook, published in 2022 and the reading book “Vezilke, Say How to Give Birth to a Simple and Strict Macedonian Poem”. In the concluding observation of this review, among other things, it is pointed that the second, supplemented and modified edition of “Vezilka” is a textbook written according the international standards of this type of publication, but that at the same time, this textbook, in our national context, establishes standards for textbook writing, especially when it comes to presenting Macedonian literature and culture to foreign recipients.

Keywords: “Vezilka”; Vesna Mojsova Chepishevska; Macedonian literature; Macedonian culture; textbook; foreign scholars.

² “Embroidery” – title of Blazhe Koneski’s poem and poetry book.

ДОДАТОК

APPENDIX

ПОВИК ЗА ДОСТАВУВАЊЕ ТРУДОВИ ЗА „ПАЛИМПСЕСТ“

**Трудовите за наредниот број на „Палимпсест“ да се испраќаат
најдоцна до 25 март 2023 година.**

Почитувани,

Ве покануваме да земете учество со ваш труд во списанието „Палимпсест“. Во прилог ви доставуваме упатство за подготовка на трудовите.

УПАТСТВО ЗА ПОДГОТОВКА НА ТРУДОВИТЕ

Во меѓународното научно списание „Палимпсест“ се објавуваат трудови од областите лингвистика, наука за литературата, методика на наставата и културологија. Покрај тоа, резервирана е и рубрика за прикази, односно за рецензии за најновата продукција (книги, монографии и слично) од широката област на филологијата и од културологијата.

Во списанието „Палимпсест“ се објавуваат трудови на македонски, англиски, руски, германски, италијански, француски и турски јазик. Трудовите треба да бидат подготвени во MS Word, максимум 10 страници, во B5 формат со маргини лево, десно, горе долу 2,54 см, со фонт Times New Roman, проред single, со следните параметри:

1. **Наслов на трудот:** големи букви, болд, големина 12;
2. **Име и презиме на авторот/авторите:** големи букви, болд, големина 12;
3. **Институција (универзитет и слично) и држава во која се наоѓа институцијата на авторот/авторите:** мали букви, големина 11;
4. **Адреса од електронската пошта на авторот/авторите:** големина на букви 11 (сите податоци се наведуваат посебно за секој автор, ако се двајца или повеќе автори на трудот);
5. **Апстракт на соодветниот јазик:** максимум 250 зборови, големина 10;
6. **Клучни зборови на соодветниот јазик:** максимум 7 клучни зборови, големина 10;
7. Трудот треба да ги содржи следните **основни елементи (делови):** вовед, главен дел на трудот, заклучок и библиографија.
8. Воведот, главниот дел на трудот и заклучокот да бидат со големина на букви 11, проред single;
9. Библиографијата со големина на букви 10.
10. **Апстракт на англиски јазик на крајот од трудот, по Библиографијата:** големина на букви 10, со следните задолжителни елементи: име и презиме на авторот, институција и држава во која работи авторот, наслов на трудот, апстракт, клучни зборови.

Авторите се обврзани да испраќаат трудови што веќе се лекторирани од овластен лектор за соодветниот јазик.

Трудовите да се испраќаат на една од следните адреси:

На македонски јазик: ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

На руски јазик: tole.belcev@ugd.edu.mk

На англиски јазик: nina.daskalovska@ugd.edu.mk

На германски јазик: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

На француски јазик: svetlana.jakimovska@ugd.edu.mk

На турски јазик: marija.leontik@ugd.edu.mk

На италијански јазик: jovana.karanikik@ugd.edu.mk

При цитирањето во трудот и наведувањето на користената литература (библиографија/ референци) да се применува системот АПА (APA style):

а) Цитати во текстот

За директни цитати во текстот се наведува презимето на авторот, годината на издавање на трудот и страницата на која се наоѓа цитатот, според следниов пример:

Паноска (1980) истакнува дека „сврзувањето на теоријата со практиката е од особено значење за современото училиште“ (стр. 29).

Ако авторот не е спомнат на почетокот, истите податоци се ставаат во заграда по цитатот:

Таа истакнува дека „сврзувањето на теоријата со практиката е од особено значење за современото училиште“ (Паноска, 1980, стр. 29).

Кога наместо цитат се користи парафраза, се користи следниов формат:

Паноска (1980) истакнува дека во современото училиште е потребно теоријата да се поврзува со практиката.

Таа истакнува дека во современото училиште е потребно теоријата да се поврзува со практиката (Паноска, 1980, стр. 29).

б) Користена литература

Цитираната литература се наведува по азбучен ред според презимето на авторот. Ако има повеќе трудови од еден ист автор, тие се наведуваат по хронолошки редослед од најстариот кон најновиот.

- **За книга:**

Паноска, Р. (1980). *Методика на наставата по македонски јазик*. Скопје: Просветно дело.

- **За поглавје од книга:**

Cobb, T., & Horst, M. (2001). Reading academic English: Carrying learners across the lexical threshold. In J. Flowerdew & M. Peacock (Eds.), *Research perspectives in English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

- **За списание:**

Craik, F.I.M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.

- **За веб-страница:**

Статистички завод на Република Македонија (2009). *Статистички годишници на Република Македонија*. Преземено на 4 март 2009 г. <http://www.stat.gov.mk>

За повеќе примери и за преостанатите опции можете да најдете информации на следниве веб-страници:

<https://apastyle.apa.org/>

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html

Трудовите (без име и презиме на авторот) се рецензираат од двајца рецензенти коишто ќе работат и ќе дадат мислење независно еден од друг. Авторите ќе бидат информирани за мислењето на рецензентите за нивните трудови пред објавувањето на секој број од списанието. Конечната одлука за објавување на трудовите ја носат членовите на Редакцискиот совет на списанието и главниот и одговорен уредник.

**CALL FOR PAPERS
FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”**

**The deadline for submitting papers for the next issue of Palimpsest
is 25 March 2023.**

Dear colleagues,

You are cordially invited to submit a paper to the journal “Palimpsest”. You can find the instructions for preparation of papers for “Palimpsest” below.

GUIDELINES FOR PREPARING THE PAPER

“Palimpsest” is an international journal aiming to publish papers in the area of linguistics, literary science, teaching methodology and culturology. In addition, there is a section reserved for reviews of books, monographs, and other publications in the sphere of philology and culturology.

“Palimpsest” publishes papers in the following languages: Macedonian, English, Russian, German, Italian, French and Turkish. The papers should be prepared in MS Word in B5 format and should not exceed 10 pages; all margins should be set to 2,54 cm. The text should be in Times New Roman, single spaced with the following parameters:

1. **Name and surname of the author/authors:** capital letters, bold, size 12
2. **Title of the paper:** capital letters, bold, size 12
3. Institution (University, etc.) and the country of the author’s institution: small letters, size 11;
4. Email address of author/ authors: size 11 (data of each author should be listed separately)
5. **Abstract:** 250 words maximum, size 10
6. **Keywords:** maximum 7 keywords, size 10
7. The paper should contain the following **basic elements (parts):** introduction, main body, conclusion and references.
8. The introduction, the main part and the conclusion should be written in size 11 with single spacing.
9. References: size 10
10. **Abstract in English after the reference section:** size 10, containing the following mandatory elements: author’s name and surname, author’s country and institution, title of the paper, abstract and keywords.

Prior to submission, the papers should be proofread by an authorized proofreader in one of the languages listed below.

Papers should be submitted to one of the following email addresses:

In Macedonian: ranko.mladenoski@ugd.edu.mk
In Russian: tole.belcev@ugd.edu.mk
In English: nina.daskalovska@ugd.edu.mk
In German: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk
In French: svetlana.jakimovska@ugd.edu.mk
In Turkish: marija.leontik@ugd.edu.mk
In Italian: jovana.karanikik@ugd.edu.mk

Authors should use the APA citation style, as in the examples below:

a) In-text citations

For direct citation in the text you should state the author's surname, the year of publication and the page number:

Panoska (1980) specifies that “merging theory and practice is significant for contemporary schools” (p. 29).

If the author is not mentioned at the beginning, place the author's surname, the year of publication and the page number in parenthesis after the quotation:

She states that “merging theory and practice is significant for contemporary schools” (Panoska, 1980, p. 29)

If you use paraphrase instead of direct citation, you should use the following format:

Panoska (1980) states that contemporary schools need to merge theory with practice.

She states that contemporary schools need to merge theory with practice (Panoska, 1980).

b) References

Reference list entries should be alphabetized by the last name of the first author of each work. If there are more articles by the same author, they should be listed in chronological order from the oldest to the most recent one.

- **Books:**

Panoska, R. (1980). *Methodology of Teaching Macedonian Language*. Skopje: Prosvetno delo.

- **Book chapters:**

Cobb, T., & Horst, M. (2001). Reading academic English: Carrying learners across the lexical threshold. In J. Flowerdew & M. Peacock (Eds.), *Research perspectives in English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

- **Journal:**

Craik, F.I.M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.

- **Websites:**

Office of Statistics or Republic of Macedonia (2009). *Statistical Yearbooks of Republic of Macedonia*. Accessed on 4th of March 2009. <http://www.stat.gov.mk>

For more information, please visit the following websites:

<https://apastyle.apa.org/>

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html

All articles will be double-blind peer-reviewed prior to being accepted for publication. The final decision for publication will be made by the Editorial Council and the Editor-in-Chief.

ГОД. VII
БР. 14

ПАЛІМПСЕСТ

PALIMPSEST

VOL. VII
NO 14